

REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE
Chișinău, Republica Moldova

REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

*Moldavian Journal
of International Law
and International Relations*

*Молдавский журнал
международного права
и международных отношений*

*Nr. 4
2012*

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

Publicație periodică științifico-teoretică
și informațional-practică fondată de
Asociația de Drept Internațional din Republica Moldova

Asociați:

Institutul de Istorie, Stat și Drept
al Academiei de Științe a Moldovei,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova,
Asociația pentru Politică Externă
și Cooperare Internațională din Republica Moldova

Înregistrată de către Camera Înregistrării de Stat
de pe lângă Ministerul Justiției al Republicii Moldova
Certificatul nr. MD 000039
din „04” august 2009

Apare din 2006 de 4 ori pe an

Nr. 4 (26), 2012

ISSN 1857-1999

REDACTOR-ȘEF:

BURIAN Alexandru
doctor habilitat în drept, profesor universitar

SECRETAR ȘTIINȚIFIC:

CHIRTOACĂ Natalia
doctor în drept, conferențiar universitar

CONSILIUL REDACȚIONAL:

ANGEL Jose Luis IRIARTE, doctor în drept, prof. universitar (Spania);
ARHILIUC Victoria, doctor habilitat în drept, profesor cercetător (Italia);
ABASHIDZE Aslan, doctor habilitat în drept, profesor universitar (Rusia);
BALAN Oleg, doctor habilitat în drept, profesor universitar (Moldova);
BENIUC Valentin, doctor habilitat în științe politice (Moldova);
BOSHITSKY Iuryi, doctor în drept, profesor universitar (Ucraina);
FUAREA Augustin, doctor în drept, profesor universitar (România);
HEINRICH Hans-Georg, doctor în drept, prof. universitar (Austria);
KAPUSTIN Anatolii, doctor habilitat în drept, prof. universitar (Rusia);
MAZILU Dumitru, doctor în drept, profesor universitar (România);
NAZARIA Sergiu, doctor habilitat în științe politice (Moldova);
POPESCU Dumitra, doctor în drept, profesor universitar (România);
ROȘCA Alla, doctor habilitat în științe politice, prof. universitar (SUA);
SEDLIȚCHI Iurie, doctor în drept, profesor universitar (Moldova);
TIMCENCO Leonid, doctor habilitat în drept, prof. universitar (Ucraina)

REDAȚIA:

CHINDÎBALIUC Oleana (redactor)

ADRESA NOASTRĂ:

Republica Moldova, mun. Chișinău,
str. Gh. Iablocikin, 2/1, bir. 305, MD 2069.
Tel. (37322) 23.44.17; Fax: (37322) 43.03.05

e-mail: alexandruburian@yahoo.com; alexandruburian@mail.ru

<http://www.rmdir.md>

Indexul poștal: PM 32028

Formulările și prezentarea materialelor nu reprezintă întotdeauna
poziția revistei și nu angajează în nici un fel redacția.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor
revine în exclusivitate autorilor.

© „Revista Moldovenească de Drept Internațional
și Relații Internaționale”, 2012.
Toate drepturile rezervate

SUMAR

DREPT INTERNAȚIONAL PUBLIC

- **ALISIEVICI Ecaterina**. Categoria de vulnerabilitate în dreptul internațional contemporan.....5
- **CHIRTOACĂ Natalia, MĂTĂȘEL Alina**. Etosul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa: fundamentele OSCE în prevenirea conflictelor și managementul crizelor postconflictuale.....14
- **ȚARĂLUNGĂ Victoria, FRANGULEA Sandu**. Fenomenul traficului ilegal de migranți și cooperarea internațională a statelor în lupta contra criminalității organizate.....24

DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT

- **ȘEREMET Igor**. Unele probleme generale privind conflictele în raporturile juridice de drept internațional privat prin prisma Convenției de la Haga din 5 octombrie 1961 privind conflictele de legislație referitoare la forma dispozițiilor testamentare.....38

RELATII INTERNAȚIONALE

- **BURIAN Alexandru**. „Umbrela antirachetă” și dilema securității în regiunea Mării Negre.....53

TRIBUNA DOCTORANDULUI

- **BOCA Sergiu**. Analiza regulilor de drept care guvernează efectele nulității actelor juridice civile față de părți.....64
- **CHINDÎBALIUC Oleana**. Securitatea energetică în regiunea Mării Negre: polii de atracție și de confruntare.....86
- **CUCERESCU Victoria**. Rolul Organizației Națiunilor Unite în domeniul protecției mediului în conflictele armate.....95
- **PETRARU Roxana Alina**. Protecția drepturilor minorităților naționale în România.....105

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

- **BONTEA Oleg**. Apartenența la organizațiile internaționale.....113
- **BOTEZATU Adrian**. Relațiile ruso-chineze: perspective și evaluări istorico-demografice.....120
- **BUDURINA-GOREACII Carolina**. Afirmarea organizațiilor societății civile ca forme de asociere umană.....132
- **CEHOVSCAIA Irina**. Abordări teoretice și metodologice ale definiției „politică de familie”: analiza experienței străine și ucrainene.....137

TRIBUNA DISCUȚIONALĂ

- **CIOBANU Ion**. Unele considerații privind rolul, funcțiile și organizarea partidelor politice în societatea contemporană.....144
- **SERBENCO Eduard**. Studiu de drept canonic: Biserica Ortodoxă și Primatul Papal.....151
- **ȘCAROVSCI Mihail**. Activitățile Misiunii Spirituale Românești în sud-vestul Ucrainei și Transnistria în 1941-1944.....163
- **SYCI Alexandru**. Unele sugestii privind colaboraționalismul în perioada celui de-al II-lea război mondial (aspectul ucrainean).....183

RUBRICA REVISTEI

- Consiliul redacțional al revistei „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”.....189
- Date despre autori.....193
- Cerințele privind condițiile de prezentare a manuscriselor pentru publicare în „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”.....197

**MOLDAVIAN JOURNAL
OF INTERNATIONAL LAW
AND INTERNATIONAL RELATIONS**

Scientific-theoretical and information-practical
periodical publication founded by
Association of International Law from the Republic of Moldova

Co-founders:

Institute of History, State and Law
of the Academy of Sciences of Moldova,
The University of European Studies of Moldova,
The Moldavian State Institute of International Relations,
The Association of Foreign Policy
and International Cooperation from the Republic of Moldova

Registered with State Chamber of Registration
of Ministry of Justice of the Republic of Moldova
Certificate Nr. MD 000039
„04”, August 2009

Published since 2006. Published quarterly

No. 4 (26), 2012

ISSN 1857-1999

EDITOR – IN – CHIEF:

BURIAN Alexander

Doctor Habilitat of Law, Full Professor

SCIENTIFIC SECRETARY:

CHIRTOACA Natalia,

Doctor of Law, Associate Professor

EDITORIAL BOARD:

ANGEL Jose Luis IRIARTE, Doctor of Law, Professor (Spain);
ARHILIUC Victoria, Doctor Habilitat of Law, Professor (Italy);
ABASHIDZE Aslan, Doctor Habilitat of Law, Professor (Russia);
BALAN Oleg, Doctor Habilitat of Law, Professor (Moldova);
BENIUC Valentin, Doctor Habilitat of Political Science (Moldova);
BOSHITSKYI Iurii, Doctor of Law, Professor (Ukraine);
FUAREA Augustin, Doctor of Law, Professor (Romania);
HEINRICH Hans-Georg, Doctor of Law, Professor (Austria);
KAPUSTN Anatoly, Doctor Habilitat of Law, Professor (Russia);
MAZILU Dumitru, Doctor of Law, Professor (Romania);
NAZARIA Sergei, Doctor Habilitat of Political Science (Moldova);
POPESCU Dumitru, Doctor of Law, Professor (Romania);
ROSCA Alla, Doctor Habilitat of Political Science, Professor (USA);
SEDLITSCHI Yuri, Doctor of Law, Professor (Moldova);
TIMCHENKO Leonid, Doctor Habilitat of Law, Professor (Ukraine)

EDITORSHIP:

KINDIBALYK Olyana (editor)

OUR ADDRESS:

MD-2069, The Republic of Moldova, Chisinau, of. 305,

2/1 Ghenadie Iablocikin str.

Tel. (37322) 23.44.17; Fax: (37322) 43.03.05

e-mail: alexandruburian@yahoo.com; alexandruburian@mail.ru

<http://www.rmdir.md>

Edition index PIN: PM 32028

The views of Editors do not necessarily coincide
with the opinions of the authors.

The responsibility for the authenticity and accuracy of the facts
in the published articles rests with the authors.

© Moldavian Journal of International Law
and International Relations, 2012.
All rights reserved.

CONTENTS

PUBLIC INTERNATIONAL LAW

- **ALISIEVICH Ekaterina.** Category of vulnerability in modern International Law.....5
- **CHIRTOACA Natalia, MATASEL Alina.** The ethos of The Organisation for Security and Cooperation in Europe: OSCE fundamentals in conflict prevention and management of the post-conflict crisis.....14
- **TARALUNGA Victoria, FRANGULEA Sandu.** The phenomenon of smuggling of migrants and international cooperation of states in the fight against organised crime.....24

PRIVATE INTERNATIONAL LAW

- **SHEREMET Igory.** General aspects regarding conflicts in international private law's legal relations according to the Hague Convention from 05 October, 1961 on the conflicts of laws relating to the form of the testamentary dispositions.....38

INTERNATIONAL RELATIONS

- **BURIAN Alexander.** „Anti-Missile Umbrella” and the security dilemma in the Black Sea region.....53

THE TRIBUNE OF YOUNG SCIENTISTS

- **BOCA Sergiu.** Analysis of the rules of law which govern the effects of civil juridical acts` nullity vis-à-vis the concerned parties.....64
- **KINDIBALYK Olyana.** Energy security in the Black Sea region: the poles of attraction and confrontation.....86
- **CUCERESCU Victoria.** United Nations role in the field of environmental protection in armed conflict.....95
- **PETRARU Roxana Alina.** The protection of national minorities rights in Romania.....105

THE SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

- **BONTEA Oleg.** Membership of international organisations.....113
- **BOTEZATU Adrian.** The Russian-Chinese relations: prospects and historical-demographic evaluation.....120
- **BUDURINA-GOREACII Carolina.** Affirmation of civil society organisations as a form of human association.....132
- **CHEKHOVSKAYA Irina.** Theoretical and methodological approaches to determining the definition of „family policy”: analysis of international and Ukrainian experience.....137

THE TRIBUNE OF DISCUSSION

- **CIOBANU Ion.** Some considerations on the role, functions and political parties` organization in contemporary society.....144
- **SERBENCO Eduard.** A canon law study: the Orthodox Church and the Roman Primacy.....151
- **SKAROVSKI Mikhail.** The activities of the Romanian spiritual mission in South-Western Ukraine and Transnistria in 1941-1944.....163
- **SYCHI Alexander.** Some suggestions on collaborationism during the period of the II World War (The Ukrainian aspect).....183

OUR JOURNAL

- Editorial board of the „Moldavian Journal of International Law and International Relations”.....189
- About authors.....193
- Requirements to papers for publication in the „Moldavian Journal of International Law and International Relations”.....200

**МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Научно-теоретический и информационно-практический
периодический журнал, основанный
Ассоциацией международного права Республики Молдова

Соучредители:

Институт истории, государства и права
Академии наук Молдовы,
Европейский университет Молдовы,
Молдавский государственный институт
международных отношений,
Ассоциация внешней политики

и международного сотрудничества Республики Молдовы

Зарегистрирован Государственной Регистрационной Палатой
при Министерстве юстиции Республики Молдова
Сертификат № MD 000039
от «04» августа 2009 года

Выходит с 2006 года. Издаётся 4 раза в год

№ 4 (26), 2012 год.

ISSN 1857-1999

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

БУРИАН Александр
доктор юридических наук, профессор

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

КИРТОАКЭ Наталия
кандидат юридических наук, доцент

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

АНХЕЛ Хосе Луис **ИРИАРТИ**, доктор права, профессор (Испания);
АРХИЛЮК Виктория, доктор юрид. наук, профессор (Италия);
АБАШИДЗЕ Аслан, доктор юрид. наук, профессор (Россия);
БАЛАН Олег, доктор юридических наук, профессор (Молдова);
БЕНИК Валентин, доктор политических наук (Молдова);
БОШИЦКИЙ Юрий, доктор права, профессор (Украина);
КАПУСТИН Анатолий, доктор юрид. наук, профессор (Россия);
МАЗИЛУ Думитру, доктор права, профессор (Румыния);
НАЗАРИЯ Сергей, доктор политических наук (Молдова);
ПОПЕСКУ Думитра, доктор права, профессор (Румыния);
РОШКА Алла, доктор политических наук, профессор (США);
СЕДЛЕЦКИЙ Юрий, кандидат юрид. наук, профессор (Молдова);
ТИМЧЕНКО Леонид, доктор юрид. наук, профессор (Украина);
ФУЕРЕА Августин, доктор права, профессор (Румыния);
ХЕЙНДРИЧ Ханс-Георг, доктор права, профессор (Австрия)

РЕДАКЦИЯ:

КИНДЫБАЛЮК Оляна (редактор)

НАШ АДРЕС:

ул. Г. Яблочкин, 2/1, оф. 305, мун. Кишинёв,
Республика Молдова, MD 2069
Тел. (37322) 23.44.17; Факс: (37322) 43.03.05
e-mail: alexandruburian@yahoo.com; alexandruburian@mail.ru
<http://www.rmdir.md>

Почтовый индекс: RM 32028

Мнения редакции не обязательно совпадают
с мнениями авторов публикаций.

Ответственность за точность проводимой информации
и изложение фактов лежит на авторах.

© «Молдавский журнал международного права
и международных отношений», 2012.
Все права зарегистрированы.

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

- **АЛИСИЕВИЧ** Екатерина. Категория уязвимости в современном международном праве.....5
- **КИРТОАКЭ** Наталья, **МЭТЭШЕЛ** Алина. ЭТОС Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе: основы ОБСЕ в предотвращении конфликтов и регулировании посткризисных конфликтов.....14
- **ЦАРЭЛУНГЭ** Виктория, **ФРАНГУЛЯ** Санду. Явление незаконного ввоза мигрантов и международное сотрудничество государств в борьбе с организованной преступностью.....24

МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

- **ШЕРЕМЕТ** Игорь. Общие проблемы международного частного права согласно Гаагской конвенции от 5 ноября 1961 о коллизии законов касающихся формы завещательных распоряжений.....38

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

- **БУРИАН** Александр. «Противоракетный зонтик» и дилемма безопасности в Причерноморском регионе.....53

ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

- **БОКА** Сергей. Анализ правовых принципов, регулирующих последствия недействительности гражданско-правовых сделок в отношении их сторон.....64
- **КИНДЫБАЛЮК** Оляна. Энергетическая безопасность в Причерноморском регионе: полуса притяжения и противостояния.....86
- **КУЧЕРЕСКУ** Виктория. Роль Организации Объединенных Наций в области охраны окружающей среды в вооруженных конфликтах.....95
- **ПЕТРАРУ** Роксана Алина. Защита прав национальных меньшинств в Румынии.....105

НАУЧНЫЕ СООБЩЕНИЯ

- **БОНТЯ** Олег. Членство в международных организациях.....113
- **БОТЕЗАТУ** Адриан. Российско-китайские отношения: перспективы и историко-демографическая оценка.....120
- **БУДУРИНА-ГОРЯЧИЙ** Каролина. Утверждение организаций гражданского общества как формы гуманитарных ассоциаций.....132
- **ЧЕХОВСКАЯ** Ирина. Теоретико-методологические подходы к определению дефиниции «семейная политика»: анализ зарубежного и украинского опыта.....137

ДИСКУССИОННАЯ ТРИБУНА

- **ЧОБАНУ** Ион. Некоторые соображения о роли, функции и деятельности политических партий в современном обществе...144
- **СЕРБЕНКО** Эдуард. Исследование канонического права: православная церковь и папский примат.....151
- **ШКАРОВСКИЙ** Михаил. Деятельность Румынской духовной миссии на юго-западе Украины и в Приднестровье в 1941-1944 гг.....163
- **СЫЧ** Александр. О коллаборационизме во время второй мировой войны (украинский аспект).....185

О НАШЕМ ЖУРНАЛЕ

- Редакционный совет „Молдавского журнала международного права и международных отношений”.....189
- Наши авторы.....193
- Требования к оформлению статей для публикации в «Молдавском журнале международного права и международных отношений».....203

КАТЕГОРИЯ УЯЗВИМОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

*Екатерина АЛИСИЕВИЧ**

ABSTRACT:

CATEGORY OF VULNERABILITY IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL LAW

The article deals with the category of vulnerability in contemporary international law. The author offers a definition of „vulnerability”, identifies the factors affecting the vulnerability of the individual, analyzes a number of international treaties and instruments that use the term „vulnerability”, and introduces the category „multi interdependence” gives examples of groups of population that can be classified as vulnerable.

Globalization, environmental disasters and environmental degradation, poverty and armed conflict can be seen as complex factors that affect the vulnerability of the individual. Each of these factors can be divided into multiple components, the number of which invariably increases. However, in my opinion, one thing is clear - vulnerable groups of population have similar problems and their solutions way is too common - the elimination of barriers that prevent themselves to lead a full life.

Keywords: *international law, human rights, individuals in need of special protection, vulnerability, vulnerable groups, vulnerable situation, globalization, climate change, poverty.*

REZUMAT:

CATEGORIA DE VULNERABILITATE ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL CONTEMPORAN

Articolul este dedicat studiului cu privire la categoria de vulnerabilitate în dreptul internațional contemporan. Autorul propune definiția de „vulnerabilitate”, identifică factorii care afectează gradul de vulnerabilitate al individului, analizează mai multe tratate internaționale și documente care utilizează termenul „vulnerabilitate”, introduce în uz categoria de „multivulnerabilitate”, dă exemple de grupe sociale care pot fi clasificate ca vulnerabile.

Globalizarea, dezastrele ecologice și degradarea mediului, sărăcia și conflictele armate pot fi considerate ca factori care afectează în complex gradul de vulnerabilitate al individului. Fiecare dintre acești factori poate fi clasificat în mai mulți subfactori, care permanent sunt în creștere. Cu toate acestea, potrivit autorului, este evident, că grupele vulnerabile ale societății au probleme similare și modul de a le rezolva este eliminarea totală a obstacolelor, care le-a negat posibilitatea de a duce o viață fără de griji.

Cuvinte cheie: *drept internațional, drepturile omului, persoanele care au nevoie de protecție specială, vulnerabilitate, grupe vulnerabile, situație vulnerabilă, globalizare, schimbări climatice, sărăcie.*

Ключевые слова: *международное право, права человека, лица, нуждающиеся в особой защите, уязвимость, уязвимые группы, уязвимое положение, глобализация, изменения климата, нищета.*

* **ALISIEVICI Ecaterina** – Doctor în drept, conferențiar universitar, Catedra Drept Internațional, Universitatea Rusă de Prietenie a Popoarelor (Moscova, Federația Rusă); **ALISIEVICH Ekaterina** – Candidate of legal science, Associate Professor, The Department of International Law of PFUR, The Peoples' Friendship University of Russia (Moscow, The Russian Federation); **АЛИСИЕВИЧ Екатерина Сергеевна** – Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Российского университета дружбы народов (Москва, Российская Федерация).

Понятия «уязвимость», «уязвимые группы», «уязвимое положение» используются во многих областях знаний и имеют различное содержание. Ими оперируют демографы и социологи, социальные и медицинские работники, полицейские и правозащитники, политики и юристы, как правило, толкуя применительно к своей деятельности. Термин «уязвимые группы» используется в отношении детей, отдельных категорий женщин, инвалидов, трудящихся-мигрантов, беженцев, национальных меньшинств и коренных народов, пожилых людей. Каждая из упомянутых групп населения неоднородна и находится в различных политических, экономических, социальных, правовых, религиозных условиях и обстоятельствах, внутри любой из них возможна дифференциация по различным основаниям. Например, среди детей, женщин или пожилых людей можно выделить матерей-одиночек, умственно отсталых, бездомных и беспризорных детей, беженцев, одиноких пенсионеров, людей, больных ВИЧ/СПИД и др. Уязвимых групп может быть бесконечно много.

Международное право исходит из принципа уважения прав человека и декларирует равенство людей в принадлежащих им правах, независимо ни от каких факторов, в том числе характера или степени их уязвимости.

В ст. 1 Устава ООН предлагается, среди прочего, «осуществлять международное сотрудничество ... в поощрении и развитии уважения к правам человека и основным свободам для всех, без различия расы, пола, языка и религии». Согласно преамбуле Всеобщей декларации прав человека 1948 г. каждый человек должен обладать всеми правами и свободами, провозглашенными в Декларации 1948 г., без какого бы то ни было различия, в частности в отношении пола¹. Ст. 2 Международного пакта о гражданских и политических правах 1966 г. требует, чтобы каждое государство уважало и обеспечивало «всем находящимся в пределах его территории и под его юрисдикцией лицам права, признаваемые в настоящем Пакте, без какого

бы то ни было различия, как-то в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических и иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, рождения или иного обстоятельства»².

Однако провозглашения равенства в гарантируемых правах для некоторых групп населения, которые не всегда могут пользоваться своими правами наравне с другими по независящим от них причинам, недостаточно. Международное сообщество признаёт факт наличия тех, кто нуждается в особой заботе, сознаёт дополнительные риски, которым подвергаются эти, наиболее уязвимые группы населения, и принимает дополнительные правовые меры по защите их прав и свобод.

Государства-участники Конвенции о правах ребёнка 1989 г.³ к особо уязвимым группам детей относят, например, малолетних девочек, которые в большей степени подвергаются риску сексуальной эксплуатации. В соответствии с преамбулой Международной конвенции о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей 1990 г.⁴, государства-участники, в частности, учитывают «уязвимое положение, в котором часто оказываются трудящиеся-мигранты и члены их семей». Международная конвенция для защиты всех лиц от насильственных исчезновений 2006 г.⁵ предлагает государствам рассматривать как

¹ Всеобщая декларация прав человека принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).

² Международный пакт о гражданских и политических правах принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16 декабря 1966 года. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).

³ Конвенция о правах ребенка принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1989 г. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml/#content. (Дата посещения: 05.09.2012).

⁴ Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей принята резолюцией 45/158 Генеральной Ассамблеи от 18 декабря 1990 г. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).

⁵ Международная конвенция для защиты всех лиц от насильственных исчезновений принята резолюцией 61/177 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 2006 г. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).

отягчающие ответственность обстоятельства совершения актов насилия в отношении беременных женщин, несовершеннолетних, инвалидов и других особо уязвимых групп.

Термин «уязвимые группы» активно используются в декларациях, программах, планах действий, а также различных рабочих документах органов ООН и международных конференций.

Например, в текст Найробийских стратегий, государства-участники Всемирной конференции для обзора и оценки достижений Десятилетия женщины ООН: равенство, развитие и мир (1985 г.) определили группы женщин, нуждающихся в особой защите (уязвимые группы женщин), включив в него: женщин, проживающих в районах, пострадавших от засухи; женщин из бедных слоёв городского населения; женщин преклонного возраста; молодых женщин; женщин, подвергающихся жестокому обращению; женщин, проживающих в нищете; женщин, ставших объектом торговли и принуждаемых к занятию проституцией; женщин, лишённых традиционных средств к существованию; женщин, содержащих семьи; женщин с физическими и умственными недостатками; женщин-беженцев и перемещённых женщин и детей; женщин-мигрантов; женщин, принадлежащих к национальным меньшинствам и коренному населению.

В Главу 6 раздела «Социальные и экономические аспекты» Повестки дня на XXI век, принятой Конференцией ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г.)⁶ включён пункт С «Защита уязвимых групп населения» согласно ч. 6.18 которого «особое внимание следует уделять защите и просвещению уязвимых групп населения, в частности детям, молодежи, женщинам, коренным народам и беднейшим слоям населения, а также потребностям пожилых людей и инвалидов в медицинском обслуживании».

Декларация тысячелетия ООН 2000 г.⁷ включает отдельный раздел «Защита уязвимых» (VI), в котором констатируется уязвимость детей, а также всего гражданского населения как испытывающего «наибольшие страдания в результате стихийных бедствий, геноцида, вооружённых конфликтов и других чрезвычайных гуманитарных ситуаций».

Однако ни один международный договор не отвечает на вопрос, что такое уязвимость, не даёт нормативного определения перечисленных категорий населения как «уязвимых групп», не содержит исчерпывающего перечня этих групп или критериев, позволяющих отнести прямо не названные в документе группы к числу уязвимых. Доктрина не восполняет этот пробел: в основном доминирует подход к определению уязвимых групп через выделение базового фактора (инвалидность, социальная изоляция, нищета и др.), предопределяющего уязвимость. Так, в контексте проблемы защиты социальных прав человека и борьбы с социальной изоляцией, к числу уязвимых относят группы, которые подвержены повышенному риску бедности и социальной изоляции по сравнению с основным населением. Этнические меньшинства, мигранты, инвалиды, бездомные, люди, страдающие от токсикомании, изолированные от общества пожилые люди и дети все чаще сталкиваются с трудностями, которые могут привести к дальнейшей социальной изоляции, равно как и низкий уровень образования и безработица или неполная занятость⁸.

По нашему мнению, уязвимость индивида, как правило, обусловлена, двумя группами факторов часто неразрывно связанными друг с другом. Прежде всего, на степень уязвимости индивида влияют объективные внешние факторы, которые не зависят от человека, однако ставят любого индивида в так называемое «уязвимое положение». Например, человек уязвимым перед лицом стихийных бедствий,

⁶ Повестка дня на XXI век принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21_ch6d.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).

⁷ Декларация тысячелетия ООН. Принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи ООН от 8 сентября 2000 г. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/su_mmitdecl.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).

⁸ Social protection and Social inclusion Glossary. DG Employment, Social Affairs and Inclusion. [On-line]: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/vulnerable_groups_en.htm. (Дата посещения: 05.09.2012).

экологических катастроф, изменений климата и т.д. Уязвимость индивида может быть предопределена его физическими или психическими характеристиками - возрастом, гендерной принадлежностью, расой, вероисповеданием, инвалидностью, вызывающими по какой-либо причине отторжение со стороны общества. Важнейшим признаком, позволяющим говорить об уязвимости индивида наравне и в совокупности с перечисленными, является фактическое ограничение его возможности в полной мере реализовывать гарантированные каждому права и свободы человека.

Таким образом, *уязвимость индивида или группы населения означает, прежде всего, более высокий по сравнению с другими в силу объективных внешних факторов и (или) имеющихся физических или психологических характеристик риск стать жертвой нарушения прав и свобод человека, в том числе быть ограниченным в возможности реализовать гарантированные каждому права и свободы.*

Наравне с понятием «уязвимость» и «уязвимые группы» широкое распространение получило понятие «уязвимая занятость» (vulnerable employment). Например, в Докладе «Мировое экономическое положение и перспективы на 2010 год», подготовленном Комитетом по политике развития (КПР), который является вспомогательным органом Экономического и Социального Совета, в частности, отмечается: «В развивающихся странах отмечено увеличение уязвимой занятости и бедности среди работающего населения. В развивающихся странах, где основная потеря занятости отмечена в секторах, производящих продукцию на экспорт, особую тревогу вызывает резкое увеличение уязвимой (незащищенной, легко теряемой) занятости и бедности среди работающего населения. В Восточной и Южной Азии, уязвимая занятость достигает 70 процентов рабочей силы и, по имеющимся данным, эта доля значительно увеличилась в результате кризиса...»⁹.

Лица с уязвимой занятостью – это самозанятые работники и лица, работающие на семейном предприятии и вносящие вклад в

доходы семьи¹⁰. Международная организация труда (МОТ) неоднократно давала разъяснения относительно того, в чём заключается уязвимость такой занятости. Работники данной категории редко имеют официально оформленные трудовые договоры, и поэтому обычно трудятся в условиях, которые нельзя назвать условиями достойного труда (надлежащее социальное обеспечение, использование эффективного социального диалога). Уязвимая занятость часто характеризуется неадекватной оплатой труда, низкой производительностью и тяжелыми условиями, ущемляющими основополагающие трудовые права. Значительную долю уязвимых работников во всех регионах мира составляют женщины¹¹.

Уязвимость имеет кумулятивный характер, а формы, её образующие, как правило, тесно взаимосвязаны. Неблагоприятные экономические и экологические условия приводят к нищете, социальной изоляции и иным негативным последствиям, порождающим в своей совокупности ситуацию уязвимости, в которой оказываются те группы населения, которые итак нуждаются в особом внимании со стороны международного сообщества. Ситуация уязвимости обуславливает необходимость специальной международно-правовой защиты прав тех, чьё существование в этом случае подвергается опасности ввиду внешних независимых от них причин¹².

Немаловажное значение имеет и тот факт, что внутри каждой уязвимой группы есть те, кто подвержен не одному, а нескольким факторам уязвимости. Например, одинокая женщина-инвалид пожилого возраста. По нашему мнению, в этом случае следует

¹⁰ Такое определение уязвимой занятости приводится, например, в докладе Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна «Цели развития тысячелетия: доклад за 2012 год». [On-line]: <http://www.un.org/russian/millenniumgoals/>. (Дата посещения: 05.09.2012).

¹¹ См. подробнее, например, Доклад МОТ о периодически обсуждаемых вопросах по проблемам занятости, 2010 год «Политика в сфере занятости во имя социальной справедливости и справедливой глобализации» (Доклад VI).

¹² См. подробнее о категории уязвимости в международном праве: Алисиевич Е.С. Поощрение и защита уязвимых групп в международном праве. М.: Изд-во РУДН. 2012. 330 с.

⁹ [On-line]: www.un.org/esa/policy/wess/wesp.html. (Дата посещения: 05.09.2012).

говорить о *мультиуязвимости*. Возможная мультиуязвимость индивида обуславливает необходимость выработки комплексного подхода, учитывающего каждый в отдельности фактор, предопределяющий уязвимость, и одновременно обеспечивающий совокупный учёт всех факторов при выработке соответствующих мер обеспечения и защиты прав мультиуязвимых групп населения.

Общая цель защиты уязвимых групп заключается в том, чтобы каждый представитель такой группы имел возможность в полном объёме развивать свои способности и возможности (включая здоровое физическое, умственное и духовное развитие). Однако достижение этой цели возможно лишь в том случае, если поощрение и защита прав уязвимых категорий населения станет предметом специального правового регулирования на международном уровне.

Очевидно, что между уязвимостью и нарушениями прав человека существует прямая причинно-следственная связь. Существующих норм международных договоров по правам человека, преимущественно констатирующих, что те или иные категории женщин, пожилых людей, трудящихся-мигрантов и др. нуждаются в особой заботе недостаточно. Тем более что защита прав отдельных уязвимых групп населения в международном праве, например, девочек, носит лишь фрагментарный характер.

В XXI веке под влиянием глобализации, экологических катастроф, финансового кризиса, вооружённых конфликтов и иных факторов число людей, нуждающихся в особой защите со стороны международного сообщества, государства и общества, лишь растёт.

Одним из негативных последствий глобализации для уязвимых групп населения - усиление их маргинализации, обострение социального неравенства. Как справедливо отмечает немецкий социолог Криста Вихтерих, глобализация, нацеленная на универсальное осуществление доктрины свободной торговли, распространяется, тем не менее, не только на финансовые рынки или торговую политику, глобализация затрагивает действующих субъектов микроэкономики – женщин и мужчин – в их повседневной жизни на предприятиях, в сельском хозяйстве, дома и в общественных отношениях. При этом по-новому выстраивается их социальное, политическое, экономическое, культурное

поведение и их роли в обществе¹³. Крайне важно в этом процессе обеспечивать, в том числе, и на международном уровне поддержание приоритета высшей ценности – прав человека¹⁴.

В 1995 г. Кофи А. Аннан отметил, что глобализация является «сомнительным благом для женщин»¹⁵, однако это утверждение можно распространить и на другие группы населения. Глобализация дала новые экономические возможности, но обратной стороной этого процесса стало продолжающееся обнищание населения, вооружённые конфликты, вызванные политической нестабильностью, массовое перемещение местного населения. Например, при подготовке к проведению Совещания по вопросам экономического сотрудничества в Азиатско-тихоокеанском регионе в Маниле были снесены неприглядные поселения, а живших в них 3 500 семей насильно переселили¹⁶. Переселение и лишение традиционных средств к существованию особенно неблагоприятно сказывается на женщинах, поскольку они теряют работу и ещё больше нищают. По данным ООН принудительное переселение приводит к дестабилизации семейной жизни: терпимость в семье понижается, агрессивность возрастает, учащаются случаи избиения женщин и детей¹⁷.

Наравне с глобализацией появлению всё новых уязвимых категорий населения способствуют экологические катастрофы и в целом процесс деградации окружающей среды.

¹³ См.: Вихтерих К. Женщины в условиях глобализации. М.: Общество «Мемориал», Издательство «Звенья», 2005, с. 3.

¹⁴ См. Карташкин В.А. Права человека: международная защита в условиях глобализации. М.: Норма, Инфра-М, 2011, с. 194.

¹⁵ Доклад Генерального секретаря ООН «О втором обзоре и оценке осуществления Найробийских перспективных стратегий в области улучшения положения женщин, ставших основой для Пекинской платформы действий», п. 1. ЭКОСОС ООН, № E/CN.6/1995/3/Add от 1995.

¹⁶ См.: Children of the Storm / Children's Rehabilitation Center. In: Queson City. 1996, p. 5.

¹⁷ См.: Документ Экономического и Социального Совета ООН № E/CN.4/2000/68Add.5 jn 24. 02.2000 г. Доклад Специального докладчика по вопросу насилия в отношении женщин «Экономическая и социальная политика и её воздействие на насилие в отношении женщин», с. 18 - 19.

Например, изменение климата, как заявил Генеральный секретарь ООН Пан Ги Мун¹⁸, угрожает развитию, миру и процветанию, может привести к нехватке воды, продовольствия и земли, расширит масштабы нищеты, а также приведет к дестабилизации слабых государств и падению режимов. В Докладе Верховного Комиссара ООН по правам человека по вопросу о взаимосвязи между изменением климата и правами человека от 15 января 2009 г.¹⁹ отмечается, что «глобальное потепление будет иметь потенциальные последствия для всего комплекса прав человека», однако некоторые права «наиболее непосредственным образом связаны» с изменениями климата²⁰. Речь идёт о праве на жизнь, праве на достаточное питание, праве на воду, праве на здоровье, праве на жилище, право на благоприятную окружающую среду.

Изменение климата приведёт к увеличению масштабов голода и недоедания, а значит нарушению права каждого на достаточное питание, гарантированное Международным пактом об экономических, социальных и культурных правах 1966 г., Конвенцией о правах ребёнка 1889 г. и Конвенцией о правах инвалидов 2006 г.²¹. Между тем, согласно прогнозам, в результате изменения климата с проблемой недоедания на планете столкнутся 600 миллионов человек. Особенно будет затронута Африка к югу от Сахары, поскольку люди, живущие в развивающихся странах особенно уязвимы в силу их чрезмерной зависимости от чувствительных для климата ресурсов,

являющихся для них продуктами питания и средствами к существованию²².

Глобальное потепление усугубит проблему доступа к безопасной питьевой воде, которого в настоящее время лишены 1,1 млрд. человек во всем мире²³. Право на воду гарантируется Конвенцией о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин 1979 г. и Конвенцией о правах инвалидов 2006 г., а также косвенно Конвенцией о правах ребенка 1989 г. (п. 2 ст. 24).

Все перечисленные факторы ведут к нарушению права на здоровье, поскольку согласно общим замечаниям №12 Комитета ООН по экономическим, социальным и культурным правам основополагающие предпосылки здоровья включают в себя достаточное питание и продовольствие, жильё, наличие безопасной питьевой воды и надлежащую санитарии, здоровую окружающую среду, а также качество инфраструктуры, товаров и услуг для охраны и поддержания здоровья²⁴.

Изменения климата наиболее остро будут ощущаться теми слоями населения, которые итак уязвимы в силу своего возраста, инвалидности или иных факторов. В Докладе Верховного комиссара ООН по правам человека, опубликованном в 2009 г., выделены факторы, предопределяющие уязвимость перед лицом изменений климата и его последствий трёх групп: женщин, детей и коренных народов.

Как отмечается в Докладе 2009 г. показатель смертности женщин во время стихийных бедствий гораздо выше показателя смертности мужчин, что, как правило, обусловлено, следующими причинами: женщины чаще присматривают за детьми, носят одежду, сковывающую движения, часто не умеют плавать. Женщины уязвимы перед лицом насилия по гендерному признаку во время стихийных бедствий и миграции, а

¹⁸ Выступление Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна на Саммите по проблеме изменения климата 22 сентября 2009 г. [On-line]: <http://www.un.org/ru/climatechange/summit2009/statement.s.shtml/>. (Дата посещения: 05.09.2012).

¹⁹ См.: Ежегодный доклад Верховного комиссара ООН по правам человека и Доклады Управления Верховного комиссара ООН по правам человека и Генерального секретаря. A/HRC/10/61, 15 января 2009 г. [On-line]: <http://www2.ohchr.org/english/issues/climatechange/study.htm>. (Дата посещения: 05.09.2012).

²⁰ См.: там же.

²¹ См. подробнее общие замечания №12 (1999) Комитета ООН по экономическим, социальным и культурным правам относительно права на еду (ст. 11), п. 6.

²² См. подробнее IPCC AR4 Доклад Рабочей группы II, с. 275.

²³ См.: общие замечания №15 (2002) Комитета ООН по экономическим, социальным и культурным правам относительно права на воду (ст. 11 и 12), п. 2.

²⁴ См.: Ежегодный доклад Верховного комиссара ООН по правам человека и Доклады Управления Верховного комиссара ООН по правам человека и Генерального секретаря. A/HRC/10/61, 15 января 2009 г. П. 31, 32. [On-line]: <http://www2.ohchr.org/english/issues/climatechange/study.htm>. (Дата посещения: 05.09.2012).

девочки чаще бросают школу, когда их семья начинает испытывать дополнительную стрессовую нагрузку.

Изменения климата, в частности, экстремальные метеорологические условия, а также стихийные бедствия, приводят к снижению уровня и качества обеспечения детей водой и нарушений в питании, а значит к детской смертности и заболеваемости.

Фактором риска для коренных народов является то, что они часто живут в условиях хрупких экосистем, особенно чувствительных к изменениям климата²⁵. Так, в 2005 г. группа эскимосов арктических районов Канады и Аляски подала в Межамериканскую комиссию по правам человека иск с требованием компенсации за предполагаемое нарушение их прав в результате изменения климата, вызванного выбросами парниковых газов в США²⁶. Межамериканская комиссия по правам человека признала иск неприемлемым, но международное сообщество вряд ли может игнорировать реальность угрозы, которой подвергаются коренные народы в результате глобального потепления.

Среди факторов, негативно влияющих на степень уязвимости индивида - крайняя нищета²⁷. А. Сенгупта, несколько лет проработавший независимым экспертом по вопросу о правах человека и крайней нищете сформулировал рабочее определение крайней нищеты как «комбинации нищеты, обусловленной острой нехваткой доходов, нищеты, обусловленной низким уровнем развития человека, и социального отчуждения»²⁸. Крайняя нищета оказывает непропорционально сильное воздействие на находящиеся в социально неблагоприятном положении группы населения, включая некоторые этнические и религиозные группы, коренные народы, женщин, детей, инвалидов и престарелых, поскольку такие группы

характеризуются повышенной уязвимостью вследствие различных форм дискриминации. Нищета часто проистекает из дискриминационной практики, как открытой, так и скрытой. Кроме того, живущие в нищете становятся объектами дискриминационного отношения и стигматизации просто потому, что они бедны²⁹.

Женщины составляют большинство среди лиц, живущих в нищете³⁰. Это результат гендерной дискриминации, ограничивающей возможности доступа к образованию, земле, кредитованию и другим средствам производства. Женщины также зачастую получают меньшее, чем мужчины, вознаграждение за равный труд. Поскольку уход за детьми и престарелыми осуществляется в основном женщинами, им, как правило, труднее найти оплачиваемую работу вне дома. Часто насилие также отрицательно влияет на способность женщин получить доступ к определенным видам работы и ограничивает возможность решать, когда иметь детей и иметь ли их вообще.

Крайняя нищета негативно воздействует на детей. Причём в отличие от взрослых, дети сами обычно мало что могут сделать для улучшения своего положения – они зависят от действий и решений своих семей, общества и государства. Крайняя нищета - одна из коренных причин высоких показателей заболеваемости и смертности среди детей. Более миллиарда детей испытывают острую нехватку по крайней мере одного из видов основных товаров и услуг, которые позволили бы им выжить, развиваться и процветать³¹. Детская нищета подрывает способность детей выживать, развиваться и процветать. Нищета увеличивает социальное, экономическое и гендерное неравенство, в свою очередь лишая детей равных возможностей, и подрывает обстановку в семье и общине, делая детей уязвимыми для эксплуатации, насилия и дискриминации. Нищета в детстве – это также одна из основных причин нищеты в зрелом возрасте.

²⁵ См. подробнее Mirjam Macchi, Gonzalo Oviedo, et al. *Indigenous and Traditional Peoples and Climate Change*. Gland, Switzerland: International Union for Conservation of Nature, 2008. 66 p.

²⁶ См. подробнее на [On-line]: <http://www.inuitcircumpolar.com>. (Дата посещения: 05.09.2012).

²⁷ См. подробнее Абашидзе А.Х., Конева А.Е. Состояние нищеты - нарушение прав и свобод человека. В: Вестник Российского университета дружбы народов. М., РУДН, 2011, № 4, с. 129 - 139.

²⁸ См.: А/НRC/7/15, п. 6.

²⁹ См.: А/НRC/Sub.1/58/16, п. 12.

³⁰ Программа развития Организации Объединенных Наций, Доклад о развитии человека – гендерный фактор и развитие человека, 1995 год.

³¹ См. подробнее: ЮНИСЕФ, Положение детей в мире, 2006 год. Социально изолированные и невидимые, 2006. П. 5.

Люди, живущие в крайней нищете, имеют больше шансов стать инвалидами в силу таких отягчающих факторов, как недоедание, отсутствие жилья или недостаточное жилье, опасные профессии и повышенный риск стать жертвой насилия. Например, миллионы людей стали инвалидами из-за полиомиелита, заболевание которым можно предотвратить при помощи иммунизации. Аналогичным образом, инвалиды в большинстве случаев становятся или остаются нищими потому, что они возможности трудоустроиться, ограничен их доступ к здравоохранению. Зачастую инвалиды и их семьи в большей степени подвержены влиянию нищеты из-за высокой стоимости реабилитации. Кроме того, проживая в условиях крайней нищеты, они испытывают непропорционально сильное воздействие дискриминации и социальной изоляции.

Глобализация, экологические катастрофы и деградация окружающей среды, нищета и вооружённые конфликты можно рассматривать как комплексные факторы, влияющие на степень уязвимости индивида. Каждый из этих факторов может быть разделён на многочисленные составляющие, общее число которых неизменно растёт. Вместе с тем, по нашему мнению, очевидно одно - уязвимые группы населения имеют схожие проблемы и путь их решения тоже общий - ликвидация препятствий, которые лишают их возможности вести полноценную жизнь.

Библиография:

1. Абашидзе А.Х., Конева А.Е. Состояние нищеты - нарушение прав и свобод человека. В: Вестник Российского университета дружбы народов. М., РУДН. 2011, № 4 2011, с. 129 - 139.
2. Алисиевич Е.С. Поощрение и защита уязвимых групп в международном праве. М.: Изд-во РУДН. 2012. 330 с.
3. Вихтерих К. Женщины в условиях глобализации. М.: Общество «Мемориал», Издательство «Звенья», 2005. 152 с.
4. Всеобщая декларация прав человека принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).
5. Выступление Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна на Саммите по проблеме изменения климата 22 сентября 2009 г. [On-line]:

<http://www.un.org/ru/climatechange/summit2009/statements.shtml>. (Дата посещения: 05.09.2012).

6. Декларация тысячелетия ООН. Принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи ООН от 8 сентября 2000 г. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).

7. Доклад Генерального секретаря ООН «О втором обзоре и оценке осуществления Найробийских перспективных стратегий в области улучшения положения женщин, ставших основой для Пекинской платформы действий», п. 1. ЭКОСОС ООН, № E/CN.6/1995/3/Add от 1995.

8. Документ Экономического и Социального Совета ООН № E/CN.4/2000/68Add.5 jп 24. 02.2000 г. Доклад Специального докладчика по вопросу насилия в отношении женщин «Экономическая и социальная политика и её воздействие на насилие в отношении женщин», с. 18 - 19.

9. Ежегодный доклад Верховного комиссара ООН по правам человека и Доклады Управления Верховного комиссара ООН по правам человека и Генерального секретаря. A/HRC/10/61, 15 января 2009 г. [On-line]: <http://www2.ohchr.org/english/issues/climatechange/study.htm>. (Дата посещения: 05.09.2012).

10. Ежегодный доклад Верховного комиссара ООН по правам человека и Доклады Управления Верховного комиссара ООН по правам человека и Генерального секретаря. A/HRC/10/61, 15 января 2009 г. П. 31, 32. [On-line]: <http://www2.ohchr.org/english/issues/climatechange/study.htm>. (Дата посещения: 05.09.2012).

11. Карташкин В.А. Права человека: международная защита в условиях глобализации. М.: Норма, Инфра-М. 2011. 288 с.

12. Конвенция о правах ребенка принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи ООН от 20 ноября 1989 г. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml/#content. (Дата посещения: 05.09.2012).

13. Международная конвенция для защиты всех лиц от насильственных исчезновений принята резолюцией 61/177 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 2006 г.

14. Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей принята резолюцией 45/158 Генеральной Ассамблеи от 18 декабря 1990 г. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).

15. Международный пакт о гражданских и политических правах принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16 декабря

- 1966 года. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).
16. Повестка дня на XXI век принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 3–14 июня 1992 г. [On-line]: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21_ch6d.shtml. (Дата посещения: 05.09.2012).
17. Программа развития Организации Объединенных Наций, Доклад о развитии человека – гендерный фактор и развитие человека, 1995 год.
18. ЮНИСЕФ, Положение детей в мире, 2006 год. Социально изолированные и невидимые, 2006. П. 5.
19. Social protection and Social inclusion Glossary. DG Employment, Social Affairs and Inclusion. [On-line]: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/vulnerable_groups_en.htm. (Дата посещения: 05.09.2012).
20. [On-line]: www.un.org/esa/policy/wess/wesp.html. (Дата посещения: 05.09.2012).
21. Children of the Storm / Children's Rehabilitation Center. In: Queson City. 1996.
22. Mirjam Macchi, Gonzalo Oviedo, et al. Indigenous and Traditional Peoples and Climate Change. Gland, Switzerland: International Union for Conservation of Nature, 2008. 66 p.

Copyright©ALISIEVICI Ecaterina, 2012.

ETOSUL ORGANIZAȚIEI PENTRU SECURITATE ȘI COOPERARE ÎN EUROPA: FUNDAMENTELE OSCE ÎN PREVENIREA CONFLICTELOR ȘI MANAGEMENTUL CRIZELOR POSTCONFLICTUALE

Natalia **CHIRTOACĂ***
Alina **MĂȚĂȘEL****

ABSTRACT:

ETHOS OF THE ORGANIZATION FOR SECURITY AND COOPERATION IN EUROPE: THE BASIS OF THE OSCE IN CONFLICT PREVENTION AND MANAGEMENT OF POST-CONFLICT CRISES

OSCE being a tool for conflict prevention and early warning, crisis management and post-conflict situations plays a direct role in maintaining security on the European continent.

The problem of organizations ethos represents a process of changing of variety of its specific features and fundamental principles on which basis its action on prevention of conflicts and regulation of crises of the post disputed maintenance have been developed. We should notice that organization, being a flexible Euroatlantic and at the same time Asian structure operating both on interstate, regional and local levels in achieving the mentioned actions is based on the principle of cooperation.

First, the analysis of organization ethos is reconsiders the concept of security, to which the OSCE is joined, as well as the characteristics that define the actions of the organization. The analysis is based on the constitutive documents of the organization, supported by empirical data correlated with the actions of the OSCE.

Second, the article explores the principles that guide the organization in its actions to conflict prevention and crisis management, stressing the key points, features and advantages of the approach which are under the mandate of the OSCE.

In conclusion, the analysis of the ethos of the OSCE assesses the contribution of the dynamics of conflict prevention and post-crisis management in the context of international security.

Keywords: OSCE, conflict prevention, post-crisis, features, security.

РЕЗЮМЕ:

ЭТОС ОРГАНИЗАЦИИ ПО БЕЗОПАСНОСТИ И СОТРУДНИЧЕСТВУ В ЕВРОПЕ: ОСНОВА ОБСЕ В ДЕЛЕ ПО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ КОНФЛИКТОВ И РЕГУЛИРОВАНИЮ ПОСТКОНФЛИКТНЫХ КРИЗИСОВ

ОБСЕ являясь инструментом раннего предупреждения и предотвращения конфликтов, а также управления кризисными и пост-конфликтными ситуациями играет непосредственную роль в поддержании безопасности на европейском континенте.

Проблема этоса организации представляет собой процесс изменения целого ряда ее специфических особенностей и фундаментальных принципов, на основе которых были разработаны ее

* **CHIRTOACĂ Natalia** – Doctor în drept, conferențiar universitar, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova); **CHIRTOACA Natalia** – Doctor in law, associate professor, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova); **ЧИРТОАКЭ Наталия** – Кандидат юридических наук, доцент, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

** **MĂȚĂȘEL Alina** - Doctorand la Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei. (Chișinău, Republica Moldova), avocat (Iași, România); **MATASHEL Alina** - PhD student at the Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova), attorney. (Iasi, Romania); **МЭТЭШЕЛ Алина** - Аспирант, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова), адвокат (Яссы, Румыния).

действия по предотвращению конфликтов и регулированию кризисов постконфликтного содержания. Отметим, что организация, будучи гибкой евроатлантической и вместе с тем азиатской структурой, действующей как на межгосударственном, так и на региональном и местном уровнях, в достижении отмеченных действий опирается на принцип сотрудничества.

Во-первых, анализ этоса Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, пересматривает концепцию безопасности, к которой присоединяется ОБСЕ, а также характеристики, определяющие действия организации. Анализ основан на учредительных документах организации, подкреплен эмпирическими данными соотносящихся с действиями ОБСЕ.

Во-вторых, в статье исследуются принципы, которыми руководствуется организация в своих действиях по предотвращению конфликтов и постконфликтного урегулирования кризисов, выделяя при этом ключевые моменты, особенность и преимущества подходов, находящихся под мандатом ОБСЕ.

В заключении, анализ этоса ОБСЕ оценивает вклад организации в динамику предотвращения конфликтов и постконфликтного урегулирования кризисов в контексте международной безопасности.

Ключевые слова: ОБСЕ, предотвращение конфликтов, регулирование постконфликтных кризисов, особенность, безопасность.

Cuvinte cheie: OSCE, prevenirea conflictelor, managementul crizelor postconflictuale, distincție, securitate.

Introducere

Fără îndoială, securitatea este o noțiune complexă care poate fi abordată în moduri variate și distincte. Fie că este vorba de acțiuni de coordonare, de acțiuni de intervenție, de procese de implementare sau de abordarea riscurilor de securitate, complexitatea rămâne o determinantă constantă a noii ordini globale. Este și cazul celor două dimensiuni, de prevenire a conflictelor și de gestionare a crizelor postconflictuale, a căror dinamici nu pot fi înțelese în lipsa fundamentelor temeinice aflate la baza inițiativelor conduse sub egida Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Analiza etosului OSCE, pe care Organizația își fundamentează abordările de prevenire a conflictelor și de gestionare a crizelor postconflictuale aduce în primul rând investigarea conceptului de securitate la care Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa aderă, și examinarea caracteristicilor specifice inițiate de Organizație. În termeni metodologici, analiza se bazează pe studiul extensiv al documentelor constitutive ale Organizației, consolidat de reflecțiile empirice ale acțiunilor OSCE. În al doilea rând, analiza etosului OSCE subliniază principiile fundamentale ale Organizației, evidențind punctele cheie, distincțiile și avantajele Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa în prevenirea conflictelor și managementul crizelor postconflictuale. În concluzie, analiza etosului OSCE evaluează contribuția adusă de OSCE în dinamicele de prevenire a conflictelor și de

management al crizelor postconflictuale în spectrul internațional de securitate.

Etosul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa: cadrul de securitate și caracteristicile OSCE

Investigarea conceptului de securitate la care Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa aderă are un rol deosebit de important asupra practicii de securitate a Organizației, constituind atât un reper consistent în prevenirea dinamicilor conflictuale, cât și un punct consistent în evaluarea evenimentelor care sunt considerate a fi semnalele unor potențiale conflicte. Albrecht Schnabel afirma chiar că „Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa este singura organizație de securitate din Europa, în sensul Capitolului VIII al Cartei ONU”,¹ fiind, în consecință, primul instrument de alertă timpurie, de prevenire a conflictelor, gestionare a crizelor și de reconstrucție postconflict în Europa.² Implicarea Organizației pe tot parcursul ciclului de viață al conflictului, de la mecanismele de reducere a riscurilor, avertizare timpurie și prevenire a conflictelor, până la gestionarea crizelor

¹ United Nations. United Nations Charter. San Francisco, 1945, Chapter VIII.

² Albrecht Schnabel. Operationalizing Conflict Prevention: Opportunities and Challenges for Regional and Subregional Organizations. In: International Peace Academy, Sharing Best Practices on Conflict Prevention: The UN, Regional and Subregional Organizations, National and Local Actors. New York, IPA Policy Report. Paper presented at International Peace Academy Workshop, 2002, p. 7.

postconflictuale și a reabilitării post-conflict, determină astfel caracteristicile unei adevărate „comunități de securitate”.³

Încă de la începuturile sale, în anii 1970, Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa, și mai târziu, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa a creat un forum cu o incluziune de neegalat de alte organisme politice și de securitate, prin conectarea tuturor statelor europene, împreună cu statele spațiului asiatic și spațiului Nord-American. În timp ce caracterul eterogen poate crea numeroase dificultăți în ceea ce privește atingerea consensului politic, în cazul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, toate statele participante au aderat la un corp comun de standarde cu rolul deosebit de important în eficientizarea cadrului de luare al deciziilor. Reamintesc aici principiile „Decalogului”⁴ cuprinse în „Actul Final de la Helsinki” din anul 1975 care au reușit să impună un set de standarde comun pentru statele provenite din regiuni eterogene din punct de vedere politic, cultural și ideologic.⁵ Principiile Decalogului reușeau astfel să adaugă repere comune în dihotomia bipolarității.

Regula consensului reprezintă una dintre cele mai importante aspecte în ceea ce privește coerența dinamicii interne a Organizației. Cu alte cuvinte, deciziile statelor mici sunt direct proporționale cu deciziile statelor mai mari, iar doleanțele statelor mari echivalează în mod proporțional cu cele ale statelor mai mici. Echilibrul consensului și incluziunii aduc astfel decizii fundamentate pe considerente de interes internațional și nu pe paradigme diferențiate, marcate de voința statelor puternice. Cu toate acestea, deși OSCE funcționează pe premisa că energia cheltuită în vederea construirii consensului este o investiție importantă, în cazul zonelor de înaltă tensiune unde potențiale conflicte deschise pot țese războaie într-un mod rapid, este de dorit ca Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa să aibă capacitatea de a lua decizii prompte și de a întreprinde acțiuni efective în timp util, în schimbul menținerii rigidității consensului. Motivul de a

reforma principiul consensului a fost consolidat mai ales de conflictele din fosta Iugoslavie, unde în conformitate cu regula consensului, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa a putut acționa numai în momentul în care a suspendat statutul de participant al fostei Republici Federale Iugoslave, un proces greoi și de durată, care a avut un impact considerabil asupra acțiunilor conduse sub egida OSCE.⁶ Prin urmare, numeroasele apeluri care au subliniat necesitatea ca OSCE să reconsidere principiul consensului au condus și la unele excepții, „consensul minus unu”⁷ și „consensul minus doi”,⁸ eficientizând acțiunile conduse sub mandatul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa. Totodată, trebuie menționat faptul că, acțiunile Organizației se bazează pe căutarea de soluții în cadrul intern al statului, dezvoltând mai apoi abordări învățate în experiențe anterioare.⁹

În consecință, cu toate că Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa nu reprezenta un exemplu singular al organizațiilor internaționale care se preocupă de consolidarea relațiilor inter-organizaționale și de contracararea comună a amenințărilor la adresa securității, OSCE își evidențiază unicitatea, prin modul în care angajamentele sale sunt împărtășite de toate statele participante, definind un etos comun al securității pentru toate statele participante. Sfârșitul bipolarității a dus la accentuarea acestei caracteristici, unde norma consensualității a fost menținută în raport cu dinamica integrării de noi state participante. Alături de acest atribut, se adaugă și caracterul procedural al OSCE, mult mai proeminent decât cel instituțional, care a transformat Organizația într-un forum diplomatic persistent, capabil de a adresa probleme dintr-o perspectivă pe termen lung. Orientarea procesuală a

³ Ibidem, p. 9.

⁴ Conference on Security and Cooperation in Europe. Helsinki Final Act. Helsinki, 1 August 1975. [On-line]: <http://www.osce.org/mc/39501?download=true>. (Visited on: 10.10.2012).

⁵ Jonathan Cohen. Conflict Prevention in the OSCE: An Assessment of Capacities. Netherlands. The Hague, 1999, p. 8.

⁶ Fergus Carr, Theresa Calan. Managing Conflict in the New Europe. The Role of International Institutions. USA: Palgrave Macmillan, Gordonsville, VA, 2002, p. 98.

⁷ Regula prevede faptul că în cazul „violărilor clare, brute și incorecte a angajamentelor CSCE”, deciziile pot fi luate fără consimțământul statului în cauză. Regula a fost introdusă în cadrul Consiliului Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa desfășurat la Praga între 30-31 ianuarie 1992, Vezi Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE Handbook. Vienna: OSCE Press and Public Information Section, 2007, p. 14.

⁸ Regula „consensului minus doi” se aplică în cazul procedurilor de conciliere și a fost instituită prin Consiliul de la Stockholm desfășurat între 14-15 decembrie 1992, Ibidem.

⁹ Albrecht Schnabel. *Op. cit.*, p. 9.

Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa a fost un parametru decisiv în a împiedica evoluția Organizației într-o structură rigidă, cu interese imuabile, ghidată de o agendă birocratică, cu o largă structură instituțională.¹⁰

Trebuie notat și faptul că prevalența angajamentelor politice pentru a soluționa provocările la adresa securității, incluzând aici atât angajamentele Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa în aria de prevenire a conflictelor, cât și angajamentele Organizației în managementul crizelor postconflictuale, în detrimentul celor legale, au oferit o flexibilitate mult mai mare normelor și acțiunilor OSCE, și au permis statelor participante să răspundă circumstanțelor schimbătoare într-un mod mult mai rapid. Mai precis, în termeni practici, angajamentele OSCE se pot cumula fără obstacolele ratificării în fiecare stat participant, determinând o simplificare considerabilă în conducerea activităților sub mandat OSCE, și implicit o abordare imediată a situațiilor susceptibile a conduce la manifestări violente, sau chiar o abordare în timpi reali a situațiilor postconflictuale. Mai mult decât atât, trebuie menționat faptul că această caracteristică este în deplină conformitate cu principiile de bază ale Organizației, fundamentate pe persuasiune și nu pe constrângere.¹¹ Statele participante fiind factori activi ai întregului proces, și nu piloni pasivi ai cadrului Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa.

În definirea etosului OSCE sau a cadrului său de securitate, se adaugă și absența relațiilor ierarhice și participarea statelor pe baze egalitare, angajând în acest fel toate statele participante în dialog în ceea ce privește problemele de securitate, facilitând, cu alte cuvinte, un proces de dialog care promovează un larg sprijin politic în ceea ce privește deciziile Organizației. Acest proces este considerat un stimul al soluțiilor comune, prin intermediul negocierilor, și nu prin impunerea unei conformități înăbușitoare, un cadru în care reprezentanții statelor participante se reunesc și discută de pe poziții egale aspecte legate de securitatea zonei de la Vancouver la Vladivostok. Încă de la început, statele participante au convenit asupra drepturilor egale la securitate, inclusiv dreptul inerent de a fi liber, dreptul de a-și alege sau de a-și modifica acordurile sale de securitate, inclusiv tratatele de alianță în care evoluează. Cu alte cuvinte, angajamentele și responsabilitățile statelor Organizației pentru

Securitate și Cooperare în Europa se aplică în întregime lor și sunt egale pentru fiecare stat participant. În consecință, ele reprezintă aspecte de interes direct și legitim a tuturor statelor participante, și nu aparțin afacerilor interne ale statului în cauză. Bazele egalitare furnizează astfel o ingerință care permite Organizației pentru Securitate și Apărare în Europa, să joace un rol proactiv în dinamica de prevenire a conflictelor interne a statelor participante, încă din stadii incipiente,¹² reprezentând o contribuție constructivă, provenită de la un terț imparțial, și nu un vector opresiv cu rolul de a impune conformitate cu propriile decizii.¹³

Principiile fundamentale ale Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa în prevenirea conflictelor și managementul crizelor postconflictuale

Alături de bazele egalitare, proeminența regulii consensului și prevalența angajamentelor politice în detrimentul angajamentelor legale sub dreptul internațional, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa își fundamentează acțiunile de prevenire a conflictelor și de gestionare a crizelor postconflictuale pe trei principii definitorii.

În primul rând, analiza etosului Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa evidențiază o abordare ce depășește spectrul securității tradiționale, încorporând un cadru comprehensiv al securității, prin diversitatea problemelor pe care OSCE le consideră ca având impact asupra securității internaționale. Extinderea sferei de securitate ce încorporează un cadru de securitate comprehensiv este rezultatul determinării sale de a stabili o competență cu privire la aceasta și transformarea securității comprehensive sau cuprinzătoare, într-un principiu de bază al Organizației.¹⁴ Încă din perioada de început a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, abordarea comprehensivă a securității a ocupat un loc central în agenda CSCE, fapt afirmat

¹² Merja Penikainen. The role of the human dimension of the OSCE in conflict prevention and crises management. In: Michael Bothe, Natalino Ronzitti, Alan Rosas (eds.). The OSCE in the Maintenance of Peace and Security: Conflict Prevention, Crises Management and Peaceful Settlement of Disputes. The Hague, 1997, p. 83 - 122.

¹³ Albrecht Schnabel. *Op. cit.*, p. 9.

¹⁴ Bruce George, Anthony McGee. The OSCE's approach to conflict and post-conflict rehabilitation. In: David T. Mason, James D. Meernik (eds.). Conflict Prevention and Peacebuilding in Post-War societies. Sustaining the peace. USA and Canada: Routledge 2006, p. 85.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Jonathan Cohen. *Op. cit.*, p. 11.

și de „Actul Final de la Helsinki”, care cuprindea trei dimensiuni, clasificate inițial drept „coșuri”. Dimensiunea politico-militară, dimensiunea economică și de mediu, și dimensiunea umană, au fost toate considerate de natură complementară, interconectate și interdependente. Toate aceste trei dimensiuni au fost considerate esențiale pentru securitatea reală,¹⁵ OSCE depunând eforturi de anvergură pentru coordonarea celor trei dimensiuni în vederea obținerii de efecte sinergice, menite să abordeze problemele la adresa securității pe termen lung.

La începutul anilor '90 și în special în lumina conflictelor din fosta Republică Federală Iugoslavă, a devenit evidentă nevoia de a dezvolta o capacitate mai sofisticată de prevenire a conflictelor, o consolidare a instrumentelor politice și a organelor OSCE, dar și o reconsiderare a tipurilor de intervenție fezabile.¹⁶ În acest context, Organizația a luptat pentru impunerea abordării comprehensive a securității, bazată pe înțelegerea că protecția și promovarea drepturilor omului și a libertăților sale fundamentale, sau aspectele economice sau cele legate de mediul înconjurător, sunt la fel de importante pentru pacea și securitatea internațională, ca și factorii de natură politică și militară.¹⁷ Eforturile Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa au condus la impunerea securității comprehensive drept una dintre caracteristicile definitorii ale Organizației, un adevărat principiu fundamental, proiectând un cadru amplu de abordare a conflictelor cu multiple fațete, de la controlul armamentelor și dezarmare, sporirea încrederii și securității, până la respectarea drepturilor omului sau respectarea considerentelor de natură economică. Principiul securității comprehensive a fost susținut și de largă participare în cadrul Organizației, care a constituit o fundație fermă pentru operațiunile conduse sub mandat OSCE.

În regiunea celor 56 state participante, ce include spațiul extins dintre Canada, Statele Unite ale Americii, țările Uniunii Europene, sud-estul Europei, sudul Caucazului, Federația Rusă și statele

CSI, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa construiește încredere prin intermediul celui de-al doilea principiu fundamental, principiul cooperării.

Încă din timpul Războiului Rece, Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa a reușit să fie un cadru optim pentru reducerea tensiunilor în Europa, evidențiind unanimitatea preocupărilor, în detrimentul exclusivității acestora, și dezvoltarea de transparență și încredere prin dezvoltarea de cadre comune pe problemele de interes reciproc.¹⁸ Principiul cooperării susținut de toate statele participante OSCE a construit un pod peste diferențele ideologice în Europa anilor 1970-1980, constituind totodată un etos comun al valorilor europene care este considerat chiar temelia păcii permanente și securității pe continent.

Prin promovarea ideilor de reasigurare mutuală, în locul descurajărilor și al cooperării în locul confruntărilor, securitatea cooperativă promovată de Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa caută să prevină apariția crizelor și se orientează spre reducerea riscurilor în situațiile deja existente, într-un ansamblu ghidat atât de norme formale, cât și de un ansamblu de reguli informale.¹⁹ Valoarea ariei extinse care formează Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, combinată de o politică de securitate cooperativă are scopul de a preveni conflictele în curs de dezvoltare de la escaladare, de a spori predictibilitatea prin deschidere și transparență, constituind o dinamică viabilă în contracararea noilor amenințări la adresa securității internaționale.

Prin principiul securității cooperative, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa subliniază atât importanța cooperării interne, în rândul statelor participante OSCE, cât și cooperarea externă a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa cu organizațiile și instituțiile internaționale și în special cu partenerii pentru cooperare ai Organizației. În accentuarea acestui aspect, Consiliul Ministerial reunit la Copenhaga în anul 1997 a decis consolidarea cooperării non-ierarhice între OSCE și alte organizații sau instituții internaționale, în cadrul unei Platforme pentru Securitate Cooperativă, care urma să fie elaborată ca un element esențial al Cartei pentru Securitatea

¹⁵ Organization for Security and Cooperation in Europe. The indivisibility of Euro-Atlantic security. Speech by OSCE Secretary General Marc Perrin de Brichambaut at the 18th Partnership for Peace Research Seminar. Vienna Diplomatic Academy, 4 February 2010, p. 1. [On-line]: <http://www.osce.org/sg/41452>. (Visited on: 10.10.2012).

¹⁶ Johnathan Cohen. *Op. cit.*, p. 8.

¹⁷ Rob Zaagman. OSCE conflict prevention and the economic and environmental dimension. In: Helsinki Monitor. 1999, no. 4, p. 40.

¹⁸ Walter A. Kemp, Dennis Sammut. Rethinking the OSCE: European Security after Budapest. Confidence building matters. London, VERTIC, March 1995, no. 5, p. 2.

¹⁹ Idem. Making Sense of the CSCE. Paper presented at Federal Trust Discussion Paper. London, April 1994, p. 2.

Europeană.²⁰ Negocierile privind constituirea Platformei pentru Securitate Cooperativă, au continuat pe parcursul anului următor, conducând la adoptarea „Documentului Operațional-Platforma pentru Securitate Cooperativă”, ca un element esențial al Cartei pentru Securitate Europeană,²¹ în cadrul Summitului desfășurat la Istanbul în perioada 18-19 noiembrie 1999. Alături de documentul operațional cu privire la Platforma pentru Securitate Cooperativă, statele participante au inclus și o formulă, care menționa pe scurt: „Cooperarea cu alte organizații: „Platforma pentru Securitate Cooperativă” în textul principal al Cartei.²² Instituirea platformei a fost considerată de partenerii internaționali de importanță majoră în angajamentul internațional al securității. Un exemplu pertinent în acest sens venea din partea delegației finlandeze, care în numele Uniunii Europene sublinia faptul că UE consideră Platforma „drept una dintre cele mai importante elemente a întregului proces de proiectare a Cartei pentru Securitatea Europeană”.²³

Scopul Platformei era subliniat de documentul operațional, care menționa drept obiectiv consolidarea reciprocă a relației dintre organizațiile și instituțiile preocupate cu promovarea securității comprehensive în aria Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, cuprinzând în acest cadru organizațiile europene regionale și sub-regionale de securitate, Organizația Națiunilor Unite și instituțiile sale, precum și alte instituții specializate permanente. Platforma a fost fundamentată pe principiile și angajamentele declarate ale OSCE: aderarea la principiile Cartei Organizației Națiunilor Unite și a principiilor și angajamentelor prevăzute de Actul Final de la Helsinki, Carta de la Paris, Documentul

de la Helsinki din anul 1992, Documentul de la Budapesta din anul 1994, Codul de Conduită al OSCE privind aspectele politico-militare ale securității, și Declarația de la Lisabona privind un „Model de securitate comun și comprehensiv pentru Europa secolului XXI”.²⁴ Platforma sublinia și aderarea la principiile transparenței și predictibilității acțiunilor, punerea în aplicare a obligațiilor privind controlul armamentului, sau sprijinul activ al conceptului securității comprehensive, cooperative și indivizibile.²⁵ Platforma promova conceptul de consolidare reciprocă a instituțiilor de securitate, prin cooperare orizontală între egali, în detrimentul interacțiunii verticale, subordonând o organizație la o alta. Organizațiile erau menite să se completeze reciproc în scopul de a evita duplicarea, și pentru a asigura utilizarea eficientă a resurselor disponibile.²⁶ Odată cu Platforma pentru Securitate Cooperativă, interacțiunea cu celelalte instituții era întemeiată pe o fundație politică solidă, intensificându-se în mod regulat prin consultări politice.²⁷

În ciuda recunoașterii semnificației Platformei în cadrul de securitate internațional, Platforma nu a primit atenția cuvenită. Interesul în consolidarea Platformei a fost reanimat de apelurile venite din partea Rusiei, care solicita angajarea mai activă a Platformei, în vederea stabilirii unui dialog între organizațiile de securitate Euro-atlantică și Eurasiatică.²⁸

Cel de-al treilea principiu pe care acțiunile OSCE de prevenire a conflictelor și de management al crizelor postconflictuale sunt fundamentate, este principiul securității indivizibile. Amplul angajament al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa în susținerea logicii securității indivizibile este legat de aprecierea faptului că securitatea unui stat este inextricabil legată de securitatea tuturor celorlalte state.²⁹ Așa cum Niels Petersen, Președintele în Exercițiu din anul 1997 remarca: „securitatea este acum mai mult decât niciodată indivizibilă [...]consecințele riscurilor la adresa securității nu pot fi izolate la un singur stat”.³⁰

²⁰ Organization for Security and Cooperation in Europe. Decisions of the Copenhagen Ministerial Council Meeting. Reports to the Copenhagen Ministerial Council Meeting. Sixth Meeting of the Ministerial Council, 18-19 December 1997, Copenhagen (MC.DOC/1/9716 March 1998), p. 18 - 23. [On-line]: <http://www.osce.org/mc/40427>. (Visited on: 10.10.2012).

²¹ Idem. Charter for European Security (Operational Document-the Platform for Cooperative Security). Istanbul, November 1999. [On-line]: <http://www.osce.org/mc/17502>. (Visited on: 10.10.2012).

²² Ibidem, p. 5 - 6, paragrafele 12 - 13.

²³ EU statement at the Security Model Committee on 5 November 1999, PC.SMC/173/99. Apud. Oleksandr Pavlyuk. The Platform for Co-operative Security: Ten Years of Co-operation. In: Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg/IFSH (ed.). Yearbook on the Organization for Security and Cooperation in Europe. 2009 Vol. 15, p. 343.

²⁴ Organization for Security and Cooperation in Europe. *Op. cit.*, 1999, p. 43.

²⁵ Ibidem, p. 43.

²⁶ Oleksandr Pavlyuk. *Op. cit.*, p. 348 - 349.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Oleksandr Pavlyuk. *Op. cit.*, p. 343.

²⁹ Fergus Carr, Theresa Calan. *Op. cit.*, p. 96 - 97.

³⁰ Niels Petersen. Towards a European Security Model for the 21st Century. In: NATO Review. 1997, Vol. 45, No. 6, p. 4.

În întreaga istorie a Organizației, principiul securității indivizibile a fost conceput ca o componentă centrală a OSCE, și a fost înscris în toate textele fundamentale ale Organizației, precum și în contextul acordurilor sau în cadrul discursurilor provenite din cadrul statelor participante OSCE.³¹ În contextul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, mai precis prin „Actului Final de la Helsinki”, statele participante au recunoscut „indivizibilitatea securității în Europa”, recunoscând că securitatea indivizibilă înseamnă că „securitatea fiecărui stat este indisolubil legat de securitatea fiecărui alt stat”. Cu alte cuvinte, cooperarea este benefică pentru toate statele participante, în timp ce insecuritatea în sau a unui alt stat participant poate afecta bunăstarea tuturor.³²

O mare parte din documentele oficiale ale Organizației accentuează acest principiu, așa cum este cazul Cartei de la Paris pentru o Nouă Europă din anul 1990, care reafirma că „securitatea fiecărui stat participant este indisolubil legată de cea a tuturor celorlalte state”,³³ sau limbajul Cartei de la Istanbul din anul 1999, care a fost proiectat în mod expres pentru a contribui la formarea unui spațiu de securitate comună și indivizibilă în zona Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, fără linii de demarcație și cu niveluri comparabile de securitate pentru toate statele participante. Mai mult decât atât, paragraful numărul 8 al Cartei de la Istanbul considera că statele nu trebuie să-și consolideze securitatea în detrimentul altor state, ci trebuie să urmeze principiile de conlucrare ale Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa. Și cadrul informal, indică numeroase înclinări în angajamentul securității indivizibile, și în promovarea acestui principiu, ca normă fundamentală a abordărilor Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Fără îndoială, în noile dinamici globale, caracterul indivizibil al securității este cu atât mai important, impunând un exercițiu comun pentru gestionarea eficientă a principalilor factori de amenințare la adresa climatului de stabilitate regională. Contracurarea amenințărilor la adresa securității, trebuie fundamentată astfel pe o

abordare fermă și eficientă, ce începe de cele mai multe ori la distanțe mari față de granițele naționale, fiind o responsabilitate majoră pentru fiecare stat participant. Implementarea practică a principiului indivizibilității este fundamentată pe canale de comunicare deschise și cooperare consolidată, incluzând în acest cadru aspecte largi precum conflictele înghețate, conflictele etnice și separatismul, fragilitatea democrațiilor sau fenomenul terorist, rețelele de crimă organizată sau proliferarea armelor de distrugere în masă. În dinamica globală, politica indivizibilă a securității a devenit un pilon fundamental al cooperării dintre statele participante OSCE, din Europa, Statele Unite ale Americii, Canada și Asia.

Cele trei principii create în timpul Războiului Rece au stabilit regulile de bază pentru interacțiunea celor două blocuri politice antagonice, și au pus bazele pentru dialog politic, transparență, și cooperare,³⁴ continuând să rămână la baza abordării OSCE în contracurarea amenințărilor la adresa securității, în prevenirea conflictelor și în managementul crizelor postconflictuale.

Odată cu sfârșitul Războiului Rece, securitatea Euro-Atlantică nu mai era percepută ca fiind formată din sisteme diferite și separate, ci părea în schimb pe drumul spre unificare, a tuturor statelor, într-un singur sistem. În acest context, securitatea comprehensivă, cooperativă și indivizibilă, a ajuns să implice mult mai mult decât simple norme pentru stabilirea interacțiunii dintre cele două blocuri antagonice. Implica o cooperare din ce în ce mai strânsă, ce includea acțiuni comune de luare a deciziilor și acțiuni comune împotriva problemelor definite în comun.³⁵ Etosul și practicile de securitate ale Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa întemeiate pe cele trei principii nu au fost însă lipsite de incoerență. Chiar la începutul secolului XXI principiul securității indivizibile a fost fragmentat de lipsa conformității venită din partea statelor participante, determinând accesul la cadre inegale de securitate. Și conceptul securității comprehensive a fost fragmentat de lipsa echilibrului între cele trei dimensiuni, unde de cele mai multe ori cadrul politico-miliatar depășea în importanță sfera umană sau economică. Justificarea acestor inconsistențe în cadrul Organizației a fost considerată un fapt implicit al dificultăților politice în anumite părți ale zonei OSCE, și creșterii

³¹ Organization for Security and Cooperation in Europe. *Op. cit.*, 2010, p. 1.

³² Ibidem.

³³ Conference on Security and Cooperation in Europe. Charter of Paris for a New Europe. Paris, 1990. [On-line]: <http://www.osce.org/mc/39516>. (Visited on: 10.10.2012).

³⁴ Organization for Security and Cooperation in Europe. *Op. cit.*, 2010, p. 2.

³⁵ Ibidem, p. 2.

provocărilor la adresa principiilor de bază ale comportamentului și interacțiunii statelor.

Istoria recentă a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, prin strategia de la Maastricht din anul 2003, reafirma faptul că: „conceptul multidimensional al securității comune, comprehensive și indivizibile a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa a fost potrivită în a aborda provocările de securitate ale noului secol”,³⁶ reflectând totodată necesitatea consolidării și reînnoirii conceptului multidimensional al securității, în abordarea noilor provocări la adresa securității regionale, dar și internaționale.

Ultimii ani au adus acest dialog reînnoit cu privire la problemele de bază ale securității europene în cadrul Procesului Corfu, desfășurat la început anului 2008, în timpul președinției finlandeze, continuând în anul 2009, sub președinția elenă. Pentru prima dată într-un cadru informal, miniștrii Afacerilor Externe ai Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa s-au întâlnit pentru a discuta despre provocările actuale și despre perspectivele privind securitatea indivizibilă, comprehensivă și cooperativă, care a marcat arhitectura de securitate europeană după Războiul Rece.³⁷ Cadru întâlnirii Corfu a adus reconfirmarea *aquisul-ui* OSCE, dar și discuțiile legate de renovarea mecanismelor Organizației pentru a gestiona atât provocările tradiționale, cât și emergentele provocări globale. În acest cadru, statele participante au căzut de acord asupra modului de abordare a riscurilor și amenințărilor de securitate, ce variază de la litigii de frontieră nesoluționate, tensiuni etnice, democrația și statul de drept, până la controlul armamentelor, crize economice, securitatea energetică sau problema imigrațiilor ilegale, evidențiind și reafirmând securitatea comprehensive, coerentă, și cooperativă, și indivizibilitatea securității, de la Vancouver la Vladivostok. Statele participante au reafirmat în acest context validitatea angajamentelor OSCE în abordarea problemelor de securitate, fie că este

vorba de prevenirea conflictelor, sau de gestionarea crizelor postconflictuale. În consecință, angajamentul voinței politice pentru a soluționa provocările la adresa securității, ghidată de spiritul securității cooperative, comprehensive și indivizibile a fost considerată chintesența Procesului desfășurat la Corfu.³⁸

Și cadrul reuniunii Consiliului Ministerial de la Atena a oferit noi impulsuri puternice, pentru o Organizație nouă, ancorată în dialog, privind viitorul securității europene. Statele participante au adoptat o declarație și o decizie privind Procesul Corfu care accentua importanța celor trei principii în abordarea OSCE privind prevenirea conflictelor și managementul crizelor postconflictuale.

În dorința de a aduce dialogul despre securitate la rezultate concrete aceste eforturi au fost continuate de președinția kazakă, unde temele de securitate au fost clarificate, și obiectivele stabilite. Necesitatea unui spațiu unificat de la Vancouver la Vladivostok în contextul dezbaterilor legate de noile amenințări la adresa securității internaționale și de mijloacele eficiente de abordare a acestora a subliniat nevoia reînnoirii discuțiilor cadrului securității indivizibile în cadrul summitului Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa desfășurat la Astana în Kazahstan, la sfârșitul anului 2010. Documentul intitulat „Declarația Comemorativă de la Astana: spre o securitate comună” face referiri la viziunea unui spațiu indivizibil de securitate în aria Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, bazat pe principii, angajamente și obiective comune.³⁹ Summitul nu a reafirmat însă doar conceptul securității indivizibile, ci a marcat și importanța cadrului de abordare a OSCE, fundamentat pe cele trei principii ale Organizației: principiul securității comprehensive, cooperării și indivizibilității.⁴⁰

În concluzie, pentru aproape patru decenii, principiul securității comprehensive, cooperative și indivizibile, a fost reafirmat de statele participante în contexte diferite și numeroase. Deși inițial măsurile și mecanismele de a gestiona securitatea nu au fost abordate până la sfârșitul războiului rece, normele care sprijină securitatea au fost stabilite odată cu Actul Final de la Helsinki și au fost

³⁶ Idem. OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century. Eleventh Meeting of the Ministerial Council 1 and 2 December 2003, Maastricht. [On-line]: <http://www.osce.org/mc/40533>. (Visited on: 10.10.2012).

³⁷ Idem. Corfu informal meeting of OSCE Foreign Ministers on the future of European security Chair's concluding statement to the press. Concluding Statement to the Press by the OSCE Chairperson-in-Office. Greek Foreign Minister Dora Bakoyannis, 28 June 2009, p. 1. [On-line]: <http://www.osce.org/cio/37803>. (Visited on: 10.10.2012).

³⁸ Ibidem.

³⁹ Organization for Security and Cooperation in Europe. Astana Commemorative Declaration. Towards a Security Community. Astana Summit, 2010. [On-line]: http://summit2010.osce.org/sites/default/files/documents/44_4.pdf. (Visited on: 10.10.2012).

⁴⁰ Ibidem.

redefinite mai departe de-a lungul anilor. Astfel, spre deosebire de alte entități statale, organizații sau instituții internaționale, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa are unele avantaje esențiale în abordarea efectivă a celor două concepte de securitate. Valoarea ariei extinse a OSCE și principiile Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, definesc în mod distinct, dar și eficient credibilitatea Organizației ca actor viabil de securitate, în contextul secolului XXI.

Astăzi, cele trei principii ale etosului Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa sunt parte integrantă a unui pachet comun, unde securitatea comprehensivă, cooperativă și indivizibilă ghidează totalitatea acțiunilor OSCE. Mai mult decât atât, trebuie remarcat faptul că aceste concepte s-au dovedit adaptabile în timp, în ciuda schimbărilor dramatice și provocătoare ale mediului internațional de securitate.⁴¹ Prin discuții constante ele au rămas relevante și au fost reafirmate de comunitatea euro-atlantică și euro-asiatică în cadrul extins al ariei ce cuprinde statele participante ale OSCE. Cu alte cuvinte, putem vorbi de dezvoltarea unui etos coeziv al prevenirii și gestionării conflictelor, bazându-se pe o serie de caracteristici specifice, care încadrează și orientează instrumentele și mecanismele OSCE. Un etos, care subliniază viziunea unei comunități de securitate euro-atlantică și euro-asiatică liberă, democratică, comună, comprehensivă și indivizibilă, bazată pe valori comune, angajamente asumate și obiective comune.

Concluzii

Analiza etosului Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa aduce în prim plan distinctivitatea Organizației în abordarea problemelor legate de securitate, distinctivitate recunoscută atât în plan regional, cât și în plan internațional. Fundamentându-și abordarea pe caracteristicile cheie, pe respectarea regulii consensului și a egalității suverane a statelor participante, Organizația reușește să depășească cadrul ierarhic tradițional al conformității înăbușitoare, specific relațiilor lumii bipolare, constituind un pod între cele două lumi și contribuind la reducerea tensiunilor specifice ordinii bipolare.

Totodată, prin avansarea conceptului multidimensional al securității, Organizația a contribuit în mod decisiv la extinderea cadrului de securitate și la redefinirea instrumentelor utilizate în

prevenirea conflictelor și în managementul crizelor postconflictuale. Mai mult decât atât, aceste principii s-au dovedit utile atât în stabilirea normelor de comportament și interacțiunii între statele participante, cât și în evitarea emergenței unor schimbări dramatice, cât mai pașnic posibil.

Prin modul distinct de abordare a conceptului de securitate, și prin fundamentarea acțiunilor sale pe cele trei principii, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa a realizat un prim pas în abordarea eficientă a noilor tensiuni globale.

Bibliografie:

1. Albrecht Schnabel. Operationalizing Conflict Prevention: Opportunities and Challenges for Regional and Subregional Organizations. In: International Peace Academy. Sharing Best Practices on Conflict Prevention: The UN, Regional and Subregional Organizations, National and Local Actors. IPA Policy Report. Paper presented at International Peace Academy Workshop. New York. 2002, p. 7 - 10.
2. Conference on Security and Cooperation in Europe. Charter of Paris for a New Europe. Paris, 1990. [On-line]: <http://www.osce.org/mc/39516>. (Visited on: 10.10.2012).
3. Conference on Security and Cooperation in Europe. Helsinki Final Act. Helsinki, 1 August 1975. [On-line]: <http://www.osce.org/mc/39501?download=true>. (Visited on: 10.10.2012).
4. Fergus Carr, Theresa Calan. Managing Conflict in the New Europe. The Role of International Institutions. USA Palgrave Macmillan, Gordonsville, VA, 2002, p. 240.
5. George, Bruce, McGee, Anthony. The OSCE's approach to conflict and post-conflict rehabilitation. In: David T. Mason, James D. Meernik (eds.). Conflict Prevention and Peacebuilding in Post-War societies. Sustaining the peace, USA and Canada: Routledge, 2006, p. 81 - 105.
6. Jonathan Cohen. Conflict Prevention in the OSCE: An Assessment of Capacities. Netherlands: The Hague, 1999.
7. Kemp A. Walter, Dennis Sammut. Rethinking the OSCE: European Security after Budapest. Confidence building matters. London, VERTIC. March 1995, No. 5, p. 1 - 13.
8. Oleksandr Pavlyuk. The Platform for Co-operative Security: Ten Years of Co-operation. In: Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg/IFSH (ed.) Yearbook on the Organization for Security and Cooperation in Europe. 2009, Vol. 15, p. 343 - 359.

⁴¹ Organization for Security and Cooperation in Europe. *Op. cit.*, 2010, p. 3.

9. Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE Handbook, OSCE Press and Public Information Section, Vienna, 2007, p. 118.

10. Organization for Security and Cooperation in Europe. Astana Commemorative Declaration. Towards a Security Community. Astana Summit, 2010. [On-line]: <http://summit2010.osce.org/sites/default/files/documents/444.pdf>. (Visited on: 10.10.2012).

11. Organization for Security and Cooperation in Europe. Charter for European Security (Operational Document-the Platform for Cooperative Security). Istanbul. November 1999. [On-line]: <http://www.osce.org/mc/17502>. (Visited on: 10.10.2012).

12. Organization for Security and Cooperation in Europe. Corfu informal meeting of OSCE Foreign Ministers on the future of European security Chair`s concluding statement to the press. Concluding Statement to the Press by the OSCE Chairperson-in-Office, Greek Foreign Minister Dora Bakoyannis, 28 June 2009. [On-line]: <http://www.osce.org/cio/37803>. (Visited on: 10.10.2012).

13. Organization for Security and Cooperation in Europe. Decisions of the Copenhagen Ministerial Council Meeting. Reports to the Copenhagen Ministerial Council Meeting. Sixth Meeting of the Ministerial Council, 18-19 December 1997, Copenhagen (MC.DOC/1/9716 March 1998). [On-line]: <http://www.osce.org/mc/40427>. (Visited on: 10.10.2012).

14. Organization for Security and Cooperation in Europe. OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First

Century. Eleventh Meeting of the Ministerial Council 1 and 2 December 2003, Masstricht. [On-line]: <http://www.osce.org/mc/40533>. (Visited on: 10.10.2012).

15. Organization for Security and Cooperation in Europe. The indivisibility of Euro-Atlantic security. Speech by OSCE Secretary General Marc Perrin de Brichambaut at the 18th Partnership for Peace Research Seminar, Vienna Diplomatic Academy, 4 February 2010. [On-line]: <http://www.osce.org/sg/41452>. (Visited on: 10.10.2012).

16. Penikainen Merja. The role of the human dimension of the OSCE in conflict prevention and crises management. In: Michael Bothe, Natalino Ronzitti, Alan Rosas (eds.). The OSCE in the Maintenance of Peace and Security: Conflict Prevention, Crises Management and Peaceful Settlement of Disputes. The Hague, 1997, p. 83 - 122.

17. Petersen Niels. Towards a European Security Model for the 21st Century. In: NATO Review. 1997, Vol. 45, No. 6, p. 4 - 7.

18. Rob Zaagman. OSCE conflict prevention and the economic and environmental dimension. Helsinki Monitor. 1999, no. 4, p. 40 - 48.

19. United Nations. United Nations Charter. San Francisco, 1945, p. 27.

20. Walter Kemp. Making Sense of the CSCE. Paper presented at Federal Trust Discussion Paper. London. April 1994, p. 1-12.

**Copyright© CHIRTOACĂ Natalia,
MĂTĂȘEL Alina, 2012.**

FENOMENUL TRAFICULUI ILEGAL DE MIGRANȚI ȘI COOPERAREA INTERNAȚIONALĂ A STATELOR ÎN LUPTA CONTRA CRIMINALITĂȚII ORGANIZATE

Victoria ȚARĂLUNGĂ*
Sandu FRANGULEA**

ABSTRACT: THE PHENOMENON OF ILLEGAL TRAFICKING IN HUMAN BEINGS AND INTERNATIONAL COOPERATION OF THE STATE IN THE FIGHT AGAINST ORGANIZED CRIME

Today an increased access to global information and cheaper transport remove a geographical movement barrier. More and more countries are involved in the migration process, as well as state of origin, destination or transit or simultaneously satisfying all these qualities.

Demand for cheap labor, unskilled in the industrialized countries provide a significant boost to labor flows and facilitates incorporation of illegal migrants. However, by contrast, migration policies have been liberalized, nor addressed the gap between continuous demand for cheap labor and increasing availability to provide it in other countries, favoring smuggling of migrants. On transnational level, criminal organizations have learned to exploit the economic opportunities of the global illicit market. In this respect, smuggling is a major source of income for organized crime

Smuggling of migrants is a global problem, not just as a „transnational crime” but also as massive violations of human rights and a contemporary form of slavery. This scientific article focuses on making a comprehensive analysis of the phenomenon of smuggling of migrants and forms of cooperation between states permitted by international law to prevent and combat this phenomenon.

Keywords: *International Organization for Migration, international migration, the status of refugees, illegal migrants, forced migration, migration irregular, the voluntary migration.*

РЕЗЮМЕ: ФЕНОМЕН НЕЛЕГАЛЬНОГО ТРАФИКА ЛЮДЕЙ И МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ГОСУДАРСТВ В БОРЬБЕ ПРОТИВ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Сегодня расширение доступа к глобальной информации и дешевый транспорт снимает барьеры географического движения. Все больше и больше стран участвуют в процессе миграции, как страны происхождения, назначения или транзита, или одновременно удовлетворяющие все эти качества. Спрос на дешевую, неквалифицированную рабочую силу в промышленно развитых странах обеспечивает значительный импульс потоков рабочей силы и облегчает пересечение нелегальных мигрантов. Несмотря на это, миграционная политика так и не была либерализована, и не был принят

* ȚARĂLUNGĂ Victoria - Doctor în drept, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova); TARALUNGA Victoria – Doctor in law, scientific fellow, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova); ЦАРЭЛУНГЭ Викторія – Кандидат юридических наук, научный исследователь, Институт истории, государства и права, Академия наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

** FRANGULEA Sandu – Competitor, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova); FRANGULEA Sandu – PhD applicant, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova); ФРАНГУЛЯ Санду – Соискатель, Институт истории, государства и права, Академия наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

во внимание разрыв между постоянным спросом на дешевую рабочую силу и, повышением доступности предоставить ее в других странах, в пользу незаконного ввоза мигрантов.

На транснациональном уровне, преступные организации научились использовать экономические возможности глобального незаконного рынка. В связи с этим, контрабанда является основным источником доходов для организованной преступности. Незаконный ввоз мигрантов является глобальной проблемой, не просто как «транснациональное преступление», но и как массовое нарушение прав человека и современная форма рабства.

Данная научная статья фокусируется на обеспечении комплексного анализа феномена незаконного ввоза мигрантов и формы сотрудничества между государствами, допускаемыми международным правом в целях предотвращения и борьбы с этим явлением.

Ключевые слова: Международная организация по миграции, международная миграция, статус беженцев, незаконные мигранты, вынужденная миграция, добровольная миграция, противоправная миграция.

Cuvinte-cheie: Organizația Internațională pentru Migrație, migrația internațională, statutul refugiaților, traficul ilegal de miganți, migrația forțată, migrația voluntară, migrația ilicită.

Migrația internațională a devenit astăzi una dintre caracteristicile fundamentale ale unei lumi în proces de globalizare, una dintre posibilitățile majore de dezvoltare și o provocare pentru guvernare și coeziune socială. Numărul miganților internaționali a fost permanent unul înalt. Prezența unor asemenea miganți în statele industrializate s-a dublat între anii 1985-2005 de la aproape 55 de milioane la 120 milioane¹. În același context, statisticile Organizației Internaționale pentru Migrație (OIM) indică faptul că în prezent în jur de 192 de milioane de oameni (3% din populația lumii) locuiesc în afara statelor de origine².

De remarcat că astăzi nu există o definiție unanim acceptată și oficială a migrației internaționale și lipsa acordului între diferite țări și organizații privind modul de a defini acest fenomen este deopotrivă remarcabil și problematic pentru orice studiu internațional. Conform OIM, migrația este definită ca: „un proces de mișcare, fie peste o frontieră internațională sau în cadrul unui stat. Este o mișcare a populației, care cuprinde orice fel de circulație a oamenilor, oricare ar fi lungimea, compoziția și cauzele acesteia³”.

Dacă migrația este la fel de veche ca și umanitatea, astăzi ea a devenit mai vizibilă decât în trecut. Fiecare stat acum se simte implicat în acest fenomen internațional – ca și stat de emigrare, tranzit

sau emigrare, iar unele dintre ele întrunesc cumulativ toate cele trei calități.

Spre regret în dreptul internațional nu există nici un tratat universal conceput să reglementeze fenomenul migrației în multiplele dimensiuni ale acestuia. Tratate multilaterale în mod special consacrate fenomenului migrației rămân a fi puțin numeroase și foarte specifice în domeniul lor de aplicare. Principalele instrumente convenționale adoptate de către Organizația Națiunilor Unite se bazează pe un nucleu format din trei tratate esențiale: *Convenția de la Geneva privind statutul refugiaților*⁴, adoptată în 1951 și modificată în 1967 prin Protocolul de la New York; *Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor miganți și a membrilor familiilor acestora*⁵, adoptată în 1990, și *Protocolul împotriva traficului ilegal de miganți pe cale terestră, maritimă și aeriană*, adoptat în 2000.

Fiecare dintre tratatele multilaterale nominalizate percepe doar o parte a acestui fenomen atât de general cum este cel al migrației internaționale. Juxtapunerea acestor regimuri convenționale permite totuși sesizarea a trei dimensiuni esențiale și complementare ale

⁴ Convenția Națiunilor Unite din 1951 privind statutul refugiaților. Rezoluția Adunării Generale a ONU 429 (V) din 14 decembrie 1950. [On-line]: <http://www.hotararicedo.ro/files/files/CONVENTIA%20PRIVIND%20STATUTUL%20REFUGIATILOR.pdf>. (Vizitat la: 10.08.2012).

⁵ Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor miganți și a membrilor familiilor acestora. Rezoluția 45/158 din 18 decembrie 1990, în vigoare de la 1 iulie 2003. [On-line]: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r158.htm>. (Vizitat la: 25.04.2012).

¹ Martin Ph., Zürcher G. Managing migration: The global challenge. Population Bulletin. 2008, Vol. 63, p. 20.

² Vargas-Lundius R., Lanly G. et al. International migration, remittances and rural development. International Fund for Agricultural Development, 2008, p. 9.

³ Bell S., Alves S. et al. Response functions for migration, ethnicity and ageing. UK: Module 2, 2010, p. 6.

fenomenului migrației: 1. *migrația forțată*, 2. *migrația voluntară* și 3. *migrația ilicită*, fiecare dintre aceste concepte-cheie putând să se suprapună în mod substanțial.

Migrația forțată este în principal reglementată la nivel universal de către Convenția de la Geneva din 1951 privind statutul refugiaților, modificată prin Protocolul Adițional din 1967. Convenția privind statutul refugiaților stabilește un regim relativ coerent și detaliat bazat pe trei piloni esențiali privind definirea persoanelor protejate, drepturile refugiaților ce urmează a fi recunoscute ca atare și interzicerea trimiterii acestora în țara lor de origine.

Migrația economică este în mod tradițional asimilată unei *migrații de natură voluntară*. Cu toate acestea, distincția dintre migrația forțată (refugiați) și migrația voluntară (lucrătorii migranți) simplifică marea diversitate de motive care împing o persoană să-și părăsească țara de origine. Migrația economică este reglementată în primul rând la nivel universal de către *Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor lor*. Această Convenție a Organizației Națiunilor Unite, adoptată în 1990 și intrată în vigoare în 2003, are drept obiectiv ambițios de a îngloba migrația lucrătorilor în toate componentele sale, după plecarea din țara de emigrare până la stabilirea în țara de imigrare, și chiar până la eventuala revenire definitivă. În pofida declarării acestui principiu, condițiile de admitere a lucrătorilor migranți nu sunt reglementate de către Convenție fiind lăsate la discreția fiecărui Stat-partea. Cea mai importantă parte a dispozitivului Convenției este consacrată drepturilor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor acestora deja prezenți pe teritoriul Statelor-părți.

Migrația ilegală se află la intersecția dintre migrația forțată și cea voluntară. La nivel universal, aceasta constituie consecința lipsei libertății de mișcare iar la nivel național – rezultatul eșecului legislației în materia controlului intrării și șederii străinilor. Astăzi, atât lucrători calificați, cât și necalificați sunt găsiți pe piața locurilor de muncă în curs rapid de globalizare; oferind o dilemă. Pe de o parte, majoritatea guvernelor încurajează mobilitatea persoanelor de înaltă calificare, de obicei pe o bază temporară. Totuși, pe de altă parte, lucrători de o calificare inferioară sunt adesea nedoriți, în ciuda cererii angajatorilor, având ca și rezultat creșterea migrației ilegale adeseori organizate de firme de recrutare a muncitorilor și de traficantii de oameni. Astfel, politicile de imigrare restrictive și organizațiile criminale sofisticate creează și susțin

cererea pentru migrația ilegală. Politicile statelor, combinate cu lipsa de oportunități pentru migrația legală au determinat tot mai mulți oameni să caute modalități ilegale de a migra, modalități pe care le găesc în traficul de migranți.

La nivel transnațional, organizațiile criminale au învățat să exploateze oportunitățile economice ale pieței ilegale globale. În acest sens, traficul de migranți constituie o sursă majoră de venit pentru criminalitatea organizată. Lacunele și discrepanțele legislative prezente în unele zone ale lumii fac din business-ul migrației ilegale un gen de activitate cu un risc scăzut, comparativ, în special, cu alte activități de crimă organizată, cum ar fi, spre exemplu, infracțiunile legate de droguri, care atrag mai mult atenția publică și anchete. Inegalitatea semnificativă a bunăstării economice și diferențele dintre sistemele politice și legislative în multe părți ale lumii oferă crimei organizate un număr mare de clienți potențiali și – cu excepția cazului aplicării unor contramăsuri eficiente – asigură traficantilor o sursă stabilă de venit pentru ani înainte⁶.

Diferența economică și politică semnificativă dintre state asigură organizațiile criminale cu o populație de consumatori care încearcă să emigreze în altă țară. Spre exemplu, acolo unde există diferențe de venituri între două economii sau șomaj semnificativ într-un stat, iar în altul - nu, „migrația economică” va avea loc, în ciuda legislației în materia migrației care o incriminează⁷. Traficul de migranți a devenit o sursă profitabilă de venit pentru organizațiile criminale din trei motive principale:

1. *Cererea în creștere pentru migrația internațională, în special în statele de origine, dar, într-o oarecare măsură, și în statele gazdă;*

2. *Restricțiile de migrație ilegală impuse de statele industrializate care au creat cererea pentru căi alternative, ilegale de migrație;*

3. *Riscurile relativ mici de descoperire, urmărire penală și arestare în legătură cu traficul comparativ cu alte activități ale crimei organizate.*

Pentru multe persoane traficantii au devenit singura cale de a scăpa de persecuții, sărăcie și șomaj. Este o realitate tristă faptul că potențialii migranți au ajuns să accepte ofertele traficantilor, chiar dacă prețul pe care trebuie să-l plătească pentru

⁶ Schloenhardt A. Organised Crime and The Business of Migrant Trafficking. An Economic Analysis. Canberra: AIC, 1999, p. 12.

⁷ Beare M. Illegal Migration. Transnational Crime and Regional Security in the Asia-Pacific Quezon City. Hernandez C, Pattugalan G. (eds). CSCAP, 1999, p. 263.

servicii include adesea datorii pe termen lung, libertatea sau chiar și viața lor.

Pe de altă parte, globalizarea și liberalizarea comerțului au avut un impact contradictoriu asupra condițiilor de muncă în statele de destinație. Cererea pentru forță de muncă ieftină, necalificată în statele industrializate rămâne a fi evidentă în agricultură, industria alimentară prelucrătoare, construcții, în industria producătoare (textile etc.), și munci slab remunerate, cum ar fi munca la domiciliu, îngrijirea sănătății la domiciliu și industria sexului. Aceste oferte de ocupare a forței de muncă sunt parțial suplinite sau - în mod nesatisfăcător de către lucrătorii naționali disponibili sau șomeri, din motive de remunerare redusă, condiții degradante și periculoase, și/sau statutul scăzut al acestor locuri de muncă și sectoare, precum și grație accesului alternativ la protecție socială disponibil pentru șomeri în unele state etc. Astfel, cererea existentă oferă un impuls semnificativ pentru fluxurile forței de muncă și facilitează incorporarea migranților ilegali⁸. Cu toate acestea, prin contrast, politicile de migrare nu au fost liberalizate, nici nu au abordat decalajul dintre cererile continue pentru forță de muncă ieftină și disponibilitatea crescândă de a o presta în alte state, favorizând traficul ilegal de migranți.

În caz de trafic de migranți serviciile ilegale oferite de către organizațiile criminale pot fi diferențiate în patru elemente succesive: 1. *pregătirea migranților*; 2. *plecarea (emigrarea)*; 3. *tranzitul* și 4. *sosirea (imigrarea)*. Serviciile prestate (inclusiv transportarea, asistența la trecerea frontierelor, asigurarea cu documente de călătorie, cazarea, angajarea la câmpul forței de muncă și alte tipuri de sprijin) se schimbă în funcție de distanța dintre statul de plecare și statul de destinație, și în funcție de restricțiile în vigoare cu privire la emigrare, imigrare, azil și tranzit⁹.

Pregătirea migranților. Puține informații sunt disponibile privind modul în care migranții sunt pregătiți de către traficanți înainte de a părăsi statul de plecare. În unele cazuri s-a constatat¹⁰ că acestora le sunt date numele și numerele de telefon ale persoanelor de la punctele de trecere și din statele de destinație. Mai mult, s-a stabilit că traficanții

instruiesc migranții privind modul în care, pentru a evita controalele la frontieră, trebuie să răspundă ofițerilor de imigrare sau agenților de aplicare a legii dacă sunt interogați sau reținuți și cum să solicite azil în statele de destinație¹¹. Amenințările și intimidările sunt instrumente importante pentru a controla migranții și a-i împiedica să inhibe activitățile organizației. Violența este utilizată pentru a controla și a menține ordinea în rândul migranților la fel ca și a angajaților, precum și pentru a reduce la tăcere potențialii martori ai infracțiunilor sau ca și avertisment pentru alții.

Documentele de călătorie. Migranții ilegali, indiferent de naționalitatea lor, au nevoie de documentație de călătorie de înaltă calitate pentru a se deplasa dintr-un stat în altul. Aceste documente sunt necesare, spre exemplu, pentru a aplica pentru vize, pentru a obține o autorizație de ieșire din anumite țări de plecare, pentru transportarea pe calea aerului, controalele la frontieră și, în unele cazuri, pentru înșelarea autorităților sociale și de migrație. Cu toate acestea, împrejurările care determină oamenii să fugă din țările lor de origine de regulă fac imposibilă obținerea documentelor autentice. În consecință, serviciile traficantilor internaționali, în special în caz de trafic aerian, frecvent includ producția și/sau furnizarea documentelor de călătorie false. Aceasta a devenit o activitate criminală crescândă, deoarece activitatea de a migra în mare măsură depinde de deținerea documentației necesare. Deși tehnologiile moderne au facilitat detectarea și sechestrarea pașapoartelor și vizelor false, concomitent s-a îmbunătățit echipamentul de contrafacere a unor documente din ce în ce mai convingătoare.

Organizațiile criminale demonstrează o creștere a varietății și rafinamentului modurilor de obținere a documentelor de călătorie, spre exemplu, prin foto-substituție, transpunere sau falsificare de viză, de permisuri de ședere și pașapoarte etc. De asemenea, s-a constatat că adeseori pașapoartele sunt furate sau obținute prin corupție de la autoritățile care le eliberează, turiști și agențiile de turism. În vederea satisfacerii cerințelor de viză, traficanții fac rost, de asemenea, de invitații frauduloase de afaceri sau de studii de la instituții neexistente din statele de destinație¹². În adaos la

⁸ Taran P., Moreno-Fontes Chammartin G. *Getting at the Roots: Stopping Exploitation of Migrant Workers by Organized Crime*. International Labor Office, Geneva, 2003, p. 4.

⁹ Schloenhardt A. *Op. cit.*, p. 19.

¹⁰ Salt J., Stein J. *Migration as a Business: The Case of Trafficking*. 1997, Vol. 35, nr. 4, p. 483.

¹¹ Smith P. *Chinese Migrant Trafficking: A Global Challenge*. Human Smuggling. Washington: CSIS, 1997, p. 16.

¹² Ulrich C. *Alien Smuggling and Uncontrolled Migration in Northern Europe and the Baltic Region*, Paper nr. 7. HEUNI, Helsinki. 1995, p. 4.

aceste documente frauduloase sunt oferite de către traficanții bilete de tur-retur în vederea camuflării migranților ca turiști și, dacă este cazul, se oferă bani – pentru a face dovada solicitată de legislația de imigrare a unor state¹³.

Transportarea, trecerea și rutarea. Rutele traficului de migranți, în general, au originea din statele sărace cu o rată înaltă a șomajului și se termină în statele relativ mai bogate. Destinațiile traficului nu sunt neapărat locurile mai apropiate din punct de vedere geografic. Schimbarea metodelor mișcării ilegale a oamenilor ca răspuns la activitățile de punere în aplicare a legii este esențială pentru supraviețuirea organizațiilor criminale. Frontierele și alte puncte de control ale anumitor state pot fi temporar închise sau bine controlate, fiind necesară o schimbare de rute prin diferite puncte de tranzit. Organizațiile criminale profită cu succes de lacunele existente în ce privește supravegherea frontierelor, sau pur și simplu traversează frontierele atunci când controlul punctelor de trecere este dotat cu puțin personal. În consecință, rutele utilizate de traficanți uneori pot fi simple și directe, alteori – ocolite. Din acest motiv timpul scurs între ieșirea din țara de origine și sosire la destinația finală poate varia de la câteva săptămâni la câteva luni sau chiar ani¹⁴.

Modalități de transportare. Traficul de migranți are loc pe cale terestră, aeriană și maritimă și adeseori mijlocul de transport este schimbat de mai multe ori pe traseu.

1. *Traficul pe cale terestră* – este cel mai simplu mod de deplasare dintr-un stat în altul. Variaza spectrul de deplasare – de la mersul pe jos al migranților peste frontierele „verzi” (fără bariere) până la metode sofisticate de trafic clandestin în trenuri și camioane. Traficul pe cale terestră oferă avantajul transportării unui număr mare de oameni atunci când sunt utilizate autocare sau camioane, ceea ce duce la profituri mai mari. Dacă frontierele sunt traversate clandestin, spre exemplu, pe timp de noapte sau în afara punctelor de control, aceasta înlătură necesitatea mită și documente frauduloase.

2. *Traficul pe cale aeriană* – este metoda în cea mai rapidă creștere a traficului ilegal de migranți ca urmare a dezvoltării traficului aerian internațional, precum și a controalelor de tranzit și imigrare insuficiente în multe state. Numărul de migranți care pot fi traficați este limitat, iar pasagerii ilegali trebuie

să fie pregătiți cum să inducă în eroare oficialii de la punctele de control.

Traficul pe calea aerului necesită documente de călătorie sofisticate sau, ca alternativă, mituirea funcționarilor de frontieră și de imigrare sau a personalului companiilor aeriene. În multe cazuri, organizațiile criminale facilitează călătoriile îndepărtate ale clienților lor prin comutarea documentelor, biletelor și permiselor de îmbarcare în saloanele de tranzit ale aeroporturilor internaționale¹⁵.

4. *Traficul pe cale maritimă* – implică un risc mai mic de detectare și de arestare în raport cu traficul terestru și aerian. De asemenea, acesta permite organizației criminale să transporte mai multe persoane odată, dispărând, totodată, necesitatea de mituire a oficialilor de control la punctele de trecere a frontierei, deoarece migranții nu le traversează¹⁶.

O preocupare majoră în contextul traficului de migranți este problema drepturilor omului. În timpul călătoriei migranții sunt completamente în mâinile traficanților și, în multe cazuri, sunt supuși lipsurilor și înjosirilor. Transportarea migranților ilegali – în special în cazul traficului pe cale terestră și maritimă – are loc în condiții inumane, care duce la un număr mare de accidente și la creșterea numărului de victime în timpul deplasărilor periculoase. În special, metodele specifice traficului pe cale maritimă prezintă un pericol serios pentru migranți. În unele cazuri, migranții au fost găsiți îngheșuiți în nave care nu erau deloc maritime sau închiși în containere de marfă fără suficient aer, apă sau hrană. Adeseori traficanții pur și simplu au abandonat migranții pe traseu, expunându-i la risc, din frica de a fi capturați de către autorități¹⁷. Spre exemplu, anul 2005 a caracterizat printr-un șir de episoade tragice referitoare la traficul ilegal de migranți. Sute de oameni din statele Africii Sub-Sahariene afectați de foamete și războaie civile încearcă să traverseze frontiera Uniunii Europene. Statisticile indică că în fiecare an în jur de 2000 de oameni se îneacă în

¹³ Sieber U. The Strategic Structures of Organised Crime: The Outcome of a New Research Approach. Comp LR 28 (2). Siegmund, 1995 p. 61 - 90.

¹⁴ Schloenhardt A. *Op. cit.*, p. 20.

¹⁵ UN General Assembly. Measures to combat alien smuggling. Report of the Secretary-General, A/49/350. [Online]: <http://www.undemocracy.com/A-49-606.pdf>. (Vizitat la: 12.06.2012).

¹⁶ Schloenhardt A. *Op. cit.*, p. 138.

¹⁷ Trafficking in Migrants: Characteristics and Trends in Different Regions of the World. Discussion paper for the Eleventh IOM Seminar on Migration: International Response to Trafficking in Migrants and the Safeguarding of Human Rights. IOM, Geneva. 1994. p. 4.

Marea Mediteraneană în drumul lor din Africa spre Europa¹⁸.

Guvernul Statelor Unite a raportat că la 30 septembrie 2004, 464 de migranți au decedat fiind traficați din Mexic în America de Nord, indicând o creștere de 43% comparativ cu anul precedent. Conform estimărilor oficiale mai mult de 350 000 de migranți ilegali traversează frontiera SUA din Mexic, în Uniunea Europeană anual intrând nelegal 800 000 de migranți¹⁹.

Activitățile post-igrare. La finele lanțului de servicii pe care organizațiile criminale le oferă se află imigrarea clienților în statul de destinație și, în anumite condiții, introducerea lor pe piața muncii în acest stat.

Sosirea în statul de destinație. Pentru a face imposibilă întoarcerea în țările de origine și în vederea protecției organizației criminale, toate documentele de identitate trebuie să fie îndepărtate de la migranți înainte de sosirea lor în țara de destinație. Documentele care inițial le-au fost acordate migranților în scopul corespunderii cerințelor de imigrare și tranzit sunt confiscate de către traficanți după trecerea controalelor. În alte cazuri, aceste documente sunt distruse în drum sau aruncate la sosire de către persoanele traficate. Dacă este posibil, atât documentele autentice, cât și cele frauduloase sunt întoarse organizației criminale pentru utilizarea ulterioară a acestora sau revindere²⁰. Lipsa documentelor adecvate automat face din migranții traficați „ne-cetățeni ilegali” în statul gazdă și îi face complet dependenți de traficanți.

Situația post-igrare. După sosirea în statul de destinație contractual cu organizația criminală nu încetează în mod necesar. Pentru beneficierea de servicii ilegale majoritatea migranților datorează traficanților sume mari de bani. Acumularea datoriilor mari și neputința ce rezultă din statutul ilegal al migranților provoacă o situație de „servitute pentru datorii”. Prin urmare, mulți migranți rămân în mâinile traficanților care adeseori reacționează la incapacitatea de rambursare a datoriilor cu muncă forțată, amenințări, violență, viol. Conform unor studii recente, există dovezi conform cărora

imigranții ilegali cu datorii față de traficanți au fost adeseori răpiți în scop de șantaj și chiar omorâți²¹.

În plus, statutul lor ilegal împiedică migranții să intre pe piața legală a forței de muncă în statul gazdă, neavând o altă opțiune decât cea de a munci la negru pentru a-și câștiga existența și achita datoriile. Adeseori, în cazuri extreme aceștia se angajează în activități criminale, cum ar fi prostituția, infracțiuni în domeniul proprietății sau crime legate de droguri, de multe ori organizate de către același grup criminal care a operat traficul ilicit al migranților²². Statutul lor ilegal din statul de destinație, de asemenea, face migranții ineligibili pentru securitatea socială, asigurarea medicală și educația din acest stat.

Cele relatate argumentează în mod clar necesitatea unor măsuri coordonate și adaptabile de combatere a traficului ilicit de migranți. Cooperarea internațională în acest sens începe la sfârșitul anului 1990 când Italia a apelat pentru adoptarea unui instrument juridic internațional care să reglementeze în special traficul de migranți pe cale maritimă²³. Solicitate Italiei a avut ca și motiv un număr fără de precedent de imigranți ilegali sosiți pe cale maritimă (în special din Turcia). După cum constată cercetătorul A. Di Nicola, în jur de 250 de migranți ilegali (în special kurzi, pakistanezi, irakieni și chinezi) sunt traficați în Italia în fiecare zi²⁴. Peste câțiva ani, în 1997, Austria a propus un proiect de convenție care prevedea traficul uman ca fiind o „crimă transnațională”²⁵. În acea perioadă Austria devenise o rută majoră de tranzit din Balcani și Europa de Est spre Germania²⁶.

Solicitarea Italiei a dus la crearea în 1992 de către Consiliul Economic și Social a *Comisiei cu privire la prevenirea crimei și justiția penală*²⁷. Eforturile comune ale acestei Comisii și ale Italiei au

¹⁸ Sarrica F. The Smuggling of Migrants. A Flourishing Activity of Transnational Organized Crime. Crossroads. Vol. 5, nr. 3, p. 8. [On-line]: http://www.webasa.org/publicazioni/sarrica_2005_3.pdf. (Vizitat la: 24.05.2012).

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Schloenhardt A. *Op. cit.*, p. 21.

²¹ McFarlane J. Transnational Crime and Illegal Immigration in the Asia-Pacific Region. Canberra: Strategic and Defence Studies Centre, 1999, p. 14.

²² Adamoli S. et al. Organised Crime Around the World. Helsinki: HEUNI, 1998, p. 79.

²³ Kirchner A., Schiano Di Pepe L. International Attempts to Conclude a Convention to Combat Illegal Migration. In: Journal of Refugee Law nr.10. 1998, p. 664.

²⁴ Di Nicola A. Trafficking in Immigrants: A European Perspective. Paper presented at the Colloquium on Cross-border Crime in Europe. Prague, 27-28 September 1999, p.5. [On-line]: <http://eprints.biblio.unitn.it/186/1/Transcrime.pdf>. (Vizitat la: 30.07.2011).

²⁵ Irregular Migration, Migrant Smuggling and Human Rights: Towards Coherence. International Council on Human Rights Policy. Geneva, Switzerland. 2010, p. 66.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Kirchner A., Schiano Di Pepe L. *Op. cit.*, p. 668.

culminat cu adoptarea de către Adunarea Generală a ONU a Rezoluției 53/111 din 9.12.1998 prin care s-a înființat un comitet interguvernamental ad-hoc însărcinat cu elaborarea unui nou regim internațional de luptă contra crimei transnaționale organizate²⁸. În octombrie 2000, după 11 sesiuni cu participarea a mai mult de 120 de state, comitetul și-a încheiat lucrările²⁹. Locul central în acest nou regim îi revine *Convenției Națiunilor Unite contra criminalității transnaționale organizate* adoptată de Adunarea Generală a ONU la 15.11.2000 și deschisă spre semnare pentru statele membre în cadrul Conferinței politice de înalt nivel organizată în acest scop la Palermo, Italia la 12-15 decembrie 2000 (în vigoare din 29.09.2003). Această Convenție este completată de alte trei tratate (protocele) – 1. *Protocolul privind prevenirea, reprimarea și pedepsirea traficului de persoane, în special al femeilor și copiilor* (în vigoare din 25.12.2003); 2. *Protocolul împotriva traficului ilegal de migranți pe cale terestră, a aerului și pe mare* (în vigoare din 28.01.2004) și 3. *Protocolul contra fabricării și traficului ilicit de arme de foc, a pieselor și elementelor lor, și a munițiilor* (adoptat de către Adunarea Generală la 31.05.2001, în vigoare din 3.07.05)³⁰.

Convenția din 2000 contra criminalității transnaționale organizate este menționată ca fiind tratatul „părinte”. Prevederile sale principale se aplică *mutatis mutandis* celor trei protocele adiționale, fiind necesară mai întâi ratificarea Convenției, apoi a unuia sau a tuturor protocelelor sale adiționale³¹. În esență, Convenția din 2000 are scopul de a promova cooperarea interstatală în

vederea combaterii mai eficiente a criminalității transnaționale organizate (art. 1).

Convenția urmărește să elimine „paradisurile sigure” unde au loc activități criminale organizate sau ascunderea dovezilor și profiturilor prin adoptarea unor măsuri minime de bază³². Cinci infracțiuni, indiferent de faptul dacă au fost comise de către persoane fizice sau juridice, cad sub incidența acesteia: *participarea într-un grup criminal organizat, corupția, spălarea de bani, obstrucționarea justiției și „infracțiunea gravă”*. Există totuși două condiții prealabile de aplicare: în primul rând, infracțiunea în cauză *trebuie să aibă un anumit aspect transnațional*; în al doilea rând – *trebuie să implice un grup criminal organizat* (art. 3, p.1 „b”), ambele elemente fiind definite foarte larg în textul Convenției³³.

Astfel, o infracțiune este de natură transnațională dacă (art. 3, p. 2):

- a) este săvârșită în mai mult de un stat;
- b) este săvârșită într-un stat, dar o parte substanțială a pregătirii, planificării, conducerii sale sau a controlului său are loc într-un alt stat;
- c) este săvârșită într-un stat, dar implică un grup infracțional organizat care desfășoară activități infracționale în mai mult de un stat; sau
- d) este săvârșită într-un stat, dar are efecte substanțiale într-un alt stat.

Noțiunea de „infracțiune gravă” este definită în astfel încât să includă toate infracțiunile penale semnificative, referindu-se la fapte care constituie o infracțiune pasibilă de o pedeapsă maximă privativă de libertate de cel puțin patru ani sau de o pedeapsă mai gravă³⁴. Ca rezultat, statele vor putea utiliza Convenția pentru a aborda o gamă largă de activități criminale moderne, inclusiv traficul și exploatarea aferentă, la fel ca și traficul de migranți. Acest lucru este deosebit de important, având în vedere faptul că statele pot deveni părți la Convenție fără a fi nevoie să ratifice protocelele adiționale sau vreunul dintre acestea (art. 37, p. 3).

²⁸ Transnational Organized Crime, G.A. Res. 53/111, U.N. GAOR, 53rd Session, 85th plen. mtg., U.N. Doc. A/RES/53/111 (1998). [On-line]: <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r53.htm>. (Vizitat la: 27.04.201).

²⁹ Report of the Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime on the work of its first to eleventh sessions, U.N. GAOR 55th Sess., Agenda Item 105, at 1, U.N. Doc. A/55/383 (2000). [On-line]: http://www.unodc.org/pdf/crime/final_instruments/383e.pdf. (Vizitat la: 24.05.2012).

³⁰ [On-line]: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>. (Vizitat la: 28.02.2011).

³¹ Convenția Națiunilor Unite din 2000 împotriva criminalității transnaționale organizate. Adunarea Generală a ONU [AC.254/4/Rev.5. [On-line]: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=38601. (Vizitat la: 25.02.2009)

³² United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention, Summary of the United Nations Protocol Against Transnational Organized Crime and Protocols Thereto. [On-line]: www.odccp.org/palermo/convsumm.htm. (Vizitat la: 17.09.2011).

³³ Legislative Guides for the implementation of the UN Convention against transnational organized crime and the Protocol thereto. par. 9. UN, New York, 2004. [On-line]: http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf. (Vizitat la: 03.10.2010).

³⁴ Ibidem.

Ținând cont de natura sa de acord de cooperare transnațională, Convenția din 2000 conține de fapt foarte puține obligații dificil de executat, acesta fiind în mod clar un factor important în implementarea relativă rapidă a acesteia. Totuși Statele-părți vor trebui să incrimineze:

1. Participarea la un grup infracțional organizat (art.5);
2. Spălarea produsului infracțiunii (art. 6);
3. Corupția în sectorul public, astfel cum este definit de către Convenție (art. 8);

Aceste infracțiuni (împreună cu „obstrucționarea justiției”) de asemenea trebuie să fie supuse sancțiunilor corespunzătoare (art. 6, p.1). Obligația de incriminare acoperă unul dintre motivele-cheie a existenței Convenției - lipsa de uniformitate în legislația națională și dificultatea care rezultă din cooperarea transfrontalieră³⁵.

Unul dintre obstacolele principiului la o acțiune eficientă împotriva crimei organizate transnațional, inclusiv traficul de ființe umane și traficul de migranți, a fost lipsa comunicării și cooperării între autoritățile executive naționale. Convenția stabilește o serie de măsuri ce urmează a fi adoptate de către statele-părți pentru a spori aplicarea efectivă a legii în acest domeniu, pentru a îmbunătăți fluxurile de informații și consolidarea coordonării între autoritățile competente (art. 26). Aplicarea practică a acestor dispoziții este susceptibilă de a fi consolidată prin includerea unui cadru juridic detaliat de asistență juridică reciprocă în investigații, urmărire penală și proceduri judiciare în ce privește infracțiunile aplicabile (art. 18). Va exista posibilitatea pentru Statele-membre să solicite asistență juridică reciprocă pentru o serie de scopuri, inclusiv prelevarea de probe, transmiterea efectivă a documentelor judiciare, identificarea produselor infracțiunii și producția de informații și documentație (art. 14, p. 2).

Cererile de asistență judiciară vor fi orientate prin intermediul unei autorități centrale desemnate în acest scop (art.18, p. 13). Statele-părți, de asemenea, sunt încurajate să înființeze autorități comune de investigație (art. 19) și pe bază de acord să utilizeze tehnici speciale de investigație (art. 15), ținând cont de transferul de proceduri penale și persoane condamnate (art. 17), și să faciliteze procedurile de extrădare pentru infracțiunile aplicabile (art. 16). Autoritățile executive naționale, de asemenea,

³⁵ Gallagher A. Human Rights and the New UN Protocols on Trafficking and Migrant Smuggling: A Preliminary Analysis. In: Human Rights Quarterly. 2001, Vol. 23, p. 979.

trebuie să fie consolidate prin educație și trainingul funcționarilor competenți în vederea prevenirii, detectării și controlului crimei transnaționale organizate (art. 29).

Procesul de negocieri a făcut clar faptul că statele în curs de dezvoltare și cele cu economii în tranziție vor necesita asistență tehnică și economică pentru a le permite să aplice integral multe dintre dispozițiile-cheie, în special cele privind colectarea de date și informații, training, și consolidarea tehnicilor pentru a trata crima organizată transnațională³⁶. Convenția din 2000 recunoaște această realitate într-un articol separat care stabilește o serie de măsuri de cooperare internațională, inclusiv înființarea unui mecanism special al Națiunilor Unite de finanțare (art. 30).

Este important de menționat că, Convenția conține o dispoziție scurtă, dar importantă privind victimele crimei organizate transnațional. Statele-părți vor lua „măsuri corespunzătoare pentru a oferi asistență și protecție victimelor” – în special în cazuri de amenințare cu represalii sau intimidare (art. 25, p. 1). Vor fi instituite proceduri adecvate pentru a oferi acces la compensare și restituție și, sub rezerva legislației interne, Statele-părți trebuie să facă în așa fel încât opiniile și preocupările victimelor să fie prezentate și să fie luate în considerare în stadiile corespunzătoare ale procedurii penale începute împotriva autorilor unor infracțiuni, într-un mod care să nu aducă prejudicii drepturilor apărării (art. 25, p. 3). Măsuri adecvate, de asemenea, trebuie luate pentru a proteja martorii (inclusiv victimele care sunt, de asemenea martori) de potențiale represalii sau intimidare (art. 24).

Protocolul de la Palermo din 2000 împotriva traficului ilegal de migranți pe cale terestră, a aerului și pe mare. În calitate de prima indicație a unui consens în cadrul comunității internaționale în vederea incriminării traficului de migranți, acest Protocol reprezintă un important instrument de justiție penală, constituind fundamentul pentru o abordare comună a prevenirii și urmăririi penale, prin eforturi naționale și cooperare internațională, a unei crime periculoase. Aliniatul 2 din Preambulul acestuia face trimitere la Rezoluția Adunării Generale a ONU 54/212 din 22 decembrie 1999, care a îndemnat statele și ONU „la întărirea cooperării internaționale pentru a aborda cauzele profunde ale migrației, în special cele legate de sărăcie și de a spori beneficiile migrației internaționale ale persoanelor implicate”.

³⁶ Ibidem, p. 980.

Preambulul, suplimentar, afirmă necesitatea *”de a oferi migranților tratament uman și protecția deplină a drepturilor lor”* și menționează că scopurile enunțate ale Protocolului trebuie să fie atinse *”protejând drepturile migranților traficați”*. Astfel, protecția este un scop de bază care trebuie luat în considerație alături de alte două scopuri ale Protocolului: prevenirea traficului de migranți și promovarea cooperării interstatale³⁷. În plus, prevederea de definire a scopului de aplicare a Protocolului (art. 4) este mai largă comparativ cu articolul similar (art. 3) al Convenției - „mamă” din 2000. Afirmând că *„protecția drepturilor persoanelor care au făcut obiectul traficului de migranți”* este o obligație a statului, art.4 al Protocolului își extinde domeniul său de aplicare dincolo de prevenirea, investigarea și urmărirea penală a infracțiunilor legate de traficul de migranți.

Art. 3 al Protocolului definește traficul ilegal de migranți ca fiind *„faptul de a asigura, în scopul obținerii, direct sau indirect, un folos financiar ori un alt folos material, intrarea ilegală într-un Stat-Parte a unei persoane care nu este nici cetățean, nici rezident permanent al aceluși stat”*. Același articol, în punctul „b” descrie *intrarea ilegală* ca fiind *„traversarea frontierelor atunci când condițiile necesare intrării legale în statul primitor nu sunt satisfăcute”*. „Nesatisfacerea condițiilor necesare intrării legale” semnifică, de regulă, situația când persoana sosește în țara de destinație completamente fără documente sau cu documente de călătorie sau de identitate frauduloase³⁸. P. „c” al art. 3 susține că expresia *”document de călătorie sau de identitate fraudulos” desemnează orice document de călătorie ori de identitate:*

1. *care a fost contrafăcut sau modificat substanțial de către oricine altcineva în afară de o persoană ori o autoritate abilitată prin lege să pregătească sau să elibereze documentul de călătorie ori de identitate în numele statului; sau*

2. *care a fost eliberat sau obținut în mod ilegal printr-o declarație falsă, prin corupție ori constrângere sau prin orice alt mijloc ilegal; sau*

³⁷ Legislative Guide for the Smuggling Protocol. Legislative Guides for the implementation of the UN Convention against transnational organized crime and the Protocol thereto. par. 17. UN, New York, 2004. [On-line]: http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf. (Vizitat la: 03.10.2010).

³⁸ Brolan C. An Analysis of the Human Smuggling Trade and the Protocol Against Smuggling of Migrants by Land, Air and Sea (2000) from Refugee Protection Perspective. Oxford University Press. In: International Journal of Refugee Law. 2003, vol. 14, nr. 4, p. 584.

3. *care este utilizat de către o alta persoană decât titularul legitim”*.

Obligația statului de a proteja migrații traficate este consolidată și prin prevederea Protocolului de la Palermo conform căreia migrații nu sunt pasibile de răspundere penală (art. 5). Această prevedere vizează infracțiunea de „trafic de migranți” nicidecum intrarea și șederea ilegală a migrantului. Protocolul respectiv nu este conceput pentru a incrimina migrația ilegală și adoptă o poziție neutră în privința faptului dacă migrații ilegali ar trebui să fie considerați că au comis o infracțiune de drept intern³⁹. Prin urmare, Protocolul nu poate fi interpretat precum că incriminează migrația ilegală: acesta este orientat doar spre membrii grupurilor criminale vinovați de trafic ilegal de migranți și spre acei în legătură cu primii⁴⁰.

Pe lângă faptul că trebuie să fie o crima transnațională organizată, infracțiunea de trafic ilegal de migranți include două intenții din partea traficantilor implicați:

1. Intenția de a procura intrarea (și șederea⁴¹) ilegală pentru migranți și

2. Intenția de a obține beneficii financiare sau alte beneficii materiale din tranzacție (art. 6).

Persoanelor care procură propria lor intrare ilegală (sau ședere ilegală) nu sunt considerate pasibile de răspundere penală în temeiul acestui Protocolul. Același principiu se aplică la așa-numitele „infracțiuni cu documente” (de ex.: obținerea, furnizarea sau posesia documentelor de călătorie sau de identitate frauduloase), inclusiv în scopul permiterii șederii ilegale, spre deosebire de procurarea intrării ilegale⁴².

Aceasta are menirea de a proteja migrații care achiziționează documente false în scopul de a

³⁹ Legislative Guide for the Smuggling Protocol. Legislative Guides for the implementation of the UN Convention against transnational organized crime and the Protocol thereto. par. 28. UN, New York, 2004. [On-line]: http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf. (Vizitat la: 03.10.2010).

⁴⁰ Irregular Migration, Migrant Smuggling and Human Rights: Towards Coherence. International Council on Human Rights Policy. Geneva, Switzerland. 2010, p. 69.

⁴¹ Legislative Guide for the Smuggling Protocol. Legislative Guides for the implementation of the UN Convention against transnational organized crime and the Protocol thereto. par. 34-36. UN, New York, 2004. [On-line]: http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf (Vizitat la: 03.10.2010).

⁴² Ibidem, par. 41.

rămâne într-un stat fără statut regulat⁴³. De asemenea, nu sunt pasibile de urmărire penală persoanele (sau instituțiile) care achiziționează intrarea ilegală sau permis de ședere ilegal pentru un migrant în statul gazdă din motive care nu implică un câștig financiar sau material. Este exemplul indivizilor care traficează membrii familiei lor sau organizațiile de caritate care asistă în procesul mișcării solicitanților de azil⁴⁴.

În afară de traficul ilegal de migranți Protocolul de la Palermo prevede alte două infracțiuni în legătură cu acesta care se referă la documentația frauduloasă și la șederea ilegală. Astfel, art. 6 prevede că Statele-Părți adoptă măsurile legislative sau alte măsuri necesare pentru a conferi caracterul de infracțiune:

- atunci când faptele au fost comise în scopul de a permite traficul ilegal de migranți:

1. confecționării unui document de călătorie sau de identitate fraudulos;
2. faptei de a furniza sau de a poseda un asemenea document (art. 6, p.1 „b”);
3. faptei de a permite unei persoane, care nu este nici cetățean, nici rezident permanent, să rămână în statul respectiv fără a respecta condițiile necesare șederii legale în acest stat, prin mijloacele menționate mai sus sau prin orice alte mijloace ilegale (art. 6, p. 1 „c”);

Art. 6 prevede, de asemenea, că Statele-Părți adoptă măsuri legislative necesare pentru a conferi caracterul de circumstanță agravantă infracțiunilor prevăzute de către Protocol:

- a. faptei de a pune în pericol sau de a risca punerea în pericol a vieții ori securității migranților respectivi; sau
- b. tratamentului inuman sau degradant aplicat acestor migranți, inclusiv pentru exploatare.

Astfel, trimiterea la unele drepturi ale omului a migranților, încălcarea cărora constituie circumstanțe agravante, este o reflectare a preocupării exprimate în Preambul despre viața și securitatea migranților și exprimă aprecierea comunității internaționale (și muncă organizațiilor umanitare) a condițiilor de pericol extrem și a tratamentului inuman, crud sau degradant, în care foarte frecvent este realizat traficul de migranți, precum și a consecințelor frecvent tragice. În compartimentele ce urmează ale lucrării va să fie realizată o analiză mai detaliată a aspectului

protecției drepturilor omului în contextul traficului ilegal de migranți.

Referindu-ne la cadrul instituțional, în primul rând ținem să menționăm *Organizația Internațională pentru Migrație* - un organism interguvernamental, cu statut diplomatic și misiune umanitară, înființat în 1951 și format din 146 state-membre sau cu statut de observator⁴⁵.

OMI este dedicată principiului conform căruia migrația umană organizată aduce beneficii atât migranților, cât și societății. Mandatul Organizației Internaționale pentru Migrație este de a contribui la soluționarea problemelor de migrație la nivel global, regional sau național, împreună cu Statele-membre și cu alte organizații internaționale.

Pentru a-și atinge acest obiectiv, OMI se preocupă de:

- organizarea migrației organizate și planificate a cetățenilor unui stat, în conformitate cu nevoile specifice ale statelor de emigrare și de imigrare;
- transferul resurselor umane calificate pentru a promova progresul economic, social și cultural al statelor gazdă;
- transferul organizat al refugiaților, al persoanelor strămutate și al altor persoane constrânse să-și părăsească țara de origine;
- constituirea unui forum aflat la dispoziția statelor și a altor organizații pentru a favoriza schimburile de vederi și de experiențe, elaborarea de măsuri practice și promovarea cooperării și coordonării eforturilor privind problemele de migrație⁴⁶.

Convinsă de necesitatea unei strânse colaborări între state pentru a asigura mișcări migratorii ordonate în întreaga lume, Organizația Internațională pentru Migrație își pune serviciile de migrație la dispoziția statelor atașate principiului fundamental al liberei circulații a persoanelor. Deși totul pare perfect, nu putem să nu subsemnăm afirmațiilor doctrinarului Vincent Chetail care susține că astăzi nu există o organizație mondială a migrației, OIM neavând vocația să fie ca atare în baza mandatului său⁴⁷. Afară de faptul că această organizație nu este parte a Sistemului Națiunilor

⁴⁵ [On-line]: <http://www.iom.md/>. Pagina oficială a Organizației Internaționale a Migrației în Moldova. (Vizitat la: 20.06.2012).

⁴⁶ [On-line]: http://www.euroavocatura.ro/dictionar/116/Organizatia_Internationala_pentru_Migratie. (Vizitat la: 17.03.2012).

⁴⁷ Chetail V. Droit international des migrations: fondement et limites du multilateralisme. Gherari H., Mehdi R.ed. La société internationale face aux défis migratoires, Pedone, 2012, p. 29.

⁴³ Idem, par. 54.

⁴⁴ Irregular Migration, Migrant Smuggling and Human Rights: Towards Coherence. International Council on Human Rights Policy. Geneva, Switzerland. 2010, p. 70.

Unite, mandatul său se limitează în esență la cel de un prestator de servicii pentru statele-membre, în baza unor proiecte specifice, în special în domeniul returnării, asistenței de urgență, luptei contra traficului sau în ce privește consolidarea capacităților în domeniul gestiunii frontierelor. În rest, această organizație apare mai mult ca un forum pentru promovarea cooperării interguvernamentale între statele sale membre. Dacă Constituția sa evocă în preambul „respectul persoanei umane” a migrantului, art. 1 al. 3 precizează cu grijă că „Organizația recunoaște faptul că criteriile de admitere și numărul de imigranți ce urmează a fi admiși sunt problem ce relevă din competența națională a statelor și, în îndeplinirea sarcinilor sale, se conformează legilor, regulamentelor și politicii statelor în cauză.”

Astfel, în pofida abilităților sale operaționale și ambiției de a fi „lider în domeniul gestiunii migrației”, OIM rămâne a fi obiectul criticilor persistente cu privire la metodele sale de lucru și înclinării în favoarea statelor de imigrare în detrimentul unui mandate mai larg de protecție⁴⁸.

În domeniul migrației, Organizația Națiunilor Unite intenționează să joace un rol de catalizator prin diferitele inițiative, de la crearea în 1999 a unui *Raportor Special al Națiunilor Unite privind drepturile omului ale migrantilor*⁴⁹, până la *Dialogul de înalt nivel privind migrațiile internaționale și dezvoltarea* organizat în cadrul Adunării Generale în 2006⁵⁰, prin intermediul *Comisiei mondiale privind migrația internațională* care a emis raportul său în 2005, la sfârșitul mandatului care i-a fost acordat de către Secretarul General cu doi ani înainte.

Impulsul Organizației Națiunilor Unite a dus la două inovații instituționale notabile. Pe de o parte, Secretarul său General a înființat în 2006 *Grupul mondial pentru migrație* care reunește 16 entități (*Organizația Internațională a Muncii, Organizația Internațională pentru Migrație, Biroul Înaltului Comisar pentru Drepturile Omului pentru, Comisiile regionale ale ONU, UNICEF, Conferința*

Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare, Departamentul de Afaceri Economice și Sociale a ONU, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, UNESCO, Entitatea ONU pentru egalitatea de gen și abilitarea femeilor, Înaltul Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați (ICNUR), Institutul ONU pentru Formare și Cercetare, Oficiul ONU pentru Droguri și Crimă, Fondul Națiunilor Unite pentru Populație, Banca Mondială și Organizația Mondială a Sănătății) pentru a promova o mai bună punere în aplicare a instrumentelor internaționale și o mai mare coordonare instituțională a problemelor legate de migrație⁵¹.

Pe de altă parte, *Forumul mondial privind migrația și dezvoltarea* constituie din 2007 locul privilegiat pentru schimb și dialog multilateral⁵². Cu toate acestea, contrar propunerii Secretarului General, Forumul Mondial a fost stabilit în afara Națiunilor Unite astfel, încât să mențină sub control strâns statele. Este vorba de un proces de consultări informale și voluntare deschis tuturor statelor-membre, pentru a promova cooperarea interstatală și schimbul de bune practici privind mai multe aspecte ale migrației și dezvoltării. Deși obiectivul nu este acel de a face un loc pentru negocieri, lipsa vocației normative contrastează cu regularitatea și amploarea consultărilor interguvernamentale desfășurate în cadrul Forumului anual, ceea ce este neobișnuit pentru acest tip de consultări globale.

Referindu-ne la Convenția Națiunilor Unite din 2000 contra criminalității transnaționale organizate și la Protocoalele sale adiționale, nu putem să ometem din vizor gardianul acestor instrumente juridice internaționale – *Oficiul ONU pentru Droguri și Crimă (ONU DC)*. Înființat în 1997 printr-o fuziune între Programul Națiunilor Unite pentru Controlul Drogurilor și Centrul pentru prevenirea criminalității internaționale, ONU DC funcționează în toate regiunile lumii printr-o rețea extinsă de birouri în teren. În octombrie 2002 a fost restructurat, având responsabilitatea implementării programelor ONU în domeniul controlului drogurilor și al prevenirii criminalității într-o manieră integrată. Astfel, ONU DC îndeplinește atribuții de Secretariat pentru două Comisii

⁴⁸ Ibidem, p. 29 - 30.

⁴⁹ Résolution de la Commission des droits de l'homme 1999/44. [On-line]: ap.ohchr.org/.../resolutions/E-CN_4-RES-1. (Vizitat la: 21.07.2012).

⁵⁰ Résumé du Dialogue de haut niveau sur les migrations internationales et le développement. Note de la présidente de l'Assemblée générale, Assemblée générale, Document ONU A/61/515 (2006). [On-line]: http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/policy_and_research/un/63/A_RES_63_225_FR.pdf. (Vizitat la: 07.05.2012).

⁵¹ [On-line]: <http://www.globalmigrationgroup.org>. (Vizitat la: 29.04.2012).

⁵² Forum Mondial sur les migrations et le développement, Document ONU. Assemblee Generale A/RES/62/270, 2008. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/479/92/PDF/N0747992.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 31.01.2010).

funcționale ale ECOSOC ale căror sesiuni ordinare au loc anual, în luna martie și respectiv aprilie:

1. *Comisia Națiunilor Unite privind Stupefiantele* - creată în 1946, este principalul organism interguvernamental de luare a deciziilor în ceea ce privește controlul internațional al drogurilor.

2. *Comisia Națiunilor Unite pentru Prevenirea Criminalității și Justiția Penală* - creată în 1992 pentru consolidarea activității Națiunilor Unite în acest domeniu⁵³.

De asemenea, ONUDC asigură Secretariatul a două conferințe ale statelor părți, ale căror sesiuni ordinare au loc odată la doi ani, în mod alternativ:

a. *Conferința Statelor - Părți la Convenția ONU împotriva criminalității organizate transnaționale;*

b. *Conferința Statelor - Părți la Convenția ONU împotriva corupției.*

ONUDC este mandatat pentru a asista Statele-membre în lupta lor împotriva drogurilor, a crimei și terorismului. Cei trei piloni ai programului de lucru ai acestuia sunt:

- proiecte în domeniul cooperării tehnice pentru a spori capacitatea statelor-membre de a contracara drogurile ilicite, crima și terorismul;

- cercetarea și munca analitică pentru a crește cunoașterea și înțelegerea problemelor în domeniul crimei și drogurilor și extinderea bazei de dovezi pentru politică și decizii operaționale;

- munca normativă în vederea sprijinirii statelor în ratificarea și punerea în aplicare a tratatelor internaționale, în elaborarea legislației interne privind drogurile, crima și terorismul și furnizarea serviciilor de secretariat și serviciilor de fond organelor directoare și celor bazate pe tratate⁵⁴.

ONUDC asistă guvernele în consolidarea capacităților instituționale și umane ale sistemelor lor de justiție penală în vederea prevenirii, investigării, urmăririi și judecării efective a cazurilor de trafic de ființe umane și de trafic de migranți, prin:

1. Evaluarea politicilor globale și a interacțiunii dintre actorii sistemului de justiție penală în scopul de a identifica lacunele în răspunsul justițiilor penale naționale la traficul de migranți și la cel de ființe umane;

2. Dezvoltarea și punerea în aplicare a politicilor anti-traffic de migranți și de ființe umane, inclusiv a politicilor de protecție și sprijin a victimelor, precum și a mecanismelor de coordonare și cooperare eficientă între diferiți actori ai justiției penale.

3. Autorizarea actorilor justiției penale de a colecta, analiza și face schimb în mod eficient de informații, și de a favoriza instruirea în domeniu în vederea:

- a) creșterii capacităților de aplicare a legii la investigarea eficientă și urmărirea traficantilor la un nivel operațional;

- b) sporirii dezvoltării corespunzătoare a politicilor anti-traffic la un nivel strategic.

4. Acordarea unei instruirii aprofundate asupra bunelor practici în combaterea fenomenelor traficului de migranți și de ființe umane, și incorporarea instruirii în programele de formare în domeniul justiției penale, și

5. Acordarea unei instruirii aprofundate actorilor care execută legea (cum ar fi poliția și grănicerii), procurorilor și judecătorilor asupra identificării victimelor și tratamentul persoanelor care au fost traficate⁵⁵.

Este oportun de remarcat în acest context că inițiativa globală de luptă contra traficului internațional se bazează pe un principiu simplu: traficul de migranți și cel de ființe umane sunt infracțiuni de o asemenea amploare și atrocitate încât nu pot fi tratate cu succes de către stat în mod independent, fiind necesară o strânsă cooperare și coordonare internațională în domeniu.

Multitudinea actorilor internaționali reflectă marea diversitate de subiecte vizate de fenomenul migrației. Această abordare segmentată a migrației are defectele și calitățile sale. Ea este însoțită de o difuzie de responsabilități și de o lipsă clară de coordonare între numeroase organizații internaționale, complementaritatea necesară cedând adeseori în fața unei logici de concurență. În plus, agențiile internaționale au tendința de a înțelege migrația printr-o prismă deformată – cea a mandatului lor specific, în detrimentul unei abordări mai cuprinzătoare.

Grupul mondial pentru migrație a fost creat în mod special la recomandarea *Comisiei globale pentru migrații internaționale*⁵⁶ pentru a "stabilii o abordare coerentă și globală în cadrul unui răspuns

⁵³ [On-line]: <http://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/work-of-unodc-crime.html>. (Vizitat la: 21.09.2010).

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ International Migration and Human Rights. Challenges and Opportunities on the Threshold of the 60th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights. Global Migration Group, 2008, p. 78.

⁵⁶ Commission mondiale sur les migrations internationales. Les migrations dans un monde interconnecté: nouvelles perspectives d'action, Geneve, p. 84 - 86. [On-line]: <http://www.gcim.org/mm/File/French.pdf>. (Vizitat la: 01.05.2010).

*instituțional comun migrației internaționale*⁵⁷. Acest grup de coordonare dă dovadă totuși de lipsă de eficiență și dificultăți în îndeplinirea mandatului său, prezentându-se a fi mai mult un loc de schimburi neoficiale între funcționarii organizațiilor membre.

În fața unei asemenea constatări, trei opțiuni ar putea fi luate în considerare pentru a umple golul instituțional existent în domeniul fenomenului migrației:

1. Prima ar consta în consolidarea competențelor *Grupului mondial pentru migrație* și de a-i permite să adopte decizii obligatorii privind repartizarea sarcinilor și a coordonării între diferite organizații – membre;

2. A doua opțiune ar fi de a reforma OIM pe două elemente-cheie. Aceasta ar trebui, în primul rând, să fie integrată în sistemul Națiunilor Unite și, în al doilea rând, mandatul său ar trebui extins, cuprinzând nu doar aspecte operaționale, dar și de protecție. Mandatul nou al OIM ar trebui proiectat în vederea concentrării pe migrația economică, alături de ICNUR care ar continua să fie responsabil de migrația forțată.

3. A treia opțiune, mai radicală, ar consta în crearea în cadrul Națiunilor Unite a unei organizații unice responsabile de migrația voluntară și forțată, rezultată din fuziunea dintre ICNUR și OIM.

Chiar dacă progresul instituțional rămâne a fi unul limitat, interesul pentru o abordare multilaterală a migrației este o dovadă a unei schimbări fundamentale în percepția acestui fenomen. Migrația constituie acum un domeniu nou de cooperare internațională, care solicită rolul dreptului internațional în acest domeniu în plină evoluție.

Bibliografie:

1. Adamoli S. et al. Organised Crime Around the World. Helsinki: HEUNI, 1998, p. 79 - 91.
2. Andreas Schloenhardt. Illegal migration and organised crime in Australia and the Asia Pacific Region. Leiden; Boston: M. Nijhoff Publishers, 2003. xxvi + 460 p.
3. Andreas Schloenhardt. Organised Crime and The Business of Migrant Trafficking. An Economic Analysis. Canberra: AIC, 1999. 25 p.
4. Beare M. Illegal migration. In: Transnational Crime and Regional Security in the Asia Pacific (Hernandez C., Pattugalan G., eds). 1999. 543 p.

5. Bell S., Alves S. et al. Response functions for migration, ethnicity and ageing. U.K.: Module 2, 2010. 38 p.

6. Brolan C. An Analysis of the Human Smuggling Trade and the Protocol Against Smuggling of Migrants by Land, Air and Sea (2000) from Refugee Protection Perspective. Oxford University Press. In: International Journal of Refugee Law. 2003, Vol. 14, nr. 4, 2003, p. 561 - 596.

7. Chetail V. Droit international des migrations: fondement et limites du multilateralisme. Ed. By Habib Gherari, Rostane Mehdi. La société internationale face aux défis migratoires. Pedone, 2012, p. 23 - 69.

8. Commission mondiale sur les migrations internationales, Les migrations dans un monde interconnecté: nouvelles perspectives d'action, Geneve, p. 84 - 86. [On-line]: <http://www.gcim.org/mm/File/French.pdf>. (Vizitat la: 01.05.2010).

9. Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor acestora. Rezoluția 45/ 158 din 18 decembrie 1990, în vigoare de la 1 iulie 2003. [On-line]: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r158.htm>. (Vizitat la: 25.04.2012).

10. Convenția Națiunilor Unite din 1951 privind statutul refugiaților. Rezoluția Adunării Generale a ONU 429 (V) din 14 decembrie 1950. [On-line]: <http://www.hotararicedo.ro/files/files/CONVENTIA%20PRIVIND%20STATUTUL%20REFUGIATILOR.pdf>. (Vizitat la: 10.08.2012).

11. Convenția Națiunilor Unite din 2000 împotriva criminalității transnaționale organizate. Adunarea Generală a ONU [AC.254/4/Rev.5]. [On-line]: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm?act_text?id=38601 (Vizitat la: 25. 02. 2009).

12. Nicola A. Trafficking in Immigrants: A European Perspective. Paper presented at the Colloquium on Cross-border Crime in Europe. Prague. 27 - 28 September 1999. 19 p. [On-line]: <http://eprints.biblio.unitn.it/186/1/Transcrime.pdf>. (Vizitat la: 30.07.2011).

13. Fabrizio Sarrica. The Smuggling of Migrants. A Flourishing Activity of Transnational Organized Crime. Crossroads. 2005, Vol. 5, nr. 3. [On-line]: http://www.webasa.org/publicazioni/sarrica_2005_3.pdf. (Vizitat la: 24.05.2012).

14. Forum Mondial sur les migrations et le développement. Document ONU. Assemblee Generale A/RES/62/270, 2008. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/479/92/PDF/N0747992.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 31.01.2010).

15. Gallagher A. Human Rights and the New UN Protocols on Trafficking and Migrant Smuggling: A Preliminary Analysis. In: Human Rights Quarterly. 2001, Vol. 23, p. 975 - 1004.

16. Global Migration Group, Terms of Reference. [On-line]:

⁵⁷ Global Migration Group. Terms of Reference. [On-line]: http://www.globalmigrationgroup.org/uploads/documents/Final%20GMG%20Terms%20of%20Reference_prioritized.pdf. (Vizitat la: 29.04.2011).

http://www.globalmigrationgroup.org/uploads/documents/Final%20GMG%20Terms%20of%20Reference_prioritized.pdf. (Vizitat la: 29.04.2011).

17. International Migration and Human Rights. Challenges and Opportunities on the Threshold of the 60th Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights. Global Migration Group, 2008. 144 p.

18. Irregular Migration, Migrant Smuggling and Human Rights: Towards Coherence. International Council on Human Rights Policy. Switzerland: Geneva, 2010. 165 p.

19. John McFarlane. Transnational Crime and Illegal Immigration in the Asia-Pacific Region. Canberra, Australia: Strategic and Defence Studies Centre, Australian National University, 1999. 24 p.

20. Kirchner A., Schiano di Pepe L. International Attempts to Conclude a Convention to Combat Illegal Migration. In: Journal of Refugee Law. 1998, nr. 10, p. 662 - 674.

21. Legislative Guide for the Smuggling Protocol. Legislative Guides for the implementation of the UN Convention against transnational organized crime and the Protocol thereto. UN, New York, 2004. [On-line]: http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf. (Vizitat la: 03.10.2010).

22. Legislative Guides for the implementation of the UN Convention against transnational organized crime and the Protocol thereto. UN, New York, 2004. [On-line]: http://www.unodc.org/pdf/crime/legislative_guides/Legislative%20guides_Full%20version.pdf. (Vizitat la: 03.10.2010).

23. Philip L Martin; Gottfried Zürcher. Managing migration: The global challenge. In: Population Bulletin. 2008, Vol. 63. 20 p.

24. Report of the Ad Hoc Committee on the Elaboration of a Convention against Transnational Organized Crime on the work of its first to eleventh sessions, U.N. GAOR 55th Sess., Agenda Item 105, at 1, U.N. Doc. A/55/383 (2000). [On-line]: http://www.unodc.org/pdf/crime/final_instruments/383e.pdf. (Vizitat la: 15.05.2012).

25. Résolution de la Commission des droits de l'homme 1999/44. [On-line]: ap.ohchr.org/.../resolutions/E-CN_4-RES-1... (Vizitat la: 21.07.2012).

26. Résumé du Dialogue de haut niveau sur les migrations internationales et le développement. Note de la présidente de l'Assemblée générale, Assemblée générale, Document ONU A/61/515 (2006). [On-line]: http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/policy_and_research/un/63/A_RES_63_225_FR.pdf. (Vizitat la: 07.05.2012).

27. Salt J., Stein J. Migration as a Business: The Case of Trafficking. 1997, Vol. 35, nr.4. p. 467 - 494.

28. Sieber U. The Strategic Structures of Organised Crime: The Outcome of a New Research Approach. Comp LR 28(2). Siegmund.1995, p. 61 - 90.

29. Smith P. Chinese Migrant Trafficking: A Global Challenge. Smith P. (ed). Human Smuggling. Washington: CSIS, 1997, p. 16 - 35.

30. Taran P., Moreno-Fontes Chammartin G. Getting at the Roots: Stopping Exploitation of Migrant Workers by Organized Crime. International Labor Office, Geneva, 2003. 22 p.

31. Trafficking in Migrants: Characteristics and Trends in Different Regions of the World. Discussion paper for the Eleventh IOM Seminar on Migration: International Response to Trafficking in Migrants and the Safeguarding of Human Rights. IOM, Geneva. 1994. 4 p.

32. Transnational Organized Crime, G.A. Res. 53/111, U.N. GAOR, 53rd Session, 85th plen. mtg., U.N. Doc. A/RES/53/111 (1998). [On-line]: <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r53.htm>. (Vizitat la: 27.04.201).

33. Ulrich C. Alien Smuggling and Uncontrolled Migration in Northern Europe and the Baltic Region. Paper nr. 7. HEUNI, Helsinki, 1995. 37 p.

34. UN General Assembly, Measures to combat alien smuggling. Report of the Secretary-General, A/49/350. [On-line]: <http://www.undemocracy.com/A-49-606>. (Vizitat la: 12.06.2012).

35. United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention, Summary of the United Nations Protocol Against Transnational Organized Crime and Protocols Thereto. [On-line]: www.odccp.org/palermo/convensumm.htm. (Vizitat la: 17.09.2011).

36. Vargas-Lundius R., Lanly G. et al. International migration, remittances and rural development. International Fund for Agricultural Development, 2008. 80 p.

37. [On-line]: http://www.euroavocatura.ro/dictionar/116/Organizatia_Internationala_pentru_Migratie. (Vizitat la: 17.03.2012).

38. [On-line]: <http://www.globalmigrationgroup.org>. (Vizitat la: 29.04.2012).

39. [On-line]: <http://www.iom.md/>. Pagina oficială a Organizației Internaționale a Migrației în Moldova. (Vizitat la: 20.06.2012).

40. [On-line]: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>. (Vizitat la: 28.02.2011).

41. [On-line]: <http://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/work-of-unodc-crime.html>. (Vizitat la: 21.09.2010).

**UNELE PROBLEME GENERALE PRIVIND CONFLICTELE ÎN
RAPORTURILE JURIDICE DE DREPT INTERNAȚIONAL
PRIVAT PRIN PRISMA CONVENȚIEI DE LA HAGA DIN 05
OCTOMBRIE 1961 PRIVIND CONFLICTELE DE LEGISLAȚIE
REFERITOARE LA FORMA DISPOZIȚIILOR TESTAMENTARE**

Igor ȘEREMET*

ABSTRACT:

**GENERAL ASPECTS REGARDING CONFLICTS IN INTERNATIONAL PRIVATE LAW'S
LEGAL RELATIONS ACCORDING TO THE HAGUE CONVENTION FROM 05 OCTOBER, 1961
ON THE CONFLICTS OF LAWS RELATING TO THE FORM OF THE TESTAMENTARY
DISPOSITIONS**

In 2011 the Republic of Moldova ratified the Hague Convention on conflicts of law relating to the form of testamentary dispositions (05.10.1961) by Law No.107 from 19.05.2011. According to the art.1576 (1) of the Moldovan Civil Code the applicable law to the civil law relationships with foreign character is established in accordance with international treaties Moldova is part at, Civil Code of Moldova and international customs recognized by Republic of Moldova. However, based on the ratified Convention the conflicts of law regarding the form of testamentary dispositions will be solved based on the norms provided by this Convention, thus excluding the sources of the national law.

Key words: *The Moldovan Civil Code, the national law, civil law relationships, conflicts of law, testamentary dispositions,*

РЕЗЮМЕ:

**ОБЩИЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ЧАСТНОГО ПРАВА СОГЛАСНО
ГААГСКОЙ КОНВЕНЦИИ ОТ 5 НОЯБРЯ 1961 О КОЛЛИЗИИ ЗАКОНОВ КАСАЮЩИХСЯ
ФОРМЫ ЗАВЕЩАТЕЛЬНЫХ РАСПОРЯЖЕНИЙ**

С момента принятия Республикой Молдова Гаагской Конвенции от 5 ноября 1961 о коллизии законов касающихся формы завещательных распоряжений, на основании Закона №107 от 19.05.2011, согласно ст. 1576 ч. (1) Гражданского Кодекса Республики Молдова, которая предусматривает что, «Закон, подлежащий применению к гражданско-правовым отношениям, осложненным иностранным элементом, определяется на основании международных договоров, одной из которых является Республика Молдова, настоящего кодекса, иных законов Республики Молдова и международных обычаев, признанных Республикой Молдова», коллизии законов, касающихся формы завещательных распоряжений будут решаться в соответствии с Конвенцией, таким образом, устраняя применение внутренних коллизионных норм Республики Молдова.

Ключевые слова: *Молдавский гражданский кодекс, национальное законодательство, гражданско-правовые отношения, коллизионное право, завещательные распоряжения.*

Cuvinte-cheie: *Codul Civil al Republicii Moldova, drept național, relații de drept civil, conflict de legi, o testament.*

* **ȘEREMET Igor** - Doctor în drept, Universitatea de Stat din Moldova. (Chișinău, Republica Moldova); **SEREMET Igory** - Candidate of legal sciences, The Moldova State University. (Kishinev, The Republic of Moldova); **ШЕРЕМЕТ Игорь** - Кандидат юридических наук, Молдавский государственный университет. (Кишинев, Республика Молдова).

Republica Moldova a aderat la Convenția de la Haga din 05 octombrie 1961 prin Legea nr. 107 din 19.05.2011.¹

Alte State care au devenit Părți la Convenție sunt: Australia (22.11.1996), Austria (05.01.1964), Armenia (30.04.2007), Belgia (19.12.1971), Bosnia și Herțegovina (06.03.1992), Croația (08.10.1991), Danemarca (19.09.1976), Estonia (12.07.1998), Finlanda (23.08.1976), Franța (19.11.1967), Germania (01.01.1966), Grecia (02.08.1983), Irlanda (02.10.1967), Israel (10.01.1978), Japonia (02.08.1964), Luxemburg (05.02.1979), Montenegro (03.06.2006), Olanda (01.08.1982), Norvegia (01.01.1973), Polonia (02.11.1969), Serbia (27.04.1992), Slovenia (28.06.1991), RSA (04.12.1970), Spania (10.06.1988), Suedia (07.09.1976), Elveția (17.10.1971), Macedonia (17.11.1991), Turcia (22.10.1983), Ucraina (14.05.2011), Botswana (17.01.1969), Lesotho (04.10.1966), Insula Maurice (12.03.1968), Antigua și Barbuda (01.11.1981), Brunei (09.07.1988), Fidji (10.10.1970), Grenada (07.02.1974), Swaziland (22.01.1971), Tonga (04.06.1970).²

În sensul art. 1576 alin. (1) din Codul civil al Republicii Moldova, conform căruia, „*Legea aplicabilă raporturilor de drept civil cu element de extraneitate se determină în baza tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, prezentului cod, altor legi ale Republicii Moldova și cutumelor internaționale recunoscute de Republica Moldova*”, conflictele de legi referitoare la forma dispozițiilor testamentare vor fi soluționate în baza normelor conflictuale prevăzute de Convenție, fiind înlăturate normele conflictuale prevăzute de izvoarele de drept intern ale Republicii Moldova.

Unicul scop al Convenției constă în determinarea, conform normelor conflictuale uniformizate, legea aplicabilă condițiilor de formă ai testamentului.

Din start, se observă folosirea sistematică în textul Convenției a termenului „dispoziție testamentară” decât al celui de „testament”.

Potrivit Dicționarului explicativ al limbii române, conceptul **dispoziție**, semnifică „*Dorință (momentană) de a face un anumit lucru*”.³

La rândul său, verbul – **Dispune**, *dispun*, subînțelege – „*1. A hotărî, a decide, a ordona. 2. A avea la dispoziție, a avea posibilitatea de a utiliza ceva sau pe cineva după propria dorință*”.⁴

După profesorul Batiffol, „*Dispoziția testamentară, dă posibilitatea de a cuprinde și ultima voință a defunctului, exprimată în acte, obiectul cărora îl formează nu numai în exclusivitate testamentul, spre exemplu – prin scrisoare*”⁵.

Spre deosebire de Convenție, norma conflictuală din art. 1623 alin. (2) lit. a) din Codul civil al Republicii Moldova, folosește conceptele de: „*Întocmirea, modificarea sau revocarea testamentului ...*” și nu de *dispoziție testamentară*.

Conform art. 1449 alin.(1) din Codul civil, „*Testamentul este un act juridic solemn, unilateral, revocabil și personal prin care testatorul dispune cu titlu gratuit, pentru momentul încetării sale din viață, de toate bunurile sale sau de o parte din ele*”.

Totodată, potrivit art. 1465 din Codul civil, „*Testatorul poate modifica sau revoca testamentul în orice moment:*

a). *prin întocmirea unui nou testament, care revocă în mod direct, total sau parțial, testamentul anterior ce contravine noului testament;*

b). *prin depunerea unei cereri la notar;*

c). *prin distrugerea tuturor exemplarelor testamentului olograf*”.

Soluția în conflictul dat de calificare este prevăzută de art. 1577 alin. (1) din Codul civil al Republicii Moldova, conform căruia, „*La determinarea legii aplicabile raporturilor de drept civil cu element de extraneitate, se va ține cont de calificarea conceptelor juridice efectuată conform dreptului Republicii Moldova, dacă legea și tratatele internaționale la care Republica Moldova este parte nu prevăd altfel*”.⁶

³ Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. București: Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura „Univers Enciclopedic”, 1998, p. 309.

⁴ Ibidem, p. 309 - 310.

⁵ Actes et documents de la Neuvième session, t. III, 1960, Forme des testaments et Rapport explicatif de M.H.Batiffol, p. 160.

⁶ Codul civil nr.1107-III din 06.06.2002, promulgat prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 719-III din 11.06.2002. În: Monitorul Oficial nr. 82-86/661 din 22.02.2002, în vigoare din 12.06.2003.

¹ Promulgată prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.164-VI din 20.06.2011. În: Monitorul Oficial nr. 103-106/270 din 24.06.2011, în vigoare din 24.06.2011.

² [On-line]: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.status&cid=40#mem. (Vizitat la: 07.10.2012).

Adică, din cauza că, Convenția nu prevede careva soluții privind soluționarea conflictului de calificare a instituției – **dispoziție testamentară**, mai ales dacă cuprinde întocmirea, modificarea sau revocarea testamentului, atunci, forul din Republica va soluționa acest conflict după regula *lex fori*, conform legii proprii.

Astfel, normele convenționale permit aprecierea valabilității formei „dispozițiilor testamentare” în cazul când legea aplicabilă recunoaște efectele juridice ale acestora.

Totodată, Convenția din 1961 nu conține reglementări în materia contractelor testamentare, chiar și dacă excluderea acestor relații din obiectul de reglementare nu este prevăzută expres în textul acesteia. Aceasta se argumentează prin interpretarea contractului testamentar ca act juridic bilateral, în timp ce testamentul reprezintă un act juridic unilateral al testatorului, care îl poate revoca în mod unilateral, în orice moment.⁷

În unele sisteme de drept, testamentul oferă posibilitatea reglementării nu numai transmiterea bunurilor pentru cauză de moarte în baza unui act juridic unilateral, dar și alte instituții juridice, cum ar fi: recunoașterea copilului născut în afara căsătoriei, stabilirea tutelei și curatelei, etc. Câmpul de reglementare a Convenției cuprinde și aceste instituții în sensul valabilității condițiilor de formă. Însă, pentru evitarea unor neconcordanțe, art. 12 din Convenție prevede posibilitatea formulării de către Părți a rezervelor la acest capitol, și anume, „Fiecare din Părțile contractante are dreptul de a formula rezerve privind excluderea aplicării prezentei Convenții în materia testamentului, care conform legii proprii, nu se referă la relațiile succesoriale”.⁸

Aplicarea în spațiu. Din punct de vedere al aplicării în spațiu, Convenția din 1961 are un caracter universal.

Astfel, conform art.6 din Convenție, „Aplicarea normelor conflictuale, prevăzute de prezenta Convenție, nu depinde de careva condiții de reciprocitate. Prezenta Convenție este aplicată, chiar dacă cetățenia persoanelor interesate sau norma materială, care urmează a fi aplicată, în contextul prevederilor din Convenție, nu este cetățenia sau norma materială ale Părților Contractante”.

⁷ Actes et documents de la Neuvième session, t. III, 1960, Forme des testaments et Rapport explicatif de M.H.Batiffol, p. 168.

⁸ Astfel de rezerve au fost formulate de către Austria, Luxemburg, Polonia și RSA.

Adică, norma conflictuală prevăzută în Convenție are prioritate față de norma corespunzătoare din sistemul de drept național al Părților contractante.

Obiectivele Convenției constau în lărgirea maximală a valabilității condițiilor de formă a dispozițiilor testamentare. În acest sens, Convenția pune la dispoziție un șir de legi aplicabile, care au legăturile necesare cu condițiile de formă ale dispoziției testamentare. Unele din regulile speciale depășesc limitele domeniului condițiilor de formă ale testamentului de aspectele privind condițiile de fond și efectele juridice.

Legile aplicabile. Articolul 1 din Convenție stabilește un șir de legi aplicabile, care pot fi aplicate, în mod alternativ, condițiilor de formă ale dispozițiilor testamentare. Aceste legi sunt numai cele interne, materiale ale statelor corespunzătoare. Folosirea expresie date este necesară pentru a exclude aplicarea mecanismului retrimiterii, care nu este acceptată, conform regulii generale, în materia formei actelor juridice. Mai mult ca atât, competența legii materiale determinată conform regulii *locus regit actum*, este admisă în multe sisteme de drept, pornind de la ideea că, autorul actului juridic unilateral are posibilitate de a face cunoștință cu condițiile impuse de legea locală.

După profesorul Batiffol, „Impunerea testatorului a obligației de a face cunoștință cu cerințele legislației locale în materia dreptului internațional privat, ar crea un șir de dificultăți, care lipsește regula de atractivitatea sa de bază”.⁹

Printre probleme generale privind conflictele în raporturile juridice de Drept internațional privat prin prisma Convenție pot fi identificate un șir de aspecte teoretice și practice:

A. Calificarea conceptelor și instituțiilor juridice din Convenție. Soluționarea conflictelor de calificări.

În sensul art.1 din Convenție, „Dispoziția testamentară sunt valabile din punct de vedere ai formei, dacă ea corespunde legii interne:

1. Locului, unde testamentul a fost întocmit, sau
2. Cetățeniei testatorului în momentul când a întocmit dispoziția testamentară sau în momentul decesului său, sau
3. Locului domiciliului testatorului în momentul când a întocmit dispoziția testamentară sau în momentul decesului său, sau

⁹ Actes et documents de la Neuvième session, t. III, 1960, Forme des testaments et Rapport explicatif de M.H.Batiffol, p. 161.

4. *Locului unde testatorului a avut ultima reședință obișnuită în momentul când a întocmit dispoziția testamentară sau în momentul decesului său, sau*

5. *În cazul imobilului, locul aflării acestuia.”*

1. *Locus regit actum* sau *lex loci actus* – legea locului încheierii actului juridic. Dispoziția testamentară este valabilă din punct de vedere al formei, dacă ea corespunde legii interne a statului, unde testatorului a întocmit acest act juridic.

Spre deosebire de Convenție, conform normei conflictuale din art. 1623 alin. (2) lit. a) din Codul civil al Republicii Moldova, „*Întocmirea, modificarea sau revocarea testamentului sunt considerate valabile dacă actul respectă condițiile de formă aplicabile la data când a fost întocmit, modificat sau revocat, ori la data decesului testatorului, conform legii locului unde actul a fost întocmit, modificat sau revocat*”.

Dacă, urmare a soluționării conflictului de calificare conform *lex fori*, organul competent încadrează acțiunile de întocmire, modificare sau revocare a testamentului în acțiunea de dispoziție testamentară, atunci, legea locului întocmirii dispoziției testamentare, se aplică doar la momentul întocmirii dispoziției testamentare și nu în momentul decesului testatorului.

De facto, testatorul având statutul de străin pe teritoriul unui stat, are posibilitatea de a se familiariza cu condițiile impuse de legea locală și de a fi asistat de un jurist sau notar în cadrul procedurii de întocmire a dispozițiilor testamentare.

Considerăm că, asistarea unui jurist este necesară în cazul întocmirii, conform art. 1458 lit. a) din Codul civil, a testamentului olograf – scris în întregime personal, datat și semnat de testator.

Asistarea notarului, conform art. 1458 lit. b) și c), este necesară în cazul:

- Testamentului autentic – autentificat notarial, precum și asimilat cu cel autentificat notarial;

- Testamentului mistic – scris în întregime, datat și semnat de testator, strâns și sigilat și apoi prezentat notarului, care aplică inscripția de autentificare pe plic și îl semnează împreună cu testatorul.

Concomitent, poate să intervină cazuri când, aplicarea regulii *locus regit actum* poate crea un șir de dificultăți.

Spre exemplu, după cum a indicat raportorul oficial pe marginea prezentei Convenții la Sesiunea IX a Conferinței de la Haga de drept internațional

privat, profesorul M.H. Batiffol, la astfel de cazuri se atribuie, momentul întocmirii dispoziției testamentare la bordul unei aeronave, când survolează marea liberă. El presupune că, în acest caz, „*Judecătorul, care examinează cazul, trebuie să se conducă de propriul sistem de drept internațional privat pentru determinarea legilor aplicabile, care urmează a fi apreciate ca valabile la locul întocmirii testamentului*”.¹⁰

Totuși, în majoritatea unor astfel de cazuri, în calitate de *locus regit actum* și conform regulii *lex flagi* va fi determinată competența sistemului de drept al statului sub al cărui drapel survolează.

Respectiv, cazurile exclusive de genul celui menționat sunt acoperite de prevederile Convenție, care pune la dispoziție un șir de legi competente, care sunt capabile în asigurarea valabilității testamentelor în baza altor criterii.

2. *Lex patriae* – legea cetățeniei. Forma dispozițiilor testamentare va fi valabilă dacă ea corespunde formei prevăzută de legea statului, a cărui cetățean era testatorul la momentul întocmirii sau la momentul decesului său.

Argumentarea aplicării acestei reguli constă în faptul că, testatorul este familiarizat cu legislația națională și are preferința de a fi folosită la guvernarea formei dispozițiilor testamentare, mai ales, când are un caracter permisiv privind admiterea formei simplificate a testamentului – olograf.

Oricum, introducerea în Convenție a regulii – *lex patriae* este o noutate pentru statele unde domină sistemul de drept anglo-saxon, care determină legea personală conform regulii – *lex domicili*.

Tradițional se aplică legea statului, al cărui cetățean era testatorul la momentul întocmirii testamentului. Însă, Convenția, conform regulii – *favor testamenti* (avantajul testatorului), admite că dispozițiile testamentare vor fi valabile, din punct de vedere ai formei, dacă ea corespunde legii statului, al cărui cetățean va fi testatorul la momentul decesului.

După autorul rus, *И.Г. Медведев*, „*dacă testatorul are cetățenia a doua sau mai multe state, atunci el are posibilitatea de a alege legea cea mai convenabilă pentru el. Avantajul acestei posibilități de a asigura valabilitatea de formă a dispozițiilor testamentare constă în faptul că, testatorul ocolește*

¹⁰ Actes et documents de la Neuvième session, t. III, 1960, Forme des testaments et Rapport explicatif de M.H.Batiffol, p. 161.

dificultățile, care pot interveni în cazul necesității de a stabili cetățenia reală”¹¹.

Considerăm că, rolul principal în determinarea legii statului, al cărui cetățean era testatorul la momentul întocmirii dispozițiilor testamentare sau la momentul decesului său, îi revine organului competent (instanța de judecată, notarul, etc.) care soluționează conflictul de calificări privind stabilirea cetățeniei aplicabile în cazul când testatorul are două sau mai multe cetățenii.

Respectiv, conform art. 1587 alin. (2) din Codul civil, „Legea națională a cetățeanului se consideră legea statului a cărui cetățenie o are persoana. Determinarea cetățeniei se face conform legii statului a cărui cetățenie se invocă. În cazul în care persoana are două sau mai multe cetățenii, legea națională se consideră dreptul statului cu care persoana are cele mai strânse legături”.

Astfel, organul competent califică și conceptul - *cele mai strânse legături* conform regulii *lex fori*, care, reieșind din circumstanțele fiecărui caz, pot fi: ultimul domiciliu comun cu familia sau reședința lor, locul aflării a majorității masei succesoriale, etc..

3. Lex domicili, legea domiciliului. Valabilitatea formei dispozițiilor testamentare, la fel, va fi asigurată dacă, ea corespunde normei materiale a statului, unde, la momentul întocmirii sau decesului, testatorul avea domiciliul său.

Unele sisteme de drept, în special cel anglo-saxon, folosesc punctul de legătură al domiciliului pentru recunoașterea valabilității formei dispozițiilor testamentare în materia bunurilor mobile.

Introducerea punctului de legătură – *lex domicili* în Convenție este argumentată prin intenția de unificare a regulilor conflictuale specifice diferitor sisteme de drept ale Părților contractante. Domiciliul reprezintă „centrul vital” al testatorului, fapt care presupune cunoașterea legilor statului unde își are domiciliul, la fel cum, am argumentat prezumția cunoașterii legii naționale conform regulii – *lex patriae*.

Însă, e cunoscut faptul că punctul de legătură – *domiciliu* este calificat în mod diferit în sistemele de drept existente, astfel fiind create conflicte de calificări, care urmează a fi soluționate de către forul competent.

Domiciliul persoanei fizice, în dreptul Republicii Moldova este locul unde aceasta își are locuința statornică sau principală (art. 30 alin. (1) din Codul civil). În dreptul englez, domiciliul este locul unde persoana are intenția de stabilire permanentă și de aceea se aproprie de cetățenie, ca stabilitate.

Astfel, întru evitarea conflictului de calificare privind punctul de legătură - *domiciliul* testatorului la momentul întocmirii dispozițiilor testamentare sau în momentul decesului său, Convenția a stabilit o regulă unică de calificare, și respectiv, oferind soluție privind determinarea legii după care va fi calificată conceptul de *domiciliu*.

Conform art. 1 alin. (3) din Convenție, „Întrebarea dacă, testatorului a avut domiciliu într-un loc anume, se soluționează conform legii statului din locul dat”.

Rezultă că, în privința aceleiași persoane pot fi invocate existența a mai multor domiciliu în state diferite: în Danemarca – în sensul „reședinței obișnuite”, în Germania – din cauza „reședinței permanente”, în Anglia – conform „ultimului domiciliu”. Aceste circumstanțe formează pluralitatea de domiciliu ale testatorului în sensul legilor susceptibile de a governa forma dispozițiilor testamentare ca și în cazul pluralității de cetățenii.

Este o tendință pozitivă, deoarece rezultatul calificării punctului de legătură – *domiciliu* conform mai multor legii aflate în conflict mărește numărul legilor materiale capabile a confirma forma dispozițiilor testamentare.

În scopul evitării acestei tendințe, în special, crearea pluralității legilor după care punctul de legătură – *domiciliu* poate fi calificat, Republica Moldova, prin art. 1 alin. (2) din Legea nr. 107 din 19.05.2011 a aderat la Convenția privind conflictele de legislație referitoare la forma dispozițiilor testamentare cu următoarea rezervă: „În conformitate cu articolul 9 din Convenție, Republica Moldova își rezervă dreptul, prin derogare de la al treilea alineat din art.1, de a stabili, corespunzător cu *lex fori*, locul unde testatorul și-a avut domiciliul”¹².

Adică, prin formularea acestei rezerve, Republica Moldova a exclus aplicarea calificării punctului de legătură – *domiciliu* în sensul Convenției, aplicând regula calificării după *lex fori* prevăzută de art. 1577 alin. (1) din Codul civil al Republicii Moldova.

¹¹ Медведев И.Г. Имущественные отношения супругов и наследование, Комментарий к Конвенциям. Москва: Изд.: Wolters Kluwer, 2007, с. 116.

¹² Astfel de rezerve au fost formulate și de Marea Britanie, Elveția, Turcia, RSA, etc.

Organul competent din Republica Moldova va califica punctul de legătură – *domiciliu* în sensul art. 30 alin. (1) din Codul civil, conform căruia, „*Domiciliul persoanei fizice este locul unde aceasta își are locuința statornică sau principală. Se consideră că persoana își păstrează domiciliul atât timp cât nu și-a stabilit un altul*”.

Astfel, spre exemplu, dacă declarând în fața forului din Anglia despre faptul că la momentul întocmirii dispozițiilor testamentare, autorul acestora a avut domiciliul în Republica Moldova, atunci judecătorul englez va aplica norma materială proprie și nu moldovenească, ca legea domiciliului testatorului invocând că, testatorului nu a schimbat domiciliul în Republica Moldova ci a păstrat primul său domiciliu din Anglia. Respectiv, testamentul olograf întocmit conform legii materiale a Republicii Moldova nu va corespunde legii materiale engleze, ca lege a primului domiciliu al testatorului.

Această soluție negativă nu are nici o importanță practică, deoarece Convenția mai recunoaște și competența legii locului unde testatorul a avut reședința obișnuită la momentul întocmirii dispozițiilor testamentare sau în momentul decesului său.

Mai mult ca atât, ca și în cazul aplicării *lex patriae*, Convenția admite trimiterea la legea domiciliului testatorului atât la momentul întocmirii dispozițiilor testamentare cât și în momentul decesului său.

4. Locul reședinței obișnuite.

Conform art. 3 din Legea cu privire la recensământul populației și al locuințelor din Republica Moldova în anul 2014, „**Reședința obișnuită semnifică locul în care o persoană își petrecea în mod normal perioada de odihnă zilnică, indiferent de absențele temporare (în scopul recreerii, vacanței, vizitelor la rude și prieteni, afacerilor, tratamentului medical, pelerinajelor religioase, etc.)**”.¹³

Sub aspect comparativ al calificării conceptului – reședința obișnuită, remarcabilă este cea formulată în art.2570 din Codul civil român, conform căruia, „*reședința obișnuită a persoanei fizice este în statul în care persoana își are locuința principală, chiar dacă nu a îndeplinit formalitățile legale de înregistrare. Reședința obișnuită a unei persoane fizice acționând în exercițiul activității*

sale profesionale este locul unde această persoană are stabilimentul său principal. Pentru determinarea locuinței principale vor fi avute în vedere acele circumstanțe personale și profesionale care indică legături durabile cu statul respectiv sau intenția de a stabili asemenea legături. ... Dovada reședinței obișnuite se poate face cu orice mijloace de probă”.¹⁴

După Ioan Macovei, în concordanță cu orientarea practicii internaționale, prin textul art. 2570 din Codul civil român se generalizează conceptul de reședință obișnuită, asigurând o aplicare preponderentă a **legii forului**. Reședința obișnuită a persoanei fizice este statul în care își are **locuința principală**, fără a fi condiționată de îndeplinirea formalităților legale de înregistrare. Dacă persoana fizică acționează în exercițiul activității sale profesionale, reședința obișnuită va fi locul unde își are **stabilimentul** său **principal**. Pentru stabilirea locuinței principale se va ține seama de anumite **circumstanțe personale și profesionale**. Relevante vor fi acele circumstanțe care indică legături durabile cu statul sau intenția de a stabili asemenea legături. Dovada reședinței obișnuite se face prin orice **mijloc de probă**.¹⁵

Respectiv, în sensul art. 1577 alin.(1) din Codul civil, organul competent din Republica Moldova, va califica termenul de *reședință obișnuită* în sensul Legii nr. 90 din 26.06.2012, astfel determinând și legea materială căreia, trebuie să corespundă forma dispozițiilor testamentare pentru a fi recunoscută valabilitatea de către forul competent.

Astfel, soluțiile în acest sens pot fi diferite de la sistem de drept la altul, în dependență de formele calificării specifice acestora: calificarea după *lex fori*, *lex causae*, *proper law*, și nu în ultimul rând, dacă sunt prevăzute careva excepții de la aceste reguli.

Adică, dacă organul competent va stabili suficiente circumstanțe pentru calificarea conceptului – reședința obișnuită, conform propriului sistem de drept, se va conduce de art. 1577 alin. (1) din Codul civil. Însă, dacă nu vor fi

¹³ Legea nr. 90 din 26.04.2012, promulgată prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 117-VII din 13.06.2012. În: Monitorul Oficial nr. 126-129/407 din 22.06.2012, în vigoare din 22.06.2012.

¹⁴ Codul civil al României, adoptat prin Legea nr.287/2009, promulgat prin Decretul Președintelui României nr. 518/2011. În: Monitorul Oficial al României nr.409 din 10 iunie 2011, intrat în vigoare la 01 octombrie 2011.

¹⁵ Flavius-Antoniou Baias, Eugen Chelaru, Rodica Constantinovici, Ioan Macovei. Noul Cod civil. Comentariu pe articole: art. 1-2664. București: Editura C.H. Beck, 2012, p. 2562 - 2563.

suficiente, conform art. 1577 alin. (2) din Codul civil, va califica acest concept în sensul circumstanțelor specifice altui sistem de drept, care oferă soluții corespunzătoare prin calificarea conform *lex causae*.

5. Regula – *lex rei sitae*, locul aflării bunului.

În sensul art. 1 alin. (1) lit. a), b), c) și d) din Convenție, forma dispozițiilor testamentare va fi valabilă dacă ea corespunde condițiilor prevăzute de *lex loci actus*, la momentul întocmirii, *lex patriae*, *lex domicili* și *locului reședinței obișnuite*, la momentul întocmirii sau în momentul decesului testatorului, doar în cazurile când obiectul succesiunii testamentare sunt bunurile mobile.

Dacă masa succesorală este formată și din bunuri imobile, transmiterea cărora a fost dispusă prin testament, atunci, conform art. 1 alin. (1) lit. e) din Convenție, forma dispozițiilor testamentare trebuie să corespundă în mod obligatoriu condițiilor prevăzute de *lex rei sitae*.

Promovarea în Convenție a respectării prevederilor *lex rei sitae*, ca condiție de recunoaștere a valabilității formei dispoziției testamentare privind bunurile imobile, după autorul Von Overbeck, „Este influențată de existența în sistemele de drept anglo-saxon a tradiției, conform căreia dispunerea prin testament a bunurilor imobile poate fi guvernată numai de legea locului aflării acesteia, și doar de aceasta”.¹⁶

Astfel, succesorii testamentari pot invoca față de organul competent din Republica Moldova oricare din legile determinate conform art. 1 alin. (1) lit. a), b), c) și d) din Convenție, privind valabilitatea formei dispozițiilor testamentare în materia bunurilor mobile, însă nu au alte alternative în materia bunurilor imobile, care trebuie să corespundă condițiilor de formă prevăzute de legea locului aflării bunurilor imobile.

Mai mult ca atât, aceeași regulă era prevăzută de art. 1613 alin. (2) lit. d) din Codul civil, până la aderarea Republicii Moldova la Convenție, și anume, „Întocmirea, modificarea sau revocarea testamentului sunt considerate valabile dacă actul respectă condițiile de formă aplicabile la data când a fost întocmit, modificat sau revocat, ori la data decesului testatorului, conform legii locului unde se află imobilul ce constituie obiectul succesiunii testamentare”.

De asemenea, organul competent din Republica Moldova, până la verificarea dacă forma dispozițiilor testamentare în privința bunurilor imobile corespund condițiilor legii locului aflării bunului imobil, urmează să califice apartenența bunului la categoria bunurilor mobile sau imobile în baza art. 1601 alin. (2) din Codul civil, conform căruia, „*Apartenența bunului la categoria de bunuri mobile sau imobile, precum și orice altă calificare juridică a bunurilor, se determină potrivit legii statului pe al cărui teritoriu se află bunurile*”.

Adică, până la verificarea de către organul competent al corespunderii formei dispozițiilor testamentare privind bunurile imobile legii locului aflării acestora, urmează a fi calificată aparținerea bunurilor la categoria celor mobile sau imobile conform legii locului aflării lor, conținutului acestei legi urmând a fi stabilit în baza art. 1578 alin. (1) din Codul civil prin coroborare cu 81 alin. (1) din Legea cu privire la notariat, conform căruia, „*La aplicarea legii străine, instanța de judecată stabilește conținutul normelor ei prin atestări obținute de la organele statului străin care au editat-o, ținând cont de interpretarea ei oficială și de practica aplicării ei în statul străin respectiv*”.

La fel, conform art. 2 alin. (2) din Legea cu privire la notariat, „*Notariatul își desfășoară activitatea în baza Constituției Republicii Moldova, prezentei legi, altor acte normative, precum și a tratatelor internaționale la care Republica Moldova*”.¹⁷

Respectiv, mecanismul de obținere a conținutului acestor legi de către instanțele de judecată și de către persoanele care desfășoară activitatea de notariat este prevăzut de art. 465 alin. (4) din Codul de procedură civilă prin coroborare cu art. 2 alin. (2) din Legea nr. 1453 din 08.11.2002, conform căruia, „*Instanțele judecătorești ale Republicii Moldova pot da delegații instanțelor judecătorești străine în vederea efectuării unor acte de procedură. Modul de stabilire a relațiilor între instanțele judecătorești din Republica Moldova și cele străine se determină de legislația Republicii Moldova sau de tratatul internațional la care aceasta este parte*”.

Astfel, în Convenție nu sunt prevăzute mecanisme de stabilire a conținutului *lex causae*, acestea fiind reglementate de *lex fori* în modul descris mai sus.

¹⁶ Alfred E. von Overbeck. L'unification des règles de conflit de lois en matière de forme des testaments. Fribourg: Suisse: Editions universitaires, 1966, p. 17.

¹⁷ Legea nr. 1453 din 08.11.2002, promulgată prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr. 962-III din 14.11.2002. În: Monitorul Oficial nr. 154-157/1209 din 21.11.2002, în vigoare din 21.03.2003.

Însă, când în conflict sunt implicate sistemele de drept ale statelor care sunt parte la tratatele internaționale care reglementează formele de asistență juridică mai simplificate, atunci acestea își găsesc aplicabilitate directă în acest context.

Spre exemplu, potrivit art. 15 din Convenția C.S.I. din 22.01.1993 cu privire la asistența juridică și raporturile juridice în materie civilă, familială și penală, „*Instituțiile centrale de justiție ale Părților Contractante își transmit reciproc, la cerere, informații despre legislația în vigoare sau care a acționat pe teritoriile lor și despre practica aplicării ei de instituțiile de justiție*”.¹⁸

6. Revocarea dispozițiilor testamentare.

Conform art.2 din Convenție, „*art. 1 se aplică și dispozițiilor testamentare, care revocă dispozițiile testamentare anterioare*”.

În toate cazurile, revocarea rezultă din faptul întocmirii unui testament nou, a cărui formă va fi guvernată de unele din legile materiale determinate competente în baza art. 1 din Convenție. Oricum, testătorul are dreptul să se limitează la formularea actului de revocare doar în vederea amânarea testamentului anterior formulat fără a formula noi dispoziții testamentare.

Potrivit art. 2 alin. (2) din Convenție, „*revocarea este valabilă din punct de vedere al condițiilor de formă, dacă corespunde unei din legile determinate competente în baza art. 1*”.

Această regulă a fost prevăzută pentru evitarea unor situații contradictorii. Astfel, sunt multiple posibilități la întocmirea testamentului pe teritoriul statelor care nu sunt parte la Convenție. Legile acestor state nu au legătura cu testatorul, adică, nu este legea domiciliului său, legea națională, etc.. Dar legea materială a unui din aceste state poate cere întocmirea actului de revocare a testamentului să corespundă legii materiale aplicabile condițiilor de formă dispozițiilor testamentare. Din acest motiv, autorii Convenției au străduit de a da posibilitate testatorului în revocarea dispozițiilor testamentare în forma în care a întocmit actul testamentar fără a reveni în țara dată.

După profesorul Batiffol, „prin expresia – *dispozițiile testamentare care revocă dispozițiile testamentare anterioare*, s-a intenționat excluderea din obiectul Convenției revocarea sau modificarea dispozițiilor testamentare în temeiul încheierii altei căsătorii de către testator sau în legătură cu

desfacerea căsătoriei, care sunt aplicate în unele sisteme de drept”¹⁹,

Însă, Convenția de la Haga nu a luat o atitudine în materia soluționării conflictului de calificări privind atribuirea formei olografe, autentice sau mistice la condițiile de formă sau la condițiile de fond ale testamentului, pentru determinarea temeiurilor de nulitate a dispozițiilor testamentare.

Dacă în sensul Convenției, formele olografice, autentice sau mistice ale testamentelor urmau a fi încadrate la condițiile de formă, atunci, temeiurile de nulitate a acestora urmau a fi guvernate de legile materiale determinate competente conform art.1 din Convenție.

Astfel, conflictul de calificări în această materie va fi soluționat după regula *lex fori*. Dacă, organul competent va califica forma olografă, autentică sau mistică a testamentului încadrarea în condițiile de formă, atunci, își găsesc aplicabilitate temeiurile de nulitate a legilor materiale determinate competente conform art.1 din Convenție.

În caz contrar, organul competent va stabili legea aplicabile temeiurilor de nulitate dispozițiilor testamentare conform legii aplicabile condițiilor de fond actului testamentar în baza normei conflictuale proprii.

7. Dispozițiile testamentare mixte.

În pofida aspectelor lacunare ale Convenției în materia soluționării conflictelor de calificări, totuși, sunt prevăzute careva noutăți privind condițiile de formă ale dispozițiilor mixte testamentare.

Conform art. 4 din Convenție, „*aceasta se aplică, la fel, și dispozițiilor testamentare formulate de doi sau mai mulți testatori printr-un act juridic*”.

Respectiv, în pofida faptului că, astfel de formă a întocmirii actului testamentar nu este prevăzută de legislația Republicii Moldova, ea va produce efecte juridice, deoarece, calificarea problemei dispozițiilor testamentare de doi sau mai mulți testatori în cadrul unui act juridic va fi efectuat din punct de vedere al condițiilor de formă și nu condițiilor de font ale actului testamentar.

Dacă, aceste dispoziții testamentare sunt întocmite conform condițiilor de formă ale legilor materiale determinate competente conform art. 1 din Convenție, atunci acestea vor fi valabile și pe teritoriul oricărui stat unde urmează a fi produse efectele juridice.

¹⁸ Ratificată prin Hotărârea Parlamentului nr.402-XIII din 16.03.1995, în vigoare din 26.03.1996, publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, Vol.16, p. 262.

¹⁹ Actes et documents de la Neuvième session, t. III, 1960, Forme des testaments et Rapport explicatif de M.H.Batiffol, p. 166.

8. Calitățile personale ale testatorului.

Prima propoziție din art.5 al Convenției prevede că, „*orice prescripții, care limitează formele admise ale dispozițiilor testamentare și care se referă la vârstă, cetățenie sau la alte calități ale testatorului, sunt încadrate la condițiile de formă*”.

În așa mod, Sesiunea a 9-a a Conferinței de la Haga a urmat scopul de a rezolva problema principală privind delimitarea domeniului condițiilor de formă și condițiilor de fond, care a apărut în Speța clasică – Testamentul olandez, soluționat de instanțele franceze în sec. XIX.

Respectiv, „Un cetățean olandez a făcut în Franța un testament în formă olografă. Codul civil olandez (art. 992) din acel timp interzicea cetățenilor olandezi de a face testamente în formă olografă și prevedea că această interdicție se referă și la testamentele efectuate în străinătate. În fața instanțelor franceze, investite cu soluționarea cauzei, problema care s-a pus a fost aceea de a califica noțiunea de „testament olograf”. Cele două sisteme de drept în prezență (francez și olandez) interpretau în mod diferit această noțiune. Astfel, potrivit dreptului francez această noțiune era calificată ca o problemă de formă, și în consecință ea intra în conținutul normei conflictuale *locus regit actum*, care trimitea la dreptul francez, aceasta considerând testamentul valabil. Însă, potrivit dreptului olandez, testamentul olograf ca fiind o problemă de capacitate a cetățeanului olandez și, în consecință, conform normei conflictuale *lex patriae*, în conținutul căreia intra, testamentul olograf era supus legii olandeze, care invalida testamentul”.²⁰

Actualmente, forma dispozițiilor testamentare, la fel calificată ca problemă ai capacității testatorului, în art. 63 alin. (1) din Codul civil portughez, conform căruia, „*Capacitatea de a întocmi, modifica sau revoca orice dispoziție testamentară, în egală măsură cu, cerințele pentru forma acestor dispoziții testamentare în contextul vârstei testatorului, sunt guvernate de legea personală a autorului acestora la momentul întocmirii dispozițiilor testamentare*”.²¹

În cazul întocmirii de către un cetățean portughez a unui testament olograf pe teritoriul Franței sau Belgiei, din punct de vedere al legislației

portugheze, forma testamentului va fi calificată ca o problemă a condiției de fond și va fi guvernată de legea personală a testatorului, care nu admite forma olografă, fiind lovit de nulitate. Însă, din punct de vedere ai legislațiilor franceze sau belgiene, va fi o problemă a condiției de formă, legea aplicabilă fiind determinată cu ajutorul normei conflictuale în materia condițiilor de formă care trimite la legea locului întocmirii, adică franceză sau belgiană, care recunosc valabilitatea formei olografe a testamentului.²²

Regula stabilită prin art. 5 din Convenție este printată spre uniformizarea internațională a interdicției, existentă în unele sisteme de drept, la întocmirea testamentelor olografe sau mistice de către persoanele care nu atins vârsta capacității de exercițiu.

Prin art. 5, Convenția califică această interdicție ca problemă de formă a testamentului, care se soluționează în baza acesteia de către Statele Contractante.

Rezultă că, Statele Contractante nu pot face trimitere la legea care guvernează condițiile de fond ale testamentului, conform cărora forma olografă sau mistică este nulă, urmând să recunoască competența doar ale legilor determinate competente conform art.1 din Convenție.

Exemplul testamentului întocmit de către cetățeanul portughez presupune recunoașterea valabilității acestuia pe teritoriul Statelor Contractante, deoarece a fost format pe teritoriul Belgiei, unde este cunoscută instituția testamentului olograf.

Este evident faptul că, unele State Contractante, inclusiv și Portugalia, în scopul de a promova încadrării problemei formei dispozițiilor testamentare la condițiile de fond au insistat asupra posibilității formulării a careva rezerve în acest context.

Astfel, conform art. 11 din Convenție, „*Fiecare Parte Contractantă are dreptul de a formula rezerve pentru a nu recunoaște, în contextul legislației proprii, formele dispozițiilor testamentare în străinătate, fiind sunt îndeplinite următoarele condiții:*

a). *Dispozițiile testamentare sunt valabile cât privește condițiile de formă conform legii aplicabile doar din punct de vedere al locului unde testatorul a întocmit testamentul,*

²⁰ Yvon Loussouarn, Pierre Bourel. Droit international privé. 5-ed. Paris: Dalloz, 1996, p. 194 – 195.

²¹ Codul civil al Portugaliei, promulgat prin Decretul-Legea nr. 47-344 din 25 noiembrie 1966, intrat în vigoare la 01 iulie 1967.

²² François Rigaux, Marc Fallon. Droit international privé. T. 2: Droit positif belge. Bruxelles: Larcier, 1993. 386 p.

b). Testatorul a avut cetățenia statului, care a formulat rezerva,

c) Testatorul a avut domiciliul statului indicat sau reședința obișnuită,

d) Testatorul a decedat pe teritoriul altui stat decât cel unde a întocmit dispozițiile testamentare”.

În orice caz, rezerva în cauză, își găsește aplicabilitate doar în privința patrimoniului care se află pe teritoriul statului, care a formulat-o.

Ca finalitate, recunoașterea testamentului olograf ca nevalabil poate avea loc doar în cazul când, testatorul, domiciliat pe teritoriul statului al cărui cetățean este, unde dispune de patrimoniu, a plecat pe teritoriul altui stat doar cu scopul de a întocmi un testament olograf. În celelalte cazuri, când testatorul a domiciliat în străinătate sau a decedat în străinătate, decât în statul al cărui cetățean este, valabilitatea testamentului olograf urmează a fi recunoscută oriunde, chiar și în privința patrimoniului aflat pe teritoriul statului, care a formulat rezerva menționată din Convenție.

Art. 5 din Convenție indică, în afara vârstei și cetățeniei, la „*alte calități personale ale testatorului*”.

Conform sistemului de drept musulman, specific pentru statele care nu sunt membre ale Conferinței de la Haga privind Dreptul internațional privat, sunt stabilite interdicții la întocmirea dispozițiilor testamentare în anumite forme în dependență de sex sau rasă a testatorului. În loc de a fi această problemă rezolvată prin invocarea de către organele competente a ordinii publice privind înlăturarea aplicării unui astfel de sistem de drept, autorii Convenției au mers pe calea elaborării unor soluții mai pozitive. De aceea, chiar dacă legea aplicabilă condițiilor de fond – legea persoană sau legea succesorală, stabilește aceste interdicții, pentru valabilitatea formei dispozițiilor testamentare în toate Statele Contractante este suficient ca testatorul să le întocmit pe teritoriul unui Stat Contractant, folosind forma locului unde a fost întocmit.

Dacă folosirea unor forme ale testamentului este imposibilă pentru unele persoane cu dezabilități (spre exemplu, lipsa vederii, paralizarea fizică, etc.), aceste circumstanțe sunt calificate ca imposibilități de facto, și respectiv, în baza legii aplicabile formei dispozițiilor testamentare, sunt aplicabile formalitățile suplimentare, necesare pentru respectarea condițiilor de formă.

Conform art. 1460 din Codul civil al Republicii Moldova, „*Dacă testatorul, dintr-o anumită cauză, nu poate semna personal*

testamentul, la rugămintea și în prezența lui, precum și în prezența a cel puțin 2 martori și a notarului, poate semna o altă persoană. În acest caz, trebuie indicată cauza care l-a împiedicat pe testator să semneze personal. Martorii, de asemenea, semnează în testament”.

Legislația civilă națională a prevăzut și condițiile în care persoanele analfabete sau cu diciențe fizice au posibilitatea întocmirii testamentului fiind necesară prezența a 2 martori și a unei persoane care poate comunica cu testatorul, care confirmă prin semnătură manifestarea lui de voință.²³

În Raportul explicativ la Convenție se accentuează că, forma testamentului, special folosită pentru întocmire de către militari nu cade sub incidența art. 5 din Convenție.²⁴

În acest sens, prin art. 1459 din Codul civil al Republicii Moldova, anumite forme speciale de testamente, inclusiv și cel întocmit de comandantul unității militare, au fost asimilate celor autentificate notarial cu condiția expedierii testamentului, cel târziu a doua zi după autentificare, unuia dintre notarii de la locul instituției date.

9. Calitățile personale ale martorilor.

A doua propoziție din art. 5 al Convenției califică și problema calităților care trebuie să le întrunească martorii, când sunt antrenați pentru asigurarea valabilității dispozițiilor testamentare. Anume, conform legii aplicabile formei dispozițiilor testamentare și nu potrivit legii succesorale sau legii personale ale testatorului sunt determinate condițiile privind vârsta minimă a martorului, gradul legăturilor de rudenie cu testatorul, inclusiv și, cetățenia acestuia.

Dacă legea aplicabilă formei dispozițiilor testamentare va fi cea a Republicii Moldova, și respectiv, calităților personale ale martorilor, atunci, conform art. 1462 din Codul civil al Republicii Moldova, „*Nu pot fi martori testamentari persoanele care nu au atins majoratul, cele lipsite de capacitatea de exercițiu, moștenitorii testamentari și rudele lor pe linie ascendentă și descendentă, surorile, frații, soțul (soția) și legatarul*”.

Sub aspect comparativ, sunt remarcabile și unele condiții specifice din art. 980 al Codului civil francez, conform căruia, „*Martorii, chemați a fi prezenți la întocmirea testamentului, sunt obligați*

²³ Art. 1451 din Codul civil al Republicii Moldova.

²⁴ Actes et documents de la Neuvième session, t. III, 1960, Forme des testaments et Rapport explicatif de M.H.Batiffol, p. 169.

să cunoască limba franceză și să fie majori, să poată semna și să dispună de capacitate de exercițiu deplină. Ei pot fi de același sex cu testatorul sau de sex diferit, însă soțul sau soția nu pot fi martori pe marginea aceluiași act juridic”.²⁵

În pofida faptului că, incontestabil, calitățile personale ale martorilor sunt calificate ca problemă de formă a testamentului, pot interveni careva dubii în acest sens urmare a unei analize juridice mai detaliată.

Spre exemplu, apar întrebări privind modul în care urmează de procedat, când legea unui stat (Republicii Moldova), aplicabilă formei dispozițiilor testamentare, cere ca martorul să fie major, dar în această calitate este antrenat un cetățean al Ruandei. Urmează ca, condiția majoratului să fie apreciată conform legii materiale aplicabilă formei dispozițiilor testamentare, care în condițiile legislației Republicii Moldova, conform art. 20 alin. (1) din Codul civil, martorul devine major la atingerea vârstei de 18 ani, comparativ cu legislația Ruandei, persoana fizică, din punct de vedere al legii personale a martorului, devine majoră de la vârsta de 21 ani. Accentuând asupra lipsei a careva poziții din partea negociatorilor la Convenție, în Raportul explicativ privind aplicarea acesteia este anexată Încheierea Instanței Federale a Elveției din 08 noiembrie 1935, conform căreia, a fost argumentată rezonabilitatea calificării problemei majoratului a martorului testamentar ca condiție de formă, și respectiv, aplicarea legii materiale care guvernează forma dispozițiilor testamentare.²⁶

Cu toate că, legea aplicabilă formei testamentului face trimitere abstractă la conceptul de majorat, ea subînțelege vârsta minimă de la care se presupune că persoana fizică este capabilă să fie martor testamentar. Nu ar fi rezonabil ca, în sistemul de drept unde se recunoaște majoratul de la 18 ani, să determine capacitatea de exercițiu a martorului, care este căsătorit și are 24 ani, în conformitate cu legea străină, care recunoaște capacitatea deplină de exercițiu de la 25 ani.

Posibilitatea participării martorului la întocmirea testamentului urmează, din punctul meu de vedere, a fi apreciată în contextul social-juridic al dreptului, aplicabil formei testamentului, fără necesitatea artificială de a determina legea

aplicabilă calităților personale ale martorului conform legii personale.

B. Ordinea publică de drept internațional privat.

Potrivit art.7 din Convenție, „aplicarea legii competente determinată în baza normelor conflictuale din convenție, poate fi înlăturată doar în cazul când ea contravine, în mod evident, ordinii publice”.

Este evident faptul că, formularea rezervelor la unele prevederi dintr-un act internațional influențează eficacitatea întregului mecanism juridic al acestuia. Concomitent, această posibilitate, simplifică aplicarea practică a ordinii publice în contextul calificării acestei instituții în sensul efectului pozitiv al rezervelor.²⁷

Potrivit art. 12 din Convenție, „Fiecare din Părțile contractante are dreptul de a formula rezerve privind excluderea aplicării prezentei Convenții în materia testamentului, care conform legii proprii, nu se referă la relațiile succesoriale”. În lipsa unei astfel de rezerve, alte Părți Contractante au formulat acordul cert cu principiul, conform căruia Convenția se aplică condițiilor testamentare, care nu au un caracter succesoral. Respectiv, instanțele din aceste state nu vor putea argumenta înlăturarea aplicării Convenției prin calificarea abstractă a instituției ordinii publice. Soluția va fi analogică pentru statele, a căror lege materială nu admite întocmirea testamentului olograf, dacă au ratificat sau au aderat la Convenție, formulând rezervă la art. 11. Acestea nu vor avea posibilitatea, conform regulii generale, de a califica faptul că testamentul olograf contravine ordinii publice, în condițiile când acesta a fost întocmit de propriul cetățean.

Considerăm că, rezerva, prevăzută de art. 10 din Convenție, are o semnificație cu mult mai importantă. Astfel, „Fiecare Parte Contractantă are posibilitatea de a rezerva dreptul de a nu recunoaște dispozițiile testamentare făcute pe cale orală de un cetățean al său care nu posedă nici o altă cetățenie, cu excepția unor circumstanțe excepționale”.

Această rezervă a fost formulată și de Republica Moldova, conform art. 1 alin. (2) din Legea nr. 107 din 19.05.2011 pentru aderarea la Convenția privind conflictele de legislație

²⁵ Codul civil francez din 1804, completat prin Legea nr. 97 – 987 din 28 octombrie 1997. Ed. Code Civil. Paris: Daloz, 1999. [On-line]: <http://www.rabenou.org/civil.html>. (Vizitat la: 08.10.2012).

²⁶ Arrêt du Tribunal Fédéral, vol.61, II, p. 320.

²⁷ Droz. G.A.L. Les réserves et les facultés dans les Conventions de La Haye de droit international privé. Dans: Revue critique de droit international privé. 1969, p. 407.

referitoare la forma dispozițiilor testamentare, încheiată la Haga la 05 octombrie 1961.²⁸

Respectiv, prin faptul că, Părțile Contractante au prevăzut o rezervă specială privind testamentul oral, se atestă că, folosirea unei astfel de forme testamentare nu poate fi calificată că contravine ordinii publice sistemelor de drept din statele, care nu au formulat astfel de rezervă, sau în situațiile când rezerva nu își găsește aplicabilitate. Spre exemplu, în Germania, testamentul oral este valabil, chiar și dacă a fost formulat în Austria, care admite folosirea acestei forme. Atât Germania cât și Austria nu a formulat careva rezerve de la recunoașterea formei orale a testamentului și orice trimitere că contravine ordinii publice va contrazice prevederile Convenției. În pofida caracterului limitativ al art. 10 din Convenție, nu se admite invocarea ordinii publice pentru nerecunoașterea formei orale a testamentului formulat de către cetățeanul altui stat.

C. Modul de aplicare a dreptului statului cu o pluralitate de sisteme de drept.

- Pluritatea sistemelor de drept aplicate după principiul organizării teritoriale.

Art.1 din Convenție, în majoritatea cazurilor, determină competența legii cetățeniei testatorului pentru a governa condițiile de formă a dispozițiilor testamentare. Însă, trimiterea la legea națională a testatorului nu rezolvă problema identificării legii materiale în statele unde coexistă mai multe sisteme de drept din cauza formării teritoriale specifice, cum ar fi cea din Statele Unite ale Americii sau Canada.

Pentru a soluționa această problemă, art. 1 alin. (2) din Convenție prevede că, „dacă legea națională reprezintă o pluralitate de sisteme de drept, legea materială, care urmează a fi aplicată, se determină conform dispozițiilor interne ale statului căruia îi aparțin, iar în caz de imposibilitate, se aplică sistemului legislativ cu care testatorul a avut cele mai strânse legături”. Din cauza că, în majoritatea statelor unde coexistă mai multe sisteme de drept nu sunt prezente norme conflictuale uniformizate pentru determinarea legii competente a governa forma dispozițiilor testamentare, identificarea acesteia fiind pusă în sarcina instanței de judecată care a fost sesizată pentru soluționarea cauzei. Determinarea legii

materiale urmează a fi efectuată prin respectarea de către instanță a principiului – *favor testamenti*.²⁹

Astfel, dacă cetățeanul Statelor Unite ale Americii întocmește în Anglia un testament olograf, specific pentru dreptul francez aplicat în statul Luiziana, unde s-a născut, dar fiind domiciliat în statul New-York, atunci instanța de judecată din unele Părți Contractante la Convenție, sesizată a soluționa stabilirea legii materiale competente, în vederea asigurării valabilității dispozițiilor testamentare, va indica asupra aplicării legii din statul Luiziana decât legea din statul New-York, unde se aplică sistemul de drept anglo-saxon, potrivit căruia, forma olografă a testamentului este nulă. În acest sens, calificarea orientată spre asigurarea valabilității dispozițiilor testamentare reprezintă una din prioritățile Convenției din 1961. În exemplul menționat, instanța va califica locul nașterii testatorului în statul Luiziana ca locul cu care are cele mai strânse legături în pofida faptului că, la momentul întocmirii testamentului avea domiciliul sau desfășura activitatea în statul New-York. Sau invers, instanța are posibilitatea de a nu lua în considerare că testatorul s-a născut pe teritoriul statului New-York și va califica sistemul de drept cu care are cele mai strânse legături reieșind din locul unde domicilia sau își desfășura activitatea la momentul întocmirii testamentului, adică în statul Luiziana, oricum stabilind aplicabilă legea din statul Luiziana, reieșind din respectarea principiului - *favor testamenti*.

- Pluritatea sistemelor de drept aplicate după principiul confesional.

Profesorul Batiffol, în Raportul explicativ privind aplicarea Convenției a menționat și despre problema aplicării dreptului statelor unde coexistă mai multe sisteme de drept formate pe principii confesionale, menționând că, „în unele state sistemele de drept se aplică în dependență de apartenența religioasă. Fiecare stat trebuie să apreciază în mod individual dacă își găsește aplicabilitate sistemul de drept existent într-un anumit teritoriu al său, și instanța străină trebuie să aplice sistemul de drept, recunoscut și folosit de către autoritățile acestui teritoriu”.³⁰

Soluția propusă are un caracter mai mult teoretic decât practic. În unele cazuri, nu există reguli specifice privind determinarea legislației confesionale competente a governa forma

²⁸ Pe lângă Republica Moldova au formulat rezerve și următoarele state: RSA, Belgia, Franța, Estonia, Luxemburg, Elveția, Turcia, Ucraina, Armenia, Botswana, Tonga.

²⁹ Favorizarea moștenirii și succesiunii testamentare.

³⁰ Actes et documents de la Neuvième session, t. III, 1960, Forme des testaments et Rapport explicatif de M.H.Batiffol, p. 161.

dispozițiilor testamentare. Dacă, cetățeanul Norvegiei, care aparține Bisericii Metodice, a întocmit un testament pe teritoriul Irakului sau Arabiei Saudite, atunci nu va posibilă identificarea a careva sisteme confesionale din aceste state, capabile a soluționa conflictul de legi.

Astfel de situații apar din cauza că, testatorul, în majoritatea cazurilor, nici nu sesizează să se conformeze legilor statului unde a întocmit testamentul, urmând doar legea națională sau legea domiciliului său.

Oricum, dacă în cazuri excepționale, cetățeanul străin întocmește testamentul pe teritoriul unui stat cu respectarea unei forme specifice acestuia, atunci valabilitatea testamentului conform normelor sistemului de drept confesional urmează a fi recunoscută.

Astfel, dacă cetățenii Statelor Unite ale Americii sau Olandei, care sunt adepții religiei - iudaism, vor întocmi testeamente în Liban sau Iran în forme specifice, prevăzute de dreptul iudaic, indiferent de lipsa în dreptul libanez sau iranez ale normelor conflictuale corespunzătoare, condițiile de formă stabilite de legea iudaică a fost respectată, deoarece testatorul are o legătură strânsă cu ea, și anume, religia.³¹

D. Soluționarea conflictelor de legi în timp.

Prin art. 8, Convenția stabilește că, „*ea se aplică în toate cazurile, când testatorul decedează după intrarea sa în vigoare*”.

Astfel rezultă că, valabilitatea testamentului este calificată în sensul Convenției, chiar dacă a fost întocmit până la intrarea în vigoare pentru statul, a cărui lege guvernează condițiile de formă, cu condiția ca momentul decesului s-a produs după momentul intrării în vigoare.

Însă, conform art. 13 din Convenție, „*Fiecare Parte Contractantă își rezervează dreptul de a nu aplica dispozițiile art. 8, stabilind determinarea legii aplicabile formei dispozițiilor testamentare conform Convenției doar în privința celor formulate după intrarea în vigoare*”. Această rezervă nu și-a găsit o popularitate deosebită între Părțile Contractante cu excepția Armeniei și Botswana.

Totodată, considerăm că un segment lacunar din Convenție îl formează lipsa a careva reglementări privind procedura atestării veridicității

semnăturii testatorului, calitatea în care a acționat semnatarul testamentului, după caz, identitatea sigiliului sau a ștampilei de pe actul testamentar, mai ales în cazul testamentului autentic sau mistic.

Adică, pe lângă recunoașterea formei dispozițiilor testamentare întocmite pe teritoriul unei Părți Contractante prin prisma corespunderii acesteia uneia din legile materiale determinate competente conform art. 1 din Convenție, mai este necesar de respectat și procedura aprecierii forței probante a actului testamentar.

Acest domeniul este asigurat prin Convenția de la Haga din 05 octombrie 1961 cu privire la suprimarea cerinței supralegalizării actelor oficiale, la sunt părți toate Statele Contractante al Convenției privind conflictele de legislație referitoare la forma dispozițiilor testamentare, inclusiv și, Republica Moldova care a aderat la prima Convenție prin Legea nr. 42-XVI din 02.03.2006.³²

Conform art. 1 alin. (1) din Convenția de la Haga din 05 octombrie 1961 cu privire la suprimarea cerinței supralegalizării actelor oficiale, „*Prezenta Convenție se aplică actelor oficiale care au fost întocmite pe teritoriul unui stat contractant și care urmează să fie prezentate pe teritoriul unui alt stat contractant*”.³³

Potrivit art. 2 alin. (2) lit. c) și lit. d) din Convenție, „*Sunt considerate acte oficiale, în sensul prezentei Convenții: ... actele notariale, declarațiile oficiale depuse pe un act sub semnătură privată*”.

Atestarea veridicității semnăturii, calității în care a acționat semnatarul actului sau, după caz, identitatea sigiliului sau a ștampilei de pe acest act, se face prin aplicarea apostilei eliberată de către autoritatea competentă a statului din care emană documentul.³⁴

Respectiv, conform art. 5 din Convenție, „*Apostila este eliberată la cererea semnatarului sau a oricărui alt deținător al actului. Întocmită în mod corespunzător, ea atestă veridicitatea semnăturii, calitatea în care a acționat semnatarul actului sau, după caz, identitatea sigiliului sau a ștampilei de pe acest act*”.

Remarcabil este faptul că, conform art. 2 din Legea nr. 42-XVI din 02.03.2006 pentru aderarea la

³¹ G. Droz. Regards sur le droit international prive compare. Cours général de droit international privé. Dans: Revue internationale de droit comparé. Janvier-mars 1993, Vol. 45, N°1, p. 284 - 289.

³² La prezenta Convenție sunt Părți Contractante - 104 state.

³³ Convenția de la Haga din 05 octombrie 1961 cu privire la suprimarea cerinței supralegalizării actelor oficiale, la care Republica Moldova a aderat prin Legea nr.42-XVI din 02.03.2006.

³⁴ Art. 3 din Convenție.

Convenția cu privire la suprimarea cerinței supralegalizării actelor oficiale străine, în materia actelor testamentare, este competentă a aplica apostila în calitate de autoritate responsabilă, Ministerul Justiției al Republicii Moldova.

Adică, dacă moștenitorii testamentari, astfel desemnați de către testatorul cetățean străin, care a întocmit dispozițiile testamentare pe teritoriul Republicii Moldova, în formele specifice legislației date, intenționează să prezinte actul testamentar către organele competente din străinătate, care au deschis procedura succesorală, pentru atestarea veridicității semnăturii testatorului, calității în care a acționat semnatarul actului sau, după caz, identitatea sigiliului sau a ștampilei de pe testament aplicat de către organul notarial din Republica Moldova, fie are formele autentic sau mistic, aceștia urmează să se adresează la Ministerul Justiției al Republicii Moldova în vederea aplicării apostilei.

Ca excepție de la procedura apostilării pot fi cazurile prevăzute de art. 3 alin. (2) din Convenție conform căruia, „*formalitatea apostilării nu poate fi cerută atunci când fie legile, regulamentele sau uzanțele în vigoare în statul în care actul urmează să fie prezentat, fie o înțelegere între două sau mai multe state contractante o înlătură, o simplifică sau scutește actul de supralegalizare*”.

Astfel, conform art. 22 din Tratatul din 06.07.1996 între Republica Moldova și România privind asistența juridică în materie civilă și penală, „*Actele care emană de la autoritățile competente sau de la alte instituții ale uneia dintre Părțile Contractante, precum și actele sub semnătură privată, cărora acestea le dau dată certă și le atestă autenticitatea semnăturii, sunt valabile pe teritoriul celeilalte Părți Contractante fără vreo altă legalizare. Această dispoziție se aplică și cu privire la extrasele și copiile de pe aceste acte. Actele menționate au pe teritoriul celeilalte Părți Contractante, aceeași forță probantă ca și actele de același fel ale acestei din urmă Părți Contractante*”.³⁵

De asemenea, conform art. 13 din Convenția C.S.I. din 22.01.1993 cu privire la asistența juridică și raporturile juridice în materie civilă, familială și penală, „*Actele, care au fost întocmite sau certificate de către instituția de justiție sau de o persoană oficială de pe teritoriul unei Părți Contractante, în limitele competenței lor și în forma stabilită și certificate cu sigiliu, sunt valabile pe*

teritoriile altor Părți Contractante fără vreo altă legalizare. Actele, care pe teritoriul unei Părți Contractante sunt recunoscute ca fiind oficiale, au pe teritoriul altor Părți Contractante aceeași forță probantă”.

Relevante exemple de „*înțelegeri între două sau mai multe state contractante care înlătură, simplifică sau scutește procedura de apostilare*”, sunt cele încheiate între Republica Moldova și Ucraina sau Republica Turcia, în condițiile când toate sunt parte la Convenția privind conflictele de legislație referitoare la forma dispozițiilor testamentare în multiple state.

Potrivit art. 15 din Tratatul din 13.12.1993 între Republica Moldova și Ucraina privind asistența juridică și relațiile juridice în materie civilă și penală, „*Actele întocmite sau legalizate de organul corespunzător al uneia din Părțile Contractante, prevăzute de sigiliul oficial și semnătura persoanei autorizate, au valabilitate pe teritoriul altei Părți Contractante fără vreo altă legalizare. Aceasta se referă și la copiile și traducerea actelor care sunt legalizate de organul corespunzător*”.³⁶

La fel, conform art. 8 din Acordul din 22.05.1996 între Republica Moldova și Republica Turcia cu privire la asistența juridică în materie civilă, comercială și penală, „*Documentele întocmite sau certificate de autoritățile juridice ale unei Părți Contractante pentru folosirea în fața autorităților juridice ale celeilalte Părți Contractante nu vor fi supuse legalizării, cu condiția că ele sunt semnate și oficial ștampilate*”.³⁷

Concluzii

Intrarea în vigoare a Convenției de la Haga din 05 octombrie 1961 privind conflictele de legislație referitoare la forma dispozițiilor testamentare în multiple state, care au sisteme de drept specifice și deferite, în mod considerabil asigură micșorarea numărului de disensiuni litigioase legate de valabilitatea condițiilor de formă a dispozițiilor testamentare cu element de extraneitate. Aceste finalități sunt asigurate prin eficacitatea mecanismelor prevăzute în Convenție, apreciate și de Republica Moldova prin aderare conform Legii nr. 107 din 19.05.2011.

³⁵ Ratificat prin Hotărârea Parlamentului Hotărârea Parlamentului nr.1018-XIII din 03.12.1996, în vigoare din 03.12.1996. În: Monitorul Oficial nr.83/785 din 26.12.1996.

³⁶ Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr.261-XVI din 04.11.1994, în vigoare din 24.04.1995, publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, vol. 22, p. 85.

³⁷ Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr.1017-XIII din 03.12.1996, în vigoare din 22.03.2001, publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 2002, vol. 29, p. 355.

Bibliografie:

1. Actes et documents de la Neuvième session, t. III, 1960, *Forme des testaments et Rapport explicatif de M.H. Batiffol*.

2. Arrêt du Tribunal Fédéral, vol.61, II, 627 p.

3. Codul civil al României, adoptat prin Legea nr. 287/2009, promulgat prin Decretul Președintelui României nr.518/2011. În: Monitorul Oficial al României nr.409 din 10 iunie 2011, intrat în vigoare la 01 octombrie 2011.

4. Codul civil francez din 1804, completat prin Legea nr. 97 – 987 din 28 octombrie 1997. Ed. Code Civil. Paris: Daloz, 1999. [On-line]: <http://www.rabenou.org/civil.html>. (Vizitat la: 08.10.2012).

5. Codul civil francez din 1804, completat prin Legea nr. 97 – 987 din 28 octombrie 1997. Ed. Code Civil. Paris: Daloz, 1999. <http://www.rabenou.org/civil.html>. (Vizitat la: 02.11.2012).

6. Convenția de la Haga din 05 octombrie 1961 privind conflictele de legislație referitoare la forma dispozițiilor testamentare, la care Republica Moldova a aderat prin Legea nr.107 din 19.05.2011, Promulgată prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.164-VI din 20.06.2011. În: Monitorul Oficial nr.103-106/270 din 24.06.2011, în vigoare din 24.06.2011.

7. Convenția de la Haga din 05 octombrie 1961 cu privire la suprimarea cerinței supralegalizării actelor oficiale, la care Republica Moldova a aderat prin Legea nr.42-XVI din 02.03.2006, Promulgată prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.496-IV din 16.03.2006. În: Monitorul Oficial nr. 47-50/206 din 24.03.2006, în vigoare din 24.03.2006.

8. Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. București: Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura „Univers Enciclopedic”, 1998.

9. Flavius-Antoniou Baias, Eugen Chelaru, Rodica Constantinovici, Ioan Macovei. Noul Cod civil, Comentariu pe articole. București: Editura C.H. Beck, 2012. 200 p.

10. Legea cu privire la recensământul populației și al locuințelor din Republica Moldova în anul 2014 nr.90 din 26.04.2012, promulgată prin decretul Președintelui Republicii Moldova nr.117-VII din 13.06.2012. În: Monitorul Oficial nr. 126-129/407 din 22.06.2012, în vigoare din 22.06.2012.

11. Codul civil al Portugaliei, promulgat prin Decretul-Legea nr.47-344 din 25 noiembrie 1966, intrat în vigoare la 01 iulie 1967.

12. Convenția C.S.I. din 22.01.1993 cu privire la asistența juridică și raporturile juridice în materie civilă, familială și penală Ratificată prin Hotărârea

Parlamentului nr.402-XIII din 16.03.1995, în vigoare din 26.03.1996, publicată în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, vol.16.

13. Tratatul din 13.12.1993 între Republica Moldova și Ucraina privind asistența juridică și relațiile juridice în materie civilă și penală, Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr. 261-XVI din 04.11.1994, în vigoare din 24.04.1995, publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 1999, vol.22, p. 85.

14. Acordul din 22.05.1996 între Republica Moldova și Republica Turcia cu privire la asistența juridică în materie civilă, comercială și penală, Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr.1017-XIII din 03.12.1996, în vigoare din 22.03.2001, publicat în ediția oficială „Tratate internaționale”, 2002, vol. 29.

15. Tratatul din 06.07.1996 între Republica Moldova și România privind asistența juridică în materie civilă și penală Ratificat prin Hotărârea Parlamentului Hotărârea Parlamentului nr. 1018-XIII din 03.12.1996, în vigoare din 03.12.1996. În: Monitorul Oficial nr.83/785 din 26.12.1996.

16. Codul civil nr.1107-III din 06.06.2002, promulgat prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.719-III din 11.06.2002. În: Monitorul Oficial nr.82-86/661 din 22.02.2002, în vigoare din 12.06.2003.

17. Legea nr.1453 din 08.11.2002 cu privire la notariat, promulgată prin Decretul Președintelui Republicii Moldova nr.962-III din 14.11.2002. În: Monitorul Oficial nr. 154-157/1209 din 21.11.2002, în vigoare din 21.03.2003.

18. Медведев И.Г. Имущественные отношения супругов и наследование, Комментарий к Конвенциям. Москва: Изд.: Wolters Kluwer, 2007. xvi + 231 с.

19. Alfred E. von Overbeck. L'unification des règles de conflit de lois en matière de forme des testaments. Fribourg: Suisse: Editions universitaires, 1966. xviii + 139 p.

20. Droz G.A.L. Regards sur le droit international privé compare. Cours général de droit international privé. Dans: Revue internationale de droit comparé. Janvier-mars 1993, Vol. 45, nr. 1, p. 284 – 289.

21. Droz. G.A.L. Les réserves et les facultés dans les Conventions de La Haye de droit international privé. Dans: Revue critique de droit international privé. 1969.

22. François Rigaux, Marc Fallon. Droit international privé. T. 2: Droit positif belge. Bruxelles: Larcier, 1993. 386 p.

23. Yvon Loussouarn, Pierre Bourel. Droit international privé. 5-ed. Paris: Daloz, 1996. 869 p.

RELATII INTERNAȚIONALE

**«ПРОТИВОРАКЕТНЫЙ ЗОНТИК» И ДИЛЕММА
БЕЗОПАСНОСТИ В ПРИЧЕРНОМОРСКОМ РЕГИОНЕ¹**

*Александр БУРИАН**

ABSTRACT:
AN „ANTI-MISSILE UMBRELLA” AND SECURITY DILEMMA
IN THE BLACK SEA REGION

An article deals with the problems of military-strategic confrontation between two world powers - the U.S. and the USSR, and later - the U.S. and Russia on the field of missile defense.

Half a century ago, the Caribbean crisis put the world on the brink of nuclear catastrophe. For the first time the world was put before the fact of possibility of global nuclear war and complete destruction of human civilization. The two superpowers, the United States and the Soviet Union reached the peak phase of the „cold war” and have closely approached to that line which couldn't be crossed.

Unfortunately, this conflict can be traced today, largely because of the behavior of the impunity of the great powers, largely because of no awareness, largely because of the inability to analyze the possible responses of potential or hypothetical enemies. And this can lead to the same situations similar to the Caribbean crisis. And given the level of development of military and information technology - risks increase exponentially. Considering a level of development of military and information technologies, the risks have been increasing in a geometrical progression.

Today lessons of the Caribbean conflict can help to understand to policy makers what it is necessary to do and what not in the solution of many foreign policy objectives. This also concerns the problems of non-proliferation of nuclear weapons, and problems of „anti-missile umbrella” and „color revolutions”. Therefore the value of the Cuban missile crisis is essential both for historical and political science, and for the world experience - huge.

Keywords: *the Caribbean crisis, „the anti-missile umbrella”, BMD (ballistic missile defense), ABM, SDI (Strategic Defense Initiative), „asymmetric response”, „Perimeter”, the Transnistrian conflict.*

REZUMAT:
„UMBRELĂ ANTI-RACHETĂ”
ȘI DILEMA SECURITĂȚII ÎN REGIUNEA MĂRII NEGRE

Articolul este consacrat studierii problemelor vis-a-vis de confruntarea militaro-strategică între două puteri mondiale - SUA și USSR, ulterior - SUA și Rusia, privitor la apărarea anti-rachetă.

¹ Доклад на международной конференции «Стабильность в Причерноморском регионе: внешние и внутрирегиональные угрозы и пути их преодоления» (Симферополь, 15-18 ноября 2012 года). [On-line]: <http://www.regnum.ru/news/1596472.html#ixzz2DjGvkQlf> (22.11.2012 г.).

* **BURIAN Alexandru** - Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar (ret.), Doctor habilitat în drept, profesor universitar, consultant științific principal, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei; președinte al Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova (Chișinău, Republica Moldova); **BURIAN Alexander** - Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador (Ret.), Doctor Habilitat of law (International Law), full professor, Chief Scientific Adviser, Institute of History, State and Law, Academy of Sciences of Moldova, president of the Moldavian Association of International Law (Kishinev, The Republic of Moldova); **БУРИАН Александр Дмитриевич** - Чрезвычайный и Полномочный посол (в отставке), Доктор юридических наук, профессор, главный научный консультант Института истории, государства и права Академии наук Молдовы, президент Молдавской Ассоциации международного права. (Кишинев, Республика Молдова).

Cu o jumătate de secol în urmă, Criza din Marea Caraibilor a pus lumea la un pas de catastrofa nucleară. Pentru prima dată comunitatea mondială s-a confruntat cu posibilitatea unui război nuclear la nivel global, care putea duce la distrugerea totală a civilizației umane. Cele două superputeri, Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică au atins faza de vârf al războiului rece și au ajuns aproape de limita, care nu trebuia fi depășită.

Cu regret, și astăzi există asemenea pericol, în mare parte datorită imposibilității de a sancționa marile puteri pentru comportamentul lor iresponsabil, în mare parte datorită nivelului scăzut de informare privitor la situația reală din lume, în mare parte din cauza incapacității de a analiza posibilele răspunsuri ale inamicilor potențiali sau ipotetici. Și această situație poate duce la aceleași consecințe, similare cu Criza din Caraibe. Plus la toate, având în vedere nivelul avansat de dezvoltare militară și tehnologică, riscul crește exponențial.

Astăzi, lecțiile privitor la Criza rachetelor cubaneze ar putea ajuta factorii de decizie politică să înțeleagă, ceea ce trebuie făcut și ceea ce nu ar trebui să fie făcut referitor la mai multe obiective de politică externă. Aceasta se referă și la chestiunea privitor la neproliferarea armelor nucleare, și la chestiunea privitor la „umbrelă antirachetă”, și la chestiune privitor la „revoluțiile colorate”. Prin urmare, concluzionăm, că importanța analizei consecințelor Crizei din Caraibe este extrem de importantă, atât pentru știința istorică și științele politice, cât și pentru experiență la nivel global.

Cuvinte cheie: Criza din Marea Caraibilor, umbrelă „anti-rachetă”, AAR (Apărarea Anti-Rachetară), IAS (Inițiativa de Apărare Strategică), „răspunsul asimetric”, sistemul „Perimetru”, conflictul transnistrean.

Ключевые слова: Карибский кризис, «противоракетный зонтик», ПРО, СОИ, «асимметричный ответ», «Периметр», приднестровский конфликт.

Полвека тому назад Карибский кризис¹ поставил мир на грань ядерной катастрофы. Впервые мир стал перед фактом возможности глобальной ядерной войны и полного уничтожения человеческой цивилизации. Две сверхдержавы Соединенные Штаты Америки и Советский Союз, достигли пиковой фазы холодной войны и вплотную подошли к той черте, которую нельзя было переступить.

С высоты сегодняшнего дня можно с уверенностью сказать, что человечество избежало свою гибель лишь благодаря разумным действиям руководителей США и СССР, которые, хоть и с опозданием, но пришли к однозначному выводу о том, что необходимо договориться, а не идти напролом, так как это может привести к непредсказуемым последствиям. Во время того противостояния президент США Джон Кеннеди (John Kennedy) оценивал, что подобный конфликт мог привести к гибели 100 млн. американцев и свыше 100 млн. советских граждан.² Примерно

такого же мнения придерживался и Никита Хрущев, руководитель СССР.³ Именно это и послужило основой для компромисса и побудило желание мирно решить возникшую конфликтную ситуацию.

Мирное решение Карибского кризиса породило необходимость его осмысления и побудило стороны принять действенные меры для предотвращения возможности появления впредь таких ситуаций. СССР вывез с Кубы ядерное оружие и средства его доставки, дав гарантию что впредь не будет их там размещать. Сразу же после кризиса США обратились в НАТО с вопросом о вывозе ракет из Италии и Турции, и к 15 апреля 1963 года, то есть менее чем через шесть месяцев, они были вывезены. В течение года был подписан Договор об ограниченном запрещении испытаний ядерного оружия в трех средах: атмосфере, под водой и в космосе⁴. Между Вашингтоном и Москвой была проложена

cuban-missile-crisis-as-guide.html? r=2. (Дата посещения: 17.07.2012).

³ Фурсенко А., Нафтали Т. Безумный риск: Секретная история Кубинского ракетного кризиса 1962 г. / Пер. с англ. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. 544 с.

⁴ Договор о запрещении испытаний ядерного оружия в атмосфере, космическом пространстве и под водой. [On-line]: http://hirosima.scepsis.ru/documents/doc1_2.html. (Дата посещения: 10.11.2012).

¹ «Карибский кризис» – термин распространенный в СССР и, позже, в странах СНГ. В США принято название «Кубинский ракетный кризис» (англ. Cuban Missile Crisis), кубинцы называют его «Октябрьским кризисом» (исп. Crisis de Octubre).

² Allison Graham. At 50, the Cuban Missile Crisis as Guide. In: The New York Times, June 15, 2012. [On-line]: <http://www.nytimes.com/2012/06/16/opinion/at-50-the->

«горячая линия» прямой связи. Между США и СССР было достигнуто соглашение, направленное в поддержку резолюции Генеральной ассамблеи ООН о запрещении размещения ядерного и других видов оружия массового уничтожения в космическом пространстве, которое было позже закреплено в Договоре по космосу 1967 г.⁵

Это были, образно говоря, первые уроки Карибского кризиса, но рассуждая об уроках означенного кризиса вообще, нельзя не отметить, что они и впоследствии имели огромное влияние на процесс принятия решений во внешней политике сверхдержав.⁶ Отметим, в связи с этим, что именно благодаря урокам Карибского кризиса во время последующих конфликтных ситуаций (американо-вьетнамская война 1964-1973 гг., арабо-израильские конфликты 1967 и 1973 гг., чехословацкие события 1968 г., советско-афганская война 1979-1989 гг. и пр.) СССР и США, поддерживая ту или иную сторону конфликта, тем не менее, не шли *ва-банк* друг против друга, а искали обходные пути, вступали в переговоры, во избежание возможного глобального апокалипсиса. Это означает, на наш взгляд, что были обстоятельно проанализированы возможные последствия Карибского кризиса и обе стороны стали учитывать впредь его уроки.

Сегодня уроки Карибского конфликта могут помочь политикам понять, что следует делать, а что не следует при решении многих внешнеполитических задач. Это касается и проблемам нераспространения ядерного оружия, и проблемам «противоракетного зонтика», и проблемам «цветных революций». Поэтому значение Карибского кризиса, как для исторической и политологической науки, так и для мирового опыта - огромно.

Вместе с тем, не менее важен вопрос о методах и принципах принятия решений во внешней политике, особенно когда речь идет о стратегических решениях.

⁵ Договор о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая луну и другие небесные тела. [On-line]: <http://www.marsjada.ru/369/2091/2101>. (Дата посещения: 10.11.2012).

⁶ Малрайн Анна. Карибский кризис: три удивительные вещи, о которых вы не знали. [On-line]: http://rus.ruvr.ru/2012_10_17/Karibskij-krizis-tri-udivitelnie-veshhi-o-kotorih-vi-ne-znali/. (Дата посещения: 10.11.2012).

Нет сомнения в том, что если бы Джон Кеннеди знал о том, что на Кубе уже завезены ядерные боезапасы и о том, что ракеты Р-12 приведены в боевую готовность, то его поведение было бы абсолютно другим. В связи с этим, разговоры о якобы «полной осведомленности» американцев о том, что происходило на Кубе⁷, благодаря информации Пеньковского⁸ не выдерживает никакой критики.

Достаточно напомнить, что министр обороны США Роберт Макнамара узнал о том что на Кубу были, все-таки, завезены 164 ядерных боезаряда, лишь в 1989 году, во время международной конференции посвященной Карибскому кризису⁹. Тогда же он узнал и о количестве советских войск на Кубе – 42 тыс. военнослужащих, хотя ЦРУ информировало Белый дом о 7-8 тыс. советских воинов¹⁰.

В не лучшем состоянии находилась и советская сторона относительно информированности, так как Пеньковский был задержан лишь в октябре 1962 г.¹¹, то есть как раз во время кризиса, и не было известно, какую информацию он предоставил американцам. Разумеется, это не могло не влиять на поведение Хрущева, который до этого грозился, что в СССР «ракеты делают как сосиски»¹² и «это раньше они могли шлепать нас, как маленького мальчика, - а теперь мы сами можем дать им по заднице»¹³, но при анализе

⁷ См., например: Эндру, Кристофер; Митрохин, Василий. Архив Митрохина. История внешнеполитических операций от Ленина до Горбачева = The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West. - 1-е изд. Penguin Books, 2006.

⁸ См.: Чертопруд Сергей. Шпион, который стал мифом холодной войны. [On-line]: <http://www.agentura.ru/dossier/russia/traitors/penkovsky/>. (Дата посещения: 10.11.2012).

⁹ Черкашин Николай. Ночь перед третьей мировой. [On-line]: http://www.rg.ru/Anons/arc_2002/1018/1.shtm. (Дата посещения: 10.11.2012).

¹⁰ Кириллов Андрей. Уроки Карибского кризиса. В: «Родина». 2012, № 4/20. [On-line]: http://www.istrodina.com/rodina_articul.php3?id=4647&n=189. (Дата посещения: 17.07.2012).

¹¹ Хрущев С.Н. Рождение сверхдержавы: Книга об отце. М.: Время, 2000, с. 443 - 444.

¹² Ячменникова Наталия. Конструктор гостайны. [On-line]: <http://www.rg.ru/2011/10/24/yangel.html>. (Дата посещения: 10.11.2012).

¹³ Фурсенко А., Нафтали Т. Безумный риск: Секретная история Кубинского ракетного кризиса 1962 г. / Пер. с англ. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006, с. 284.

сложившейся ситуации был вынужден идти на уступки¹⁴.

Разумеется, ментальность американцев (доктрина Монро)¹⁵, да и безнаказанность своего поведения, не допускала даже и мысли о том, что кто-то может поступать так же, как и они: разместить ракетные базы вблизи границ «главного противника». Однако это случилось, и последствия могли бы быть катастрофическими, не остановившись вовремя лидеры двух сверхдержав.

Это, к сожалению, прослеживается и сегодня, во многом из-за безнаказанности поведения великих держав, во многом из-за информированности, во многом из-за неспособности анализировать возможные ответные действия потенциальных или гипотетических противников. И это может привести к таким же ситуациям, аналогичным Карибскому кризису. А, учитывая уровень развития военных и информационных технологий – риски возрастают в геометрической прогрессии.

Примером может служить намерение США разместить в Европе элементы глобальной ПРО, или «противоракетный зонтик», как стали называть эту программу¹⁶. В принципе, идея не нова, хотя на данном этапе и имеет другую мотивацию¹⁷. В начале 80-х годов прошлого столетия США намеревались разместить в космосе элементы ПРО, с целью защитить свою территорию от ракетного удара со стороны «главного противника»¹⁸. Не ставя под сомнение право каждого государства защитить свою независимость и свой

суверенитет, тем не менее, эта затея не имела успеха, так как шла вразрез как с установившемся военно-стратегическим паритетом между СССР и США, так и с положениями существующего тогда международным правом, запрещающего размещение в космическом пространстве оружия массового поражения и средств ПРО¹⁹. В результате переговоров стороны пришли к единому толкованию положений Договора об ограничении систем противоракетной обороны от 26 мая 1972 г.²⁰ и отказались, как и от размещения элементов ПРО в космосе²¹, так и от «асимметричного ответа»²² что, безусловно, спасло мир от возможного апокалипсиса.

Вместе с тем, в 2002 г. США вышли из Договора об ограничении систем противоракетной обороны от 26 мая 1972 г.²³ и считают себя свободными от всяких обязательств и ограничений относительно противоракетных систем.

Согласно планам Вашингтона, европейская система противоракетной обороны должна быть построена в четыре этапа и начать функционировать в 2020 году. Она, якобы, направлена против Ирана и Северной Кореи, хотя эти страны пока не имеют в своем арсенале боевых ракет, способных достигнуть США. Россия рассматривает эту систему как

¹⁴ 30 лет карибского ракетного кризиса 1962 г. (1962-1992). Российско-американская публикация. В: Международная жизнь. 1992. Специальный выпуск. [On-line]: <http://pyccкая-сила.рф/others/cuba2.shtml>. (Дата посещения: 10.11.2012).

¹⁵ См.: Болховитинов Н. Н. Доктрина Монро: Происхождение и характер. М.: ИМО, 1959. 336 с.

¹⁶ Противоракетный зонтик. История развития. [On-line]: <http://www.ua-pravda.com/old/articles/board/1941.php>. (Дата посещения: 11.2012).

¹⁷ Баранец Виктор. Командующий РВСН генерал-лейтенант Сергей Каракаев: «Владимир Владимирович был прав - мы можем уничтожить США быстрее, чем за полчаса». В: «Комсомольская правда», 16.12.2011 г. [On-line]: <http://www.kp.ru/daily/25805/2785953/>. (Дата посещения: 10.11.2012).

¹⁸ Котляров И. И. «Звездный мир» против «звездных войн»: (Полит.-правовые пробл.). М.: Междунар. отношения, 1988. 221 с.

¹⁹ Бурьян А.Д. Международно-правовые аспекты борьбы Советского Союза против гонки вооружений в космическом пространстве. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М.: ИГПАН, 1987. [On-line]: <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=51872>. (Посещение сайта: 17.07.2012 г.).

²⁰ Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Соединенными Штатами Америки об ограничении систем противоракетной обороны 26 мая 1972 г. [On-line]: <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/abm-treaty.htm>. (Дата посещения: 10.11.2012).

²¹ Кокошин А. А. СОИ. 5 лет позади. Что дальше?: [Перевод] / Андрей Кокошин, Алексей Арбатов, Алексей Васильев. М.: Изд-во Агентства печати «Новости», 1988. 78 с.

²² Кокошин Андрей. Асимметричный ответ номер один. В: Независимое военное обозрение, 1 августа 2007. [On-line]: <http://nuclearno.ru/text.asp?12060>. (Дата посещения: 11.11.2012).

²³ Заявление Президента РФ от 13.12.2001. О выходе США из Договора по противоракетной обороне 1972 года. [On-line]: <http://www.bestpravo.ru/rossijskoje/ej-normy/g2o.htm>. (Дата посещения: 12.11.2012).

«антироссийскую», и намерена реагировать «асимметрично» на предполагаемые угрозы.²⁴

Эпопея с системами ПРО в Восточной Европе началась в феврале 2007 года, когда Польша и Чехия объявили о том, что на их территории могут появиться элементы американской системы Национальной Противоракетной Обороны. Речь шла о развертывании так называемого «третьего позиционного района», включавшего радар (в Польше) и десяти противоракет (в Чехии) – эти системы предназначались для защиты Европы от баллистических ракет Ирана. Первые два позиционных района уже развернуты в США – на Аляске и в Калифорнии – и должны прикрывать территорию США от северокорейских баллистических ракет. Изначально эти планы вызывали неприятие России.²⁵

В сентябре 2009 года президент Барак Обама принял решение о реконфигурации системы ПРО. Новый подход был обусловлен появлением ряда новых факторов. Во-первых, Иран не преуспел в разработке межконтинентальных баллистических ракет дальнего действия, но далеко продвинулся в разработке ракет среднего радиуса действия. Во-вторых, продемонстрировали свою высокую эффективность американские противоракетные системы морского базирования. В итоге, США начали процесс создания новой архитектуры ПРО со значительной опорой на ВМФ. План предусматривает четыре этапа развития – каждые несколько лет будут устанавливаться более эффективные системы обороны, которые будут соответствовать ожидаемому прогрессу Ирана в ракетной сфере. Сообщая о принятии новой стратегии развития ПРО, Барак Обама подчеркнул, что отказ от развертывания ПРО в Польше и Чехии частично обусловлен оппозицией России: «Мы учитываем интересы России, которая считала, что наша предыдущая программа ПРО абсолютно не соответствует российским интересам».²⁶

²⁴ Крнев Г.А. Асимметричный ответ высокоточному оружию. [On-line]: http://www.sinor.ru/~bukren12/asimm_otvet5.htm. (Дата посещения: 11.11.2012).

²⁵ Григорьев Алекс, Массальский Вадим. ПРО в Румынии. [On-line]: http://www.golos-ameriki.ru/content/antu-missile_2010_02_05-83653857/251713.html. (Дата посещения: 11.11.2012).

²⁶ Чехия отказалась от размещения американской ПРО. [On-line]:

В настоящее время у США остался лишь вариант размещения элементов глобального ПРО (радары и противоракеты) в Румынии, которая дала согласие на это, подписав в 2011 г. «противоракетный договор» с США.²⁷ Продолжаются переговоры с Польшей и Чехией относительно возможного размещения на территориях этих стран элементов глобального ПРО США, однако знаменателен тот факт, что Германия не в восторге от идеи ЕвроПРО, хотя и предполагается что командный пункт создаваемой системы противоракетной обороны НАТО в Европе будет находиться в Германии, на территории военной базы «Рамштайн».²⁸

Вместе с тем эксперты из различных стран, в том числе из США, ставят под сомнение целесообразность и эффективность «противоракетного зонтика».²⁹ Во-первых, сомнителен сам выбор стран, куда планируется разместить радары и противоракеты, если на самом деле речь идет об устранении угроз со стороны Ирана и Северной Кореи. Как бы ни старались «специалисты» объяснять нам возможные траектории полета ракет с территории этих стран, выглядит все это неубедительно. Более того, невозможно не согласиться с аргументами российской стороны, что радары и противоракеты размещенные в Румынии, Чехии и Польши будут направлены, в первую очередь, против России.

Во-вторых, то количество противоракет, которое планируется разместить в Европе (20-40 единиц) явно недостаточны для защиты не только европейского континента, но даже тех стран, где они будут размещены. Это, в принципе, раскрывает главный замысел

<http://rus.delfi.lv/news/daily/abroad/chehiya-otkazalas-ot-razmescheniya-amerikanskoj-pro.d?id=39103745>. (Дата посещения: 11.11.2012).

²⁷ Румыния прикрылась американским зонтиком. [On-line]: <http://www.bestyearfeather.com/rumyniya-prikrylas-amerikanskim-zontikom.html>. (Дата посещения: 10.11.2012).

²⁸ Командный пункт системы ЕвроПРО НАТО будет находиться в Германии. РИА Новости. 02.02.2012. [On-line]: <http://ria.ru/world/20120202/554809215.html>. (Дата посещения: 10.11.2012).

²⁹ СМИ: США могут решить проблему ПРО, о гибкости Обамы в которой Медведев обещал «передать Владимиру» (28.09.2012). [On-line]: <http://www.newsru.com/world/28sep2012/pro.html>. (Дата посещения: 10.11.2012).

проекта, который нацелен на глобальную противоракетную защиту территории США, а не Европы, и суть «еврозонтика» заключается лишь в том, чтобы заблаговременно засечь возможный запуск баллистических ракет, будь то иранские, северокорейские, пакистанские, индийские, китайские, но в первую очередь – российские, просчитать их возможные траектории и возможные точки прицеливания, и передать эти данные за океан, где их смогут использовать для эффективной и своевременной защиты территории США.³⁰ А противоракеты, размещенные вокруг радаров в Румынии, Чехии, Польше, предназначены лишь для защиты этих самих радаров и никак не смогут выполнить другие задачи.

В-третьих, независимо от того что в США умеют оценивать реальные опасности и возможные катастрофические последствия гипотетического конфликта с Россией, тем не менее существуют иллюзии относительно того, что в условиях системного кризиса, длящегося на протяжении более 20 лет, Россия не сможет качественно и своевременно обновить свой ракетно-ядерный потенциал, лишившись тем самым возможности нанести ответный ракетно-ядерный удар. В сочетании с намерением США развертывать европейскую компоненту глобальной ПРО это могло бы дать определенные преимущества в случае предполагаемого конфликта с Россией при разделе сфер влияния в современном многополярном мире.

Сложившаяся на данный момент ситуация во многом напоминает ту, которая сложилась в мире в конце 50-х – начале 60-х годов прошлого столетия, когда США, стремясь обеспечить себе стратегический перевес,

разместил в Италии и Турции баллистические ракеты среднего радиуса действия. В ответ, СССР разместил такие же ракеты на Кубе, что привело к возникновению Карибского кризиса, который поставил мир на грани термоядерной войны.

Сегодняшние события неумолимо развиваются в направлении возможного открытого конфликта между США и Россией, так как нежелание дать юридические гарантии относительно направленности и целей «противоракетного зонтика» вызывает крайне болезненную реакцию Москвы, которая считает, что США необоснованно пытаются нарушить существующий паритет в области ракетно-ядерного оружия. Более того, со стороны российского руководства прозвучало вполне определенное предупреждение о возможных ответных шагах, в том числе и «ассиметричных».³¹

Речь идет о возможном размещении тактических ракет «Искандер» на территории Калининградской области, а также в Приднестровье. И если в первом случае речь идет о российской территории, то в случае Приднестровья – речь идет о территории причерноморского государства – Республики Молдова, и о затянувшемся приднестровском конфликте.

В этой связи, представляется очень проблематичным мирный процесс решения этого конфликта, и Молдавии остается лишь сожалеть, что великие державы, в своем стремлении опередить друг друга, не считаются с проблемами и нуждами малых стран³².

Не менее двусмысленна роль Румынии в этой ситуации, так как она на данном этапе играет роль Кубы времен «карибского кризиса», дав согласие на размещение на своей территории элементов глобальной ПРО США, направленных против России.

Пикантность аналогии усугубляется тем, что и в нашем случае, как и в далеком октябре 1962 года существует «своя база Гуантанамо» -

³⁰ По данным Центра оборонной информации (Center for Defense Information) три десятилетия назад всего девять государств мира обладали баллистическими ракетами. Ныне этот вид вооружений есть в арсенале 30-ти стран, а 18 государств имеют ракеты собственного производства. Иранские ракеты ныне способны достигать территории Австрии и Южной Италии. Предполагается, что к 2015 году дальность иранских ракет повысится настолько, что Тегеран будет обладать возможностью нанести удар по континентальной части США. Системы защиты от баллистических ракет создают и активно модернизируют многие страны мира, в том числе Россия, Китай, Тайвань, Индия, Израиль, Япония, Южная Корея, Германия, Италия, Франция, Нидерланды и Норвегия.

³¹ Кокошин Андрей. Асимметричный ответ номер один. В: Независимое военное обозрение, 1 августа 2007. [On-line]: <http://nuclearno.ru/text.asp?12060>. (Дата посещения: 11.11.2012).

³² Полхов Святослав. Планы США взять Румынию под противоракетный зонтик могут осложнить приднестровское урегулирование. [On-line]: <http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=2308>. (Дата посещения: 11.11.2012).

Приднестровье, дающая сторонам иллюзорные представления о якобы существующей возможности опередить друг друга в стратегии или в тактике.

Однако это, как и во время «Карибского кризиса» вряд ли послужит разумным аргументом при попытках решить уже возникший конфликт. Тем более, что президент Бэеску, своими призывами и заверениями о том что Румыния, тем самым, якобы обеспечит себе «...самый высокий уровень безопасности в истории страны»³³, очень похож на Фиделя Кастро, призывающего в свое время к применению ядерного оружия ради обеспечения безопасности Кубы.³⁴

Несмотря на эти призывы и заверения, Румыния, скорее всего, превратится в мишень, которая будет уничтожена в первую очередь в случае возникновения глобального конфликта, так как известно, что в первую очередь уничтожаются радары и средства оповещения о запуске ракет. Это представляет угрозу не только для Румынии, а также и для ее соседей - Молдавии, Болгарии, Сербии, Венгрии, Украины, так как территории этих стран могут быть также задеты в случае уничтожения названных радарных установок и других компонентов глобальной ПРО США.

Не меньшую опасность для причерноморских стран представляют собой и возможные «асимметричные» ответы со стороны Москвы, которые могут быть направлены не только против США, но и против тех стран, на территориях которых будут размещены элементы глобальной ПРО.

Известно, что впервые термин «асимметричный ответ» был употреблен М.С.Горбачевым во время дебатов по поводу СОИ.³⁵ Речь шла не только о способах прямого воздействия на элементы ПРО, как наземного, так и космического базирования, но и о более «экзотических» возможностях нанести непоправимый урон «главному противнику» в

целях заставить его отказаться от идеи размещения элементов ПРО в космосе.

Так, например, в качестве способа асимметричного обеспечения паритета с предполагаемым противником рассматривался вариант нанесения ущерба посредством оползневой цунами с высотой волны на береговой линии в метры, десятки или сотни метров вследствие воздействия извержения вулкана или землетрясения на инициирующую геофизическую структуру.

Среди таких – вулкан Кумбре Вьеха, остров Ла Пальма Канарского архипелага (и др.). Во время последнего извержения вулкана в его структуре образовались две трещины длиной примерно в километр каждая, а западная часть соскользнула на 4 м вниз. Эта неустойчивая часть вулкана объемом более 500 куб. км. и весом около 0,5 трлн. т может обрушиться спонтанно либо вследствие незначительного внешнего природного воздействия.

Отделившаяся часть вулкана сначала упадет в долину у подножья вулкана, затем со скоростью 100-120 м/с сползет в океан. Через 9 часов 50-метровая волна разрушит города восточного побережья Северной Америки, включая Нью-Йорк, Бостон, Майами, военные базы и населенные пункты, расположенных на расстоянии до 20 км от береговой линии. В низинах и устьях рек – на большем расстоянии. К мысу Канаверал высота волны уменьшится вдвое, то же – на территории Канады.

Поскольку обрушение вулкана и сползание его части произойдет в западной части острова, цунами в восточном, юго- и северо-восточных направлениях будет существенно ниже. Для ряда стран Западной Европы высота волны составит порядка 10 - 12 м.

Для России повышение уровня воды оценивается в несколько сантиметров, с учетом взаимодействия волны с ледниками Гренландии и Исландии, максимально – несколько десятков сантиметров, что меньше ветровых нагонов в заливах Балтийского моря.

Подобные оползни, приводившие к мегацунами высотой до 500 м на береговой линии с «зачисткой» ими западного побережья Америки, неоднократно происходили на Гавайях. Последнее мегацунами, инициированное оползнем на Гавайях, произошло 110 тыс. лет назад. Оползневые

³³ Чудак Александр. Бэеску назвали конем... траянским. [On-line]: <http://www.kn.md/?idn=4869>. (Дата посещения: 10.11.2012).

³⁴ Микоян С.А. Анатомия Карибского кризиса М.: Academia, 2006.

³⁵ «Если у американцев много денег – пусть тратят на СОИ. Мы будем искать ответ на других, асимметричных направлениях». Заявление М.С. Горбачева на пресс-конференции в Вашингтоне 10 дек. 1987 г.

подвижки имеются и сегодня на склонах самого большого в мире вулкана Мауна-Лоа. Объем этого оползня может составить 5000 куб. км. и более.

Нелинейность воздействия природной активизации оползневого гиперцунами, позволяет считать его неуправляемым оружием массового поражения (ОМП).³⁶

На возражения американских экспертов, что такие действия противоречили бы положениям Конвенции о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду от 18 мая 1977 г.³⁷, советская сторона ответила, что положения Конвенции могут быть интерпретированы расширительно, как поступают США в случае с Договором об ограничении систем противоракетной обороны 26 мая 1972 г.³⁸

И хотя в Белом доме рассчитывали, что при «симметричных» усилиях сторон по созданию противоракетной обороны в экономическом плане неизбежно проиграет Советский Союз, имеющий значительно менее сильную экономику, тем не менее в целом стратегия «асимметричного ответа» политически сработала. Американская сторона не стала в тот период выходить из Договора по ПРО, финансирование «Стратегической оборонной инициативы» не получило тех масштабов, на которые рассчитывали ее сторонники. В период администрации Буша-старшего, и позже, при Билле Клинтоне, СОИ тихо изъяли из числа программ военного ведомства, хотя многие направления НИОКР в области ПРО в США продолжали развиваться.³⁹

³⁶ Марычев Александр. Об асимметричном стратегическом паритете с потенциальным противником. [On-line]: <http://gidepark.ru/community/2372/content/852175>. (Дата посещения: 10.11.2012).

³⁷ Конвенция о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду от 18 мая 1977 г. [On-line]: <http://istmat.info/node/23041>. (Дата посещения: 10.11.2012).

³⁸ Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Соединенными Штатами Америки об ограничении систем противоракетной обороны 26 мая 1972 г. [On-line]: <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/abm-treaty.htm>. (Дата посещения: 10.11.2012).

³⁹ Кокошин Андрей. Асимметричный ответ номер один. В: Независимое военное обозрение, 1 августа

Однако, при президенте Буше-младшем идея о новой СОИ снова начала набирать обороты, что и привело к появлению глобального «противоракетного зонтика». В связи с этим, начала снова набирать обороты и идея «асимметричного ответа», которая в нынешних условиях, из-за размещения на территории Румынии элементов глобальной системы ПРО, может быть применена и в Причерноморском регионе, где могут быть вызваны искусственные землетрясения (например, в горах Вранча, в Румынии, или в районе румынской атомной электростанции в Чернаводе), цунами и мегацунами в акватории Черного моря и по руслу Дуная вверх т. д., и т. п.

Другая опасность для нашего региона, в связи с размещением в Румынии элементов глобальной ПРО США, является возможная реактивация Россией боевой системы «Периметр». Российская система «Периметр» настолько напугала Запад в начале 1990-х годов, что ее назвали «Мертвой рукой» („Dead Hand”)⁴⁰.

Принцип работы системы «Периметр» следующий: в мирное время основные компоненты системы находятся в дежурном режиме, следя за обстановкой и обрабатывая поступающие с измерительных постов данные. В случае возникновения угрозы широкомасштабного нападения с применением ядерного оружия, подтвержденной данными систем раннего предупреждения о ракетном нападении, комплекс «Периметр» автоматически приводится в боевую готовность и начинает отслеживать оперативную обстановку.

Если сенсорные компоненты системы с достаточной достоверностью подтверждают факт массированного ядерного удара, а сама система на определенное время теряет связь с основными командными узлами РВСН, она инициирует запуск нескольких командных ракет. Они, пролетая над своей территорией, транслируют с помощью установленных на борту мощных радиопередатчиков контрольный сигнал и пусковые коды для всех компонент ядерной триады – шахтных и

2007. [On-line]: <http://nuclearno.ru/text.asp?12060>. (Дата посещения: 10.11.2012 г.).

⁴⁰ Дэвид Хоффман. Мёртвая рука. Неизвестная история холодной войны и её опасное наследие / пер. с англ. А. Шириков. М.: Астрель, 2011. 736 с.

подвижных пусковых комплексов, атомных подводных ракетных крейсеров и стратегической авиации.

Приёмная аппаратура как командных пунктов РВСН, так и отдельных пусковых установок, приняв этот сигнал, начинает процесс немедленного запуска баллистических ракет в полностью автоматическом режиме, обеспечивая гарантированный ответный удар по противнику даже в случае гибели всего личного состава. Данные по системе «Периметр» предельно засекречены.⁴¹

Вряд ли стоит сомневаться в том, что координаты военных баз, где размещены элементы глобальной системы ПРО США на территории Румынии, Чехии и Польши будут внесены в систему «Периметр», если она будет реактивирована как ответ на развертывание «противоракетного зонтика» в Европе. И вряд ли стоит сомневаться в том, что это представляет огромную опасность не только для Румынии, но и для всего Причерноморского региона.

Не стоит забывать и о других опасностях, связанных с появлением в нашем регионе элементов глобальной ПРО - например, случаи ложного срабатывания систем предупреждения о ракетном нападении⁴², которые могут автоматически задействовать ту же систему «Периметр», или другие компоненты противостояния великих держав, что в свою очередь может привести к катастрофическим последствиям для всего Причерноморского региона.

⁴¹ Закарян Станислав. Российский асимметричный ответ на ПРО. [On-line]: <http://army-news.ru/2011/10/asimmetrichnyj-otvet-na-pro/> (Дата посещения: 11.11.2012).

⁴² Случаи ложного срабатывания систем предупреждения о ракетном нападении — ситуации, когда мир находился на «пороге» глобальной ядерной войны. На сей день, помимо Карибского кризиса, известны четыре таких случая. Два из них связаны с работой советской Системы предупреждения о ракетном нападении (СПРН), ещё два — с американской системой раннего предупреждения.

Все четыре инцидента длились не более десяти минут, в течение которых высшему политическому и военному руководству СССР/России и США приходилось принимать сложнейшие решения, поскольку в случае реальности угрозы необходимо было немедленно инициировать ответно-встречный удар до того, как ракеты противника успели бы уничтожить большую часть ядерного потенциала страны.

До сих пор ни Россия, ни США не готовы были идти на уступки, однако весной у российских властей появились определенные надежды на решение проблемы, хотя сообщения о новых обстоятельствах и сопровождались скандалом.

В марте у Обамы и тогдашнего президента РФ Дмитрия Медведева состоялся знаменательный разговор «на полях» проходившего в Сеуле саммита по ядерной безопасности. Беседа была приватной и не предназначалась для широкой публики, но ее слышали журналисты, так как микрофон оказался не выключенным. Обама попросил российские власти снизить накал своих выступлений по ПРО до выборов в США и заверил, что, если он останется в Белом доме, то у него будет «больше гибкости»⁴³.

Президентские выборы в США состоялись, и Обама победил. Проявят ли США «больше гибкости» в вопросе о «противоракетном зонтике», или мы, жители Причерноморья обречены стать и в дальнейшем заложниками гонки вооружений великих держав?

В декабре 2012 г. состоятся парламентские выборы и в Румынии. Хочется верить в то, что и там победят здравые силы, и Румыния откажется от сомнительной авантюры — участие в глобальной системе ПРО, которая представляет собой смертельную опасность не только для самой Румынии, но и для всех стран Причерноморского региона.

Библиография:

1. 30 лет карибского ракетного кризиса 1962 г. (1962-1992). Российско-американская публикация. В: Международная жизнь. 1992. Специальный выпуск. [On-line]: <http://русская-сила.рф/others/cuba2.shtml>. (Дата посещения: 10.11.2012).

2. Allison Graham. At 50, the Cuban Missile Crisis as Guide. In: The New York Times, June 15, 2012. [On-line]: http://www.nytimes.com/2012/06/16/opinion/at-50-the-cuban-missile-crisis-as-guide.html?_r=2. (Дата посещения: 17.07.2012).

⁴³ СМИ: США могут решить проблему ПРО, о гибкости Обамы в которой Медведев обещал «передать Владимиру». [On-line]: <http://www.newsru.com/world/28sep2012/pro.html>. (Дата посещения: 10.11.2012).

3. Burian Alexandru. Geopolitica lumii contemporane: curs de lecții. (Ed. a 3-a, rev. și adăug.). Chișinău.: CEP USM, 2008. 416 p.
4. Баранец Виктор. Командующий РВСН генерал-лейтенант Сергей Каракаев: «Владимир Владимирович был прав - мы можем уничтожить США быстрее чем за полчаса». В: «Комсомольская правда», 16.12.2011. [On-line]: <http://www.kp.ru/daily/25805/2785953/>. (Дата посещения: 10.11.2012).
5. Болховитинов Н. Н. Доктрина Монро: Происхождение и характер. М.: ИМО, 1959. 336 с.
6. Буриан Александр. Введение в теорию международных отношений (Изд. 3-е, дополн. и переработанное.). Кишинев: Изд. Центр Молд. ГУ, 2008. 288 с.
7. Бурьян А.Д. Международно-правовые аспекты борьбы Советского Союза против гонки вооружений в космическом пространстве. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М.: ИГПАН, 1987. 28 с. [On-line]: <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=51872> (Дата посещения: 17.07.2012).
8. Григорьев Алекс, Массальский Вадим. ПРО в Румынии. [On-line]: http://www.golos-ameriki.ru/content/antu-missile_2010_02_05-83653857/251713.html. (Дата посещения: 11.11.2012).
9. Добрынин А. Сугубо доверительно. Посол в Вашингтоне при шести президентах США (1962 - 1986 гг.). М.: Автор, 1997. 698 с.
10. Договор между Союзом Советских Социалистических Республик и Соединенными Штатами Америки об ограничении систем противоракетной обороны 26 мая 1972 г. [On-line]: <http://www.armscontrol.ru/start/rus/docs/abm-treaty.htm>. (Дата посещения: 10.11.2012).
11. Договор о запрещении испытаний ядерного оружия в атмосфере, космическом пространстве и под водой. [On-line]: http://hirosima.scepsis.ru/documents/doc1_2.html. (Дата посещения: 10.11.2012).
12. Договор о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая луну и другие небесные тела. [On-line]: <http://www.marsjada.ru/369/2091/2101>. (Дата посещения: 10.11.2012).
13. Дэвид Хоффман. Мёртвая рука. Неизвестная история холодной войны и её опасное наследие / пер. с англ. А. Шириков. М.: Астрель, 2011. 736 с.
14. Закарян Станислав. Российский асимметричный ответ на ПРО. [On-line]: <http://army-news.ru/2011/10/asimmetrichnyj-otvet-na-pro/>. (Дата посещения: 11.11.2012).
15. Заявление Президента РФ от 13.12.2001 г. О выходе США из Договора по противоракетной обороне 1972 года. [On-line]: <http://www.bestpravo.ru/rossijskoje/ej-normy/g2o.htm>. (Дата посещения: 12.11.2012).
16. Кириллов Андрей. Уроки Карибского кризиса. В: «Родина». 2012, № 4/20. [On-line]: http://www.istrodina.com/rodina_articul.php3?id=4647&n=189. (Дата посещения: 17.07.2012).
17. Кокошин А. А. СОИ. 5 лет позади. Что дальше?: [Перевод] / Андрей Кокошин, Алексей Арбатов, Алексей Васильев. М.: Изд-во Агентства печати «Новости», 1988. 78 с.
18. Кокошин Андрей. Асимметричный ответ номер один. В: Независимое военное обозрение, 1 августа 2007. [On-line]: <http://nucleamo.ru/text.asp?12060>. (Дата посещения: 11.11.2012).
19. Командный пункт системы ЕвроПРО НАТО будет находиться в Германии. РИА Новости. 02.02.2012. [On-line]: <http://ria.ru/world/20120202/554809215.html>. (Дата посещения: 10.11.2012).
20. Кубинский ракетный кризис 1962 г. [On-line]: <http://pyсская-сила.рф/others/cuba1.shtml>; <http://pyсская-сила.рф/others/cuba2.shtml>. (Дата посещения: 10.11.2012).
21. Конвенция о запрещении военного или любого иного враждебного использования средств воздействия на природную среду от 18 мая 1977 г. [On-line]: <http://istmat.info/node/23041>. (Дата посещения: 10.11.2012).
22. Космические средства вооружения. Оружие и технологии России. Энциклопедия. ХХI век, Том V, М.: ИД «Оружие и технологии», 2002. 703 с.
23. Котляров И. И. «Звездный мир» против «звездных войн»: (Полит.-правовые пробл.). М.: Междунар. отношения, 1988. 221 с.
24. Кренев Г.А. Асимметричный ответ высокоточному оружию. [On-line]: http://www.sinor.ru/~bukren12/asimm_otvet5.htm. (Дата посещения: 11.11.2012).
25. Макфол взял назад слова о российской взятке Киргизии. [On-line]: <http://lenta.ru/news/2012/06/07/mcfaul/>. (Дата посещения: 10.11.2012).
26. Малрайн Анна. Карибский кризис: три удивительные вещи, о которых вы не знали. [On-line]: http://rus.ruvr.ru/2012_10_17/Karibskij-krizis-tri-udivitelnie-veshhi-o-kotorih-vi-ne-znali/. (Дата посещения: 10.11.2012).
27. Марьчев Александр. Об асимметричном стратегическом паритете с потенциальным противником. [On-line]:

<http://gidepark.ru/community/2372/content/852175>.

(Дата посещения: 10.11.2012).

28. Микоян С.А. Анатомия Карибского кризиса. М.: Academia, 2006. 1072 с.

29. Никита Сергеевич Хрущев: Материалы к биографии. М.: Политиздат, 1989. 367 с.

30. Полхов Святослав. Планы США взять Румынию под противоракетный зонтик могут осложнить приднестровское урегулирование. [On-line]:

<http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=2308>. (Дата посещения: 11.11.2012).

31. Противоракетный зонтик. История развития. [On-line]: <http://www.ua-pravda.com/old/articles/board/1941.php>. (Дата посещения: 11.11.2012).

32. Путилин Б. Г. Карибский кризис 1962 г. В: Советская внешняя политика в годы холодной войны (1945 - 1985 гг.). Новое прочтение / Отв. ред. Л. Н. Нежинский. М., 1995, с. 283 - 302.

33. Румыния прикрылась американским зонтиком. [On-line]:

<http://www.bestyearfeather.com/rumyniya-prikrylas-amerikanskim-zontikom.html>. (Дата посещения: 10.11.2012).

34. Свилас Светлана. Историография и источники по истории Карибского кризиса. В: Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2002, № 4. [On-line]: <http://www.evolutio.info/content/view/526/53/>. (Дата посещения: 10.11.2012 г.).

35. СМИ: США могут решить проблему ПРО, о гибкости Обамы в которой Медведев обещал «передать Владимиру». (28.09.2012 г.). [On-line]: <http://www.newsru.com/world/28sep2012/pro.html>. (Дата посещения: 10.11.2012).

36. Тарасов Е. В. и др. «Стратегическая оборонная инициатива США. Концепции и проблемы» М.: ВИНТИ, 1986. 109 с.

37. Фурсенко А. А. Карибский кризис 1962 г. Новые материалы. В: Новая и новейшая история. 1998, № 5, с. 66 - 76.

38. Фурсенко А., Нафтали Т. Безумный риск: Секретная история Кубинского ракетного кризиса 1962 г. / Пер. с англ. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. 544 с.

39. Хрущев С. Кубинский ракетный кризис. События почти вышли из-под контроля Кремля и Белого дома. В: Международная жизнь. 2002, № 5, с. 57 - 79.

40. Хрущев С.Н. Рождение сверхдержавы: Книга об отце. М.: Время, 2000. 640 с.

41. Чертопруд Сергей. Шпион, который стал мифом холодной войны. [On-line]: <http://www.agentura.ru/dossier/russia/traitors/penkovsky>. (Дата посещения: 10.11.2012).

42. Чехия отказалась от размещения американской ПРО. [On-line]: <http://rus.delfi.lv/news/daily/abroad/chehiya-otkazalas-ot-razmescheniya-amerikanskoj-pro.d?id=39103745>. (Дата посещения: 11.11.2012).

43. Чубарьян А.О. Новая история холодной войны. В: Новая и новейшая история. 1997, № 6, с. 3 - 22.

44. Эндрю, Кристофер; Митрохин, Василий. Архив Митрохина. История внешнеполитических операций от Ленина до Горбачева = The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West. 1-е изд. Penguin Books, 2006. 995 с.

45. Яблоков Алексей. Неизбежная связь ядерной энергетики с атомным оружием. Bellona Foundation, 2005. [On-line]: <http://www.bellona.ru/reports/yablokov>. (Дата посещения: 10.11.2012).

46. Ячменникова Наталия. Конструктор гостайны. [On-line]: <http://www.rg.ru/2011/10/24/yangel.html>. (Дата посещения: 10.11.2012).

Copyright©BURIAN Alexandru, 2012.

TRIBUNA DOCTORANDULUI

**ANALIZA REGULILOR DE DREPT
CARE GUVERNEAZĂ EFECTELE NULITĂȚII ACTELOR
JURIDICE CIVILE FAȚĂ DE PĂRȚI**

*Sergiu BOCA**

ABSTRACT:

**ANALYSIS OF THE RULES OF LAW WHICH GOVERN THE EFFECTS
OF CIVIL JURIDICAL ACTS' NULLITY VIS-A-VIS THE CONCERNED PARTIES**

Pursuant the principle of relativity of the effects of civil juridical act, the juridical act produces effects in relation to its parties, without profiting from or prejudicing other entities. Consequently the effect of declaring the nullity of a juridical act will be reflected as a rule upon the parties of the envisaged act.

*Although the essence of nullity can be integrally expressed by means of the Latin adage *quod nullum est, nullum producit effectum*, this general principle however embodies in two rules of law which govern the effects of civil juridical acts in regard to parties: the principle of retroactivity and the principle of restoration to original condition (*restitutio in integrum*).*

Thus the elucidation of the issues concerning the effects of civil juridical acts' nullity towards the parties implies a detailed analysis of these rules of law by emphasizing the exceptions from the application of these principles as provided by law, juridical doctrine and the judicial practice.

Keywords: *civil juridical act, nullity effects, the principle of retroactivity, the principle of restoration to original condition.*

РЕЗЮМЕ:

**АНАЛИЗ ПРАВОВЫХ ПРИНЦИПОВ, РЕГУЛИРУЮЩИХ ПОСЛЕДСТВИЯ
НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ СДЕЛОК
В ОТНОШЕНИИ ИХ СТОРОН**

Согласно принципу относительности последствий гражданско-правовой сделки, сделка порождает последствия только в отношении ее сторон, не имея возможности предоставить выгоду или навредить другим лицам. Исходя из этого, последствия признания сделки недействительной также будут относиться, в принципе, к сторонам данной сделки.

*Несмотря на то, что сущность недействительности может быть выражена в изречении *quod nullum est, nullum producit effectum*, тем не менее, это общее правило конкретизируется в двух правовых принципах, регулирующих последствия недействительности гражданско-правовых сделок в отношении их сторон: принцип ретроактивности и принцип восстановления предшествующего положения.*

Таким образом, освещение проблемы последствий недействительности гражданско-правовых сделок в отношении их сторон предполагает детальный анализ данных правовых принципов, а также выявление исключений из этих правил, предусмотренных законом, правовой доктриной или судебной практикой.

* **BOCA Sergiu** - Magistru în drept, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (Bălți, Republica Moldova); **BOCA Sergiu** – Master in Law, PhD, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova, university lecturer, Faculty of Law, „Alec Russo” State University from Balti (Balti, The Republic of Moldova); **БОКА Сергей** – Магистр права, аспирант, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы, преподаватель факультета права, Бельцкий государственный университет им. Алеку Руссо (Бэлць, Республика Молдова).

Ключевые слова: гражданско-правовая сделка, последствия недействительности, принцип ретроактивности, принцип восстановления предшествующего положения.

Cuvinte-cheie: act juridic civil, efectele nulității, principiul retroactivității, principiul restabilirii situației anterioare.

Regulile de drept care guvernează efectele nulității față de părți sunt consecințe ale principiului general *quod nullum est, nullum producit effectum*, care se manifestă și se realizează tocmai prin aceste reguli sau principii.

Din distincțiile cu privire la definirea¹ și determinarea efectelor nulității² putem deduce următoarele principii care cârmuiesc materia efectelor nulității față de părți:

1) *principiul retroactivității*, care constă în faptul că efectele nulității se produc din momentul în care actul a fost încheiat, adică nulitatea își produce efectele și pentru trecut, iar nu numai pentru viitor;

2) *principiul repunerii în situația anterioară*, esența căruia se reduce la înapoierea tuturor prestațiilor efectuate în temeiul actului anulat; acest principiu este determinat prin expresia latină *restitutio in integrum* (expresie pe care o vom folosi în continuare).

Aceste principii care guvernează materia efectelor nulității se află într-o strânsă corelație. Astfel, principiul retroactivității, în virtutea căruia efectele nulității acționează până în momentul în care actul a fost încheiat, determină principiul repunerii în situația anterioară, în sensul că retroactivitatea nu ar însemna practic nimic dacă tot ceea ce s-a prestat în temeiul actului juridic lovit de nulitate nu ar fi supus restituirii³.

Interesul practic al acestei precizări se manifestă pe planul excepțiilor de la aceste

principii, în sensul că orice caz de excepție de la principiul repunerii în situația anterioară constituie, implicit, și un caz de excepție de la principiul retroactivității. Drept urmare, limitarea domeniului de acțiune al unuia din principiile acestea va însemna și o limitare a efectului retroactiv al nulității și, prin aceasta, o reducere a ariei de acțiune a nulității însăși⁴.

Determinarea de către principiul retroactivității a celui alt principiu al efectelor nulității nu trebuie înțeleasă în mod mecanic, în sensul că ori de câte ori ar intra în funcțiune primul, ar trebui să se aplice și celălalt. În consecință, trebuie să se țină seama dacă sunt sau nu întrunite condițiile de aplicare a fiecăruia. Astfel:

- principiul retroactivității intervine și în cazul în care nu există nici un fel de executare a actului;

- principiul *restitutio in integrum* funcționează numai în ipoteza în care actul anulat a fost, în tot sau în parte, executat. Prin aplicarea acestui principiu se realizează implicit cerințele principiului retroactivității⁵.

De asemenea, mai subliniem următorul aspect important: toate aceste principii la rândul lor sunt consecințe ale principiului mai larg *quod nullum est, nullum producit effectum*, care se manifestă și se realizează tocmai prin ele. De aici vom desprinde concluzia că excepțiile de la principiile efectelor nulității constituie, în același timp, și limitări ale principiului *quod nullum est, nullum producit effectum*.

În contextul analizei efectelor nulității față de părți, atragem atenția asupra necesității determinării corecte în practică judecătorească a temeiurilor de declarare a nulității actelor juridice civile, deoarece acest fapt are implicații directe în soluționarea problemei efectelor nulității. În această ordine de idei, vom reliefa câteva cazuri din practica judiciară.

Astfel, într-o speță, C.C. a depus o acțiune împotriva lui I.A. și E.C. cu privire la declararea nulității contractului de donație a casei de locuit,

¹ Boca S. Reflecții privind definirea efectelor nulității actului juridic civil. În: *Legea și viața*. 2012, nr. 2, p. 38 - 40.

² Boca S. Instituția nulității actului juridic civil și a efectelor ei în legislația, doctrina și practica judiciară a Republicii Moldova. În: *Mat. conf. șt.-pract. intern. dedicate celei de-a XX-a aniversări de la întemeierea Procuraturii Republicii Moldova „Procuratura Republicii Moldova la 20 ani. Rolul și locul Procuraturii într-un stat de drept”*. Chișinău: „Elena – V.I.”, 2012, p. 226 - 236; Boca S. Analiza investigațiilor științifice în materia efectelor nulității actului juridic civil în doctrina statelor străine. În: *Mat. conf. șt. intern. anuale a doctoranzilor și tinerilor cercetători „Tendințe contemporane în evoluția patrimoniului istoric și juridic al Republicii Moldova”*. Chișinău: CEP USM, 2012, p. 15 - 39.

³ Boroi G. *Drept civil. Partea generală. Persoanele*. București: ALL BECK, 2001, p. 242.

⁴ Pop A., Beleiu Gh. *Drept civil. Teoria generală a dreptului civil*. București: Universitatea din București, 1980, p. 391.

⁵ Florescu G. *Nulitatea actului juridic civil*. București: Hamangiu, 2008, p. 244.

imobil care era sechestrat la momentul donării. Judecătoria Centru, mun. Chișinău, prin hotărârea din 7 decembrie 2005, a respins acțiunea, motivând prin faptul că contractul de donație nu contravine rigorilor art. 827 - 828 Cod civil.

Curtea de Apel Chișinău prin decizia din 13 iunie 2006, menținută prin decizia Curții Supreme de Justiție din 6 decembrie 2006, a casat hotărârea primei instanțe cu pronunțarea unei noi hotărâri de admitere a acțiunii cu anularea contractului litigios. În calitate de temei al admiterii acțiunii a constituit faptul că bunul era sechestrat în momentul încheierii contractului de donație, fapt ce contravine art. 232 Cod civil. Temeiul respectiv nu a fost luat în considerare de prima instanță.

Într-un alt caz, prin hotărârea Judecătoriei Ceadâr-Lunga din 10 ianuarie 2007 a fost respinsă acțiunea depusă de procurorul raionului Ceadâr-Lunga în interesele Consiliului sătesc Tomai împotriva lui G.P. cu privire la recunoașterea nulității contractului dearendă a iazului. Prima instanță nu a luat în considerare incidența temeiului de nulitate inserat în Legea administrației publice locale și în art.1 din Codul Apelor, din care rezultă că iazul este proprietate exclusivă a statului și nu poate fi dat înarendă decât prin licitație publică. Administrația locală a dat înarendă iazul pârâtului fără desfășurarea unei licitații publice. Pentru acest motiv, Curtea de Apel Cahul prin decizia din 14 iunie 2007 a casat hotărârea primei instanțe cu pronunțarea unei noi hotărâri de admitere a acțiunii.

În altă speță, prin hotărârea Judecătoriei Drochia din 23 noiembrie 2006 a fost admisă acțiunea lui M.V. împotriva C.N. și C.V. cu privire la recunoașterea nulității contractului dearendă a morii și lotului de teren aferent. Temeiul anulării contractului în mod corect a fost constatat faptul că s-a dat înarendă de C.N. lui C.V. fără acordul coproprietarului M.V.

În consecință, se impune necesitatea studierii minuțioase a fiecărui dosar în parte de către instanțele judecătorești în vederea individualizării corecte a temeiului de declarare a nulității actului juridic.

În cadrul dispozițiilor Codului civil pot fi delimitate reglementările cu caracter general, specifice tuturor actelor juridice, ce se conțin în Titlul III al Cărții I, și dispozițiile cu caracter special, ce se conțin în Titlul III al Cărții a III-a, în care este reglementat fiecare contract în parte. Instanțele judecătorești trebuie să aplice dispozițiile speciale, iar în măsura în care aspectul nu este

reglementat în norma specială, se aplică dispozițiile generale.

Este exemplificativă în acest sens hotărârea Judecătoriei Cahul din 19 ianuarie 2007, prin care a fost respinsă ca neîntemeiată acțiunea P.S. împotriva S.A. „D” cu privire la intabularea în Registrul bunurilor imobile a dreptului de proprietate asupra apartamentului.

Reclamantul își motivase acțiunea prin faptul că a încheiat cu pârâtul un contract de investiții, potrivit căruia el se obliga să achite suma de 12 mii euro pentru construcția apartamentului, iar pârâta se obliga să finiseze construcția, s-o dea în exploatare și să o înregistreze pe numele reclamantului. Prin decizia Curții de Ape Cahul din 7 iunie 2007 a fost casată hotărârea primei instanțe cu pronunțarea unei noi hotărâri, prin care capătul de cerere enunțat a fost admis. S-a motivat că, conform art. 668 alin. (2) Cod civil, contractului îi sunt aplicabile normele cu privire la actul juridic. Conform art. 215 alin. (1) Cod civil, în cazul în care partea obligată se eschivează de la înregistrarea contractului, instanța este în drept să dispună înregistrarea actului juridic. Astfel, instanța de apel a admis acțiunea, motivând aplicabilitatea în speță a normelor cu caracter general.

După aceste considerații generale cu privire la regulile de drept care guvernează efectele nulității actului juridic civil față de părți, vom purcede la analiza detaliată a fiecărui principiu în parte sub aspectul conținutului și cel al excepțiilor pe care le comportă.

Principiul retroactivității efectelor nulității. Spre a se asigura respectarea întocmai a condițiilor stabilite de lege pentru validitatea actului juridic, este necesar, în principiu, ca prin aplicarea sancțiunii nulității efectele actului contrare legii să fie retroactiv desființate.

Prin principiul retroactivității efectelor nulității înțelegem regula potrivit căreia nulitatea produce efecte nu numai pentru viitor (*ex nunc*), ci și pentru trecut (*ex tunc*), adică efectele nulității se produc din chiar momentul încheierii actului juridic civil⁶.

Într-o altă opinie⁷, potrivit acestui principiu nulitatea își produce efectele și față de trecut, sau, cu alte cuvinte, efectele ei se întorc până la data încheierii actului juridic, astfel că se ajunge în

⁶ Boroi G. *Op. cit.*, p. 242.

⁷ Poenaru E. *Drept civil. Teoria generală. Persoanele.* București: ALL BECK, 2002, p. 225.

situația în care părțile nici n-ar fi încheiat actul juridic.

S-a mai exprimat părerea⁸, potrivit căreia retroactivitatea este înlăturarea efectelor actului juridic care s-au produs între momentul încheierii actului și cel al desființării lui.

În privința problemei determinării esenței principiului retroactivității efectelor nulității, Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil” statuează: „Nulitatea produce efecte nu numai pentru viitor, ci și pentru trecut, adică efectele nulității se produc din chiar momentul încheierii actului juridic civil. Așadar, vor fi înlăturate și efectele actului juridic care s-au produs între momentul încheierii acestuia și momentul anulării efective a actului. În temeiul retroactivității efectelor nulității actului juridic, părțile ajung în situația în care s-ar fi aflat dacă nu ar fi încheiat acel act juridic”⁹.

Principiul retroactivității constituie o consecință și o expresie a concepției nulității – sancțiune juridică. În acest sens, în doctrină s-a subliniat: „Dat fiind că ceea ce se urmărește prin edictarea nulității este înlăturarea efectelor ce ar contrazice scopul dispoziției legale încălcate, deci a efectelor ce ar aduce atingere preeminenței ordinii de drept, nu ar fi cu putință ca ordinea de drept să fie tulburată și efectele ce îi aduc atingere să fie, totuși, menținute. În considerarea unei motivări specifice, retroactivitatea este o expresie necesară a concepției dreptului civil asupra nulității actului juridic”¹⁰.

Principiul retroactivității efectelor nulității actului juridic civil decurge din principiul legalității, în sensul că restabilirea legalității, încălcate la încheierea actului juridic, impune înlăturarea efectelor produse în temeiul unui act astfel încheiat. Prin urmare, acest principiu contribuie la asigurarea ordinii de drept, fiind de neconceput ca ordinea de

drept să fie tulburată, însă efectele ce îi aduc atingere să fie totuși menținute¹¹.

Sancțiunea nulității se consideră împlinită dacă desființează actul juridic invalid, cu scopul de a se restabili astfel ordinea juridică deranjată de actul nul. Dacă luăm în considerare cauza de nulitate, care este întotdeauna contemporană și genetică operațiunii juridice, se impune logic ca desființarea actului juridic să se facă retroactiv, de la data săvârșirii operațiunii juridice. Retroactivitatea nulității, concretizată în nimicirea actului, se impune logic deoarece, pe de o parte, cauza de nulitate se găsește în trecut, raportat la momentul constatării nulității, fiind contemporană cu nașterea actului civil. Iar, pe de altă parte, restabilirea ordinii juridice impune să se considere că nu a existat nicicând actul nul. Altfel, s-ar ajunge ca nulitatea să producă efecte doar pe viitor, cu consecința că unui act nul ar trebui să i se recunoască valabilitatea efectivă în perioada interimară, ceea ce nu numai că este aberant juridic, dar și ilogic¹².

Consacrarea legală a principiului retroactivității efectelor nulității o găsim în art. 219 alin. (1) Cod civil¹³, potrivit căruia actul juridic nul încetează cu efect retroactiv din momentul încheierii.

În același sens, *Codul civil al Federației Ruse*¹⁴ prevede, în art. 167 alin. (1), că actul juridic lovit de nulitate nu produce efecte juridice, cu excepția celor legate de nulitatea lui, și se consideră nul din momentul încheierii lui.

În *noul Cod civil român*¹⁵ principiul retroactivității efectelor nulității este formulat în art. 1267 alin.(1), care statuează: „Contractul lovit de nulitate este considerat a nu fi fost niciodată încheiat”.

Retroactivitatea efectelor nulității, adică desființarea retroactivă a actului juridic, se explică prin următoarea împrejurare: între momentul încheierii actului juridic și momentul în care se

⁸ Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol. I. / Coordonatori: Buruiană M., Efrim O., Eșanu N. Chișinău: Tipografia centrală, 2006, p. 434.

⁹ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil”. Nr.1 din 7 iulie 2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2009, nr. 4 - 5, p. 10.

¹⁰ Ionașcu Tr., Barasch E. *Tratat de drept civil*. Vol. 1. Partea generală. București: Ed. Academiei R.S.R., 1967, p. 347.

¹¹ Beleiu Gh. *Drept civil român: Introducere în dreptul civil*. Subiectele dreptului civil. București: Universul juridic, 2004, p. 230.

¹² Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. *Introducere în dreptul civil*. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2008, p. 539.

¹³ Codul civil al Republicii Moldova. Nr. 1107-XV din 6 iunie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, nr. 82 - 86.

¹⁴ Codul civil al Federației Ruse. Partea I. Nr. 51 - Ф3 din 30 noiembrie 1994.

¹⁵ Codul civil al României. Nr. 287 din 17 iulie 2009. În: Monitorul Oficial, 15.07.2011, nr. 505. Intrat în vigoare: 01.10.2011.

pune problema anulării lui există un anumit interval de timp. Retroactivitatea constă tocmai în desființarea actului, dar nu pe data anulării lui, pentru viitor numai, ci pe chiar data încheierii, astfel că actul se socotește a nu fi fost încheiat niciodată.

Retroactivitatea efectelor nulității se justifică prin cerința restabilirii ordinii de drept încălcate prin încheierea actului juridic cu nesocotirea condițiilor sale de validitate. Atâta vreme cât se constată, la data anulării actului, că între momentul încheierii lui și momentul când se cere anularea lui nu a intervenit nici o împrejurare care să justifice menținerea actului, în tot sau în parte, nu ar exista rațiuni puternice care să justifice soluția contrară, adică nulitatea să-și producă efectele numai pentru viitor.

Prin urmare, conținutul principiului retroactivității efectelor nulității este dat de refuzul oricăror efecte pentru trecut, efecte care ar fi trebuit să se producă în temeiul actului anulat¹⁶.

Desființarea retroactivă a actului nul, nimicirea pentru trecut a efectelor sale juridice, va conduce la ideea că actul nu a existat niciodată, ceea ce determină diferențele față de încetarea efectelor actului civil. În acest din urmă caz, efectele actului se sting pe viitor, fără să se pună problema invalidării și pe trecut a operațiunii juridice. Astfel, împlinirea unui termen extinctiv va duce la încetarea *ex nunc* a operațiunii juridice, fără să se pună problema efectelor desființării actului juridic. Retroactivitatea nulității face ca sancțiunea omonimă să descrie un arc în timp, prin proiectarea în trecut – la momentul încheierii actului civil, a întregii situații juridice descrise de actul nul. Efectul este generarea și aplicarea celorlalte două principii ale nulității: desființarea actelor subsecvente și restabilirea situației juridice existente la data încheierii actului civil nul¹⁷.

În contextul analizei principiului retroactivității, considerăm relevant să invocăm un caz din practica Curții Europene a Drepturilor Omului în materie de nulitate, și anume Decizia CEDO „SRL „Unistar Ventures GmbH” versus Moldova. Nulitatea contractului privind crearea întreprinderii mixte (pct.1 art.6 din Convenție, art.1 din Protocolul 1)” din 20 februarie 2007¹⁸.

¹⁶ Pop A., Beleiu Gh. *Op. cit.*, p. 392.

¹⁷ Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. *Op. cit.*, p. 540.

¹⁸ Vezi Decizia CEDO „SRL „Unistar Ventures GmbH” versus Moldova. Nulitatea contractului privind crearea întreprinderii mixte (pct.1 art.6 din Convenție, art.1 din Protocolul 1)” din 20 februarie 2007. În: „Hotărârile și

Excepții de la principiul retroactivității efectelor nulității. În toate cazurile când există o hotărâre de declarare a nulității unui act, nulitatea operează retroactiv: ea distruge pentru trecut actul și toate efectele acestuia; totul se petrece ca și cum actul nu a existat niciodată¹⁹.

Retroactivitatea este un principiu fundamental care guvernează efectele nulității, dar în același timp, în multe ipoteze, desființarea retroactivă a actului nu poate fi admisă fără nuanțări, deoarece altfel s-ar încălca alte principii de drept. Aceasta este rațiunea pentru care în dreptul pozitiv sunt admise derogări de la retroactivitatea nulității.

Dacă principiul retroactivității constă în refuzul oricăror efecte pentru trecut ale actului juridic anulat, excepții de la acest principiu trebuie să însemne menținerea, recunoașterea unor efecte produse între momentul încheierii actului și momentul anulării lui. Cu alte cuvinte, ori de câte ori am fi în prezența unor excepții de la principiul retroactivității efectelor nulității, actului juridic i se recunosc pentru trecut unele sau chiar toate efectele, urmând ca el să fie desființat numai pentru viitor, efectele nulității producându-se deci *ex nunc*: de la data anulării actului înainte.

În consecință, s-a reținut că sunt excepții de la principiul retroactivității acele situații în care unele efecte produse de actul juridic lovit de nulitate sunt recunoscute și menținute pentru a se putea da astfel satisfacție altor principii de drept care vin în conflict cu retroactivitatea²⁰.

În legătură cu conturarea noțiunii de excepții de la principiul retroactivității sunt necesare unele precizări.

În primul rând, este de reținut că se poate vorbi de excepții de la acest principiu nu numai atunci când se păstrează toate efectele actului produse până în momentul anulării lui, ci și atunci când se păstrează numai în parte asemenea efecte.

În al doilea rând, păstrarea unor efecte produse înainte de anularea actului intervine în acele cazuri în care principiul retroactivității vine în concurență cu alte principii ale dreptului civil, principii specifice materiei în care se pune și problema nulității actului juridic. Din această

deciziile CEDO în cauzele moldovenești”, Vol. V (01.01.2007-30.06.2007), 2009, p. 333 - 339.

¹⁹ Mazeaud H., Mazeaud J., Chabas Fr. *Leçons de droit civil. Tome I. Introduction à l'étude du droit.* Paris: Montchrestien, 1996, p. 477 - 478.

²⁰ Ungureanu O. *Drept civil. Introducere.* București: ALL BECK, 2000, p. 193.

concurență de principii, este preferat un alt principiu decât cel al retroactivității (după cum va rezulta din dezvoltările ulterioare).

În al treilea rând, având în vedere corelația dintre principiul retroactivității și principiile *restitutio in integrum* și *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis*, înseamnă că toate excepțiile de la principiile *restitutio in integrum* și *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis* vor fi excepții și de la principiul retroactivității efectelor nulității²¹.

Așa fiind, vom enunța ca excepții de la principiul retroactivității numai pe acelea pe care nu le vom menționa ca excepții de la celelalte principii. Subliniem, de asemenea, că nu există unanimitate de păreri în ceea ce privește numărul excepțiilor și nici în legătură cu subsumarea lor la unul sau altul dintre principiile analizate.

În consecință, vom reține următoarele cazuri de excepții de la principiul retroactivității efectelor nulității:

1) Cazul căsătoriei putative. Elanul destructiv al nulității este temperat sau chiar zădărnicit, atât sub aspect subiectiv – al persoanelor expuse acțiunii nulității – precum și sub aspect obiectiv – al raporturilor juridice născute în baza actului căsătoriei – din rațiuni care pun în discuție fundamentul funcției represive a nulității²². Este vorba de două excepții consistente de la regula desființării retroactive a efectelor actului juridic al căsătoriei: cazul căsătoriei putative și situația copiilor dintr-o căsătorie anulată. În cele ce urmează le vom analiza fiecare în parte.

Căsătoria putativă este aceea care, deși nulă sau anulată, produce totuși unele efecte față de soțul care a fost de bună-credință la încheierea ei²³.

Termenul *putativ* provine din latinescul *putare* – a crede. Originea căsătoriei putative se găsește în dreptul canonic, de unde a fost preluată de Codul civil francez. În diverse forme, ea este întâlnită în mai toate legislațiile, inclusiv în cele de *Common Law*.

Deși nu utilizează expres sintagma „căsătorie putativă”, Codul familiei al Republicii Moldova²⁴ îi

reglementează efectele în art. 44 alin. (3) și (4), care statuează:

„(3) În cazul în care căsătoria este declarată nulă:

a) instanța judecătorească, la cererea soțului de bună-credință, este în drept să-l oblige pe celălalt soț la plata pensiei de întreținere, să aplice, la împărțirea bunurilor dobândite în comun până la declararea nulității căsătoriei, regulile stabilite de art. 20, 25, 26, precum și să recunoască valabil, total sau parțial, contractul matrimonial;

b) soțul de bună-credință este în drept să ceară, în modul stabilit de legislația civilă, repararea prejudiciului moral și material cauzat.

(4) Soțul de bună-credință, după declararea nulității căsătoriei, este în drept să păstreze numele de familie ales la încheierea acesteia”.

*Codul familiei al Federației Ruse*²⁵ consacră expres efectele căsătoriei putative în art. 30 alin. (4) și (5), maniera de reglementare fiind aproape identică cu cea prevăzută în Codul familiei al Republicii Moldova.

În aceeași privință, art. 319 din *noul Cod civil român*, intitulat „Căsătoria putativă”, prevede:

„(1) Soțul de bună-credință la încheierea unei căsătorii nule sau anulate păstrează, până la data când hotărârea judecătorească rămâne definitivă, situația unui soț dintr-o căsătorie valabilă.

(2) În acest caz, raporturile patrimoniale dintre foștii soți sunt supuse, prin asemănare, dispozițiilor privitoare la divorț”.

Pentru a fi considerată putativă, o căsătorie declarată nulă trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

- să existe buna-credință;
- să existe aparența juridică de căsătorie²⁶.

a) Buna-credință, constituind însăși substanța putativității, semnifică greșita credință a unuia sau a ambilor soți că au încheiat o căsătorie valabilă, necunoscând faptul neîndeplinirii unei condiții legale la căsătorie sau al existenței unui impediment la căsătorie²⁷. În această materie buna-credință este sinteza a două elemente subiective: eroarea și convingerea deplină a soților (sau numai a unuia

²¹ Pop A., Beileu Gh. *Op. cit.*, p. 393.

²² Florian E., Pînzari V. Căsătoria în legislația României și a Republicii Moldova. Cluj-Napoca: Sfera juridică, 2006, p. 149.

²³ Filipescu I.P. *Tratat de dreptul familiei*. București: ALL BECK, 2000, p. 193.

²⁴ Codul familiei al Republicii Moldova. Nr. 1316-XIV din 26 octombrie 2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 26.04.2001, nr. 47-48/210.

²⁵ Codul familiei al Federației Ruse. Nr. 223-ФЗ din 29 decembrie 1995. În: Собрание законодательства РФ, 01.01.1996, nr.1.

²⁶ Lupșan G. *Dreptul familiei*. Iași: Ed. Fundației „Chemarea”, 1996, p. 90.

²⁷ Florian E. *Dreptul familiei*. București: Lumina Lex, 1997, p. 52.

dintre ei) că încheie un act valabil din punct de vedere juridic.

Eroarea poate fi de drept (de exemplu, soții sau unul dintre ei nu au cunoscut că legea oprește încheierea căsătoriei între rude de gradul în care se găsesc ei), ori de fapt (bunăoară, soții sau unul dintre ei nu au cunoscut că sunt rude între ei în grad interzis de lege, sau unul dintre soți nu avea cunoștință de starea de persoană căsătorită a celuilalt). În cazul bigamiei, buna-credință poate fi invocată numai de către soțul inocent, deoarece altminteri ar însemna să se recunoască soțului bigam, deci unei persoane care s-a făcut vinovată de un act contrar legii, dreptul de a dovedi că a comis, cu bună-credință, o ilegalitate, în ignorarea legii sau a căsătoriei sale anterioare²⁸.

Buna-credință trebuie să existe în momentul încheierii căsătoriei, adică în momentul exprimării consimțământului în fața ofițerului de stare civilă, deoarece cauzele de nulitate se raportează la acest moment. Nu se cere vreo condiție de durată a bune-credințe, prin urmare, cunoașterea ulterioară a viciilor actului juridic al căsătoriei, indiferent de data la care a survenit (chiar și imediat după oficierea căsătoriei) nu interesează sub aspectul putativității căsătoriei²⁹.

Potrivit dreptului comun (art. 9 alin. (1) Cod civil), buna-credință se prezumă; cel ce pretinde reaua-credință are obligația de a o proba, având la dispoziție oricare din mijloacele admise de lege. De regulă, beneficiul putativității se invocă de către soțul de bună-credință în cadrul procesului declanșat pentru desființarea căsătoriei.

b) Aparența juridică de căsătorie este o cerință implicită a caracterului putativ al căsătoriei. Într-adevăr, pentru a se putea recunoaște beneficiul putativității căsătoriei, este necesar ca respectiva căsătorie să fi fost celebrată și înregistrată potrivit legii, asigurându-i-se un titlu aparent de căsătorie, numai în acest fel are sens discuția privitoare la buna- sau reaua-credință a soților. Cu alte cuvinte, căsătoria putativă presupune o căsătorie nevalabilă, iar nu o uniune de fapt. În situația în care „căsătoria” nu s-a încheiat în fața delegatului de stare civilă, uniunea astfel realizată nu constituie o căsătorie în înțelesul legii, ci un concubinaj, care exclude existența putativității³⁰.

²⁸ Filipescu I.P. *Op. cit.*, p. 193.

²⁹ Florian E., Pînzari V. *Căsătoria în legislația României și a Republicii Moldova*. Cluj-Napoca: Sfera juridică, 2006, p. 153

³⁰ Florian E. *Op. cit.*, p. 54.

Căsătoria putativă își produce efectele în planul relațiilor personale și patrimoniale care au luat naștere prin încheierea actului juridic desființat. Întrucât putativitatea căsătoriei presupune buna-credință a cel puțin unuia dintre soți, urmează să distingem între două situații posibile: ambii soți au fost de bună-credință sau numai unul dintre soți a fost de bună-credință.

Când ambii soți au fost de bună-credință, efectele retroactive ale nulității sunt înlăturate în întregime, ceea ce înseamnă că toate efectele produse până la rămânerea definitivă a hotărârii instanței rămân în ființă, ca și cum căsătoria ar fi fost desfăcută prin divorț. Desigur, căsătoria nulă sau anulată nu va produce nici un efect pentru viitor.

Când numai unul dintre soți a fost de bună-credință, în principiu, numai acesta beneficiază de efectele putativității căsătoriei, față de soțul de reaua-credință funcția sancționatoare a nulității fiind mult mai fermă³¹.

În consecință, în cazul căsătoriei putative constatate în temeiul art. 44 alin. (3) și (4) din Codul familiei, efectele retroactive ale nulității căsătoriei și, în parte, chiar și cele pentru viitor (cum ar fi dreptul la întreținere) nu operează față de soțul care a fost de bună-credință la încheierea căsătoriei, beneficiul putativității constând în asimilarea situației celui în cauză cu cea a soțului dintr-o căsătorie valabil încheiată.

Cu alte cuvinte, statutul de soț dintr-o căsătorie valabilă este menținut pentru intervalul de timp dintre momentul încheierii căsătoriei și cel în care hotărârea judecătorească de declarare a nulității căsătoriei rămâne definitivă.

Concluzionând asupra acestei excepții, subliniem că în cazul căsătoriei putative principiul retroactivității efectelor nulității este înlăturat de principiul ocrotirii bune-credințe, căruia legea îi acordă prioritate în ipoteza concurenței dintre ele.

2) Cazul copiilor dintr-o căsătorie anulată. Aplicarea riguroasă a principiului retroactivității în materie de nulitate a căsătoriei ar avea drept consecință, în privința copiilor născuți sau concepuți în timpul acelei căsătorii, pierderea statutului legal de copii din căsătorie, pentru simplul motiv că părinții lor, din punct de vedere juridic, nu au fost căsătoriți niciodată.

Pentru a înlătura un asemenea efect injust, art. 44 alin. (5) din Codul familiei a statuat: „Declarația nulității căsătoriei nu afectează

³¹ Florian E., Pînzari V. *Op. cit.*, p. 156.

drepturile copiilor născuți din această căsătorie”. Prin această formulare legiuitorul a înlăturat, pe cât este posibil de a o face prin lege, neajunsurile ce rezultă pentru copii din desființarea căsătoriei părinților lor. Astfel, copiii vor avea statutul juridic de copii din căsătorie, li se va aplica prezumția legală de paternitate, iar când sunt minori vor fi încredințați spre creștere și educare în condițiile încredințării copiilor în caz de divorț și tot ca și aceștia se vor bucura de ocrotirea părintească.

În acest caz, anularea căsătoriei nu produce nici un efect față de copiii din această căsătorie nu numai pentru trecut, dar nici măcar pentru viitor, dându-se astfel prevalență principiului ocrotirii intereselor minorului atât față de retroactivitatea efectelor nulității, cât și față de însăși nulitate³².

Principiul amintit se bucură de o consacrare legală expresă în majoritatea legislațiilor. Bunăoară, art. 320 din *noul Cod civil român*, intitulat „Situația copiilor” prevede:

„(1) Nulitatea căsătoriei nu are nici un efect în privința copiilor, care păstrează situația de copii din căsătorie.

(2) În ceea ce privește drepturile și obligațiile dintre părinți și copii se aplică, prin asemănare, dispozițiile privitoare la divorț”.

Codul familiei al Federației Ruse în art. 30 alin. (3) stabilește: „Declararea nulității căsătoriei nu afectează drepturile copiilor născuți din această căsătorie sau timp de trei sute de zile din momentul declarării nulității căsătoriei”.

În același sens, art. 47 din *Codul familiei al Ucrainei*³³, intitulat „Drepturile și obligațiile părinților și ale copilului, născut într-o căsătorie nulă”, statuează: „Nulitatea căsătoriei nu afectează volumul drepturilor și obligațiilor reciproce ale părinților și copilului, născut în această căsătorie”.

Importanța practică a regulilor enunțate se datorează câtorva rațiuni. În primul rând, din punct de vedere al modului de stabilire a filiației față de tată a copilului născut sau conceput în timpul căsătoriei declarate nule sunt aplicabile prezumțiile legale de paternitate a soțului mamei. Este mesajul neîndoielnic al dispoziției cuprinse în art. 47 alin. (3) din *Codul familiei al R.M.*, care stabilește fără echivoc că: „Copilul născut din părinți căsătoriți ori în timp de 300 de zile din momentul desfacerii căsătoriei, *declarării căsătoriei nule* (s.n.) sau

decesului soțului mamei copilului are ca tată pe soțul (fostul soț) al mamei, dacă nu a fost stabilit contrariul”.

Regula este de o importanță fundamentală. Copilul nu este nevoit asemenea celui din afara căsătoriei – rezultat, de exemplu, din relațiile de concubinaj ale mamei – să-și stabilească paternitatea „din afara căsătoriei”, fie pe cale judecătorească, fie pe cale de recunoaștere voluntară a tatălui, ci este protejat recunoscându-i-se filiația și, implicit, rudenia pe linie paternă, cu toate consecințele privind drepturile și obligațiile acestei calități³⁴.

O altă rațiune, adiacentă celei dintâi, este că în relațiile personale și patrimoniale dintre părinți și copii se vor aplica, prin analogie, dispozițiile legale în materia desfacerii căsătoriei de către instanța judecătorească (art. 38 alin. (2) lit. b) și d) din *Codul familiei al R.M.*). În consecință, instanța, statuând asupra nulității căsătoriei, este obligată să dispună chiar și din oficiu cu privire la încredințarea copilului minor (de regulă unuia dintre părinți sau unei instituții de ocrotire), precum și să determine care dintre părinți va plăti pensia de întreținere a copilului minor și mărimea acesteia.

Este de remarcat faptul că statutul de copil rezultat din căsătorie nu este condiționat de buna-sau rea-credință a părinților la încheierea căsătoriei. Situația copiilor și beneficiul putativității căsătoriei sunt excepții independente de la regula retroactivității efectelor nulității, ele nu se intercondiționează³⁵.

În fine, ceea ce trebuie observat și reținut în legătură cu această excepție este faptul că principiul ocrotirii minorului înlătură nu numai principiul retroactivității efectelor nulității, ci este înlăturată însăși nulitatea, în sensul că nulitatea căsătoriei nu se răsfrânge asupra copiilor nici pentru trecut, dar nici după anularea căsătoriei, pentru viitor. Prin urmare, principiul ocrotirii minorului acționează mult mai energic decât principiul ocrotirii buneicredințe în cazul căsătoriei putative.

3) Cazul recăsătoririi soțului persoanei ce fusese declarată decedată. Căsătoria este un act juridic *intuitu personae*, în sensul că ea se încheie în considerarea persoanei. Având acest caracter, căsătoria încetează în urma decesului sau a declarării pe cale judecătorească a decesului unuia dintre soți (art. 33 alin. (1) din *Codul familiei al R.M.*).

³² Răducan G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2009, p. 332.

³³ *Codul familiei al Ucrainei*. Nr. 2947-III din 10 ianuarie 2002. În: *Голос України*, 26.02.02, nr. 38.

³⁴ Florian E., Pînzari V. *Op. cit.*, p. 150.

³⁵ *Ibidem.*, p. 151.

Ca urmare a declarării pe cale judecătorească a decesului unuia dintre soți, celălalt soț se poate recăsători. Dacă soțul declarat decedat reappare și instanța anulează hotărârea declarativă de moarte, se pune întrebarea care este soarta căsătoriei încheiate între timp de celălalt soț? Răspunsul este diferit în funcție de două situații:

a) Soțul care s-a recăsătorit a fost de bună-credință, adică nu a știut că cel declarat decedat este în viață. Hotărârea de anulare a hotărârii privind declararea decesului produce efecte retroactive. În această situație, soțul recăsătorit ar urma să fie considerat că a încheiat cea de-a doua căsătorie în timp ce era deja căsătorit cu o altă persoană, adică un caz de bigamie. Cu toate acestea, legea dă preferință celei de-a doua căsătorii, care exista în fapt.

În acest sens, art. 40 alin. (1) din Codul familiei al R.M. statuează: „În cazul apariției soțului declarat, în modul stabilit de lege, decedat sau dispărut și anulării hotărârii respective a instanței judecătorești, oficiul de stare civilă poate restabili căsătoria respectivă, la cererea comună a soților, *dacă celălalt soț nu a încheiat o nouă căsătorie (s.n.)*”. Concluzia ce rezultă din această normă este că dacă celălalt soț a încheiat între timp o nouă căsătorie și a fost de bună-credință, legea dă preferință celei de-a doua căsătorii.

b) Soțul care s-a recăsătorit a fost de rea-credință, în sensul că a știut că cel declarat decedat se află în viață. În această situație, noua căsătorie este încheiată prin fraudă art. 15 alin. (1) lit.a) din Codul familiei al R.M., care oprește căsătoria unei persoane deja căsătorite. Drept urmare, noua căsătorie este lovită de nulitate absolută.

Trebuie să subliniem că în doctrină nu există unitate de opinie în ceea ce privește determinarea locului acestei excepții. Astfel, în timp ce unii autori³⁶ poziționează cazul recăsătoririi soțului persoanei ce fusese declarată decedată în categoria excepțiilor de la principiul retroactivității efectelor nulității, alții³⁷ susțin că acesta nu este decât una din situațiile particulare ale cauzelor ce atrag căsătoria putativă.

S-a mai exprimat opinia³⁸, pe care o considerăm plauzibilă, că această situație ar putea fi o excepție de la principiul *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis*. În argumentare s-a reținut că încheierea celei de-a doua căsătorii a fost

posibilă tocmai datorită hotărârii declarative de moarte (care are ca efect, printre altele, încetarea primei căsătorii), așa încât, în lipsa textului de lege menționat, anularea hotărârii judecătorești declarative de moarte, producând efecte retroactiv, ar fi antrenat și desființarea celei de a doua căsătorii pentru bigamie. Se observă că această excepție prezintă o particularitate, în sensul că actul primar, care a stat la baza actului subsecvent, nu este un act juridic, ci un act jurisdicțional.

4) Modificarea numelui de familie numai pentru viitor. În situația declarării nulității căsătoriei, adopției sau anulării recunoașterii de filiație, numele de familie se modifică numai pentru viitor, în timp ce purtarea numelui de familie până la data desființării căsătoriei, adopției sau recunoașterii de filiație este un fapt ireversibil.

5) Menținerea efectelor produse de un contract cu executare succesivă. După modul lor de executare, contractele se clasifică în două categorii: contracte cu executare imediată (*uno actu*) și contracte cu executare succesivă.

Contractele cu executare succesivă sunt acelea în care obligația ambelor părți, sau cel puțin a uneia dintre ele, trebuie executată treptat, într-o anumită perioadă de timp. Este vorba de astfel de contracte precum: contractul de locațiune, contractul de asigurare, contractul de leasing etc. Este posibil ca, prin voința lor, părțile să convină ca un contract care în mod obișnuit se execută dintr-o dată, să capete o execuție succesivă³⁹.

Menținerea efectelor produse de un contract cu executare succesivă constituie o excepție de la principiul retroactivității efectelor nulității în sensul că prestațiile succesive care au avut loc înainte de anulare rămân bine executate, anularea actului producându-și efectele numai pentru viitor. Nulitatea operează într-un asemenea caz ca o reziliere.

Înlăturarea efectului retroactiv al nulității în acest caz se datorează imposibilității obiective de restabilire în natură a situației anterioare încheierii actului anulat⁴⁰. Excepția își găsește explicația și justificarea pe considerentul că retroactivitatea în această situație ar fi inutilă juridic, deoarece repunerea în situația anterioară este fie imposibilă material, fie prea dură patrimonial.

Astfel, în ipoteza declarării nulității unui contract de locațiune a unei locuințe, efectul

³⁶ Rudăreanu M. *Op. cit.*, p. 119 - 120.

³⁷ Răducan G. *Op. cit.*, p. 331.

³⁸ Boroi G. *Op. cit.*, p. 250.

³⁹ Stătescu C., Bârsan C. *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*. București: ALL BECK, 2002, p. 40.

⁴⁰ Pop A., Beleiu Gh. *Op. cit.*, p. 394.

retroactiv al acesteia ar impune că locatarul este îndreptățit să reclame de la locator rambursarea chiriei plătite pentru perioada închirierii. Dar, în același timp, locatorul a fost privat de folosința imobilului în toată această perioadă și ar fi injust să nu i se permită să păstreze contravaloarea chiriei corespunzătoare termenului locațiunii. În consecință, un contract de locațiune în executarea căruia locatorul a asigurat folosința locuinței, iar locatarul a plătit chiria nu poate fi desființat și pentru trecut, deoarece beneficiul folosinței este ireversibil și deci restituirea chiriei primite nu se justifică, ea ducând, dacă ar fi admisă, la îmbogățirea fără justă cauză a locatarului.

Rezultă că, pentru a opera acest caz de excepție de la principiul retroactivității, se cer a fi întrunite două condiții:

- a) actul să se fi executat măcar în parte,
- b) imposibilitatea restabilirii situației anterioare să nu se poată face în natură, iar nu prin echivalent bănesc (adică imposibilitatea să fie obiectivă, nu subiectivă)⁴¹.

În aceste împrejurări, asistăm la o situație în care caracterul ireversibil al unor prestații efectuate în baza contractelor cu executare succesivă poate constitui o piedică de netrecut în calea efectului retroactiv al nulității.

6) Cazul nulității contractului individual de muncă. Nulitatea contractului individual de muncă este reglementată, pentru prima dată, prin dispozițiile art. 84 din Codul muncii al R.M.⁴² Astfel, alin. (1) al acestui text de lege prevede că nerespectarea oricărei dintre condițiile stabilite de Codul muncii pentru încheierea contractului individual de muncă atrage nulitatea acestuia.

Spre deosebire de ceea ce constituie regula în materie de nulitate a unui act juridic în dreptul civil, în dreptul muncii, în cazul contractului individual de muncă, nulitatea nu are efect retroactiv. În acest sens, art. 84 alin. (2) din Codul muncii al R.M. statuează: „Constatarea nulității contractului individual de muncă produce efecte pentru viitor”.

În doctrină, în mod obișnuit, această excepție de la principiul retroactivității efectelor nulității se explică, în cazul contractului cu prestații succesive pe care îl constituie contractul individual de muncă, prin faptul că suntem în prezența unor prestații asupra cărora nu se poate reveni, deoarece munca

prestată de salariat are un caracter ireversibil, iar această prestație se găsește într-o legătură de nedespărțit cu prestațiile celeilalte părți contractante⁴³.

Într-o altă opinie⁴⁴, se apreciază că nulitatea contractului individual de muncă nu retroactivează, acesta fiind un contract cu prestații succesive; deci, constatarea nulității contractului individual de muncă produce efecte numai pentru viitor (*ex nunc*).

În același sens, s-a subliniat că, în relațiile de muncă salariată, constatarea nulității contractului de muncă produce efecte doar pentru viitor. Întrucât pentru relațiile de muncă este caracteristică imposibilitatea revenirii părților la situația momentului încheierii contractului de muncă declarat ulterior nul, angajatorul este obligat să-i plătească lucrătorului pentru munca prestată salariul care i se cuvine⁴⁵.

În consecință, s-a reținut că principiul aplicabil în această situație este că o muncă prestată – chiar în baza unui contract nul – trebuie plătită⁴⁶. Astfel, pentru prestațiile săvârșite până în momentul în care nulitatea a fost constatată, persoana este în drept să primească același salariu pe care l-ar fi primit în cazul în care contractul ar fi fost valid.

Doctrina franceză⁴⁷ propune numeroase explicații acestei soluții: îmbogățire fără justă cauză, echitate, un fel de reziliere, un fel de contract putativ, adică un contract care nu are valoare decât în mintea acelora care l-au încheiat și a cărui nulitate nu produce efect decât pentru viitor.

Principiul repunerii în situația anterioară. Efectele nulității – fără a distinge între nulitatea absolută și nulitatea relativă – se exprimă în regula potrivit căreia actul nul este considerat a nu fi existat niciodată, nulitatea operând retroactiv (*quod nullum est, nullum producit effectum*)⁴⁸.

⁴³ Ghimpu S., Țiclea A. Dreptul muncii. București: Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., 1995, p. 267 - 268.

⁴⁴ Romandaș N., Boișteanu E. Dreptul muncii. Chișinău: Reclama, 2007, p. 193.

⁴⁵ Negru T., Scorțescu C. Dreptul muncii: curs universitar. Chișinău: Labirint, 2010, p. 137.

⁴⁶ Ghimpu S., Țiclea A. *Op. cit.*, p. 272.

⁴⁷ Malaurie Ph., Aynès L., Stoffel-Munck Ph. *Op. cit.*, p. 377.

⁴⁸ Ionașcu Tr., Barasch E. La conception de la nullité des actes juridiques dans le droit socialiste roumain, avec une étude de la conception qui se fait de la nullité des actes juridiques dans le droit civil français contemporain. București: Editura Academiei, Paris: Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, 1978, p. 80.

⁴¹ Ibidem., p. 394.

⁴² Codul muncii al Republicii Moldova. Nr. 154 din 28 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 29.07.2003, nr. 159-162/648.

S-a susținut că nulitatea trebuie să împiedice actul juridic să-și producă efectele de la bun început: *qui contra legem agit nihil agit*⁴⁹. Același autor consideră că principalul efect al nulității este foarte simplu: totul trebuie restabilit în acea situație ca și cum contractul nu ar fi fost încheiat. În acest sens, susține autorul, trebuie luate în considerare două cazuri: a) dacă executarea contractului încă nu a început, părțile sunt eliberate de obligații și nu mai există nici creditor, nici debitor; b) dacă contractul a fost în întregime sau parțial executat, părțile sunt obligate să-și restituie reciproc tot ceea ce au primit. În consecință, rezumă autorul, executarea i-a eliberat de obligații, însă nulitatea contractului impune părților obligații noi⁵⁰.

Dacă desființarea actului nul între părți și față de terți are scopul de a restabili ordinea juridică deranjată de operațiunea juridică invalidă, această finalitate nu poate fi atinsă decât dacă toți cei implicați în actul nul (sau vizați de efectele acestuia) sunt repuși în situația existentă anterior încheierii actului nul. Retroactivitatea nulității urmărește, în fond, ca cei afectați de un act nul să fie transportați juridic în situația juridică care exista înainte de încheierea actului nul, prin restabilirea *statu quo ante actus nullus*. Prin urmare, dacă un act nul a fost executat și a produs efecte, acestea trebuie nimicite, iar părțile sale trebuie să-și restituie integral și reciproc, dacă e cazul, prestațiile efectiv executate. Din acest motiv, principiul de care ne ocupăm aici se desemnează prin sintagma *restitutio in integrum*, tocmai pentru a se sublinia că regula vizează efectele actului juridic înțeles material, ca prestații executate deja, cu aplicație la contracte în special. Dacă contractul nul nu a fost executat, deci nu a produs și efecte materiale, principiul *restitutio in integrum* nu are rațiune să se aplice. Aceasta deoarece *restitutio in integrum* nu este decât un complement practic al desființării ideale a efectelor actului nul, realizată prin aplicarea regulii *quod nullum est, nullum producit effectum*⁵¹.

În consecință, principiul restabilirii situației anterioare (*restitutio in integrum*) este acea regulă de drept, potrivit căreia tot ce s-a executat în baza unui act juridic anulat trebuie restituit, astfel încât

părțile raportului juridic să ajungă în situația în care acel act nu s-ar fi încheiat⁵².

În același sens, în doctrina franceză s-a apreciat că dacă părțile la un contract sinalagmatic executaseră deja, în tot sau în parte, obligațiile pe care le prevedea contractul, nulitatea le obligă să-și restituie mutual ceea ce au primit; este asemenea unui contract sinalagmatic răsturnat⁵³. Ceea ce nu este decât o imagine: distrugerea trecutului (reîntoarcerea la *statu quo ante*) ridică întotdeauna mai multe dificultăți decât evoluția situațiilor dobândite (executarea contractului).

Dat fiind efectul retroactiv al nulității, prestațiile care au fost executate în temeiul unui asemenea act nu mai pot fi socotite valabil executate și, în consecință, ele sunt supuse restituirii. Prin înapoierea acestor prestații se ajunge tocmai la înlăturarea principiului repunerii părților în situația anterioară.

În această privință în doctrină s-a reținut că fără repunerea părților în situația inițială (*statu quo ante fuit*), desființarea actului juridic nu și-ar atinge finalitatea⁵⁴.

Principiul *restitutio in integrum* apare pentru prima dată în dreptul roman, ca o nulitate pretoriană. În cazul minorului care încheia un act fără a avea autorizarea tutorelui său, se considera că face o operațiune nulă, însă o asemenea nulitate trebuia pronunțată de pretor. Pretorul desființa actul și dispunea ca ceea ce vânduse/cumpărase minorul să fie restituit, iar prețul să fie înapoiat. O asemenea restituire reșeza lucrurile în *statu quo ante eran*, iar actul juridic (în special *negotium juris*, dar nu se exclude nici *instrumentum*) era considerat că nici nu a existat vreodată. Însă o asemenea *restitutio* nu era altceva decât efectul urmărit de pretor și realizat prin intermediul său, în scopul ca actul cenzurat să nu producă efecte⁵⁵. Ca atare, *restitutio in integrum* apare doar ca un efect al constatării nulității actului juridic, potrivit căruia trebuie restabilită, pe cât posibil, situația anterioară încheierii sale, actul anulat nemaifiind producător de efecte și fiind considerat inexistent.

Din chiar înțelesul principiului repunerii în situația anterioară se poate deduce că aria de aplicabilitate a acestuia interesează exclusiv părțile

⁴⁹ Пляниоль М. Курс французского гражданского права. Часть 1. Теория об обязательствах. Выпуск третий. / пер. с фр. В.Ю. Гартмана. Петроков, 1911, с. 469.

⁵⁰ Ibidem, p. 471.

⁵¹ Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. *Op. cit.*, p. 543.

⁵² Beleiu Gh. Drept civil român: Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil. București: Universul juridic, 2004, p. 231.

⁵³ Malaurie Ph., Aynès L. *Op. cit.*, p. 374.

⁵⁴ Cosmovici P. *Tratat de drept civil. Vol.1. Partea generală.* București: Ed. Academiei R.S.R., 1989, p. 242.

⁵⁵ Răducan G. *Op. cit.*, p. 334.

raportului juridic aflat la baza aceluiași act, iar nu efectele *erga omnes*, de principiu, terții nefiind interesați de restabilirea situației anterioare. În doctrină s-a mai remarcat că acest principiu este consecința principiului retroactivității efectelor nulității și, totodată, apare ca un mijloc de asigurare a eficienței lui practice⁵⁶.

Principiul restabilirii situației anterioare beneficiază de o consacrare legală expresă în legislația civilă a Republicii Moldova, fiind prevăzut în art. 219 alin. (2) Cod civil. Astfel, potrivit acestui text de lege, fiecare parte trebuie să restituie tot ceea ce a primit în baza actului juridic nul, iar în cazul imposibilității de restituire, este obligată să plătească contravaloarea prestației.

În ceea ce privește aspectele de drept comparat în materia reglementării legale a principiului *restitutio in integrum* reținem următoarele.

Astfel, *noul Cod civil român* consfințește acest principiu al efectelor nulității actului juridic în art. 1267 alin. (2), care prevede: „Chiar și în cazul în care contractul este cu executare succesivă, fiecare parte trebuie să restituie celeilalte, în natură sau prin echivalent, prestațiile primite”.

Codul civil al Federației Ruse reglementează principiul repunerii în situația anterioară în art. 167 alin. (2), potrivit căruia: „În cazul în care un act juridic este lovit de nulitate fiecare din părți este obligată să restituie celeilalte tot ceea ce a primit în temeiul actului, iar în cazul imposibilității de restituire în natură (inclusiv atunci când ceea ce partea a primit se exprimă în folosința unui bun, executarea unei lucrări sau prestarea unui serviciu) este obligată să compenseze valoarea prestației în bani – dacă alte consecințe ale nulității actului juridic nu sunt prevăzute de lege”.

*Codul civil al Ucrainei*⁵⁷, referindu-se la obligația de restituire în art. 216 alin. (1), conține o prevedere importantă, potrivit căreia în cazul imposibilității restituirii în natură, partea este obligată să compenseze valoarea prestației la nivelul prețurilor existente la momentul restituirii.

*Codul civil al Republicii Kazahstan*⁵⁸ consacră o serie de reguli specifice în ce privește principiul *restitutio in integrum*. Astfel, art. 157 alin. (3) statuează: „În cazul în care un act juridic

este lovit de nulitate fiecare din părți este obligată să restituie celeilalte tot ceea ce a primit în temeiul actului, iar în cazul imposibilității de restituire în natură - să compenseze valoarea în bani”.

Pe lângă obligația de restituire, alin. (4) al aceluiași articol prevede: „Dacă actul juridic este îndreptat spre atingerea unui scop infracțional, în cazul existenței intenției la ambele părți, tot ceea ce au primit părțile sau trebuiau să primească este supus confiscării în temeiul hotărârii sau sentinței judecătorești. În cazul executării unui astfel de act de către o parte, de la cealaltă parte se confiscă tot ceea ce ea a primit și tot ceea ce trebuia să presteze în folosul primei părți. Dacă nici una din părți nu a executat actul, este supus confiscării tot ceea ce urma să fie executat.”

O altă regulă o găsim în alin. (5) al aceluiași text de lege, potrivit căruia: „În cazul existenței intenției de atingere a unui scop infracțional doar la una din părți, tot ceea ce a primit această parte urmează a fi restituit celeilalte părți, iar de la aceasta din urmă se confiscă tot ceea ce a primit sau trebuia să primească.”

De principiu, restituirea prestațiilor trebuie să fie efectuată în natură. De exemplu, în cazul nulității unui act de vânzare-cumpărare, cumpărătorul trebuie să restituie bunul, iar vânzătorul este ținut să restituie prețul. Sunt însă cazuri când, din diferite motive, părțile sau una din părți nu poate să restituie prestația în natură. Atunci părțile sau partea în imposibilitate este ținută să restituie contravaloarea prestației. Cuantumul contravalorii prestației va fi stabilit prin acordul părților, iar în cazul în care părțile nu vor ajunge la un acord – va fi stabilit de către instanța de judecată⁵⁹.

Întinderea restituirilor depinde de ceea ce s-a primit, în sensul că bunurile trebuie restituite în starea în care au fost primite, iar creanțele la valoarea la care au fost plătite. Dacă bunurile au suferit deteriorări sau pierderi, acestea se vor suporta de cel care le-a pricinuit, iar dacă deteriorările s-au produs fortuit, riscul îl suportă proprietarul (regulă consfințită în art. 318 Cod civil). În cazul în care restituirile se fac prin echivalent, valoarea acestuia se stabilește prin hotărârea judecătorească, dar luând în considerare momentul încheierii actului.

⁵⁶ Boroș G. *Op. cit.*, p. 244.

⁵⁷ Codul civil al Ucrainei. Nr. 435-IV din 16 ianuarie 2003. În: *Ведомости Верховной Рады Украины*, 2003, Nr. 40-44.

⁵⁸ Codul civil al Republicii Kazahstan din 27 decembrie 1994.

⁵⁹ Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol. I. / Coordonatori: Buruiană M., Efrim O., Eșanu N. Chișinău: Tipografia centrală, 2006, p. 434.

În ce privește aplicarea principiului repunerii în situația anterioară, Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție al R.M. „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil” statuează: „Instanțele judecătorești nu se vor limita la faptul indicării asupra repunerii părților în poziția inițială, ci vor indica în dispozitiv, cu motivarea corespunzătoare în considerentele hotărârii, modalitatea de repunere în situația anterioară. Acest aspect rezultă din principiul clarității hotărârii judecătorești, precum și din evitarea eventualelor dificultăți în executarea hotărârilor”⁶⁰.

În efortul de stabilire a temeiului juridic al restituirii prestațiilor, se pleacă de la ideea potrivit căreia aplicarea sancțiunii nulității – ce implică desființarea actului juridic – conduce automat și la dispariția fundamentului executării prestațiilor, astfel apare firesc ca acestea să fie restituite.

În acest sens, în literatura de specialitate s-a afirmat⁶¹ că temeiul restituirii prestațiilor efectuate în executarea actului anulat nu mai poate fi acest act, care este desființat retroactiv; temeiul acțiunii în justiție prin care se solicită restituirea unor asemenea prestații se găsește în acel izvor de obligații care este îmbogățirea fără justă cauză. În alte cuvinte, temeiul restituirii prestațiilor în acest caz îl constituie și un alt principiu fundamental al dreptului: acela care interzice îmbogățirea unei persoane în dauna alteia fără o cauză legitimă.

Însă, așa cum s-a subliniat într-o altă opinie⁶², un asemenea temei nu acoperă toate situațiile posibile, neputând fi generalizat. Astfel, atunci când este vorba de un contract sinalagmatic, iar ambele părți și-au executat obligațiile înainte de anularea acestuia, nu ar mai fi îndeplinite condițiile materiale ale intentării acțiunii întemeiate pe îmbogățirea fără justă cauză, nemaiputându-se vorbi despre mărirea unui patrimoniu și micșorarea altui patrimoniu. Într-o asemenea ipoteză, restituirea prestațiilor executate urmează a fi fundamentată pe plata nedatorată, întrucât obligația fiecăreia dintre părțile contractului sinalagmatic (desființat retroactiv) apare ca și când nu a existat vreodată.

Regula *restitutio in integrum* constituie temeiul juridic al obligării silite la restituire a celui care nu o va face de bună voie, după cum ea întemeiază cererile subsidiare celor de nulitate, prin care se solicită restituirea prestațiilor executate. Prin urmare, practic, o acțiune judecătorească prin care se cere desființarea unui act nul va trebui însoțită și de o cerere sau acțiune în restituirea prestațiilor deja executate în temeiul actului nul, pentru a putea astfel complini efectul nimicitor al nulității cu cel al repunerii părților în *statu quo ante*. Raportul dintre cele două acțiuni este de la principal (cea în nulitate) la accesoriu (cea în restituire), dar fiecare își păstrează fizionomia sa juridică proprie⁶³.

În consecință, trebuie reținut că acțiunea în restituirea prestațiilor efectuate în baza unui act juridic anulat (acțiune care, în principiu, este prescriptibilă extinctiv, indiferent că ar fi vorba de o nulitate relativă ori de o nulitate absolută) nu se confundă cu însăși acțiunea în nulitate (acțiune prescriptibilă sau nu, după cum nulitatea este relativă ori absolută). Astfel, acțiunea în restituire este întotdeauna personală, divizibilă și prescriptibilă extinctiv.

Drept urmare, sub aspect procesual, persoana interesată poate alege una din următoarele căi procedurale:

a) să solicite, în același timp, atât declararea nulității, cât și restabilirea situației anterioare. În această ipoteză, actul de procedură prin care se declanșează procesul civil va avea două capete de cerere, și anume: un capăt de cerere principal, prin care se solicită declararea nulității actului juridic, precum și un capăt de cerere accesoriu, prin care se solicită restituirea prestațiilor efectuate în temeiul actului juridic respectiv. Acest din urmă capăt de cerere va fi soluționat pe fond numai dacă se va admite capătul de cerere principal⁶⁴. Trebuie subliniat faptul că dacă reclamantul nu a cerut decât anularea actului juridic, iar nici pârâtul nu a solicitat, pe calea cererii reconvenționale, restituirea prestațiilor efectuate, instanța nu poate să dispună din oficiu restabilirea situației anterioare întrucât s-ar încălca principiul disponibilității (art. 27 Cod de procedură civilă⁶⁵);

⁶⁰ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil”. Nr.1 din 7 iulie 2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2009, nr. 4 - 5, p. 10.

⁶¹ Pop A., Belei Gh. *Op. cit.*, p. 395.

⁶² Boroi G. *Op. cit.*, p. 244.

⁶³ Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. *Op. cit.*, p. 543.

⁶⁴ Stoica V., Pușcaș N., Trușcă P. *Drept civil. Instituții de drept civil*. București: Universul juridic, 2004, p. 158.

⁶⁵ Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. Nr. 225-XV din 30 mai 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.06.2003, nr. 111-115/451.

b) să solicite mai întâi anularea actului juridic, iar dacă instanța va dispune desființarea acestuia, să declanșeze un al doilea proces, având ca obiect restituirea prestațiilor efectuate în baza actului juridic anulat.

De regulă, principiul repunerii părților în situația anterioară nu ridică probleme deosebite. Trebuie însă să aducem în discuție un aspect privitor la stabilirea echilibrului contractual, și anume: atunci când prestația a fost pecuniară, iar moneda s-a devalorizat, o aplicare corectă a acestui principiu nu poate fi realizată fără a apela la teoria impreviziunii.

Teoria impreviziunii este analizată în materia excepțiilor de la principiul forței obligatorii a actului juridic, însă anumite aspecte ale acestei teorii își pot găsi aplicabilitatea și în cazul principiului *restitutio in integrum*. Aceasta deoarece repunerea părților în situația anterioară nu se poate realiza, practic, fără să avem în vedere și asigurarea echilibrului contractual și a egalității părților, în ipoteza intervenirii unor situații imprevizibile între momentul încheierii contractului și momentul pronunțării nulității sale.

Prin impreviziune se înțelege dezechilibrul care se produce între prestațiile contractuale ca urmare a unei creșteri considerabile și neprevăzute a prețurilor⁶⁶.

Astfel, în ipoteza repunerii în situația anterioară, dacă se constată perturbarea gravă a condițiilor economice ce vizează contractul, intervenția instanței de judecată este posibilă prin intermediul corelării principiului bunei-credințe cu cel al echității. Aceasta deoarece repunerea părților în situația anterioară nu trebuie să determine inegalitatea economică a acestora.

În vederea restabilirii echilibrului contractual, instanța va recurge la un criteriu de apreciere; în acest demers este necesară atât o plasare în trecut, pentru a aprecia echilibrul inițial, cât și o privire în momentul pronunțării hotărârii de anulare.

Criteriul proporționalizării va fi utilizat de către instanță prin raportare și la rezultatele expertizelor de diferite feluri care se impun în cauză. De asemenea, un alt factor poate interveni în acest calcul, cu rol restrictiv, este vorba de riscul normal care va fi suportat de debitorul obligației excesiv de oneroase sau de către creditorul prestației diminuate, în sensul că el va fi scăzut din valoarea astfel modificată a prestației⁶⁷.

Concret, intervenția nemijlocită a instanței poate privi prestația a cărei valoare s-a modificat substanțial sau/și contraprestația.

Pentru ipoteza în care valoarea unei prestații a crescut dincolo de limitele previzibile, soluția poate consta în majorarea prestației corelative sau în diminuarea cantitativă a acesteia. În mod similar, reducerea valorii unei prestații poate antrena fie recurgerea la varianta creșterii sale cantitative, fie la micșorarea contraprestației.

Din punct de vedere procedural, revizuirea prestațiilor se poate dispune numai dacă s-a solicitat repunerea părților în situația anterioară de partea care a solicitat pronunțarea nulității și este afectată de dezechilibrul apărut între momentul încheierii actului și cel al anulării sale. Acțiunea poate fi introdusă fie odată cu cererea de declarare a nulității, fie ulterior, în termenul de prescripție a dreptului la acțiune.

În contextul analizei principiului restabilirii situației anterioare considerăm oportun a invoca un caz din practica judiciară a instanțelor naționale în această materie, și anume Decizia Colegiului economic al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „*Prin declararea nulității contractului, care are semnificația desființării retroactive a acestui contract, dispăre temeiul juridic al executării prestațiilor*”, nr. 2rae-181/2005 din 29 septembrie 2005⁶⁸.

Astfel, la 30.10.2001 Î.S. „Calea Ferată din Moldova” a chemat în judecată Compania de Asigurări „Artas” și Î.M. „Basarabia LWIN Invest” S.R.L. pentru încasarea sumei de 222680,14 lei. Reclamanta a motivat că în aprilie-mai 1999 a prestat întreprinderii „Basarabia LWIN Invest” S.R.L. servicii de transport în valoare de 205850,54 lei și a contractat eliberarea garanției financiare în sumă de 16829,60 lei. Reclamanta consideră că suma solicitată urmează a fi încasată de la Compania de Asigurări „Artas” care și-a asumat obligația de plată a serviciilor prestate.

Prin hotărârea din 7 februarie 2002 Judecătoria Economică de circumscripție Chișinău a respins acțiunea. Nefiind de acord cu hotărârea, Î.S. „Calea Ferată din Moldova” a declarat apel. Prin decizia din 25 septembrie 2002 Curtea de Apel

⁶⁶ Florescu G. *Op. cit.*, p. 254.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 256.

⁶⁸ Decizia Colegiului economic al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „*Prin declararea nulității contractului, care are semnificația desființării retroactive a acestui contract, dispăre temeiul juridic al executării prestațiilor*”. Nr. 2 rae-181/2005 din 29 septembrie 2005.

Economică a respins apelul cu menținerea hotărârii instanței de fond.

Prin decizia din 18 decembrie 2002 Colegiul civil al Curții Supreme de Justiție a menținut fără modificări hotărârile instanțelor judecătorești, respingând ca nefondat recursul declarat de Î.S. „Calea Ferată din Moldova”.

La 24.12.2004 Î.S. „Calea Ferată din Moldova” a înaintat cerere de revizuire. Prin decizia Colegiului economic al Curții Supreme de Justiție din 13.01.2005 a fost admisă revizuirea, casate decizia Colegiului civil din 18.12.2002 și decizia Judecătoriei Economice cu remiterea cauzei la rejudecare în instanța de apel.

Rejudecând cauza în ordine de apel, prin decizia din 18.04.2005, Curtea de Apel Economică a admis apelul, a casat hotărârea instanței de fond, pronunțând o hotărâre nouă de încasare de la S.R.L. „Basarabia LWIN Invest” în beneficiul Î.S. „Calea Ferată din Moldova” 222680,14 lei.

Î.M. „Basarabia LWIN Invest” S.R.L. a declarat recurs împotriva deciziei Curții de Apel Economică, motivând: Î.S. „Calea Ferată din Moldova” a transportat marfa din contul datoriei sale către Compania de Asigurări „Artas”; acțiunea a fost înaintată cu omiterea termenului de prescripție de 9 luni stabilit de art. 33 din Convenția cu privire la transportarea internațională a încărcăturilor pe cale ferată.

Primind recursul spre judecare, verificând argumentele invocate, audiind reprezentanții părților, examinând materialele cauzei, Colegiul economic lărgit al Curții Supreme de Justiție a considerat că recursul urmează a fi admis, iar decizia instanței de apel și hotărârea primei instanțe sunt pasibile de casat, având în vedere următoarele:

Colegiul a apreciat că în fața instanței stă litigiul privitor la repunerea în situația anterioară încheierii între Compania de Asigurări „Artas” și Î.S. „Calea Ferată din Moldova” a contractului de asigurări nr.6001168 din 15 octombrie 1998 considerat nul de Curtea de Apel Chișinău prin decizia din 14 septembrie 2004.

Potrivit contractului menționat, Î.S. „Calea Ferată din Moldova” și-a asumat obligații de achitare a primelor de asigurare în contul Companiei de Asigurări „Artas”. Potrivit actului de verificare din 02.04.1999 (f.d.34) la situația din martie 1999 Î.S. „Calea Ferată din Moldova” datora Companiei de Asigurări „Artas” 631808 lei. Materialele dosarului demonstrează că Î.S. „Calea Ferată din Moldova” și-a stins față de compania de asigurări obligațiile în sumă de 222680,14 lei prin

prestarea serviciilor către Î.M. „Basarabia LWIN Invest” S.R.L.

În împrejurările în care contractul de asigurare a fost declarat nul prin decizia Curții de Apel Chișinău din 14.09.2004, în speță, se impune principiul restabilirii situației anterioare prevăzut de art. 50 al Codului civil din 26 decembrie 1964, art. 219 al Codului civil din 6 iunie 2002. Prin declararea nulității contractului, care are semnificația desființării retroactive a acestui contract, dispăre temeiul juridic al executării prestațiilor. Astfel că, tot ce a primit Compania de Asigurări „Artas” în temeiul contractului de asigurare declarat nul trebuie restituit. Ca urmare, în sarcina Companiei de Asigurări „Artas” urmează a fi pusă obligația restituirii în contul Î.S. „Calea Ferată din Moldova” a contravalorii serviciilor prestate întreprinderii „Basarabia LWIN Invest” S.R.L.

Un alt exemplu relevant sub aspectul restabilirii situației anterioare îl reprezintă hotărârea Judecătoriei Ciocana din 21 februarie 2006, pronunțată în cauza civilă D.I. împotriva D.E. și alții cu privire la declararea nulității contractului de privatizare a apartamentului. Astfel, reclamantul a pierdut dreptul la spațiul locativ din ap.53, str. Albișoara, nr.19, prin hotărârea Judecătoriei Ciocana, mun. Chișinău din 16.03.2004, menținută în apel. După această dată, pârâții au privatizat spațiul locativ, la data de 15.02.2005, însă hotărârea prin care reclamantul fusese decăzut din dreptul la spațiul locativ, a fost casată prin decizia Curții Supreme de Justiție din 10.08.2005. Deci, temei pentru prezenta acțiune de declarare a nulității contractului de privatizare din 15.02.2005 a constituit restabilirea situației anterioare hotărârii de declarare a reclamantului cu spațiul locativ pierdut din 16.03.2004, iar nulitatea contractului de privatizare constituie un efect al casării hotărârii de declarare a reclamantului cu spațiul locativ pierdut. Sub acest aspect, considerăm corectă soluția emisă prin hotărârea judecătoriei Ciocana, mun. Chișinău din 21.02.2006, prin care acțiunea a fost admisă cu declararea nulității contractului de privatizare și restabilirea situației anterioare încheierii contractului, adică cu posibilitatea reclamantului de a participa la încheierea unui nou contract de privatizare. În același timp, remarcăm aspectul motivării soluției de anulare a contractului, instanța făcând trimitere la art. 228 Cod civil, constatând că pârâții au încheiat prin dol contractul. Considerăm că nu a existat dol, deoarece nu poate fi vorba despre comportamentul dolosiv al pârâtului ce ar

consta în prezentarea hotărârii judecătorești din 16.03.2004 la Comisia de Privatizare, deoarece aceasta era situația juridică reală la momentul respectiv, ulterior ea fiind schimbată prin decizia instanței superioare.

Excepțiile de la principiul restabilirii situației anterioare. În ipoteza nulității actului juridic care a fost deja executat, efectele clasice ale nulității nu se vor putea produce întotdeauna pentru că se vor pomeni, uneori, în prezența unor imposibilități juridice sau materiale. În acest caz, eficacitatea nulității este atenuată pentru că revenirea la *statu quo ante* este sortită eșecului⁶⁹.

Constituie excepții de la principiul *restitutio in integrum* acele situații în care, deși actul juridic este anulat, nu sunt supuse restituirii, în tot sau în parte, prestațiile efectuate în baza aceluiași act, datorită unor principii de drept care justifică menținerea lor ca valabile⁷⁰.

Prin urmare, ca și în cazul excepțiilor de la principiul retroactivității, excepțiile de la principiul *restitutio in integrum* presupun ipoteza în care actul juridic este anulat, dar unele efecte sau chiar toate efectele, produse în intervalul cuprins între momentul încheierii și momentul anulării, sunt menținute. Precizarea este necesară pentru a ne feri să confundăm cazurile ce constituie excepții de la acest principiu cu acele cazuri în care actul juridic, deși încheiat cu nerespectarea unor condiții de valabilitate, este menținut valabil în întregime – pentru trecut și pentru viitor. Cu toate că ambele categorii de cazuri presupun existența unor principii de drept care vin în „conflict” cu instituția nulității, înlăturând-o, ele nu trebuie confundate.

Fiind făcute precizările de rigoare, vom reține următoarele cazuri de excepții de la principiul restabilirii situației anterioare:

1) Cazul posesorului de bună-credință care păstrează fructele culese în intervalul de timp cât a durat buna sa credință (art. 311 alin. (1) Cod civil al R.M.), situație în care neaplicarea principiului *restitutio in integrum* se întemeiază pe ideea protecției posesorului de bună-credință.

Astfel, art. 311 Cod civil al R.M., intitulat „Obligațiile și drepturile pe care le are posesorul de bună-credință în legătură cu predarea bunului”, la alin. (1) statuează:

„Posesorul de bună-credință care nu are dreptul să posedă bunul sau care a pierdut acest drept este obligat să-l predea persoanei îndreptățite.

În cazul în care persoana îndreptățită nu-și realizează dreptul, iar posesorul consideră pe bună dreptate că trebuie să păstreze posesiunea în continuare, fructul bunului și drepturile aparțin posesorului”.

În fraza a doua din alin. (1) se vorbește despre un efect al posesiei de bună-credință și anume – dobândirea dreptului de proprietate asupra fructelor de către posesorul de bună-credință. Dispoziția din această normă, după cum susțin unii autori⁷¹, ridică mai multe semne de întrebare. Astfel, nu este clară necesitatea includerii prevederii „în cazul în care persoana îndreptățită nu-și realizează dreptul”, fiindcă dacă într-adevăr persoana îndreptățită nu va formula cererea de restituire a bunului, atunci acesta din urmă va continua să fie posesor, bucurându-se de toate drepturile rezultate din această stare de fapt. Pe de altă parte, nu este clară nici prevederea „iar posesorul consideră pe bună dreptate că trebuie să păstreze posesiunea în continuare”, fiindcă nu găsim răspunsul la întrebarea când posesorul va fi îndreptățit „să păstreze posesiunea în continuare”, dacă la începutul frazei se afirmă că cel îndreptățit nu formulează cererea, or, într-o asemenea situație, posesorul în toate cazurile va fi îndreptățit să păstreze posesiunea. În consecință, conchid aceiași autori, până la momentul încetării bunei-credințe posesorului îi revin fructele, și anume acesta trebuie considerat a fi sensul ce se desprinde din prevederea analizată.

Mult mai reușită în această privință este viziunea legiuitorului român, care în art. 962 din noul Cod civil, intitulat „Condițiile dobândirii fructelor bunului posedat”, prevede explicit:

„(1) Posesorul de bună-credință dobândește dreptul de proprietate asupra fructelor bunului posedat.

(2) Posesorul trebuie să fie de bună-credință la data perceperii fructelor”.

Criteriile de determinare a posesiei de bună-credință sunt stabilite în art. 307 Cod civil al R.M., conform căruia:

„(1) Este considerată posesor de bună-credință persoana care posedă legitim sau care se poate considera îndreptățită să posedă în urma unei examinări diligente, necesare în raporturile civile, a

⁶⁹ Ionașcu Tr., Barasch E. *Op. cit.*, p. 87.

⁷⁰ Pop A., Beleiu Gh. *Op. cit.*, p. 396.

⁷¹ Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol. I. / Coordonatori: Buruiiană M., Efrim O., Eșanu N. Chișinău: Tipografia centrală, 2006, p. 586.

temeiurilor îndreptățirii sale. Buna-credință este prezumată.

(2) Posesiunea de bună-credință încetează dacă proprietarul sau o altă persoană cu drept preferențial înaintează posesorului pretenții întemeiate⁷².

Dobândirea de către posesorul de bună-credință a fructelor se întemeiază pe ideea de echitate. Posesorul a fost de bună-credință și a cules fructele, considerându-se proprietar. A-l sili să le restituie ar fi o sarcină prea oneroasă.

În acest domeniu, neaplicarea principiului *restitutio in integrum* se întemeiază pe principiul ocrotirii bune-credințe. Ipoteza este următoarea: de exemplu, printr-un act juridic încheiat cu nesocotirea unor dispoziții legale referitoare la condițiile sale de validitate, A îi transmite lui B dreptul de proprietate asupra unui bun frugifer. Deși principiul repunerii părților în situația anterioară ar impune ca B să-i restituie lui A nu numai bunul, ci și fructele acelui bun pe care le-a cules, întrucât se consideră că el nu a fost niciodată proprietarul acelui bun, deci nu a avut nici una din prerogativele dreptului de proprietate (aici interesează prerogativa de a culege fructele), totuși B, în măsura în care a fost de bună-credință (ceea ce înseamnă că la încheierea actului juridic a avut convingerea că a dobândit în mod valabil dreptul de proprietate, deci nu a cunoscut cauza de nulitate), va reține fructele culese în intervalul de timp cât a durat buna sa credință (buna-credință încetează, cel mai târziu, în momentul introducerii cererii în declararea nulității, fiind însă posibil să înceteze și înainte de acest moment), urmând a restitui numai bunul, precum și fructele dobândite ulterior momentului în care a încetat buna-credință.

Considerând că vocația normală a fructelor este aceea de a fi consumate, legea permite posesorului de bună-credință să le păstreze și să nu le restituie. În doctrina franceză s-a susținut, pe bună dreptate, că după ce a perceput fructele, acesta probabil că le-a cheltuit: el și-a sporit cheltuielile sau, cum se spunea odinioară în familiile burgheze, el și-a „făcut” casa ospitalieră: *lautius vixit non est locupletior* (a trăit mai în fast, nu a devenit mai bogat)⁷². A-l obliga să restituie totalitatea fructelor ar însemna să-l sărăcești; în consecință, în considerația bune sale credințe, legea stabilește o „amnistie pentru fructe”: dobânditorul al cărui titlu

este nul poate să păstreze fructele percepute până în ziua în care cererea în nulitate este introdusă.

În consecință, s-a reținut soluția constantă că dobânditorul nu va fi obligat să restituie fructele decât din ziua când va fi introdusă acțiunea în nulitate. O dată în plus, va exista ocazia de a face apel la conceptul de bună-credință⁷³.

2) Cazul aplicării principiului *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* (nimănu nu îi este îngăduit să se prevaleze de propria imoralitate pentru a obține protecția judiciară a unui drept).

Acțiunea în restituirea prestației, efectuată în temeiul unui contract imoral, poate fi paralizată de nedemnitătea reclamantului, susținându-se că acela care se prevalează de propria sa turpitudine nu va fi luat în considerare în justiție⁷⁴.

Potrivit unei tradiții milenare, cristalizată în adagiul *nemo auditur propriam turpitudinem allegans*, nimănu nu îi este îngăduit să se prevaleze în fața justiției de propria sa imoralitate pentru a-și valorifica un drept, de cele mai multe ori pentru a obține restituirea prestației executate în baza unui act juridic nul din pricina caracterului imoral al obiectului sau cauzei actului⁷⁵. Regula s-a conturat treptat, fără să fie consacrată legislativ.

Nemo auditur propriam turpitudinem allegans este un adagiu latin care se aplică în toate sistemele de drept aparținând familiei romano-germanice și exprimă regula de natură morală, potrivit căreia nimănu nu-i este îngăduit să tragă foloase prin invocarea în justiție a propriei sale imoralități.

Această regulă reprezintă un refuz la acțiune pentru cei care urmăresc să se folosească în fața instanței de actele lor imorale, încercând să obțină astfel un titlu. Procedural, regula *nemo auditur* îi conferă pârâtului o excepție pe care doctrina a numit-o excepția de nedemnităte: urmărit în restituirea unui bun primit în virtutea unui contract nul pentru imoralitate, pârâtul opune nedemnitătea reclamantului.

Fundamentul atribuit excepției îi explică domeniul. Astfel:

- ea nu se poate opune decât acțiunii în restituire, niciodată acțiunii în nulitate: există un mare interes în a face să dispară un contract imoral; ea nu se opune nici acțiunii în răspundere: autorul

⁷³ Ionașcu Tr., Barasch E. *Op. cit.*, p. 87.

⁷⁴ Mazeaud H., Mazeaud J., Chabas Fr. *Op. cit.*, p. 483.

⁷⁵ Cosma D. Teoria generală a actului juridic civil. București: Ed. Științifică, 1969, p. 349.

⁷² Malaurie Ph., Aynès L., Stoffel-Munck Ph. *Op. cit.*, p. 376.

unei culpe nu poate scăpa nici de răspunderea sa invocând culpa victimei, chiar frauduloasă, nici de o acțiune în rezoluțiunea unui contract;

- ea nu funcționează, în general, decât dacă există imoralitate și nu simplă ilicitețe, și chiar în acest caz, excepția de nedemnitate este eliminată dacă imoralitatea este constituită de o infracțiune penală: politica reprimării înlătură uneori excepția de nedemnitate. Astfel, în jurisprudența franceză s-a reținut că prostituata poate, în ciuda imoralității contractului, să facă să i se restituie sumele pe care le-a vărsat proxenetului său⁷⁶.

În continuarea acestor rațiuni, în doctrina franceză s-a subliniat că regula *nemo auditur* are un domeniu strict limitat: în principiu, ea nu este aplicabilă atunci când a fost violată o normă imperativă, ci numai în cazul turpitudinii, prin acest termen subînțelegându-se un atentat la o regulă de morală sexuală, cum ar fi vânzările „caselor de toleranță”⁷⁷. Cu toate acestea, este de menționat că regula aceasta nu paralizează acțiunea în nulitate, ci doar acțiunea în restituire care o urmează. În fine, acțiunea adagiului este exclusă pentru liberalități.

S-a mai susținut că enunțul regulii este înșelător, lăsând să se creadă că ea ar paraliza orice acțiune în justiție în care reclamantul invocă violarea legii pe care el a comis-o. În consecință, s-a reținut că ar fi mai bine să se utilizeze o altă exprimare a regulii: *in pari causa turpitudinis cessat repetitio* (în caz de imoralitate egală a celor două părți la un contract, acțiunea în restituire este inadmisibilă)⁷⁸.

Prin urmare, acțiunea în restituire va fi respinsă dacă va rezulta că reclamantul invocă propria sa turpitudine pentru a obține restituirea prestației.

Problema prealabilă pe care o ridică această regulă este dacă ea poate fi operantă în lipsa unui text de lege care s-o consfințească expres, mai ales ținând seama de faptul că în sistemul nostru juridic singura sursă de drept o constituie legea. După părerea noastră, maxima *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* poate avea un suport de text în art. 9 alin. (1) Cod civil al R.M. și ca atare poate fi aplicabilă și în dreptul nostru civil. Într-adevăr, potrivit dispoziției legale citate, persoanele fizice și juridice participante la raporturile juridice civile trebuie să își exercite drepturile și să își execute

obligațiile cu bună-credință, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică și cu *bunele moravuri* (s.n.). Exercitarea dreptului de a cere restituirea unei prestații efectuate în temeiul unui act juridic imoral, invocarea propriei turpitudini pentru a obține restituirea nu poate fi considerată conformă cu bunele moravuri. Regulile de conviețuire socială nu pot îngădui reclamantului care a încheiat un act juridic nul și l-a executat, să se prevaleze apoi de fapta sa reprobabilă pentru a redobândi prestația executată. De aceea considerăm că deși regula *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* nu este consacrată expres în legislația noastră actuală, ea nu este lipsită de suport legal și poate îndeplini o funcție utilă în practica încheierii și executării actelor juridice.

În sprijinul opiniei noastre s-a pronunțat și practica judiciară națională. Astfel, Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil”, enumerând excepțiile de la principiul repunerii părților în situația anterioară, numește și actele juridice cu obiect imoral sau cauză imorală⁷⁹.

În consecință, principiul *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* se aplică atât sub aspectul dreptului procesual, în privința admisibilității exercitării acțiunii în justiție, cât și în planul dreptului material, în domeniul actelor juridice cu obiect imoral sau cauză imorală, această excepție fiind apreciată ca o armă de descurajare a încheierii unor asemenea acte, deci ca o garanție a respectării regulilor de conviețuire socială în raporturile juridice civile.

Sensul adagiului implică o precizare: acela care a încheiat un contract imoral nu e privat de dreptul de a invoca nulitatea, îndeosebi pe cale de excepție, pentru a refuza executarea angajamentelor sale; ceea ce i se refuză este numai dreptul de a obține restituirea prestațiilor executate.

În situația în care una din părți urmărește un scop imoral pe care cealaltă parte nu-l cunoaște sau îl ignoră, deși contractul este nul (deoarece necunoașterea caracterului imoral nu acoperă nulitatea), în exercitarea acțiunii în restituire trebuie operată o distincție.

⁷⁶ Malaurie Ph., *Op. cit.*, p. 379 - 380.

⁷⁷ Mazeaud H., Mazeaud J., Chabas Fr. *Op. cit.*, p. 484.

⁷⁸ Malaurie Ph., Aynès L., Stoffel-Munck Ph. *Op. cit.*, p. 380.

⁷⁹ Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil”. Nr.1 din 7 iulie 2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova, 2009, nr. 4-5, p. 10.

Astfel, cel care nu a cunoscut caracterul imoral al convenției poate să profite de consecințele juridice ale nulității, refuzând să restituie ce a primit în baza ei. Cealaltă parte nu va putea să obțină restituirea și nici nu poate să invoce nulitatea dacă este urmărită în executarea contractului. Aceasta nu înseamnă că nulitatea este relativă. Este o nulitate absolută, însă aplicarea regulii *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* este de natură să bulverseze efectele normale ale nulității, făcând ca o convenție nulă să fie totuși producătoare de efecte juridice sau, altfel spus, să facă posibilă menținerea situației juridice deși s-a constatat nulitatea convenției pe baza căreia s-a creat⁸⁰.

Evident că exercițiul acțiunii în nulitate din partea celui vinovat de încheierea convenției cu o cauză imorală trebuie admis deoarece este de principiu că în cazul nulității absolute orice persoană interesată, chiar și cea care a luat parte la încheierea actului, are dreptul să ceară constatarea ei, fără să i se poată opune prescripția, ceea ce primează fiind interesul general și nu cel personal, ca în cazul nulității relative.

Dimpotrivă, exercițiul acțiunii în restituire a ceea ce persoana vinovată a plătit în baza unei astfel de convenții nu trebuie admis, făcând astfel aplicabilă regula *nemo auditur propriam turpitudinem allegans*.

Ținem să subliniem că această regulă este aplicabilă, în principiu, numai actelor juridice imorale, nu și celor ilicite; cu alte cuvinte, regula nu se aplică acelor acte care încalcă o dispoziție legală, fără să fie în același timp și potrivnice regulilor de conviețuire socială. Într-adevăr, termenul de „turpitudine” la care se referă regula pare adecvat numai actelor juridice imorale, nu și celor ilicite *stricto sensu*.

Pe de altă parte, dacă aplicarea maximei *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* ar fi extinsă și la actele juridice ilicite, efectele nulității ar fi practic paralizate în cele mai multe cazuri, validându-se astfel indirect actele contrare legii⁸¹.

În consecință, în doctrină s-a reținut⁸² că aplicarea regulii *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* trebuie să se facă circumstanțiat, ținându-se seama îndeosebi de următoarele situații:

- ea se aplică numai actelor juridice imorale nu și celor ilicite, deoarece, în caz contrar, s-ar ajunge la validarea unor acte juridice contrare legii;

- când obligația de restituire este generată de săvârșirea unei infracțiuni, imperativul restabilirii integrale a situației anterioare exclude aplicarea regulii în cauză;

- când ambele părți se fac vinovate de imoralitate, acțiunea în restituire se va respinge indiferent de gravitatea nedemnității fiecăreia dintre ele;

- aplicarea regulii în discuție trebuie exclusă și în situația în care aplicarea ei ar încuraja, în cele din urmă, încheierea de acte juridice având un scop imoral, cum este de exemplu cazul donațiilor făcute în vederea începerii, menținerii sau reluării raporturilor de concubinaj.

Concluzionând asupra acestei excepții de la principiul restabilirii situației anterioare, menționăm că regula *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* își găsește justificarea prin interesul social de a zădărnici încheierea actelor juridice potrivnice regulilor morale de conviețuire. Știind că dacă încheie un act juridic imoral nu pot pretinde executarea lui sau, dacă l-au executat, riscă să nu obțină restituirea prestațiilor, părțile vor fi adeseori împiedicate să încheie un atare act. Nesiguranța pe care o creează incidența regulii *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* are asupra părților un efect inhibitiv. Se realizează astfel, preventiv, o operă de moralizare a actelor juridice⁸³.

Nu este mai puțin adevărat că respingerea acțiunii în restituire ca inadmisibilă în asemenea cazuri are și aspecte negative: ea înlătură efectele nulității unui act imoral și îngăduie uneia dintre părți să păstreze rodul unui asemenea act.

Ieșirea din dilema în care este pus legiuitorul obligat să opteze între posibilitatea acordată pârâtului de a beneficia de un act imoral, în cazul aplicării regulii *nemo auditur propriam turpitudinem allegans*, și admisibilitatea acțiunii în restituire, în care reclamantul se prevalează de propria sa imoralitate, o constituie desființarea actului nul, cu toate consecințele stabilite de lege ce decurg de aici.

Unele legislații civile, considerând insuficientă aplicarea regulii *nemo auditur* în materia efectelor nulității contractelor imorale, au mers mult mai departe și au optat pentru introducerea confiscării în folosul statului a prestației executate în beneficiul pârâtului, pentru ca

⁸⁰ Dogaru I. Drept civil român. Idei producătoare de efecte juridice. București: ALL BECK, 2002, p. 697.

⁸¹ Cosma D. *Op. cit.*, p. 351.

⁸² Reghini I. *Op. cit.*, p. 83 - 84.

⁸³ Cosma D. *Op. cit.*, p. 350.

acesta să nu profite de imoralitatea reclamantului, la care acesta este, de cele mai multe ori, părtaș sau pe care o cunoaște.

Este cazul Codului civil al Federației Ruse, care, în alin. (2) și (3) ale art. 169, consacrat nulității actului juridic ce contravine ordinii publice sau bunelor moravuri, statuează:

„În cazul constatării intenției la ambele părți ale actului, dacă acesta a fost executat de către ambele părți, tot ceea ce au primit părțile se încasează în beneficiul Federației Ruse. În cazul executării actului de către una din părți, de la cealaltă parte se încasează în beneficiul Federației Ruse tot ceea ce ea a primit și tot ceea ce trebuia să presteze în folosul primei părți.

În cazul constatării intenției doar la una din părți, tot ceea ce a primit această parte urmează a fi restituit celeilalte părți, iar de la aceasta din urmă se încasează în beneficiul Federației Ruse tot ceea ce a primit sau trebuia să primească.”

Același tratament juridic al efectelor nulității actelor ce contravin ordinii publice sau bunelor moravuri îl găsim în Codul civil al Republicii Belarus⁸⁴ (art. 170 alin. (2) și (3)) și în Codul civil al Republicii Kazahstan (art. 157 alin. (4) și (5)), acesta din urmă folosind în mod expres termenul de „confiscare”.

Trebuie să menționăm că această soluție, pe bună dreptate, a fost dur criticată atât în doctrina rusă, cât și în proiectul Concepției de perfecționare a Codului civil al Federației Ruse⁸⁵, autorii căruia au calificat această măsură drept inadecvată esenței dreptului civil, apreciind că funcția sancționatorie aplicată în acest caz revine dreptului public (pct. 1.6.7. §2 titlul V al Concepției).

Cu toate acestea, în doctrina rusă au fost formulate o serie de obiecții temeinic argumentate asupra modificărilor ce sunt propuse în proiectul vizat, invocându-se experiența legislativă a statelor europene. Astfel, s-a exprimat opinia⁸⁶ că această sancțiune represivă, care este absolut improprie dreptului privat, se aplică pentru un comportament

ce contravine nu legii, ci unor criterii vagi, cum sunt bazele ordinii publice și bunelor moravuri. Acest fapt, susține autorul, transformă art. 169 Cod civil al Federației Ruse într-un mijloc periculos de expropriere, care poate fi pus în aplicare destul de arbitrar, din care cauză această sancțiune urmează să fie exclusă din legislație ca un arhaism reminiscent al orânduirii sovietice.

Mai mult decât atât, autorul consideră că temeiul nulității prevăzut în art. 169 este lipsit de eficiență practică, deoarece dublează cauza de nulitate consacrată în art. 168 (nulitatea actului juridic ce contravine legii), motiv pentru care autorul atribuie această normă la categoria „paragrafelor de cauciuc”⁸⁷. În consecință, autorul optează, argumentat, pentru excluderea art. 169 din Codul civil al Federației Ruse, susținând că acest fapt nu va avea implicații negative asupra ordinii publice, ci, dimpotrivă, excluderea acestui temei de nulitate vag va contribui la sporirea clarității juridice a textelor legale în materie de nulitate.

3) Posibilitatea invocării uzucapiunii. O altă situație de excepție de la principiul repunerii în situația anterioară este cazul când dobânditorul dintr-un act juridic lovit de nulitate, prin care s-a transmis dreptul de proprietate sau un alt drept real principal, ar putea invoca uzucapiunea (în condițiile art. 332, 333 Cod civil).

Menționăm că în literatura de specialitate nu există unitate de păreri în ce privește excepția în discuție. Astfel, după unii autori⁸⁸, posibilitatea invocării uzucapiunii reprezintă o excepție de la principiul *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis*. În ceea ce ne privește, însă, susținem opinia, potrivit căreia dobândirea dreptului real este consecința exercitării posesiei în condițiile prevăzute de lege, iar nu a menținerii actului juridic subsecvent prin care uzucapantul a intrat în posesia bunului respectiv⁸⁹.

În consecință, subliniem că uzucapiunea poate paraliza atât acțiunea în revendicare, cât și instituția nulității actului juridic civil, însă acest fapt nu demonstrează că ar fi vorba de o excepție de la principiul *resoluto jure dantis, resolvitur jus accipientis*, dimpotrivă, ea trebuie calificată drept o veritabilă excepție de la principiul *restitutio in integrum*.

4) Cazul în care a intervenit prescripția extintivă a acțiunii în restituirea prestațiilor

⁸⁴ Codul civil al Republicii Belarus. Nr. 218-3 din 7 decembrie 1998.

⁸⁵ Концепция совершенствования общих положений Гражданского кодекса Российской Федерации // Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 18.07.2008.

⁸⁶ Тузов Д.О. Общие вопросы недействительности сделок в проекте Концепции совершенствования Гражданского кодекса Российской Федерации. În: Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации, 2009, №. 6, с. 30.

⁸⁷ Ibidem, p. 29.

⁸⁸ Cosmovici P. *Op. cit.*, 246.

⁸⁹ Boroi G. *Op. cit.*, p. 249.

executate în temeiul actului juridic lovit de nulitate. Am arătat mai sus că acțiunea în nulitate (prescriptibilă sau imprescriptibilă, după cum este incidentă o cauză de nulitate relativă sau absolută) trebuie deosebită de acțiunea în restituirea prestațiilor executate în baza actului juridic care a fost anulat.

Chiar în ipoteza exercitării concomitente a celor două acțiuni în același proces, cele două cereri nu se confundă, chiar dacă între ele va exista un raport de accesorialitate, soluția dată cererii principale în declararea nulității determinând și admiterea cererii accesorii în pretenții având ca obiect restituirea prestațiilor executate în temeiul actului anulat⁹⁰.

În consecință, acțiunea în restituirea unor prestații efectuate în baza unui act juridic lovit de nulitate nu se confundă cu însăși acțiunea în nulitate, ci este o acțiune independentă și supusă, în toate cazurile, prescripției extinctive. Grație acestui fapt, invocarea expirării termenului de prescripție extinctivă de către persoana îndreptățită (art. 271 Cod civil) va constitui o piedică de netrecut în calea acțiunii principiului repunerii părților în situația anterioară încheierii actului nul.

Bibliografie:

1. Codul civil al Republicii Moldova. Nr. 1107-XV din 6 iunie 2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, nr. 82-86.
2. Codul familiei al Republicii Moldova. Nr. 1316-XIV din 26 octombrie 2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 26.04.2001, nr. 47-48/210.
3. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova. Nr. 225-XV din 30 mai 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.06.2003, nr. 111-115/451.
4. Codul muncii al Republicii Moldova. Nr. 154 din 28 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 29.07.2003, nr. 159-162/648.
5. Codul civil al României. Nr. 287 din 17 iulie 2009. În: Monitorul Oficial, 15.07.2011, nr. 505. Intrat în vigoare: 01.10.2011.
6. Codul civil al Federației Ruse. Partea I. Nr. 51-Ф3 din 30 noiembrie 1994.
7. Codul civil al Ucrainei. Nr. 435-IV din 16 ianuarie 2003. În: Ведомости Верховной Рады Украины, 2003, Nr. 40-44.
8. Codul civil al Republicii Kazahstan din 27 decembrie 1994.

9. Codul civil al Republicii Belarus. Nr. 218-3 din 7 decembrie 1998.
10. Codul familiei al Federației Ruse. Nr. 223-Ф3 din 29 decembrie 1995. În: Собрание законодательства РФ, 01.01.1996, nr. 1.
11. Codul familiei al Ucrainei. Nr. 2947-III din 10 ianuarie 2002. În: Голос Украины, 26.02.02, nr. 38.
12. Beleiu Gh. Drept civil român: Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil. București: Universul juridic, 2004. 606 p.
13. Boca S. Reflecții privind definirea efectelor nulității actului juridic civil. În: Legea și viața, 2012, nr. 2, p. 38-40.
14. Boca S. Instituția nulității actului juridic civil și a efectelor ei în legislația, doctrina și practica judiciară a Republicii Moldova. În: Mat. conf. șt.-pract. intern. dedicate celei de-a XX-a aniversări de la întemeierea Procuraturii Republicii Moldova „Procuratura Republicii Moldova la 20 ani. Rolul și locul Procuraturii într-un stat de drept”. Chișinău: „Elena – V.I.”, 2012, p. 226 - 236.
15. Boca S. Analiza investigațiilor științifice în materia efectelor nulității actului juridic civil în doctrina statelor străine. În: Mat. conf. șt. intern. anuale a doctoranzilor și tinerilor cercetători „Tendințe contemporane în evoluția patrimoniului istoric și juridic al Republicii Moldova”. Chișinău: CEP USM, 2012, p. 15-39.
16. Boroș G. Drept civil. Partea generală. Persoanele. București: ALL BECK, 2001. 420 p.
17. Comentariul Codului civil al Republicii Moldova. Vol. I. / Coordonatori: Buruiană M., Efrim O., Eșanu N. Chișinău: Tipografia centrală, 2006. 816 p.
18. Концепция совершенствования общих положений Гражданского кодекса Российской Федерации // Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 18.07.2008.
19. Cosma D. Teoria generală a actului juridic civil. București: Ed. Științifică, 1969. 472 p.
20. Cosmovici P. Tratat de drept civil. Vol.1. Partea generală. București: Ed. Academiei R.S.R., 1989. 360 p.
21. Decizia CEDO „SRL „Unistar Vemtures GmbH” versus Moldova. Nulitatea contractului privind crearea întreprinderii mixte (pct.1 art.6 din Convenție, art.1 din Protocolul 1)” din 20 februarie 2007. În: „Hotărârile și deciziile CEDO în cauzele moldovenești”, vol. V (01.01.2007-30.06.2007), 2009, p. 333 - 339.
22. Decizia Colegiului economic al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Prin declararea nulității contractului, care are semnificația desființării retroactive a acestui contract, dispare

⁹⁰ Răducan G. *Op. cit.*, p. 341.

temeiul juridic al executării prestațiilor”. Nr. 2rae-181/2005 din 29 septembrie 2005.

23. Dogaru I. Drept civil român. Idei producătoare de efecte juridice. București: ALL BECK, 2002. 876 p.

24. Filipescu I.P. Tratat de dreptul familiei. București: ALL BECK, 2000. 586 p.

25. Florescu G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2008. 410 p.

26. Florian E., Pînzari V. Căsătoria în legislația României și a Republicii Moldova. Cluj-Napoca: Sfera juridică, 2006. 332 p.

27. Florian E. Dreptul familiei. București: Lumina Lex, 1997. 416 p.

28. Ghimpu S., Țiclea A. Dreptul muncii. București: Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., 1995. 600 p.

29. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova „Cu privire la aplicarea de către instanțele de judecată a legislației ce reglementează nulitatea actului juridic civil”. Nr.1 din 7 iulie 2008. În: Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. 2009, nr. 4-5, p. 4 - 11.

30. Ionașcu Tr., Barasch E. Tratat de drept civil. Vol. 1. Partea generală. București: Ed. Academiei R.S.R., 1967. 492 p.

31. Ionașcu Tr., Barasch E. La conception de la nullité des actes juridiques dans le droit socialiste roumain, avec une étude de la conception qui se fait de la nullité des actes juridiques dans le droit civil français contemporain. București: Editura Academiei, Paris: Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, 1978. 307 p.

32. Lupșan G. Dreptul familiei. Iași: Ed. Fundației „Chemarea”, 1996. 280 p.

33. Malaurie Ph., Aynès L., Stoffel-Munck Ph. Drept civil. Obligațiile. (traducere de D. Dănișor). București: Wolters Kluwer, 2009. 910 p.

34. Mazeaud H., Mazeaud J., Chabas Fr. Leçons de droit civil. Tome I. Introduction à l'étude du droit. Paris: Montchrestien, 1996. 628 p.

35. Mazeaud H., Mazeaud J., Chabas Fr. Leçons de droit civil. Tome II. Obligations. Théorie générale. Paris: Montchrestien, 1998. 1353 p.

36. Negru T., Scorțescu C. Dreptul muncii: curs universitar. Chișinău: Labirint, 2010. 320 p.

37. Poenaru E. Drept civil. Teoria generală. Persoanele. București: ALL BECK, 2002. 436 p.

38. Pop A., Beleiu Gh. Drept civil. Teoria generală a dreptului civil. București: Universitatea din București, 1980. 551 p.

39. Răducan G. Nulitatea actului juridic civil. București: Hamangiu, 2009. 500 p.

40. Reghini I. Nulitatea actului juridic. Teză de doctorat. Cluj-Napoca: Universitatea „Babeș-Bolyai”, 1983. 202 p.

41. Reghini I., Diaconescu Ș., Vasilescu P. Introducere în dreptul civil. Cluj-Napoca: Sfera Juridică, 2008. 692 p.

42. Romandaș N., Boișteanu E. Dreptul muncii. Chișinău: Reclama, 2007. 404 p.

43. Rudăreanu M. Nulitatea actului juridic civil. București: Ed. Fundației ”România de Măine”, 2004. 172 p.

44. Stătescu C., Bârsan C. Drept civil. Teoria generală a obligațiilor. București: ALL BECK, 2002. 496 p.

45. Stoica V., Pușcaș N., Trușcă P. Drept civil. Instituții de drept civil. București: Universul juridic, 2004. 608 p.

46. Ungureanu O. Drept civil. Introducere. București: ALL BECK, 2000. 252 p.

47. Пляниоль М. Курс французского гражданского права. Часть 1. Теория обязательств. Выпуск третий. / пер. с фр. В.Ю. Гартмана. Петроков, 1911. 170 с.

48. Тузов Д.О. Общие вопросы недействительности сделок в проекте Концепции совершенствования Гражданского кодекса Российской Федерации. În: Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации, 2009, №. 6, с. 6 - 35.

Copyright©BOCA Sergiu, 2012.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В ПРИЧЕРНОМОРСКОМ РЕГИОНЕ: ПОЛЮСА ПРИТЯЖЕНИЯ И ПРОТИВОСТОЯНИЯ¹

Оляна КИНДЫБАЛЮК*

ABSTRACT: ENERGY SECURITY IN THE BLACK SEA REGION: POLES OF ATTRACTION AND CONFRONTATION

Dynamics of the processes unfolding within the „borders” of the Black Sea region, which is traditionally an integral territorial unit of the Greater Eurasia, determines the contours of the constitution of the modern geopolitical architecture on its spaciousness. In fact, the running processes of constituting largely validate two main points: the quality of self-determination of the region at the European area, and its geopolitical affiliation to the general system of geo-spatial arrays.

The issue of presence of NATO forces and the United States in the Black Sea, as well as energy component of the processes, the substance of which is to reformat general directions of transport communications, as well as possible, represent the essence of deployed processes. In terms of the energy performance it is about the geopolitical importance of the region from the perspective of hydrocarbon potential.

A paper reviews the current pipeline configuration of forces in the Black Sea, the Black Sea factor in the politics of the Black Sea countries and as well as extra-regional actors and organizations (NATO), which contribute to the formation of intense geopolitical environment.

*The paper concludes that in many respects the willingness of some countries of the Black Sea to participate in the emerging hydrocarbon projects, including competing, defines a new quality of policy of these countries, namely their **strong aspiration**.*

Key-words: Black Sea Region, energy security, geopolitics, pipeline architecture, oil and gas recourses, NATO, EU, Russia, the SUA.

REZUMAT: SECURITATEA ENERGETICĂ ÎN REGIUNEA MĂRII NEGRE: POLII DE ATRACȚIE ȘI DE CONFRUNTARE

Dinamica proceselor ce se desfășoară în „granițele” regiunii Mării Negre, tradițional considerată ca unitate teritorială - parte integrantă a Eurasiei, predetermină conturul constituirii arhitecturii geopolitice a acestor meleaguri imense. În esență, derularea procesului de constituie în mare parte este un test de rezistență a două puncte principale: calitatea de auto-determinare a regiunii în spațiul Pan-European, precum și apartenența sa geopolitică la un sistem comun de teritorii geospațiale.

Problema prezenței politice și militare a forțelor NATO și Statelor Unite în regiunea Mării Negre, precum și componenta surselor energetice în procesele ce evaluează, substanță de bază a căroră se reduce la reformatarea direcțiilor generale a comunicațiilor de transport, arată, de altfel, esența proceselor de

¹ Доклад на международной конференции «Стабильность в Причерноморском регионе: внешние и внутрирегиональные угрозы и пути их преодоления» (Симферополь, 15-18 ноября 2012 г.) - <http://www.politkontakt.ru/2012/11/chemoe-more-energeticheskiy-most/> (29.11.2012 г.).

* **CHINDÎBALIUC Oleana** - Magistru în relații internaționale, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Secretar-coordonator al Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova (Chișinău, Republica Moldova); **KINDIBALYK Olyana** - Master of International Relations, Scientific Fellow, The Institute of History, State and Law of The Academy of Science of Moldova, Secretary-Coordinator of the Moldavian Association of International Law (Kishinev, The Republic of Moldova); **КИНДЫБАЛЮК Оляна Игоревна** - Магистр международных отношений, научный сотрудник Института истории, государства и права АН Молдовы, секретарь-координатор Молдавской ассоциации международного права (Кишинев, Республика Молдова).

implementare. Din punct de vedere al indicatorilor energetici este vorba despre importanța geopolitică a regiunii în ceea ce privește potențialul de hidrocarburi.

Articolul analizează configurarea forțelor ce dirijează cu conductele, la ziua de astăzi, în regiunea Mării Negre, „factorul Mării Negre” în politica statelor riverane la Marea Neagră și, de asemenea, în politica actorilor din alte regiuni cât și a organizațiilor (NATO), care contribuie la formarea unui mediu geopolitic tensionat.

Articolul conchide, că în mare parte disponibilitatea unor țări din regiunea Mării Negre de a participa la proiecte în curs de aplicare privind explorarea de hidrocarburi, inclusiv concurente între ele, definește o nouă calitate a cursului politic al acestor țări, și anume **aspirația lor activă**.

Cuvinte cheie: Marea Neagră, securitatea energetică, geopolitica, arhitectura conductelor, resurse de petrol și gaze, NATO, UE, Rusia, Statele Unite ale Americii.

Ключевые слова: Причерноморский регион, энергетическая безопасность, геополитика, трубопроводная архитектура, нефтегазовые ресурсы, НАТО, ЕС, Россия, США.

С позиций пространственного императива, динамика процессов разворачивающихся в «границах» Причерноморского региона, традиционного являющегося неотъемлемой территориальной единицей Большой Евразии, предопределяет контуры конституирования современной геополитической архитектуры на его просторах. По сути, запущенный процесс конституирования во многом проверяет на прочность два основных момента: качество самоопределения региона в общеевропейском пространстве, а также его геополитическую принадлежность к общей системе геопространственных массивов.

Вопрос военно-политического присутствия сил НАТО и США в Причерноморье, а также энергоресурсная составляющая процессов, основное содержание которых сводится к реформатированию генеральных направлений транспортных коммуникаций, как нельзя, кстати, отображают суть разворачиваемых процессов. С точки зрения энергетического показателя речь идет о геополитической значимости региона с позиции углеводородного потенциала, тенденциях его развития по линии - добыча, транспортировка энергоресурсов, существующих и возможных траекториях интеграции (включая трубопроводные альянсы), и, как следствие, появление новых полюсов притяжения и противостояния между акторами, когда речь идет о новых экспортных трубопроводах. В этой связи от внешнеполитического курса причерноморских стран во многом будет зависеть геополитическое будущее региона.

Геополитический потенциал региона, расположенного на перекрестке Европы и Азии, во многом определяется тем фактом, что через

него пролегают важные трансконтинентальные коммуникационные коридоры. При этом соперничество причерноморских государств как раз основывается на перспективных оценках запасов нефти и газа Каспийского региона. И здесь следует отметить, что страны Причерноморья расценивают заметный рост объемов добычи каспийского газа в качестве серьезного и обнадеживающего фактора обеспечения их энергетической безопасности. Согласно данным в 2010 году добыча газа в Азербайджане достигла 27 млрд. куб. м, к 2020-му она может возрасти вдвое.

Итак, геополитический потенциал региона с позиции энергоресурсов во многом определяется тем фактом, что через него пролегают важные трансконтинентальные коммуникационные коридоры. Как пишет турецкий исследователь Седат Лачинер в одной из своих работ, посвященных Черноморскому региону: «Черное море – это коридор, связывающий Кавказ со всем остальным миром».¹ Во многом этот момент раскрывает заинтересованность третьих сил присутствовать в междуморье, чтобы в дальнейшем контролировать процессы, происходящие в нем. Это в свою очередь еще раз подчеркивает весьма усиленную динамичность и развитие региона. Более развернуто об этом говорит известный геополитик, профессор Дергачев В.А., выделяя характерную особенность Причерноморья, а

¹ Sedat Laçiner. The Black Sea dimension. In: European Union with Turkey: the possible impact of Turkey's membership on the European Union. Ed. by Sedat Laçiner, Mehmet Özcan, İhsan Ba. Ankara, Turkey: International Strategic Research Organization, 2005, p. 39.

именно его «геополитическую bipolarность на осях Запад-Восток и Север-Юг».²

О динамичности процессов говорит недавнее присоединение Румынии и Болгарии (2007г.) к двадцати пяти форматному составу Европейского союза, что инерционно приблизило ЕС к границам междуморья,³ а также вступление в 2004 г. тех же стран в НАТО, которое дополнительно расширило зону влияния военных сил в регионе. И, по сути, это не может не тревожить и не указывать на тенденции разноформатного динамизма в зоне междуморья.

Привязка Черноморского региона к Каспийскому во многом раскрывает значимость геополитического пространства, представляющего собой коридор, через который Россия получает возможность усиливать свое влияние на Ближнем Востоке, а США зону реализации своих жизненно важных интересов. В этом контексте важно отметить позицию Барака Обама, давшего ясно понять на саммите в Майами в феврале 2012 года, что «удовлетворение потребностей США в энергоресурсах во многом зависит от событий в мире - таких, как беспорядки на Ближнем Востоке».⁴

И здесь необходимо подчеркнуть, что сам Евросоюз рассматривает Черное море и регион в целом как «мост» связывающий Европу и Каспийский регион, богатый углеводородами. Для ЕС регион важен еще и тем, что он обеспечивает Союзу контроль над ключевыми транспортными путями, трубопроводами.⁵

² Владимир Дергачев. Новая геополитическая архитектура Черноморского региона и безопасность Восточной Европы. [On-line]: <http://dergachev.ru/analit/chernomor.html>. (Дата посещения: 01.11.2012).

³ Karen Henderson. The Black Sea Region and EU policy: the challenge of divergent agendas. Ed. by Karen Henderson, Carol Weaver. Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2010, p. 1.

⁴ Yuri Sosinsky-Semikhat. USA to leave Saudi Arabia behind in terms of crude production. [On-line]: http://english.pravda.ru/business/companies/06-11-2012/122708-usa_saudi_arabia_oil-0/. (Дата посещения: 12.11.2012)

⁵ ЕС огласил «стратегию» по завоеванию лидерства в Черноморском регионе. В: Военное обозрение. [On-line]: <http://topwar.ru/5419-es-oglasil-strategiyu-po-zavoevaniyu-liderstva-v-chernomorskom-regione.html>. (Дата посещения: 14.11.2012).

На этом фоне отчетливее заметно экономическое значение региона в качестве транспортного плацдарма. Это наличие альтернативных маршрутов транспортировки энергоносителей и транспортных коридоров, соединяющих Европу и Азию.

В этом плане причерноморские страны выступают в роли энергетического «моста» для доставки каспийских углеводородов в Европу. На наш взгляд именно связка Прикаспий-Причерноморье становится каркасом новых международных отношений, которые находятся в стадии формирования, сохраняя за собой возможность, превратить два региона в отдельное геополитическое пространство.

Другим немаловажным моментом, подчеркивающим углеводородную значимость региона, следует считать тот факт, что Черное море обладает значительными запасами водорода, серы, нефти. Их правильное использование во многом можно связать с реальной возможностью преодоления энергетических кризисов, с которыми могут столкнуться страны Причерноморья.

Вопрос геополитической конфигурации сил в Черноморском регионе во многом связан с тенденцией влияния внешних сил на процессы, происходящие в его границах и за их пределами, если быть более осязаемым, с созданием новых экспортных трубопроводов в обход России с тем, чтобы свести к минимуму ее место и роль в регионе. И это неслучайно, поскольку согласно отраслевым данным, в вопросе разведанных запасов природного газа России отводится место мирового лидера.

На языке полицентрического миропорядка, когда формирование мироустройства во многом предопределяет несколько центров силы, заинтересованность внешних сил в контроле над процессами, происходящими в субрегиональной подсистеме международных отношений, не ограничивается присутствием исключительно одного центра силы. В этом контексте правомерно говорить о конфигурации сил, заинтересованных в присутствии в «междуморье». Что, по сути, и раскрывает потенциал пространства евразийской проекции. Преимущественно речь идет о влиянии внешних сил, т.е. сил, не являющихся конституирующим элементом рассматриваемого пространства: США, заинтересованных в усилении своих позиций в регионе, Европейском союзе, НАТО.

С этой точки зрения, известный американский политолог Айра Строс, анализируя ситуацию в регионе в конце 90-х гг. XX, не без оснований отмечал, что «присутствие силы Запада на его просторах еще долгое время будет испытывать на прочность свое влияние».⁶

В складывающемся раскладе для США принципиально важно не допустить превращения Союза в конкурирующую себе геополитическую силу. Несмотря на то, что ЕС потребляет 16% мировых энергоресурсов, а собственные энергетические запасы исчерпаны или весьма ограничены, определенные опасения у США в этом отношении имеются. Так, если ранее к рассмотрению ЕС было принято подходить с позиции экономического конкурента, то уже сегодня исключительно такое восприятие является не совсем полным и не точно отражает реальное положение вещей. Принятие инициативы «Восточное партнерство» в режиме реального времени позволило относиться к ЕС, как к эффективному геополитическому стратегу, плавно осуществляющему внешнеполитический курс на усиление своих позиций в регионе. Причем этот регион приобретает важное значение для европейской геополитической системы, так как, благодаря своему географическому положению, он обеспечивает непосредственный доступ к стратегическим энергетическим ресурсам, в которых заинтересованы европейские страны.

Представляется, что по мере того, как Европа будет заниматься вопросом диверсификации поставок энергоносителей, роль Причерноморского региона как транзитного пути будет по существу возрастающей. В этом контексте следует отметить, довольно взвешенный внешнеполитический курс ЕС в отношении региона. Так, некогда разрозненные инициативы Союза сменились долгосрочной политикой. Поэтому неслучайно принятие Союзом в январе 2011 г. Черноморской стратегии, в которой Черное море объявлено **«частично европейским внутренним морем и географически преимущественно европейским»**.⁷

⁶ Ira Straus. Unipolarity. The concentric structure of the new world order and the position of Russia. In: Космополис. Альманах 1997, p. 154.

⁷ European Parliament resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea. [On-line]: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=->

На наш взгляд, видя в ЕС своего конкурента, США, пользуясь энергетической уязвимостью региона и Союза в целом, стремятся создать эффективный механизм, способный впоследствии оказать на них давление. В свое время США уже опасались усиления в мире позиций России как одного из главных поставщиков углеводородов в Европу и пытались этому противодействовать.

Прежде всего, США, на наш взгляд, будут настаивать на недопущении сохранения системы заключения двусторонних газовых соглашений для стран Европы с Москвой. По мнению США, Европа должна выступить единой в вопросе взаимоотношений по газовым делам с Россией. Однако этого будет трудно добиться, так как в условиях экономического кризиса европейские страны будут рады пойти на соглашение с Россией только бы получить необходимый для экономики газ по цене чуть ниже рынка. Следующим шагом США на пути сдерживания своего геополитического конкурента в регионе можно рассматривать попытку лоббировать проекты по добыче сланцевого газа с тем, чтобы впоследствии попытаться ослабить позиции России, как основного поставщика углеводородов в междуморье. Отметим, что в настоящее время Россия поставляет на европейский рынок около 150 млрд. куб. м в год.

Показательным в этой связи можно рассматривать визит госсекретаря Хилари Клинтон в Софию в феврале 2012, которая неслучайно, указав на полную зависимость страны от российских энергоносителей, посоветовала полностью отказаться от российского газа и добывать сланцевый газ.⁸ В качестве промежуточного итога такого хода следует отметить тот факт, что в Болгарии стали пробуксовывать крупные совместные российско-болгарские проекты, и при этом в ущерб экономике страны. И хотя, впоследствии многие страны Европы официально объявили отказ от разведки сланцевого газа, все же тенденция повлиять на позиции сил в регионе со

[//EP/TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0/EN](http://EP/TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0/EN).

(Дата посещения:

12.11.2012).

⁸ Clinton targets Bulgaria's dependence on Russia. In: The Times, Monday, February 6, 2012. [On-line]: <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20120206/world/Clinton-targets-Bulgaria-s-dependence-on-Russia.405529>.

(Дата посещения: 11.11.2012).

стороны внешних сил остается как никогда актуальной и существенной.

Отметим, что согласно данным Международного энергетического агентства, запасы сланцевого газа в Европе составляют 16 трлн. куб. м. Однако в этой связи представляется уместным поставить вопрос, откуда такие точные данные о газовых потенциалах Европы, когда даже самые предварительные прогнозы не могут дать приблизительные показатели и, это связано со спецификой добычи данного вида газа. По сути, далеко не известно при добыче сланцевого газа, сколько самого газа можно получить на выходе при разработке скважин, как долго можно будет извлекать газ из них. Так, например, хорошо известно, что сланцевые скважины, пробуренные в США в 2003 г., уже теряют свою эффективность. Более того для того, чтобы добывать сланцевый газ нужны свободные территории, которых у Европы, по сути, нет. Дополнительную ясность вносит не изученность степени риска при его добыче, а также тот факт, что до сих пор безопасные технологии по его извлечению так и не были разработаны.

Фактически добыча сланцевого газа на настоящий момент является экономически неоправданной. И тот факт, что она ведется преимущественно на севере США, еще раз подтверждает наши воззрения относительно того, что в этой зоне США как раз и имеется дефицит традиционных газовых месторождений.

Анализ присутствия США в Черноморском регионе демонстрирует озабоченность страны не только вопросом энергетической безопасности и возможностью транзита энергоресурсов через него, но и другим не менее существенным вопросом американской внешней политики, а именно - поддержка статуса влиятельного игрока во всех ключевых географических точках планеты, включая Черное море.

Реалии нынешней ситуации таковы, что страна пытается заполучить за счет своего присутствия в регионе доступ к энергетическим ресурсам. Этим и обуславливается усиление интереса страны к шельфу Черного моря, отсюда и охотное расширенное экономическое сотрудничество с причерноморскими странами. Словом, страна стремится обеспечить себе контроль над месторождениями нефти и газа. Одним из шагов в этом направлении можно

считать приход на украинскую часть шельфа Черного моря американской компании ExxonMobil. Речь идет о разработке Скифской нефтегазовой площади, запасы месторождения которой оцениваются в 200 - 250 млрд. куб. м газа. Суммарные инвестиции в его разработку должны составить 10 - 12 млрд. долл. Согласно прогнозам, объем добычи газа выйдет на уровень 3 - 5 млрд. куб. м в год.

Кристаллизация смысла американского присутствия в регионе сводится к ситуации на «Большом Ближнем Востоке», которую нельзя рассматривать в отрыв от того, что сейчас происходит на его просторах. В этом раскладе «Большой Черноморский регион» играет роль стержня между основной частью Европы и «Большим Ближним Востоком». Из этого следует, что если Западу удастся заполучить полный контроль над Причерноморьем, он укрепляет южную границу НАТО.

Роль НАТО в регионе весьма значительна. В свое время недавний конфликт между Грузией и Россией подтвердил усиление конфронтации в Причерноморье. На наш взгляд, стремление Альянса утвердиться в этой части геополитического пространства только наращивает конфронтацию в регионе, усиливая тем самым региональную напряженность и, превращая регион, по сути, в «блоковое море».

В рассматриваемой плоскости обращает на себя внимание его активное вовлечение в энергетическое поле, выражаемое через стремление присутствовать в бассейне Каспия и регионе Южного Кавказа в качестве охраны основных экспортных трубопроводов, реализующихся в настоящее время. В их числе находится и планируемая Трансанатолийская газопроводная система (TANAP), предусматривающая транспортировку газа в Европу по территории Турции. Отметим, что действующие трубопроводные проекты, такие как Баку-Джейхан и Баку-Супса, наделенные транснациональным статусом, также находятся в фокусе НАТО с тем, чтобы якобы обеспечить их безопасное функционирование.

В этой связи весьма уместно поставить под сомнение суждение российского исследователя Мамонова М.В., считающего, что «появление нового сильного игрока в региональной политике не обязательно должно

автоматически вести к возрастанию потенциала региональной конфликтности».⁹

В этой связи правомерно заключить, что геополитическая реальность региона такова, что он, находясь в фокусе наблюдаемых изменений, носящих с недавних пор, перманентный характер, оставляет за скобками основы тихой дипломатии, предусматривающей как минимум отсутствие видимой напряженности. Существующая схема силовой триады США - ЕС - НАТО, втягивает междуморье в заметное силовое противостояние и давление со стороны Запада, внося заметные коррективы во взаимоотношения между причерноморскими странами. Парадигмальные установки по своему геополитическому содержанию по новому раскрывают значимость Причерноморья, когда речь идет о будущем энергетической безопасности. Осмелимся заметить, что в силу существующей реальности закономерность сложившейся системы взаимоотношений заключается в том, что энергетические потоки пересекающие регион, идут в направлении Восток-Запад, а с Запада на Восток возвращаются финансовые потоки. На этом весьма фоне отчетливо заметна фактическая привязанность и зависимость условно именуемого Запада от энергопоставок с Востока.

Не иначе, как важность региона с позиции углеводородной составляющей определяется его ролью в качестве транспортного плацдарма, т.е. наличием альтернативных энергоносителей и маршрутов их доставки, а также транспортных коридоров, соединяющих Европу и Азию. В этой связи растущие рынки стран, расположенные в регионе все больше привлекают к себе внимание и Европейского союза.

Не иначе, как важность региона с позиции углеводородной составляющей определяется его ролью в качестве транспортного плацдарма, т.е. наличием альтернативных энергоносителей и маршрутов их доставки, а также транспортных коридоров, соединяющих Европу и Азию. В этой связи растущие рынки стран, расположенные в

⁹ Мамонов В.М. Система внешнеполитических приоритетов современного Китая. В: Современная мировая политика: Прикладной анализ / Отв. ред. А.Д. Богатуров. 2-е изд., испр. и доп. М.: Аспект-Пресс, 2010, с. 417.

регионе, все больше привлекают к себе внимание и Европейского союза.

И в этой связи логично, столкновение геополитических интересов России, ЕС, США в Причерноморском регионе по всем азимутам: военно-стратегическим, политическим, экономическим, энергетическим и т.д. В этой связи хотелось бы указать на слабость позиции словацкого политолога и исследователя Люсии Найслоевой, считающей, что «несмотря на разность интересов основных геополитических сил в регионе: России США и ЕС на долгосрочную перспективу не следует ожидать столкновения их интересов».¹⁰

И, когда госсекретарь США Хиллари Клинтон, выступая с публичной лекцией «Энергетическая дипломатия в XXI в.» в университете Джорджтауна в ноябре 2012 г. заявила, что ее страна выступает против российской монополии в сфере энергетики, на наш взгляд в этой позиции нужно усматривать ничто иное, как дальнейшие попытки страны противодействовать влиянию России. А значит, напряженность в отношениях будет сохраняться.¹¹

На сегодняшний день регион находится в фокусе расширения географии маршрутов поставок энергоносителей, создаются новые экспортные трубопроводы. Иными словами в регионе формируется новая архитектура трубопроводов не свободная от конкуренции, а скорее, наоборот. И, связано это с тем, что в последнее время борьба причерноморских государств за контроль над маршрутами доставки углеводородов на внешние энергетически рынки сильно возросла. Регион сам по себе представляет определенную гетерогенную структуру, поскольку вмещает в себя как деятельность стран-экспортеров, стран-импортеров, так и транзитных стран. Следовательно, и модель выстраиваемых отношений будет носить разновекторный характер. По сути, складывающаяся география

¹⁰ Lucia Najšlová. The EU in the Wider Black Sea region: clumsy but attractive? In: The Black Sea Region and EU policy: the challenge of divergent agendas. Ed. by Karen Henderson, Carol Weaver. Farnham, Surrey, England; Burlington, VT: Ashgate, 2010, p. 29.

¹¹ Energy Diplomacy in the 21st Century. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Georgetown University, Washington, DC, October 18, 2012. [On-line]: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/10/199330.htm>. (Дата посещения: 18.10.2012).

маршрутов трубопроводов и отражает, по меткому замечанию, Вадима Тарлинского геополитическое трубопроводное соперничество в регионе в начале XXI века.¹²

В этом контексте добавим, что практически все страны Причерноморья приступили к разработке нефтегазовых месторождений Черного моря. К примеру, Румыния и Турция стремятся реализовать весьма амбициозные проекты по добыче нефти и газа на его шельфе. Показательно в этом смысле и то, что Анкара в довольно сжатые сроки сумела догнать остальные причерноморские страны, приступив к освоению турецкой части черноморского шельфа. София активно привлекает иностранные компании к добыче углеводородного сырья в болгарском секторе моря. И здесь имеет смысл напомнить, что прибрежная черноморская зона Болгарии по сравнению с другими странами Причерноморья наиболее скудна в плане сосредоточия энергоресурсов.¹³ Даже Грузия, испытывающая существенные экономические трудности, уделяет большое внимание углеводородным ресурсам, расположенным в зоне черноморского шельфа. Свою заинтересованность в разработке месторождений шельфа проявляет и Россия.

Во многом готовность ряда причерноморских стран участвовать в разрабатываемых углеводородных проектах, в том числе и конкурирующих между собой помогает определить новое качество политического курса этих стран, а именно их *активную устремленность*. В этом контексте следует отметить стремление Турции параллельно участвовать в нескольких конкурирующих между собой энергетических проектах начала второго десятилетия, а именно - «Южный поток», Трансанатолийский газопровод и Nabucco. Последний предусматривает поставки

природного газа из Каспийского бассейна в Европу в обход российской территории.

Более того «Южный поток» имеет российской осязание, поскольку реализуется Россией, то два других – пройдут в обход ее территории.

В свете последних событий, отметим, что Nabucco, получив широкую политическую поддержку США, в свое время с собой слышимостью заявлял о себе. Схематично природный газ должен был транспортироваться в европейские страны через Азербайджан, Грузию, Турцию, Болгарию, Венгрию, Румынию и Австрию.¹⁴ Однако, акцент на суффиксе «лт», отсылающим энергетический проект в прошлое «заявил» о себе совсем недавно, указав на новое название Nabucco West, а, значит, на сокращение пропускной способности и протяженности трубопровода. Планируется, что трубопровод будет проложен от турецко-болгарской границы до австрийского Баумгартена.

Однако для того, чтобы усеченный трубопровод заработал необходимо получить газ на границе с Турцией, т.е. связать его с газопроводом TANAP, который позволит транспортировать газ транзитом через турецкую территорию в Европу. Таким образом, Трансанатолийская газовая система, должна составить большую часть Nabucco West. Отсюда и следующий важный газовый проект современной трубопроводной архитектуры, и новые трубопроводные альянсы и, следовательно, новый расклад геополитических сил.

Возвращаясь к вопросу о новой трубопроводной архитектуре, формирующейся в регионе Черного моря, отметим, что речь идет об альтернативных источниках и маршрутах получения энергоносителей, даже имеющих самые малые шансы на реализацию. По сути стремления смоделировать свою систему поставок во многом и раскрывает вопрос о формировании

¹² Тарлинский Вадим. Трубопроводы – инструмент геополитики? М.: МИК, 2009, с. 352.

¹³ A. Necdet Pamir. Energy and pipeline security in the Black Sea and Caspian Regions: Challenge and Solutions. In: The Black Sea Region: Cooperation and Security Building. Ed. by Oleksandr Pavliuk, Ivanna Klympush-Tsintsadze. Armonk, N.Y.: M.E. Sharp, 2004, p. 125 – 126.

¹⁴ Le gazoduc Nabucco compromis. Dans: Le Figaro, 05 février, 2012. [On-line]: <http://www.lefigaro.fr/flash-eco/2012/02/05/97002-20120205FILWWW00110-le-gazoduc-nabucco-compromis.php>. (Дата посещения: 07.02.2012).

причерноморскими странами полюсов притяжения и противостояния в регионе.

В этом контексте следует отметить инициированный Румынией проект AGRI (Azerbaijan–Georgia–Romania Interconnector) о поставках сжиженного газа из Каспийского региона в обход России. Отметим, то в Грузии рассматривают данный проект в качестве альтернативы Nabucco West. Предусматривается, что газ будет транспортироваться из Азербайджана на черноморское побережье Грузии. Там, в свою очередь, газ будет сжижаться, и танкерами по морю направляться в румынский порт Констанца. Затем топливо вернут в газообразное состояние, и оно из Румынии будет доставляться в Венгрию и далее в Западную Европу.

По сути, как мы видим стремления причерноморских стран создать новые экспортные трубопроводы, укрепив тем самым свои позиции в регионе, очень часто являются неисполнимыми. В этом контексте важно затронуть вопрос моделирования причерноморскими странами своих интеграционных альянсов с заделом на энергетическую составляющую. На примере ГУАМ (Грузия, Украина, Азербайджан, Молдова) мы видим, что тенденция стран выстроить свой трубопроводный сценарий - маршрут транспортировки энергоносителей, когда политическая амбициозность превалирует над экономической целесообразностью, не всегда удается. Энергетический проект «Белый поток» (White Stream) является наглядным тому примером. Предлагаемый энергетический проект, основная идея которого диверсификация поставок природного газа в Европу и Украину с тем, чтобы снизить свою зависимости от России по-прежнему остается виртуальным.

Так или иначе, сегодняшняя трубопроводная конфигурация сил в Причерноморье, будучи объективной тенденцией развития региона, затрагивает не только отдельно взятые локальные вопросы, а концептуальные, связанные с его будущим. Черноморский фактор в политике причерноморских стран и, а также внерегиональных акторов и организаций (НАТО) способствует формированию

напряженного геополитического окружения, что априорно указывает на значимость региона.

В этом контексте реализация энергетического проекта «Южный поток» во многом помогает понять суть внешнеполитической эмоциональной нервозности со стороны внерегиональных государств. Геополитический контекст планируемого трубопровода совместно с функционирующим «Северным потоком» создает единую трансевропейскую сеть поставщиков, транзитеров и потребителей энергоносителей. Напомним, что 15 ноября 2012 года было принято окончательное инвестиционное решение по реализации проекта с Болгарией.

Таким образом, без преувеличения можно заключить, что вопрос обеспечения энергетической безопасности Причерноморья разворачиваемый в русле конкуренции и противостояния, во многом раскрывает сущность переструктуризацию самого пространства.

Литература:

1. Clinton targets Bulgaria's dependence on Russia. In: The Times, Monday, February 6, 2012. [On-line]: <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20120206/world/Clinton-targets-Bulgaria-s-dependence-on-Russia.405529>. (Дата посещения: 11.11.2012).
2. Le gazoduc Nabucco compromis. Dans: Le Figaro, 05 février, 2012. [On-line]: <http://www.lefigaro.fr/flash-eco/2012/02/05/97002-20120205FILWWW00110-le-gazoduc-nabucco-compromis.php>. (Дата посещения: 07.02.2012).
3. Ira Straus. Unipolarity. The concentric structure of the new world order and the position of Russia. In: Космополис. Альманах 1997.
4. Energy Diplomacy in the 21st Century. Hillary Rodham Clinton, Secretary of State. Georgetown University, Washington, DC, October 18, 2012. [On-line]: <http://www.state.gov/secretary/rm/2012/10/199330.htm>. (Дата посещения: 18.10.2012).
5. Yuri Sosinsky-Semikhat. USA to leave Saudi Arabia behind in terms of crude production. [On-line]: <http://english.pravda.ru/business/companies/06-11-2012/122708-usa-saudi-arabia-oil-0/>. (Дата посещения: 12.11.2012).

6. European Parliament resolution of 20 January 2011 on an EU Strategy for the Black Sea. [On-line]: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0025+0+DOC+XML+V0//EN>. (Дата посещения: 12.11.2012).
7. «Газпром» договорился с последней страной по «Южному потоку». [On-line]: <http://lenta.ru/news/2012/11/15/bulgaria/>. (Дата посещения: 15.11.2012).
8. Гаджиев К.С. Геополитические горизонты России: контуры нового миропорядка. 2-е изд. испр. и доп. М.: Экономика, 2011. 479 с.
9. ЕС огласил «стратегию» по завоеванию лидерства в Черноморском регионе. В: Военное обозрение. [On-line]: <http://topwar.ru/5419-es-oglasil-strategiyu-po-zavoevaniyu-liderstva-v-chernomorskom-regione.html>. (Дата посещения: 14.11.2012).
10. Мамонов В.М. Система внешнеполитических приоритетов современного Китая. В: Современная мировая политика: Прикладной анализ / Отв. ред. А.Д. Богатуров. 2-е изд., испр. и доп. М.: Аспект-Пресс, 2010, с. 415 – 437.
11. Тарлинский Вадим. Трубопроводы – инструмент геополитики? М.: МИК, 2009. 384 с.

Copyright©CHINDÎBALIUC Oleana, 2012.

ROLUL ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE ÎN DOMENIUL PROTECȚIEI MEDIULUI ÎN CONFLICTELE ARMATE

Victoria CUCERESCU*

ABSTRACT: UNITED NATIONS ROLE IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN ARMED CONFLICT

This article is a comprehensive analysis of United Nations activities in the field of environmental protection in armed conflict. This problem is of great interest given that the multitude of conflicts which break out around the world increases significantly, while the environment is in a disastrous state because of many other negative factors, the United Nations being one of the few organizations that, at a global scale, can influence and change the situation for the better.

Acting in this field, UN already has a significant role. Above all, the organization exercises a number of functions in this area, such as the research function, the function of information exchange, function of regulation and the function of monitoring and evaluating the state of the environment. UN bodies that are involved in this activity are primarily the General Assembly, which made its contribution adopting resolutions, as well as binding legal acts on the subject, and the Security Council, which in the case of the Gulf War proved that those who resort to force and degrade the environment, without taking the consequences into account, hold liability for their actions. ICJ contribution must be appreciated at its right value as well, the jurisprudence in this area being of course scarce, but very important for further development of legislation. A lot of other UN bodies are concerned about this issue, but the most significant is the United Nations Environment Programme with its Disasters and Conflicts sub-programme, dealing mainly with this problem.

The study also highlights the weak points of UN activity related to environmental protection in armed conflicts and suggests solutions for making it more efficient, such as raising public awareness regarding the effects of war on the environment, improving the legal framework, developing the existing legal mechanisms for holding those who committed crimes against the environment responsible, and increasing collaboration in this field with other subjects of international law in order to achieve tangible results which are so necessary for the future of mankind in general.

Keywords: *environmental protection, armed conflict, environmental damage, international cooperation, international responsibility.*

РЕЗЮМЕ: РОЛЬ ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТАХ

Эта статья представляет собой всесторонний анализ деятельности Организации Объединенных Наций в области охраны окружающей среды в вооруженных конфликтах. Эта проблема представляет огромный интерес, учитывая, что множество конфликтов вызванных во всем мире значительно увеличиваются и окружающая среда находится в бедственном положении из-за многих других негативных факторов. Организация Объединенных Наций является одной из немногих организаций, которая может в глобальном масштабе повлиять и изменить ситуацию к лучшему.

Исполняя свои обязанности в этой области, ООН уже играет значительную роль. Прежде всего, организация осуществляет ряд функций, такие как научно-исследовательская, функция обмена информацией, функция регламентирования и функция мониторинга и оценки состояния окружающей среды. Среди Органов ООН, участвующих в этой деятельности, следует отметить: Генеральную

* **CUCERESCU Victoria** - Doctorandă la Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova); **CUCERESCU Victoria** – PhD student, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova); **КУЧЕРЕСКУ Виктория** – Аспирант, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

Ассамблею, которая способствовала принятию резолюций, а также обязательных юридических актов по этому вопросу, и Совет Безопасности, который в случае войны в Персидском заливе показал, что те, кто прибегают к силе и вредят окружающей среде, не задумываясь о последствиях, отвечают за свои действия. Вклад МС тоже должен оцениваться по справедливости. Судебная практика в этой области является недостаточной, но очень важной для дальнейшего развития законодательства. Множество других органов ООН обеспокоены этой проблемой, но наиболее значительной является Программа Организации Объединенных Наций по окружающей среде с ее суб-программой Бедствия и Конфликты, имеющей прямое отношение к этому вопросу.

Исследование также подчеркивает слабые стороны деятельности ООН связанной с охраной окружающей среды в вооруженных конфликтах и предлагает решения по ее улучшению, такие как повышение осведомленности общества о воздействии войны на окружающую среду, совершенствование юридической базы, развитие существующих правовых механизмов для привлечения к ответственности лиц виновных в совершении правонарушений по отношению к окружающей среде, а также расширение сотрудничества в этой области с другими субъектами международного права для достижения осязаемых результатов столь необходимых для будущего человечества в целом.

Ключевые слова: охрана окружающей среды, вооруженный конфликт, ущерб окружающей среде, международное сотрудничество, международная ответственность.

Cuvinte-cheie: protecția mediului, conflict armat, daune aduse mediului, cooperare internațională, răspundere internațională.

Protecția mediului este una din problemele cele mai grave cu care se confruntă omenirea la ora actuală. Conștientizarea acestei probleme la nivel global a dus inevitabil la includerea acesteia pe agenda organizațiilor internaționale în calitate de problemă prioritară. Unul din aspectele problemei ecologice este și protecția mediului în conflictele armate. În soluționarea ei sunt implicate atât organizații interguvernamentale cu caracter global, cât și organizații cu caracter regional. Acestor structuri fundamentale li se adaugă o serie de organisme subsidiare, cu atribuții specifice, cum ar fi instituțiile specializate ale ONU, dar și instituții financiare internaționale. Rolul organizațiilor non-guvernamentale este și el de o importanță sporită, Comitetul Internațional al Crucii Roșii fiind un exemplu elocvent în acest sens. Însă, cea mai prodigioasă activitate în acest domeniu o are fără îndoială Organizația Națiunilor Unite. Nu în zadar CIJ afirma cu încredere în unul din avizele sale consultative precum că „mediul nu este o abstracțiune, ci reprezintă spațiul vital, calitatea vieții și însăși sănătatea ființelor umane, inclusiv cea a generațiilor viitoare”¹. Recunoscând importanța sporită a mediului, același aviz specifica faptul că „Statele trebuie să ia în calcul considerentele de mediu atunci când evaluează ce este necesar și

proporțional la identificarea unor obiective militare legitime. Respectul pentru mediu este unul din elementele care duc la stabilirea conformității unei acțiuni cu principiul necesității și proporționalității”².

Astfel, printre preocupările de mediu ale ONU se află și protecția acestuia în timpul conflictelor armate, organizația îndeplinind o multitudine de funcții în acest sens. Acestea vizează în principal cercetarea, schimbul de informații, reglementarea și controlul.

Funcția de cercetare ocupă în general un loc important în activitatea cooperării internaționale instituționalizate în domeniul protecției mediului. Dacă, de regulă, sunt rare cazurile în care organizațiile însele efectuează cercetări, acest lucru nu este valabil în domeniul dreptului, când numeroase studii de drept comparat ori drept internațional precedă redactarea proiectelor de texte: recomandări, linii directoare, modele de legi propuse în diferite țări³. Pentru realizarea acestei funcții organizațiile internaționale asigură suportul și finanțarea unor programe care implică specialiști din diferite domenii și din diferite structuri. În problema care interesează acest studiu, lucrările de cercetare sunt deosebit de importante. În primul rând, este necesar de elucidat care sunt efectele nemijlocite ale conflictelor și activităților armate asupra mediului, în special în condițiile în care

¹ Par. 29, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J., Reports 1996. [Online]: <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf?PHPSESSID=024fa93e4afd1e23a4cda7e5f41abcf2>. (Vizitat la: 03.11.2012).

² Ibidem, par. 30.

³ Duțu Mircea. Dreptul internațional al mediului. București: Editura Economică, 2004, p. 170.

tehnicele și mijloacele de luptă progresează într-un ritm rapid. În al doilea rând, sunt absolut necesare studiile în domeniul juridic, pentru a vedea cum este posibil pe calea adoptării și implementării normelor de drept să fie protejat mediul de impactul acestor efecte dezastruoase. Pentru a ilustra exemplificativ funcția de cercetare a ONU poate fi menționat studiul intitulat *Protecting the Environment During Armed Conflict: An Inventory and Analysis of International Law* efectuat de UNEP (United Nations Environment Programme / Programul Națiunilor Unite pentru Mediu) în colaborare cu Institutul de Drept al Mediului (ELI – Environmental Law Institute) și care reprezintă o analiză complexă a normelor de drept internațional ce protejează mediul în conflictele armate. Studiul în cauză, în recomandările pe care le face, menționează și necesitatea investigării acestei probleme de către Comisia de Drept Internațional a ONU în vederea examinării efectivității cadrului juridic existent, identificării lacunelor și dezvoltării acestuia. Astfel, se poate afirma cu certitudine că codificarea dreptului este precedată de cercetare, iar ONU îndeplinește nemijlocit și această funcție sau susține proiectele de cercetare în domeniu. Mai mult, UNEP este implicat în cercetarea problemei mediului în conflictele armate în multe alte privințe. Experții UNEP au realizat nenumărate studii privind efectele conflictelor armate asupra mediului, cum ar fi rolul resurselor naturale și necesitatea protecției lor pe timp de război, efectele uraniului sărăcit asupra mediului, distrugerea biodiversității în timpul operațiunilor militare, etc.

Funcția de cercetare este strâns legată de funcția de schimb de informație. Aceasta privește studiile și proiectele naționale sau internaționale, și în unele cazuri rezultatele cercetărilor, reprezentând o dimensiune importantă a cooperării desfășurate în cadrul organizațiilor internaționale⁴. Astfel, ONU fiind preocupată de protecția mediului este nemijlocit și un loc de centralizare și schimb de informații în acest domeniu. Organizația realizează sinteze ale informațiilor primite, ca de exemplu publicațiile UNEP referitor la starea mediului în regiunile de conflict. Schimbul de informații se realizează însă și în cadrul nenumăratelor întruniri, seminarii, mese rotunde care sunt organizate în cadrul ONU, individual sau în colaborare cu alte organizații.

În domeniul protecției mediului de o popularitate sporită se bucură mesele rotunde și

atelierile de lucru organizate de Rețeaua de Mediu de la Geneva (GEN – Geneva Environment Network), care promovează intens cooperarea între membrii ei, încurajând diseminarea informației și conștientizarea de către societatea civilă a problemelor de mediu. Membre ale acestei rețele sunt nenumărate organizații internaționale interguvernamentale, printre care cele mai importante sunt ONU cu subdiviziunile sale care se ocupă de mediu și UNEP. Astfel, în discuțiile desfășurate în cadrul acestei rețele este inclusă neapărat și dimensiunea ecologică a conflictelor armate, acesta fiind un subiect stringent care se bucură de multă atenție în ultimul timp, anume din cauza gravității lui și a soluțiilor care trebuie găsite pentru evitarea consecințelor nedorite.

Funcția de reglementare este o altă funcție exercitată de ONU care se referă și la domeniul în cauză. Această funcție în general constă în elaborarea de noi reguli propuse spre adoptare statelor membre. Normele pot fi exprimate sub formă de recomandări ori, mai rar, decizii obligatorii, sau, în fine, proiecte de tratate ori regulamente internaționale⁵. Pentru a exemplifica această funcție ar trebui menționat în primul rând lucrul efectuat de către Adunarea Generală și Consiliul de Securitate. Spre exemplu Adunarea Generală adoptă rezoluții, chiar dacă acestea nu sunt obligatorii, sau propune statelor spre semnare texte ale unor tratate internaționale, cum a fost exemplul Convenției privind interzicerea folosirii în scopuri militare sau alte scopuri ostile a tehnicilor de modificare a mediului (Convenția ENMOD – Convention on the Prohibition of Military or Any Other Use of Environmental Modification Techniques) din 1976 care este unul din puținele documente ce conține prevederi referitoare nemijlocit la protecția mediului în conflictele armate. Astfel în art. 1, alin. 1 al Convenției este specificat: „Fiecare stat parte la prezenta Convenție își asumă obligația de a nu se angaja în utilizarea în scopuri militare sau oricare alte scopuri ostile a tehnicilor de modificare a mediului înconjurător cu efecte larg răspândite, de lungă durată sau grave, ca mijloace care provoacă distrugerii, daune sau prejudicii altui stat parte”⁶.

⁵ Ibidem.

⁶ Articolul 1, alin. 1 din Convenția privind interzicerea folosirii în scopuri militare sau în alte scopuri ostile a tehnicilor de modificare a mediului, 1976. [On-line]: http://www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/instrumente_internationale/conventie_interzicere_tehnici_modificare_meniu_ (Vizitat la: 03.11.2012).

⁴ Ibidem.

Funcția de monitorizare și evaluare a stării mediului nu este de obicei menționată atunci când sunt enumerate funcțiile de bază ale organizațiilor internaționale care activează în domeniul protecției mediului, aceasta fiind parțial inclusă în funcția de cercetare, cea de control sau cea a schimbului de informații. Atunci când ne referim nemijlocit la protecția mediului în cazul conflictelor și activităților armate, această funcție trebuie menționată neapărat. Ea constă în evaluarea consecințelor asupra mediului cauzate de conflictele și activitățile armate. În acest sens UNEP, în cadrul lucrărilor desfășurate de subdiviziunea ce se ocupă de managementul post-conflictual și cel al catastrofelor naturale, organizează, uneori individual, alteori în comun cu alte organizații, misiuni de evaluare a stării mediului în zonele unde s-au desfășurat conflicte armate de amploare. Astfel au fost publicate rapoarte ale UNEP despre starea mediului în faza post-conflict în regiuni precum Irak, Afganistan, Macedonia, Albania, Bosnia și Herțegovina, Kosovo, Liban, Palestina, Sierra-Leonne, ș.a. De fapt în cadrul Națiunilor Unite a fost elaborată o adevărată strategie de evaluare a stării post-conflictuale care include pe lângă alte aspecte și dimensiunea ecologică. Această metodologie, numită Evaluarea Necesităților Post-Conflict (PCNA – Post-Conflict Needs Assessment) a fost elaborată de către Grupul de Dezvoltare al Națiunilor Unite (UNDG – United Nations Development Group) în colaborare cu Banca Mondială și a fost revizuită în 2006. În cadrul PCNA se precizează referitor la mediu că „în zonele unde se desfășoară analiza conflictelor, o deosebită atenție trebuie acordată legăturilor dintre mediu, conflict și consolidarea păcii. Omiterea sau eșuarea prioritizării necesităților de mediu ar prezenta risc pentru sănătatea umană, mijloacele de existență și conservarea ecosistemelor”⁷.

Dintre organismele ONU implicate în activitățile de protecție a mediului în conflictele armate ar trebui menționate în primul rând Adunarea Generală și Consiliul de Securitate. Astfel, Adunarea Generală a adoptat numeroase documente relevante pentru problematica în cauză. În acest sens trebuie amintită Rezoluția 47/37 din 25 noiembrie 1992, care este intitulată „Protecția mediului în timpul conflictelor armate” și în care se menționează că „utilizarea anumitor mijloace și

metode de război poate avea efecte cumplite asupra mediului”⁸. Altă rezoluție a Adunării Generale, și anume 49/50 din 9 decembrie 1994, printre altele încurajează activitatea Comitetului Internațional al Crucii Roșii, cât și pe cea a altor organisme, referitoare la protecția mediului în timpul conflictelor armate⁹. Rezoluția 63/54 a Adunării Generale din 2 decembrie 2008 se referă la armamentul și munițiile care conțin uraniu sărăcit, evidențiindu-se faptul că această rezoluție este adoptată ținându-se cont de efectele nocive ale acestora asupra sănătății omului și asupra mediului¹⁰. Deosebit de importantă este și Rezoluția 56/4 din 5 noiembrie 2001 adoptată de Adunarea Generală a ONU la cea de-a 56-a sesiune care în contextul necesității protecției mediului pentru bunăstarea generațiilor viitoare precizează că „daunele aduse mediului în timpul conflictelor armate deteriorează ecosistemele și resursele naturale o perioadă îndelungată după conflict, și deseori se extind în afara limitelor teritoriului național și al generației actuale”¹¹. Anume din aceste motive prezenta rezoluție declară ziua de 6 noiembrie drept *Ziua internațională pentru prevenirea exploataării mediului în timp de război și conflict armat*. Printr-o Rezoluție a Adunării Generale, și anume prin Rezoluția 31/71 a Adunării Generale din 10 decembrie 1976, a fost propus spre semnare statelor membre textul Convenției ENMOD, iar prin Rezoluția 37/7 din 28 octombrie

⁸ Resolution A/RES/47/37. Protection of the environment in times of armed conflict, adopted by the UN General Assembly on 25 Nov. 1992. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/024/04/IMG/NR002404.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

⁹ Par. 11-12 of the Resolution A/RES/49/50. United Nations Decade of International Law, adopted by the UN General Assembly on 9 December 1994. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/767/59/PDF/N9576759.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

¹⁰ Resolution A/RES/63/54. Effects of the use of armaments and ammunitions containing depleted uranium, adopted by the UN General Assembly on 2 December 2008. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/474/03/PDF/N0847403.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

¹¹ Resolution A/RES/56/4. Observance of the International Day for Preventing the Exploitation of the Environment in War and Armed Conflict, adopted by the UN General Assembly on 5 Nov. 2001. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/475/24/IMG/N0147524.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

⁷ UNEP. Integrating Environment in Post-Conflict Needs Assessments. Geneva: United Nations Environment Programme, 2009, p. 4.

1982 a Adunării Generale a ONU a fost adoptată Carta mondială pentru natură. Acesta este un alt document important care, chiar dacă are doar caracter declarativ, conține câteva prevederi importante în materie, cum ar fi faptul că „natura va fi apărată de orice degradare cauzată de lupte sau de alte activități ostile”¹² și, de asemenea, că „vor fi evitate activitățile militare care prejudiciază natura”¹³.

Consiliul de Securitate s-a implicat direct în problemele mediului în urma războiului din Golf, război care, prin consecințele sale, se înscrie între marile dezastruri ecologice ale secolului XX. Misiunea ONU de sub conducerea Subsecretarului General Martti Ahtisaari, care a investigat situația survenită în urma acestui conflict, a calificat efectul asupra mediului produs de acțiunile irakiene (și în mai mică măsură cele ale forțelor aliate) ca fiind de proporții aproape apocaliptice¹⁴. Ca răspuns la dezastrul ecologic produs de conflictul din Golf, ONU a demonstrat o reacție fermă și adecvată împrejurărilor date. Consiliul de Securitate al ONU, acționând în conformitate cu capitolul VII din Carta ONU, a emis celebra Rezoluție 687 din 3 aprilie 1991 prin care s-a declarat oficial încetarea focului. În aliniatul 16 al rezoluției Irakul era declarat „răspunzător, în virtutea dreptului internațional, de orice pierdere, de orice daună, inclusiv de pagubele aduse mediului și distrugerea resurselor naturale, sau orice atingere adusă guvernelor străine, cetățenilor și corporațiilor, ca rezultat al invaziei și ocupării ilegale a Kuweitului de către Irak”¹⁵. Prin aceeași rezoluție s-a cerut crearea unui fond de compensație și a unei comisii de compensație care să gestioneze acordarea despăgubirilor pentru daunele provocate, inclusiv daunele aduse mediului. Pe 2 mai 1991 Secretarul General al ONU a prezentat Consiliului de Securitate raportul său

referitor la prevederile de compensație. Fondul de Compensație și Comisia de Compensație au fost înființate ulterior de către Consiliul de Securitate prin Rezoluția 692 din 20 mai 1991¹⁶. Comisia de Compensație a ONU (UNCC) a fost creată ca organ subsidiar al Consiliului de Securitate al ONU și își are sediul la Geneva. UNCC și-a încheiat activitatea de procesare a reclamațiilor în 2005 și plățirea despăgubirilor în 2007. Odată cu încheierea acestei etape de activitate ea se concentrează pe administrarea unor activități restante, dispunând doar de un mic secretariat. Acesta este însă aproape unicul exemplu elocvent când un stat a fost declarat responsabil pentru daunele aduse mediului într-un conflict armat, iar UNCC este considerat practic unicul mecanism juridic viabil existent prin care s-au plătit despăgubiri pentru distrugerea mediului ambiant pe timp de război.

Astfel, cu toate că Consiliul de Securitate este un organ politic, iar rezoluția din 3 aprilie 1991 se adresează doar Irakului, importanța ei rezidă în faptul că „răspunderea Irakului poate împiedica pe viitor statele agresoare să cauzeze daune mediului și le poate încuraja să păstreze daunele aduse mediului la un nivel minim”¹⁷.

Unii cercetători¹⁸ au mers și mai departe, propunând proiecte de a transforma UNCC într-un organism permanent sub egida Consiliului de Securitate, organism care ar putea acționa în mod similar în cazul oricărui conflict, nefiind limitat doar la despăgubirea daunelor aduse de războiul din Golf.

Consiliul de Securitate al ONU mai are și alte posibilități de a aduce în fața justiției pe autorii crimelor contra mediului săvârșite pe timp de conflict armat. Astfel, atunci când este grav amenințată pacea și securitatea într-o regiune a globului, când au loc încălcări masive ale drepturilor omului, Consiliul de Securitate poate

¹² Alin. 5 din Carta mondială pentru natură, 28 octombrie 1982. În: *Tratate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998)*, vol. VII. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al RM, 1999, p. 61.

¹³ *Ibidem*, alin. 20, p. 63.

¹⁴ Briscoe John. *Iraq's Defilement of the Gulf Environment and the Damages Awards to Issue*. In: Nordquist Myron H., Moore John Norton (eds.). *Current Maritime Issues and the International Maritime Organization*. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1999, p. 115.

¹⁵ Par. 16 of Resolution 687 (1991), adopted by the UN Security Council on 3 April 1991. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

¹⁶ Resolution 692 (1991), adopted by the UN Security Council on 20 May 1991. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/28/IMG/NR059628.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

¹⁷ Koppe Erik. *The Use of Nuclear Weapons and the Protection of the Environment during International Armed Conflict*. *Studies in International Law*: vol. 18. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2008, p. 310.

¹⁸ A se vedea: McManus Keith P. *Civil Liability for Wartime Environmental Damage: Adapting the United Nations Compensation Commission for the Iraq War*. In: *Boston College Environmental Affairs Law Review*, Boston, 2006, vol. 33-2, p. 440 - 442. sau UNEP. *Protecting the Environment during Armed Conflict: An inventory and analysis of international law*, p. 28.

sesiza referitor la această situație Curtea Internațională Penală (CIP). Anume în baza art. 13 din Statutul de la Roma, Curtea își poate exercita competența față de crimele prevăzute în statut „dacă o faptă în care una sau mai multe dintre aceste crime este deferită procurorului de Consiliul de Securitate care acționează în baza cap. VII al Cartei Națiunilor Unite”¹⁹. Iar articolul 8, alin. (2), lit. (b) (iv) al aceluiași document prevede competența Curții pentru „fapta de a lansa intenționat un atac știind că el va cauza în mod incidental pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, răniri ale persoanelor civile, pagube bunurilor cu caracter civil sau daune extinse, de durată și grave, mediului înconjurător care ar fi vădit excesive în raport cu ansamblul avantajului militar concret și direct așteptat”²⁰. Deci, teoretic vorbind, în cazul producerii daunelor excesive aduse mediului în conflict armat, mai ales dacă acestea sunt comise în asociere cu alte crime internaționale, Consiliul de Securitate al ONU poate aduce această situație în atenția CIP.

Un exemplu în acest sens poate fi Rezoluția 1593 din 31 martie 2005, prin care, acționând în baza prevederilor Capitolului VII din Carta ONU, Consiliul de Securitate aduce situația din Darfur în fața Curții Penale Internaționale²¹. Astfel, în cadrul dosarului Darfur, și anume în cazul Procuror vs. Omar Hassan Ahmad Al-Bashir s-a făcut referire și la daunele aduse mediului, chiar dacă instanța, neavând altă posibilitate, a explorat daunele de mediu ca un element material al crimei de genocid.

Revenind la organisme ONU ce sunt implicate în problemele de protecție a mediului în conflictele armate, trebuie neapărat menționată și Curtea Internațională de Justiție, care în jurisprudența sa a făcut referiri și la acest capitol. În acest context trebuie reamintit Avizul consultativ al CIJ privind Legalitatea amenințării sau utilizării armei nucleare din 8 iulie 1996, document menționat mai sus. De o importanță primordială însă este implicarea Curții în litigii concrete, instanța dată fiind unul din mecanismele existente pentru a trage la răspundere statele care au adus

daune mediului. Aici trebuie de făcut referire la cazurile Iugoslavia vs. NATO (1999) și Republica Democrată Congo vs. Uganda (2005).

Astfel, la 29 aprilie 1999, Republica Federală Iugoslavia a depus plângeri la CIJ împotriva a zece țări implicate în campania de bombardamente a Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) același an. În cererea sa, Republica Federală Iugoslavia a susținut că statele, *inter alia*: (i) prin participarea la bombardarea rafinărilor de petrol și uzinelor chimice, au acționat încălcând obligația dreptului internațional umanitar de a nu provoca daune considerabile mediului; și (ii) prin participarea la utilizarea armelor care conțin uraniu sărăcit, au acționat încălcând obligația de a nu folosi arme interzise și de nu provoca daune pe termen lung sănătății și mediului²². CIJ a pronunțat decizia sa de admisibilitate la 2 iunie 1999, prin care a respins dosarele intentate împotriva Spaniei și Statelor Unite ale Americii, pe motiv că aceste state nu recunosc jurisdicția obligatorie a Curții. În celelalte opt cazuri, CIJ a constatat că acesta nu avea competența *prima facie*, din moment ce ca reclamant (Serbia și Muntenegru) nu a avut acces la Curte, și prin urmare, nu a putut indica măsurile provizorii solicitate de către Republica Federală Iugoslavia. Cu toate acestea, CIJ a adăugat că a rămas conștientă de existența cazurilor și a subliniat că rezultatele sale, la acest stadiu, în nici un fel nu afectează drepturile guvernului Iugoslaviei (și ale statelor pârâte) să prezinte argumente cu privire la aceste întrebări. O asemenea articulație privind competența *ratione materiae* a CIJ în acest caz sugerează faptul că Curtea privește cazurile legate de degradarea mediului în conflicte armate ca fiind de domeniul său²³. Ca atare, decizia indică faptul că CIJ ar putea fi un forum adecvat pentru astfel de probleme, notând că acesta audiază doar cazurile referitoare la răspunderea statului sau cele referitoare la organizații internaționale, și nu are competență în ceea ce privește urmărirea penală individuală. Faptul că asemenea cazuri pot ține de competența Curții a demonstrat-o decizia luată într-un caz mai recent și anume Republica Democrată Congo v. Uganda (2005) referitor la activitățile armate de pe teritoriul Congo. În această speță CIJ a statuat faptul că Uganda a eșuat în îndeplinirea obligațiilor sale în calitate de putere ocupantă în

¹⁹ Art. 13, lit. b din Statutul de la Roma al Curții Internaționale Penale. În: Anexe la Onica-Jarka Beatrice. Jurisdicția internațională penală. București: Editura C.H. Beck, 2008, p. 382.

²⁰ Ibidem. Articolul 8.2 (b) (iv), p. 377.

²¹ Resolution S/RES/1593, adopted by the UN Security Council on 31 March 2005. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/292/73/PDF/N0529273.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

²² UNEP. Protecting the Environment during Armed Conflict: An inventory and analysis of international law, p. 25.

²³ Ibidem., p. 26.

Ituri de a preveni actele de jaf și exploatare a resurselor naturale congoleze, încălcând astfel obligația de vigilență conform dreptului internațional (cu specificarea art. 43 din Regulamentul anexat Convenției de la Haga din 1907), din aceasta rezultând obligația de reparare a prejudiciului²⁴.

Analizând implicarea organelor ONU în protecția mediului în conflictele armate trebuie precizat că rolul de coordonator în cadrul ONU asupra problemelor protecției și conservării mediului îl joacă UNEP.

Programul Națiunilor Unite pentru Mediu (PNUM/UNEP) a fost conceput inițial ca o strategie de cooperare internațională în vederea ameliorării mediului de către Conferința de la Stockholm din 1972. În ceea ce privește protecția mediului în conflictele armate, aceasta este inclusă în sub-programul UNEP *Calamități și Conflicte*, care furnizează servicii de evaluare a stării mediului în faza post-conflictuală, contribuie la reabilitarea ecologică și încurajează cooperarea în domeniul mediului pentru instalarea păcii și securității. UNEP a publicat nenumărate rapoarte referitor la starea mediului din diferite zone de conflict pe care au evaluat-o experții săi. Astfel, activități de evaluare a mediului în faza post-conflictuală au fost întreprinse în Irak, Palestina, Serbia, Macedonia și Albania, Liban, Afganistan, Rwanda, Congo, etc. În total UNEP a condus începând cu 1999 peste douăzeci de evaluări a stării mediului în zonele de conflict, constatând faptul că daunele directe și indirecte, combinate cu colapsul instituțiilor, duc la riscuri ecologice care amenință sănătatea oamenilor, mijloacele de existență și securitatea, iar în final, subminează instaurarea păcii după conflict.²⁵

Acest program de *Calamități și Conflicte* este realizat de către UNEP prin actori și parteneri cheie, cum ar fi Unitatea de Mediu UNEP/OCHA și *Inițiativa de Mediu și Securitate* (ENVSEC Initiative – Environment and Security Initiative). Oficiul Națiunilor Unite pentru Coordonarea Afacerilor Umanitare (OCHA – United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs) este deci altă structură din cadrul sistemului ONU care are tangențe cu domeniul protecției mediului în cazul conflictelor armate, dar toate aceste activități sunt realizate în colaborare cu UNEP. Oficiul respectiv își are sediul la Geneva și numără printre activitățile sale și urgențele

complexe de mediu care survin în situații de conflict armat, cum a fost situație produsă în iulie 2006 atunci când această structură internațională a monitorizat toate riscurile și consecințele survenite în urma bombardamentelor din sudul Libanului, care prin afectarea unei uzine au cauzat o catastrofă ce a dus la scurgerea petrolului în Marea Mediterană.

Unele afinități cu protecția mediului în conflictele armate le au și Agenția Internațională pentru Energie Atomică (AIEA) și Organizația pentru Interzicerea Armelor Chimice (OIAC), care sunt organizații create sub egida ONU.

AIEA, este una din organizațiile interguvernamentale cu importante atribuții pe linia sancționării încălcării tratatelor de dezarmare, având misiunea de a supraveghea folosirea energiei nucleare exclusiv în scopuri pașnice²⁶. Știind că în eventualitatea folosirii armei nucleare ar fi pus în pericol nu doar mediul, dar și existența omenirii, contribuția acestei organizații nu poate fi trecută cu vederea în contextul acestui studiu.

OIAC are misiunea de a redresa situațiile care creează probleme referitor la respectarea Convenției privind interzicerea dezvoltării, producerii, stocării și folosirii armelor chimice și distrugerea acestora (1993). Astfel, chiar dacă organizația dată nu se axează direct pe detectarea, identificarea și constatarea daunelor ecologice provocate de utilizarea armelor chimice, are capacitate de investigare în cazurile de amenințare cu folosirea armei chimice, sugerând și un sistem rudimentar de urmărire a armamentului chimic, oferind în acest mod posibilitatea de a identifica agenți utilizați pentru a aduce daune mediului²⁷.

Unele instituții specializate ale ONU se pot implica și ele în problema protecției mediului în conflictele armate, dar tangențial, din perspectiva domeniului lor specific de activitate. Astfel, Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură se poate implica în astfel de probleme din perspectiva distrugerii terenurilor agricole în timpul acțiunilor militare sau al modificării calității alimentelor din cauza poluării mediului provocate

²⁶ Istrate Cristian. *Dreptul dezarmării*. Acorduri multilaterale. București: Editura All Beck, 2005, p. 210.

²⁷ Kellman Barry. *The Chemical Weapons Convention: A Verification and Enforcement Model for Determining Legal Responsibility for Environmental Harm Caused by War*. In: Austin Jay E., Bruch Carl E. (eds.). *The Environmental Consequences of War: Legal, Economic, and Scientific Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 592.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem., p. 4.

anume de conflicte, iar Organizația Mondială a Sănătății se poate ocupa de poluarea surselor de apă în timpul conflictelor armate sau de influența uraniului sărăcit utilizat pentru anumite tipuri de armament, substanță care în urma desfășurării acțiunilor militare dăunează grav mediului, iar drept consecință și sănătății umane.

Referindu-ne la aportul adus de ONU la protecția mediului pe timp de război, nu poate fi trecută cu vederea nici desfășurarea sub auspiciile acestei organizații a celor trei conferințe mondiale asupra problemelor ecologice globale: cea de la Stockholm (1972), cea de la Rio de Janeiro (1992), și Summitul de la Johannesburg (2002). Declarațiile adoptate în cursul acestor conferințe fac și ele referiri la domeniul care ne interesează. Spre exemplu principiul 26 din Declarația de la Stockholm precizează că „omul și mediul său trebuie să fie ferite de efectele armelor nucleare și a tuturor celorlalte mijloace de distrugere în masă. Statele trebuie să se străduiască să ajungă la un acord prompt, în organele internaționale relevante, cu privire la eliminarea și distrugerea completă a acestor arme”²⁸, iar principiul 24 din Declarația de la Rio afirmă că „starea de război este inerent distrugătoare pentru dezvoltarea durabilă. De aceea, statele trebuie să respecte dreptul internațional care protejează mediul ambiant în momentul unui conflict armat și să coopereze în vederea dezvoltării lui ulterioare, dacă este necesar”²⁹.

În concluzie, se poate afirma cu certitudine că Organizația Națiunilor Unite, în efortul său de a veghea asupra păcii și securității internaționale, este inevitabil implicată și în problemele de mediu survenite în urma conflictelor armate. Prin multitudinea de funcții exercitate de către organizație se realizează atât studiul acestei probleme, cât și încercarea minimizării efectelor negative ale războaielor asupra mediului.

Într-un model de societate ideală o astfel de problemă nu ar exista, dar din moment ce conflictele armate sunt o realitate dureroasă a umanității, este necesar ca multitudinea de actori internaționali să-și aducă contribuția la rezolvarea

ei. Astfel ONU, prin acțiunile sale, încearcă atât să prevină cauzarea daunelor ecologice în conflictele armate, cât și să dezvolte strategii și structuri care să se ocupe de evaluarea daunelor deja provocate și înlăturarea consecințelor acestora. Activitatea ONU în domeniu este una valoroasă și cu rezultate palpabile. În primul rând, ar trebui subliniată elaborarea și adoptarea sub egida organizației a actelor internaționale care fac referire la chestiunea în cauză. În al doilea rând, trebuie apreciată la justa valoare cooperarea în domeniu atât între diferite structuri ale ONU, cât și cea cu alte organizații internaționale. Dar cea mai importantă este probabil crearea precedentelor de tragere la răspundere a autorilor crimelor contra mediului în conflictele armate.

Ca orice alt domeniu însă, activitatea ONU în materie nu este lipsită de puncte vulnerabile. O multitudine de îmbunătățiri ar putea spori eficacitatea acesteia. Printre schimbările necesare se numără dezvoltarea urgentă a normelor de drept internațional în domeniu, cele existente fiind foarte puține, conținând formulări vagi și imprecise și lăsând loc de interpretări multiple. Acest lucru poate fi realizat cu aportul implicit al Comisiei de Drept Internațional al ONU, care trebuie să examineze cadrul juridic existent și să recomande cum acesta poate fi clarificat, codificat și extins pentru o protecție cât mai eficientă a mediului în conflictele armate. De-a lungul timpului problema dezvoltării și perfecționării legislației referitoare la protecția mediului în conflictele armate a fost tratată de mai mulți cercetători, unii referindu-se anume la contribuția pe care o poate aduce ONU pentru clarificarea chestiunii în cauză. Astfel, Yoram Dinstein, care este conștient de faptul că adoptarea unui nou tratat dedicat exclusiv acestui domeniu este imposibil de realizat la acest moment, pledează pentru definirea clară a termenilor de „daune excesive, de durată și grave” aduse mediului (noțiuni care apar atât în Protocolul adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale, cât și în Convenția ENMOD). Autorul vede acest lucru realizabil anume prin concursul ONU: „Fără a ține seama de oportunitatea adoptării unui tratat comprehensiv și inovator, ceea ce este în mod cert necesar este încetarea controverselor actuale în identificarea pragului daunelor aduse mediului care constituie încălcarea dreptului internațional. Acesta ar fi un

²⁸ Principle 26 of The Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, 16 June 1972. [On-line]:

<http://www.unep.org/Documents/Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>. (Vizitat la: 03.11.2012).

²⁹ Principle 24 of The Rio Declaration on Environment and Development, June 1992. [On-line]: http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/pdf/RIO_E.PDF. (Vizitat la: 03.11.2012).

obiectiv care are sens și care poate fi realizat de către Națiunile Unite³⁰.

O altă sugestie este făcută de către Eric Talbot Jensen, care este de părerea că „un excelent punct de pornire este recunoașterea distincției dintre daunele active și pasive aduse mediului de către comunitatea internațională³¹. Cercetătorul evidențiază faptul că „dacă această distincție ar fi înserată în viitoarele tratate și convenții și ar fi dezbătută deschis și pe deplin de către guvernele statelor și în declarațiile și rezoluțiile ONU, acesta ar deveni rapid un standard utilizabil prin care ar putea fi diferențiate daunele ecologice³²”.

Deci, după cum se vede, comunitatea academică susține rezolvarea controverselor legate de acest subiect anume cu ajutorul ONU, fiindcă scara la care lucrează această organizație nu poate fi atinsă de nici o altă organizație din lume. Anume acest lucru face ca documentele adoptate în cadrul ONU să fie mult mai repede intrate în vigoare și să fie un punct de referință pentru dezvoltarea ulterioară a normelor de drept internațional în domeniu.

Alte acțiuni pe care ar putea să le îndeplinească ONU pentru a spori protecția mediului în conflictele armate ar include de asemenea sensibilizarea publicului la problemele mediului, inclusiv dezvoltarea și aplicarea unor strategii de educare a forțelor armate în spiritul protecției mediului în activitatea lor, fiindcă anume militarii sunt cei care, în ultimă instanță, aduc pagube mediului atunci când conflictele sunt deja declanșate. În acest sens este necesar de a colabora intens cu statele membre și cu alte organizații internaționale. Nu în ultimul rând, trebuie promovată intens crearea unor mecanisme noi sau eficientizarea mecanismelor deja existente pentru pedepsirea celor care aduc daune mediului în conflictele armate. Crearea și îmbunătățirea unor astfel de mecanisme anume sub auspiciile Organizației Națiunilor Unite va spori enorm eficacitatea acestora, din moment ce ONU, în pofida tuturor impedimentelor, este fără îndoială organizația cu cele mai mari resurse strategice pentru a securiza viața pe mapamond.

³⁰ Dinstein Yoram. Protection of the Environment in International Armed Conflict. In: Max Planck Yearbook of United Nations Law, Heidelberg. 2001, vol. 5, p. 549.

³¹ Jensen Eric Talbot. The International Law of Environmental Warfare: Active and Passive Damage During Armed Conflict. In: Vanderbilt Journal of Transnational Law, Nashville. 2005, vol. 38, p. 181.

³² Ibidem.

Bibliografie:

1. Briscoe John. Iraq's Defilement of the Gulf Environment and the Damages Awards to Issue. In: Nordquist Myron H., Moore John Norton (eds.). Current Maritime Issues and the International Maritime Organization. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1999, p. 113 - 131. [On-line]: http://briscoelaw.net/wp-content/uploads/2012/05/JXB_CenterforOceanLaw.pdf (Vizitat la: 03.11.2012).
2. Carta mondială pentru natură, 28 octombrie 1982. În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998), vol. VII. Chișinău: Moldpres, Monitorul Oficial al RM, 1999. p. 59 - 65.
3. Convenția privind interzicerea folosirii în scopuri militare sau în alte scopuri ostile a tehnicilor de modificare a mediului, 10 decembrie 1976. [On-line]: http://www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/instrumente_internationale/conventie_interzicere_tehnici_modificare_mediu. (Vizitat la: 03.11.2012).
4. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, 16 June 1972. [On-line]: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503> (Vizitat la: 03.11.2012).
5. Dinstein Yoram. Protection of the Environment in International Armed Conflict. In: Max Planck Yearbook of United Nations Law, Heidelberg. 2001, vol. 5, p. 523 - 549. [On-line]: http://www.mpil.de/shared/data/pdf/pdfmpunyb/dinstein_5.pdf. (Vizitat la: 03.11.2012).
6. Dușu Mircea. Dreptul internațional al mediului. București: Editura Economică, 2004. 526 p.
7. Istrate Cristian. Dreptul dezarmării. Acorduri multilaterale. București: Editura All Beck, 2005. 294 p.
8. Jensen Eric Talbot. The International Law of Environmental Warfare: Active and Passive Damage During Armed Conflict. In: Vanderbilt Journal of Transnational Law, Nashville. 2005, vol. 38. p. 145 - 185. [On-line]: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=987033. (Vizitat la: 03.11.2012).
9. Kellman Barry. The Chemical Weapons Convention: A Verification and Enforcement Model for Determining Legal Responsibility for Environmental Harm Caused by War. In: Austin Jay E., Bruch Carl E. (eds.). The Environmental Consequences of War: Legal, Economic, and Scientific Perspectives. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 579 - 601.

10. Koppe Erik. The Use of Nuclear Weapons and the Protection of the Environment during International Armed Conflict. Studies in International Law: vol. 18. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2008. 447 p.

11. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion. In: I.C.J. Reports 1996. [On-line]: <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf?PHPSESSID=024fa93e4afd1e23a4cda7e5f41abcf2>. (Vizitat la: 03.11.2012).

12. McManus Keith P. Civil Liability for Wartime Environmental Damage: Adapting the United Nations Compensation Commission for the Iraq War. In: Boston College Environmental Affairs Law Review, Boston. 2006, vol. 33-2, p. 417 - 448. [On-line]: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1093&context=ealr> (Vizitat la: 03.11.2012).

13. Resolution 687 (1991), adopted by the UN Security Council on 3 April 1991. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

14. Resolution 692 (1991), adopted by the UN Security Council on 20 May 1991. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/28/IMG/NR059628.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

15. Resolution A/RES/47/37. Protection of the environment in times of armed conflict, adopted by the UN General Assembly on 25 Nov. 1992. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/024/04/IMG/NR002404.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

16. Resolution A/RES/49/50. United Nations Decade of International Law, adopted by the UN General Assembly on 9 December 1994. [On-line]: [ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/767/59/PDF/N9576759.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/767/59/PDF/N9576759.pdf?OpenElement). (Vizitat la: 03.11.2012).

17. Resolution A/RES/56/4. Observance of the International Day for Preventing the Exploitation of the Environment in War and Armed Conflict, adopted by the UN General Assembly on 5 Nov. 2001. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/475/24/IMG/N0147524.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

18. Resolution A/RES/63/54. Effects of the use of armaments and ammunitions containing depleted uranium, adopted by the UN General Assembly on 2 December 2008. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/474/03/PDF/N0847403.pdf?OpenElement> (Vizitat la: 03.11.2012).

19. Resolution S/RES/1593, adopted by the UN Security Council on 31 March 2005. [On-line]: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/292/73/PDF/N0529273.pdf?OpenElement>. (Vizitat la: 03.11.2012).

20. Rio Declaration on Environment and Development, June 1992. [On-line]: http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/pdf/RIO_E.PDF. (Vizitat la: 03.11.2012).

21. Statutul de la Roma al Curții Internaționale Penale. În: Anexe la Onica-Jarka Beatrice. Jurisdicția internațională penală. București: Editura C.H. Beck, 2008, p. 371 - 459.

22. UNEP. Integrating Environment in Post-Conflict Needs Assessments. Guidance Note. Geneva: United Nations Environment Programme, 2009. 18 p. [On-line]: http://postconflict.unep.ch/publications/environment_toolkit.pdf. (Vizitat la: 03.11.2012).

23. UNEP. Protecting the Environment during Armed Conflict: An inventory and analysis of international law. Nairobi: United Nations Environment Programme, 2009. 84 p. [On-line]: http://postconflict.unep.ch/publications/int_law.pdf. (Vizitat la: 03.11.2012).

Copyright© CUCERESCU Victoria, 2012.

PROTECȚIA DREPTURILOR MINORITĂȚILOR NAȚIONALE ÎN ROMÂNIA

Roxana Alina PETRARU*

ABSTRACT:

THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES RIGHTS IN ROMANIA

This paper provides a brief overview of Romania's policy in the field of protection of national minority rights. The presence of this category of people in Romania is a certainty since the first censuses. The problem of national minorities became an important issue especially after the First World War, along with the creation of new national states, including Romania. Romania's position in relation to minorities was determined both by their history and developments that have taken place in this field in Europe.

After achieving a comparative analysis of protection of national minorities' rights in Romania's Constitutions, we found it necessary to reflect the current legal framework. In this regard, we note that internationally, Romania has signed and ratified important documents in the field of minority rights and complied with respective provisions required thereby. Most of these were already translated into national law.

We then analyzed the draft law on minorities' status in Romania and debates arising under it, focusing on comments made by the Venice Commission.

In conclusion, we formulated some proposals for lege ferenda in terms of improving protection of rights of national minorities in Romania.

Keywords: national minority rights, Romania, Constitutions, draft law on minorities' status, Venice Commission.

РЕЗЮМЕ:

ЗАЩИТА ПРАВ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ В РУМЫНИИ

В предложенной статье проводится краткий анализ румынской политики в области защиты прав национальных меньшинств. Присутствие этой категории лиц в Румынии является реальностью, поскольку это было установлено еще при проведении первых переписей населения. Проблема национальных меньшинств становится важным вопросом особенно после первой мировой войны, с образованием новых национальных государств, включая Румынию. Позиция Румынии в отношении меньшинств была определена как своей собственной историей, так и событиями которые имели место в этой области на европейском уровне.

После того, как был сделан сравнительный анализ защиты прав национальных меньшинств в Конституциях Румынии, мы посчитали необходимым изучить современную законодательную систему. В этой связи мы отметили, что на международном уровне Румыния подписала и ратифицировала важные документы в области защиты прав национальных меньшинств и, таким образом, вынуждена соблюдать эти положения. Большинство из них были уже интегрированы в национальное законодательство.

Затем был рассмотрен проект закона о статусе меньшинств в Румынии и диспуты, возникающие на его базе, заостря внимание на замечаниях, высказанных Венецианской Комиссией.

* **PETRARU Roxana Alina** - Lector universitar la Facultatea de Drept, Universitatea „Petre Andrei” din Iași (Iași, România), doctorand al Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău, Republica Moldova); **PETRARU Roxana Alina** - Lecturer in The Faculty of Law, University „Petre Andrei” of Iassy (Iassy, Roumania), PhD student of The State University of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova); **ПЕТРАРУ Роксана Алина** - Преподаватель факультета права, Университет им. Петре Андрей города Яссы (Яссы, Румыния), аспирант Молдавского государственного университета (Кишинев, Республика Молдова).

В конце статьи были разработаны некоторые предложения lege ferenda относительно улучшения защиты прав национальных меньшинств в Румынии.

Ключевые слова: права национальных меньшинств, Румыния, Конституция Румынии, проект закона о статусе национальных меньшинств, Венецианская Комиссия.

Cuvinte-cheie: drepturile minorităților naționale, România, Constituțiile României, proiectul Legii privind statutul minorităților, Comisia de la Veneția.

1. Scurtă incursiune istorică

Pe teritoriul României condițiile istorice au dus la formarea de minorități naționale. Pentru a contura acest lucru urmează să realizăm o trecere în revistă a componenței etnice a populației României, în urma recensămintelor realizate. Vom prezenta datele obținute la primul recensământ realizat în România întregită, în 1930, și pe cele obținute în 2002 și 2011.

Primul recensământ al României întregite a avut loc la 29 decembrie 1930. Conform datelor strânse în urma acestuia, România avea 18.057.028 locuitori dintre care: români - 12.981.324 (71,9%), maghiari - 1.425.507 (7,9%), germani - 745.421 (4,1%), evrei - 728.115 (4,0%), ruteni - 582.815 (3,2%), ruși - 409.150 (2,3%), bulgari - 366.384 (2,0%), țigani - 262.501 (1,5%), turci - 154.772 (0,2%), sârbi, croați și sloveni - 51.062 (0,3%), polonezi - 48.310 (0,3%), greci - 26.425 (0,1%). Un nou recensământ a fost efectuat în aprilie 1941 pe teritoriul rămas în cadrul României în urma pierderilor teritoriale din 1940. Ulterior, după eliberarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și ținutului Herța, a fost realizat și recensământul pentru aceste regiuni (toamna lui 1941), dar și pentru Transnistria (decembrie 1941). După 1945, au fost efectuate recensăminte generale ale populației: în ianuarie 1948, în februarie 1956, în 15 martie 1966, în 5 ianuarie 1977, 7 ianuarie 1992, 18 martie 2002 și 20 octombrie 2011. Conform recensământului din 2002, structura etnică a populației din România se prezenta astfel: români - 19.409.400, maghiari - 1.434.377, romi - 535.250, ucraineni - 61.091, germani - 60.088, ruși lipoveni - 36.397, turci - 32.596, tătari - 24.137, sârbi - 22.518, slovaci - 17.199, bulgari - 8.092, croați - 6.786, greci - 6.513, evrei - 5.870, cehi - 3.938, polonezi - 3.671, italieni - 3.331, chinezi - 2.249, armeni - 1.780, ceangăi - 1.370, macedoneni - 731, albanezi - 520, ruteni - 262, carașoveni - 207, sloveni - 175, găgăuzi - 45. Structura etnică a populației României relevă faptul că ponderea românilor, populația majoritară, a rămas aceeași ca

și la recensământul din 1992, fiind de 89,5% din totalul populației. La recensământul din 2002, 91,0% din populația țării a declarat ca limbă maternă, limba română.

În prezent, nu sunt disponibile decât rezultatele provizorii ale recensământului efectuat în 2011. Conform acestor date¹, din totalul populației stabile, 16.870 mii persoane (88,6%) s-au declarat români. Populația de etnie maghiară a fost la recensământ de 1.238 mii persoane, reprezentând 6,5% din populația stabilă a țării, iar numărul celor care s-au declarat romi a fost de 619 mii persoane (3,2%). Între alte etnii care au înregistrat un număr de persoane de peste 20 mii se situează următoarele grupuri etnice: ucraineni (51,7 mii persoane), germani (36,9 mii), turci (28,2 mii), ruși – lipoveni (23,9 mii) și tătari (20,5 mii persoane). Numărul persoanelor pentru care nu a fost înregistrată etnia (nu au dorit să o declare sau nu erau prezente) a fost de 59,2 mii persoane, reprezentând 0,3% din populația stabilă a țării.

România are o lungă istorie a conviețuirii multietnice și multiculturale. Problema minorităților naționale devine o chestiune importantă mai ales după primul război mondial, o dată cu crearea unor state naționale noi, printre care și România². Din datele pe care le-am expus până acum reiese că prezența minorităților naționale pe teritoriul României este o chestiune de fapt, care nu poate fi negată și care are un rol important în dezvoltarea României ca stat de drept. Poziția României în raport cu minoritățile a fost determinată atât de istoria proprie, cât și de evoluțiile care au avut loc în acest domeniu la nivel european. La nivel constituțional observăm evoluții importante. Astfel, chiar dacă Constituția din 1866 s-a inspirat din idealurile revoluției franceze, prevederile sale stipulau faptul că cetățenia română putea fi

¹ [On-line]: http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2012/02/Comunicat_DATE_PROVIZORII_RPL_2011.pdf. (Vizitat la: 12.08.2012).

² Chiriac Marian. Provocările diversității. Politici publice privind minoritățile naționale și religioase în România. Cluj Napoca: Editura CRDE, 2005, p. 92.

dobândită doar de către creștini. La finalul războiului de independență din 1877 s-a acordat cetățenie și drepturi civile și politice tuturor locuitorilor, fără deosebire. Importante modificări în structura etnică a populației au avut loc după cel de-al doilea război mondial. Noile provincii alipite aveau importante populații de origine etnică maghiară, germană, evreiască, ucraineană, care se adăugau populației de origine romă, tătară sau turcă deja existentă.

Problema minorităților naționale a format, așa cum am arătat, obiectul dezbatelor la Conferința de Pace de la Paris. România a semnat tratatul minorităților la data de 10 decembrie 1919. Constituția din 1923 stabilea în art. 5 o clauză de nediscriminare, afirmând că „românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie se bucură de libertatea conștiinței, de libertatea învățământului, de libertatea presei, de libertatea întrunirilor, de libertatea de asociație și de toate libertățile și drepturile stabilite prin legi”. Conform prevederilor articolelor 7 și 8, „deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita; „toți românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, sunt egali înaintea legii și datorită a contribui fără deosebire la dările și sarcinile publice”. Articolul 72 prevedea că sunt senatori de drept „liderii confesiunilor recunoscute de stat, câte unul de fiecare confesiune, întrucât sunt aleși sau numiți conform legilor țării și reprezintă un număr de peste 200.000 de credincioși, precum și reprezentantul superior religios al musulmanilor din Regat”. Importante prevederi erau cuprinse și în Legea învățământului din 24 iulie 1924, publicată în Monitorul Oficial, nr. 161, din 26 iulie 1924 și în Legea privind învățământul privat adoptată la 22 decembrie 1925 și publicată în Monitorul Oficial, nr. 282, din 22 decembrie 1925.

Legea nr. 86 din 6 februarie 1945 privind statutul naționalităților minoritare este un izvor important de drept pentru protecția minorităților naționale din acea perioadă. după ce afirmă clauza generală de nediscriminare în primul său articol, legea stabilea în art. 2 că „se interzice cercetarea originii etnice a cetățenilor români, în vederea stabilirii situației lor juridice”, iar prin art. 4 că „cetățenii români, aparținând unor naționalități de altă limbă, rasă sau religie, decât cea română, se vor bucura de același tratament și de aceleași garanții în drept și în fapt, ca și ceilalți cetățeni români. Orice îngrădire, directă sau indirectă a drepturilor

cetățenilor, sau invers de privilegii, directe sau indirecte, pentru cetățeni, pe temeiul rasei, religiei sau naționalității lor, precum și orice propovăduire a exclusivismului sau a urii și disprețului de rasă, religie sau naționalitate, se pedepsesc de lege”. De asemenea, prin art. 5, legea lăsa libertatea oricărei persoane de a stabili singură limba maternă sau naționalitate, stabilind că orice amestec din partea oricărei autorități în această privință, este interzisă, autoritățile de stat fiind obligate a accepta indicația persoanei respective. În raport de utilizarea limbii materne a persoanelor de o altă naționalitate decât cea română, deși legea stabilea drept unică limbă oficială limba română, ea conținea o serie de prevederi care permiteau utilizarea limbilor minorităților în raporturile oficiale cu statul sau care facilitau desfășurarea vieții cotidiene ale persoanelor cu altă naționalitate decât cea română³.

În circumscripțiile în care, potrivit ultimului recensământ, cel puțin 30% din locuitori aveau limba maternă alta decât româna, cetățenii se puteau adresa justiției sau administrației publice în limba lor maternă, iar magistrații și funcționarii publici trebuiau să cunoască și această limbă. În conformitate cu prevederile art. 15, în aceste localități, numele de străzi era necesar să fie indicate și în limba populației de altă origine etnică decât cea română.

În ceea ce privește învățământul în limba maternă, statul se obliga să acorde același statut juridic precum școlilor cu predare în limba română, școlilor profesionale, particulare sau publice care desfășurau cursuri și în altă limbă decât cea oficială. Legea stabilea, în art. 20 că la toate examenele, inclusiv bacalaureatul, susținute de persoane de altă naționalitate, elevii trebuiau să fie examinați în limba în care li s-au predat materiile, în afară de cazul în care aceștia cereau ca examenele să se desfășoare în limba română. Legea nr. 86 din 6 februarie 1945 dispunea ca la Facultatea de Drept și cea de Litere și Filozofie de la Universitatea din Cluj, să se înființeze catedre cu limba de predare maghiară și germană, după necesități, avându-se în vedere numărul studenților respectivi⁴.

Constituția din 13 aprilie 1948 reiterează principiul nondiscriminării, dreptul la educație în

³ Chiriță Radu, Săndescu Anca. Analiza actelor normative privind drepturile minorităților naționale în România, în Salat Levente (coord.). Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată. Cluj-Napoca: Editura Fundației CRDE, 2008, p. 52.

⁴ Idem, p. 53.

limba maternă și dreptul la practicarea propriei religii. Potrivit art. 24, în Republica Populară Română se asigură naționalităților conlocuitoare dreptul de folosire a limbii materne și organizarea învățământului de toate gradele în limba maternă. Administrația și justiția, în circumscripțiile locuite și de populații de altă naționalitate decât cea română, vor folosi oral și scris și limba naționalității respective și vor face numiri de funcționari din sânul naționalității respective sau din altă naționalitate, care cunosc limba populației locale. Articolul 27 garantează libertatea conștiinței și a religiei, dar desființează școlile confesionale: „Nici o confesiune, congregație sau comunitate religioasă nu poate deschide sau întreține instituții de învățământ general, ci numai școli speciale pentru pregătirea personalului cultului sub controlul Statului.”

În primii ani de după terminarea războiului, minoritatea germană a fost supusă unui amplu proces de persecuție, concretizat în deportări în Bărăgan sau Siberia, confiscarea averilor sau suspendarea temporară a drepturilor cetățenești. Din cauza regimului politic din România mulți evrei au emigrat, în mare parte în Israel. Cu alte cuvinte, „mentalitatea asimilaționistă bazată pe principiile naționalismului comunism avea să afecteze în sens negativ viața comunităților din România.”⁵

În conformitate cu capitolul introductiv din Constituția din 1952, „minoritățile naționale din Republica Populară Română se bucură de deplina egalitate în drepturi cu poporul român. În Republica Populară Română se asigură autonomie administrativ-teritorială populației maghiare din raioanele secuiești, unde ea formează o masa compactă”. Mai departe, articolul 19 arată că „Regiunea Autonomă Maghiară a Republicii Populare Române este formată din teritoriul locuit de populația compactă maghiară secuiască și are conducere administrativă autonomă, aleasă de populația Regiunii Autonome. Regiunea Autonomă Maghiară cuprinde raioanele: Ciuc, Gheorgheni, Odorhei, Reghin, Sângeorgiu de Pădure, Sf. Gheorghe, Târgu-Mureș, Târgu-Săcuiesc, Toplița. Centrul administrativ al Regiunii Autonome Maghiare este orașul Targu-Mureș.” Această Regiune Autonomă va fi desființată de Constituția din 1965. În perioada regimului comunist, viața minorităților naționale a cunoscut forme de represiune. După 1965, minoritățile etnice erau desemnate prin sintagma „naționalități

conlocuitoare”, în aparență o formulare care anunța o egalitate deplină. Dar școli particulare sau confesionale cu predarea în limba maternă sunt desființate și înlocuite doar cu clase cu predare în limba maternă. Accesul minoritarilor este restricționat și în învățământul universitar⁶.

Legea învățământului nr. 28/1978 lăsa la latitudinea guvernului înființarea unor instituții de învățământ, facultăți sau secții cu predare în limba minorităților naționale.

Așadar, până la adoptarea Constituției din 1991, revizuită în 2003, cadrul legislativ permitea un anumit grad de protecție a drepturilor minorităților naționale din România, cu excepția perioadei comuniste în care drepturile tuturor cetățenilor erau îngădite. După revoluția din 1989 și sub presiunea organizațiilor internaționale, România va modifica în mod fundamental cadrul legislative al protecției drepturilor minorităților naționale.

2. Cadrul legislativ actual

Pe plan internațional. România a semnat și ratificat documentele importante în domeniul protecției drepturilor minorităților naționale și s-a obligat astfel să respecte prevederile respective. Majoritatea acestora au fost deja translate în dreptul intern.

La nivelul legii fundamentale, Constituția din 1991 garantează protecția drepturilor minorităților naționale. Ea nu definește noțiuni precum „discriminare” sau „privilegiu” și limitează interzicerea discriminării la sfera juridică și la relația cu autoritățile publice. În urma revizuirii constituției din 2003 s-a introdus în legea fundamentală o dispoziție conform căreia statutul minorităților naționale din România este reglementat prin lege organică (art. 73, alin (3), litera r). Legile organice sunt cele adoptate de Parlament în domeniile de importanță vitală pentru funcționarea statului și constituie o categorie intermediară, între legile constituționale și cele ordinare. Așadar, este de urmărit eventuala adoptare a unui statut al minorităților naționale⁷.

În perioada 2000-2006, a fost adoptat un cadru legislativ diversificat. La sfârșitul lunii august

⁶ Idem., p. 96.

⁷ Petraru Roxana Alina. Protecția drepturilor minorităților naționale în România și Republica Moldova. Principii directoare/ Protection of national minorities in Romania and in Republic of Moldova. Guidelines. [Online]: http://www.cse.uaic.ro/WorkingPapers/articles/CESWP2011_III2_PET.pdf, p. 330 - 335.

⁵ Chiriac Marian. *Op. cit.*, p. 98.

2000, fost adoptată Ordonanța de Guvern nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, (ulterior modificată și completată prin Legea 48/2002, OG 77/2003, legea 27/2004, legea 324/2006, fiind republicată în februarie 2007), lucru care a constituit un demers important în sensul combaterii discriminării prin mijloace juridice. Inițiative similare, în materie penală, s-au materializat prin adoptarea Ordonanței de Urgență nr. 31/2002 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii (ulterior modificată prin Legea 107/2006) și prin revizuirea Codului penal. Strategia Guvernului României pentru îmbunătățirea situației romilor, adoptată prin Hotărârea de Guvern nr. 430/2001, a fost modificată și completată prin adoptarea H.G. 522/2006⁸. La nivelul legislației interne mai amintim O.G. nr.137 din 31 august 2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, cu modificările și completările ulterioare, Legea învățământului, Legea administrației publice locale, Legea privind organizarea judiciară, Legea privind statutul funcționarilor publici, Legea audiovizualului, etc.

La nivel instituțional, prin Hotărârea de Guvern nr. 111/2005 s-a creat Departamentul pentru relații interetnice, structură fără personalitate juridică, aflată în subordinea Primului-ministru și în coordonarea ministrului delegat pentru coordonarea Secretariatului General al Guvernului. Potrivit art. 2 al H.G. 111/2005, în realizarea obiectului său de activitate Departamentul pentru relații interetnice îndeplinește următoarele atribuții principale: pune în aplicare politica stabilită prin Programul de guvernare în domeniul relațiilor interetnice; elaborează și supune Guvernului spre aprobare strategii și politici pentru păstrarea, afirmarea și dezvoltarea identității etnice a persoanelor aparținând minorităților naționale; elaborează proiecte de legi și alte acte normative din domeniul său de activitate; avizează proiecte de lege și alte acte normative, care au incidență asupra drepturilor și îndatoririlor persoanelor aparținând minorităților naționale; monitorizează aplicarea actelor normative interne și internaționale referitoare la protecția minorităților naționale; participă la elaborarea Raportului cu privire la aplicarea de către România a Convenției-cadru pentru protecția

minorităților naționale a Consiliului European, precum și la elaborarea capitolelor referitoare la minoritățile naționale din rapoartele României către alte instituții și organisme internaționale; stimulează dialogul majoritate – minorități naționale în vederea îmbunătățirii actului decizional și a măsurilor de implementare; cultivă valorile comune, combaterea discriminării și a prejudecăților prin promovarea diversității culturale, lingvistice, confesionale prin activități pe bază de proiecte; promovează și organizează programe privind garantarea, păstrarea, exprimarea, promovarea și dezvoltarea identității etnice, culturale, lingvistice și religioase a persoanelor aparținând minorităților naționale; sprijină realizarea unor programe sau activități interetnice inițiate de organizații, asociații, fundații sau instituții publice, pe bază de proiecte; supune Guvernului spre adoptare, la propunerea fundamentată a Consiliului Minorităților Naționale, în baza Legii nr. 500/2002 privind finanțele publice, cu modificările și completările ulterioare și a legilor bugetare anuale, proiecte de hotărâri pentru acordarea de asistență financiară organizațiilor persoanelor aparținând minorităților naționale, membre ale Consiliului Minorităților Naționale, și pentru aprobarea repartizării sumelor alocate prin bugetul de stat acestor organizații; colaborează cu Consiliul Minorităților Naționale și cu autorități ale administrației publice centrale și locale în îndeplinirii atribuțiilor proprii; stabilește și menține relații cu organizații neguvernamentale din țară și din străinătate, precum și cu organisme și instituții internaționale cu activitate în domeniul minorităților naționale și al combaterii discriminării pe criterii etnice; menține legături permanente și colaborează cu autoritățile administrației publice locale, prin reprezentanți cu competențe teritoriale, în vederea identificării problemelor specifice și soluționării acestora; sprijină cercetările științifice în domeniul relațiilor interetnice, prin menținerea de contacte și colaborarea cu organizații, instituții și personalități din domeniu.

Consiliul minorităților naționale este un organ consultativ al Guvernului, fără personalitate juridică, aflat în coordonarea Departamentului pentru relații interetnice, care are drept scop asigurarea relațiilor cu organizațiile legal constituite ale cetățenilor aparținând minorităților naționale. Acest organism este format din 3 reprezentanți ai organizațiilor cetățenilor aparținând minorităților naționale, reprezentate în Parlamentul României și sprijină activitatea organizațiilor minorităților naționale.

⁸ Chiriță Radu, Săndescu Anca. *Op. cit.*, p. 62.

Consiliul național pentru combaterea discriminării este autoritatea de stat autonomă, sub control parlamentar, garant al respectării și aplicării principiului nediscriminării, în conformitate cu legislația internă în vigoare și cu documentele internaționale la care România este parte. Consiliul are ca obiective: prevenirea faptelor de discriminare prin realizarea de campanii de informare, de conștientizare privind drepturile omului; medierea faptelor de discriminare a părților implicate; investigarea, constatarea și sancționarea faptelor de discriminare; monitorizarea cazurilor de discriminare; acordarea de asistență de specialitate victimelor discriminării.

La nivel instituțional, menționăm și activitatea Agenției naționale pentru Romi, a Centrului național de cultură pentru Romi sau a Institutului pentru studierea problemelor minorităților naționale.

3. Considerații asupra Proiectului de lege privind statutul minorităților din România

Întorcându-ne la planul legislației interne amintim necesitatea adoptării unui Statut al minorităților naționale din România. Un proiect de lege⁹ există și a fost transmis Parlamentului în 2005. El a fost respins de Senat în luna octombrie a aceluiași an și a fost trimis din nou spre avizarea comisiilor parlamentului în 2011. Acest proiect a stat la baza unor dezbateri aprinse pe scena politică și pe cea civică și nici chiar presiunea ONU și a altor organizații internaționale nu a dus la adoptarea lui.

Autoritățile române au cerut Comisiei de la Veneția (Comisia europeană pentru democrație prin drept) să se pronunțe asupra Proiectului de lege privind statutul minorităților naționale din România. Pe baza raporturilor realizate de Sergio Bartole și Pieter van Dijk, Comisia a formulat o serie de observații¹⁰. În primul rând, a fost remarcat faptul că proiectul nu a fost însoțit de un raport explicativ care ar fi putut să aducă mai multă lumină asupra intenției celor care au realizat propunerea. Comisia a remarcat că în ultimii ani, un număr din ce în ce mai mare de state au edictat legi pentru protecția minorităților naționale, etnice sau lingvistice, deși nu sunt obligate de nici o normă internațională. Adoptarea unui statut al minorităților naționale ar

constitui, în opinia Comisiei, o dovadă puternică a intenției României de păstrare a elementelor identității minorităților.

Pornind de la expresiile des menționate „potrivit legii”, „în condițiile legii, etc.”, Comisia a arătat că relația dintre Proiect și legislația sectorială trebuie să fie reglementată mult mai precis, pentru a se evita problemele de interpretare. Aceeași situație se regăsește și în conținutul art. 78 unde se specifică că „la data intrării în vigoare a prezentei legi orice dispoziție contrară se abrogă”. Comisia a remarcat faptul că este necesar să fie inclusă o listă, chiar și neexhaustivă, a legilor și dispozițiilor care urmează să nu-și mai producă efectul.

În conformitate cu art. 2 al Proiectului, minoritățile naționale sunt recunoscute ca factori constitutivi ai statului român. Așadar, prin minoritate națională se înțelege orice comunitate de cetățeni români, care trăiește pe teritoriul României din momentul constituirii statului modern, numeric inferioară populației majoritare, având propria identitate etnică, exprimată prin cultura, limbă sau religie, pe care dorește să o păstreze, să o exprime, și să o dezvolte. Conform Comisiei de la Veneția, crearea României moderne poate fi considerată mai degrabă ca un proces decât ca un eveniment clar determinat în timp la care să putem face referire. Lista celor 20 de comunități care pot fi considerate minorități naționale și care a fost inclusă în proiectul de lege este prea strictă și ar putea împiedica alte grupuri să acceadă la acest statut, chiar dacă în timp acestea ar reuși să respecte toate elementele din definiție. Conform art. 74 din Proiect, „în înțelesul prezentei legi, minoritățile naționale din România sunt comunitățile: albaneză, armeană, bulgară, cehă, croată, elenă, evreiască, germană, italiană, macedoneană, maghiară, poloneză, rusă-lipoveană, romă, ruteană, sârbă, slovacă, tătară, turcă, ucraineană”. Nu putem nega, de exemplu, existența unei comunități de chinezi în România. Potrivit prevederilor Proiectului, aceștia nu vor putea face parte din categoria minorităților naționale recunoscute pe teritoriul statului. Pe de altă parte, așa cum se consideră în observațiile lui Sergio Bartole¹¹, unele comunități cum ar fi cea ruteană, macedoneană sau albaneză, nu au fost incluse în mod explicit în recensământul din 2002 și nu au fost înregistrate la cel din 1993.

9

[On-line]

http://www.dri.gov.ro/documents/lege_minoritati_forma_fin_ala_guvern.pdf. (Vizitat la: 13.08.2012).

¹⁰ [On-line]: [http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD\(2005\)026-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD(2005)026-e.pdf). (Vizitat la: 13.09.2012).

11

[On-line]:

[http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL\(2005\)070-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL(2005)070-e.pdf). (Vizitat la: 13.09.2012).

În conformitate cu art. 4, persoanele aparținând minorităților naționale sunt cetățeni români, care își exprimă liber și neîngrădit apartenența la o comunitate națională, sau minori ai căror părinți, ori alți reprezentanți legali au declarat, conform legii, această apartenență. În legătură cu acest aspect, Comisia de la Veneția a arătat că utilizarea drepturilor minorităților garantate internațional nu trebuie să depindă de cetățenie, cu excepția anumitor drepturi politice, de exemplu.

Proiectul fundamentează obligația statului de a recunoaște și a garanta persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase, principiul egalității în drepturi și al nediscriminării. Sunt interzise practicile care ar putea duce la asimilarea minorităților naționale, iar minoritățile naționale respectiv persoanele aparținând acestora pot folosi simbolurile naționale și pot organiza sărbătorile naționale și religioase proprii. Nu se specifică, însă, cum se va realiza acest lucru fără să afecteze relațiile de muncă, de exemplu.

Capitolul al II-lea al Proiectului se referă la păstrarea, exprimarea și dezvoltarea identității naționale și este format din 5 secțiuni care cuprind garanții pentru persoanele aparținând minorităților naționale în ceea ce privește învățământul, cultura, mijloacele de informare în masă, libertatea religioasă a persoanelor aparținând minorităților naționale și folosirea limbii materne. Comisia de la Veneția a remarcat că România trebuie să clarifice sintagma „procentaj semnificativ” care este inclusă în prevederile referitoare la folosirea limbii materne de către membrii minorităților naționale în anumite unități administrativ-teritoriale. Astfel, potrivit Legii administrației publice locale nr. 215/2001 acest procentaj este fixat la 20 la sută din populație. Comisia a propus ca rezidenții care se consideră parte din minoritățile naționale, chiar dacă nu au cetățenie română, să fie luați în calcul la stabilirea acestui procentaj. De asemenea, se recomandă să fie incluse referințe mai precise la legi specifice privind folosirea limbii materne.

În legătură cu folosirea și cunoașterea limbilor materne în instituțiile administrației publice, proiectul legislativ prevede necesitatea de a asigura pregătirea ofițerilor publici, dar și posibilitatea de a recurge la traducători autorizați, dar nu indică deloc care dintre soluții trebuie folosită și în ce condiții.

Capitolul al III-lea al proiectului, referitor la organizațiile cetățenilor aparținând minorităților, a

făcut, de asemenea, obiectul observațiilor Comisiei de la Veneția. Astfel, se consideră că înregistrarea unor asemenea organizații face obiectul unor condiții prea restrictive. Organizații cu domeniu de activitate strict local nu se pot constitui din cauza prevederii conform căreia numărul membrilor unei organizații a cetățenilor aparținând unei minorități naționale nu poate fi mai mic de 10% din numărul total al cetățenilor care, cu ocazia ultimului recensământ al populației și-au declarat apartenența la minoritatea respectivă. Astfel de condiții pot fi analizate, potrivit opiniei Comisiei, ca restricții la dreptul la libera asociere.

Capitolul al IV-lea se referă la Consiliul minorităților naționale și Autoritatea pentru relații interetnice, instituții cu rol în protecția minorităților.

Capitolul al V-lea al proiectului de lege se referă la autonomia culturală care înseamnă, potrivit art. 57 al Proiectului, capacitatea comunității unei minorități naționale de a avea competențe decizionale în problemele privind identitatea sa culturală, lingvistică și religioasă, prin consilii alese de către membrii săi. Introducerea acestei autonomii ar putea fi un pas pozitiv, dar Comisia arată că încă nu se poate vorbi despre un model european acceptat pe plan internațional în acest domeniu. Conceptul de autonomie culturală a fost criticat de altfel, atât de comunitatea română, cât și de minoritățile naționale. Proiectul prevede consultarea obligatorie a organismelor autonomiei culturale într-un număr de cazuri și, în anumite situații, chiar obligativitatea acceptului acestora. Dar, potrivit Comisiei de la Veneția, metodele de desemnare a structurilor de conducere în instituțiile educaționale, culturale și de presă nu sunt clarificate și ar putea fi de natură să încalce principiile concursului public. Se recomandă, deci, includerea mai multor garanții.

În concluzie, Comisia a arătat că, în linii mari și cu rezervele menționate, prevederile din Proiect constituie un cadru satisfăcător al protecției minorităților din România. Cea mai importantă limitare constă în faptul că cetățenia română este un element al definiției minorităților naționale pe care Proiectul o propune.

4. Concluzii și propuneri de lege ferenda privind legislația României din domeniul protecției drepturilor minorităților naționale și implementarea acesteia

Analizând legislația din domeniul protecției drepturilor minorităților naționale și implementarea acesteia pe teritoriul României, formulăm câteva propuneri de lege ferenda.

1. Considerăm că este necesară adoptarea unei legi a minorităților naționale. În acest sens, propunem modificarea Proiectului statutului minorităților naționale prin luarea în considerare a opiniilor formulate de către Comisia de la Veneția la care achiesăm;

2. propunem unificarea instituțiilor cu competențe în domeniul protecției drepturilor minorităților naționale pentru că, așa cum reiese și din observațiile Comisiei de la Veneția, în multe situații atribuțiile diverselor instituții existente se suprapun;

3. subliniem faptul că trebuie acordată o atenție sporită minorităților rrom și maghiare;

4. sprijinim ideea încurajării, facilitării comunicării interculturale și a educației multiculturale;

5. suntem de acord că este necesară îmbunătățirea mecanismului de reprezentare parlamentară a minorităților naționale;

6. susținem implementarea efectivă a legislației naționale și internaționale din domeniul protecției drepturilor minorităților naționale;

7. susținem promovarea incluziunii sociale a minorităților naționale;

8. susținem importanța descurajării și sancționării actelor de discriminare a minorităților naționale;

9. susținem importanța rezolvării pe cale pașnică, prin mediere, a eventualelor conflicte etnice care pot apărea;

10. susținem necesitatea adoptării unor strategii naționale de protejare a drepturilor minorităților.

Analiza reglementărilor interne și a activității pe plan internațional a României, duce la concluzia că această țară își asumă în mare parte obligațiile asumate în ceea ce privește protecția drepturilor

minorităților naționale. Cu toate acestea, considerăm util a fi operate recomandările pe care le-am expus.

Bibliografie:

1. [On-line]:

http://www.dri.gov.ro/documents/lege_minoritati_for_ma_finala_guvern.pdf. (Vizitat la: 13.08.2012).

2. [On-line]:

http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2012/02/Comunicat_DATE_PROVI_ZORII_RPL_2011_.pdf. (Vizitat la: 12.09.2012).

3. [On-line]:

[http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL\(2005\)070-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL(2005)070-e.pdf). (Vizitat la: 13.08.2012).

4. [On-line]:

[http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD\(2005\)026-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2005/CDL-AD(2005)026-e.pdf). (Vizitat la: 13.08.2012).

5. Petraru Roxana Alina. Protecția drepturilor minorităților naționale în România și Republica Moldova. Principii directoare/ Protection of national minorities in Romania and in Republic of Moldova. Guidelines. [On-line]:

http://www.cse.uaic.ro/WorkingPapers/articles/CESW_P2011_III2_PET.pdf. p. 330 - 335. (Vizitat la: 13.08.2012).

6. Chiriac Marian. Provocările diversității. Politici publice privind minoritățile naționale și religioase în România. Cluj Napoca: Editura CRDE, 2005. 125 p.

7. Chiriță Radu, Săndescu Anca. Analiza actelor normative privind drepturile minorităților naționale în România, în Salat Levente (coord.). Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată. Cluj-Napoca: Editura Fundației CRDE, 2008. 272 p.

Copyright©PETRARU Roxana Alina, 2012.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

APARTENENȚA LA ORGANIZAȚIILE INTERNAȚIONALE

Oleg BONTEA*

**ABSTRACT:
MEMBERSHIP OF INTERNATIONAL ORGANISATIONS**

In this article the author has analyzed the following provisions: categories of membership of international organizations, the conditions of joining the organization, rights and obligations of the organization, termination of membership of the international organization.

Regarding the categories of members of international organizations, Western doctrine is characteristic of members of the international organization division into two categories: full members and associate members. Also an analysis of the classification of members of international organizations: original (founding) and additional. There is a distinct category of members of international organizations are called partial members.

In international law the distinction between two categories of members of the international organization: members and observer members.

On the rights and obligations of the organization distinguishes between individual rights and obligations and their collective rights and obligations.

Collective rights and obligations of member states can be classified into three categories: a) the rights and obligations arising from general principles and norms of international law, b) rights and obligations relating to the participation of the member's current internal work organization c) the rights and obligations related to compliance with the fundamental articles of association of the organization.

Regarding termination of membership termination specified five ways: voluntary withdrawal; Automatic output; exclusion; termination of the state; liquidation of the organization.

Key words: *international organization, membership organization, rights and obligations of the organization*

**РЕЗЮМЕ:
ЧЛЕНСТВО В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ**

В этой статье автор проанализировал следующие положения учредительных актов организаций: категории членства в международных организациях, условия вступления в эту организацию, права и обязанности организации, прекращение членства в международной организации.

Что касается категорий членов международных организаций, западной доктрине характерно разделения членов международного организации на две категории: полноправными членами и ассоциированные члены. Также, анализируется классификация членов международных организаций на: основные и дополнительные. Существует отдельная категория членов международных организаций называемые частичные члены.

В международном праве различие между двумя категориями членов международной организации: активные члены и наблюдатели.

О правах и обязанностях организация различие между индивидуальными правами и обязанностями и их коллективных прав и обязанностей.

* **BONTEA Oleg** – Doctor în drept, conferențiar universitar, Șef Catedră Drept, Universitatea Agrară de Stat din Moldova (Chișinău, Republica Moldova); **BONTEA Oleg** - PhD in Law, Associate Professor, Chief of the chair Law, State Agrarian University of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova); **БОНТЯ Олег** - Кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедры права Государственного Аграрного Университета Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

Коллективные права и обязанности государств-членов можно разделить на три категории: а) права и обязательства, вытекающие из общих принципов и норм международного права, б) права и обязанности, связанные с участием текущей внутренней организации работы пользователя в) права и обязанности, связанные с соблюдением фундаментальных уставом организации.

Что касается прекращения членства прекращения указаны пять способов: а) добровольный отказ; б) автоматический выход; в) исключение; г) прекращение государства; д) ликвидации организации.

Также исследованы проблемы разграничения между понятиями прекращения и приостановления членства в этой организации, хотя они ряд общих черт.

Ключевые слова: международные организации, член организации, права и обязанности организации.

Cuvînte cheie: organizații internaționale, membru al organizației, drepturile și responsabilitățile organizației.

De regulă în actele constitutive a organizațiilor internaționale se conțin următoarele dispoziții privind categoriile de membri și criteriile de aderare și ieșire din aceste organizații.

1. Categoriile de membri ai organizațiilor internaționale. Pentru doctrina occidentală este caracteristică împărțirea membrilor organizației internaționale în două categorii: **membri cu drepturi depline** și **membri asociați**. La categoria de membri cu drepturi depline, după părerea acestora, se referă statele, iar la categoria membrilor asociați – statele dependente¹ și chiar unele state suverane. Optăm pentru lichidarea instituției de membru asociat ca fiind contrară Declarației ONU privind acordarea independenței statelor și popoarelor din colonii din 14 decembrie 1969².

Împărțirea participanților la organizațiile internaționale în membri cu drepturi depline și membri asociați justifică într-un fel legalizarea superiorității statelor-metropole asupra coloniilor. Organizațiile internaționale interguvernamentale asociază membri de o singură categorie, ei sunt egali unul față de altul. De aceea se consideră că „clasificarea membrilor organizațiile internaționale interguvernamentale în membri cu drepturi depline și membri asociați contravine dreptului internațional contemporan și servește drept fundament juridic

pentru arbitrariul unei grupe mici a statelor occidentale”³.

De asemenea nu este considerată reușită clasificarea membrilor organizațiile internaționale în: *originari (fondatori)* și *adiționali*.

Membri fondatori sunt denumiți de regulă statele care au participat la conferința privind elaborarea actului constitutiv al organizației, l-au semnat și l-au ratificat într-un termen determinat. În limba engleză aceste state se numesc *original members*.

Referitor la membrii adiționali, în literatura de specialitate s-a susținut că nu este reușită denumirea aceste grupe de membri, deoarece din punct de vedere lingvistic „se poate adera la un tratat, la o oarecare propunere, însă nu se poate adera la o organizație internațională”⁴. Termenul de „aderare” înseamnă a fi de partea unuia, a-i împărtăși opiniile. La organizația internațională nu se aderă, spune în continuare autorul, în ea se poate intra în baza egalității suverane⁵. S-a propus ca membrii organizațiilor internaționale care nu sunt membri-fondatori să fie numiți „membri ai organizației”.

Există și o categorie distinctă de membri ai organizațiilor internaționale care sunt denumiți *membri parțiali*. Esența acestei categorii constă în faptul că statele (sau organizațiile internaționale) nefiind membri ai organizației respective, participă la lucrările unui organ concret al unei organizații internaționale interguvernamentale. Această formă permite organizațiilor să atragă la lucrările ei practic

¹ Sunt întâlnite sub diverse forme: statul vasal, statul protejat, dominiile britanice, teritoriile sub mandat și statele sub tutelă internațională. Este utilizată și terminologia de „ierarhii de state” sau „state-semisuverane”.

² [On-line]: http://www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/instrumente_internationale/. (Vizitat la: 29.03.2012).

³ Международное публичное право: Учебник, под ред. К.А.БЕКЯШЕВ. Москва: Изд. ПРОСПЕКТ, 1999, с. 251.

⁴ Ibidem., p. 252.

⁵ Ibidem.

toate statele vital interesate de soluționarea unora sau altor probleme, evitând procedura oficială de dobândire a calității de membru. Din acest considerent multe organizații au aprobat actele normative corespunzătoare privind instituirea instituției de membru-parțial.

De exemplu, sesiunea a XVII a Conferinței FAO din 1970 a adoptat hotărârea privind introducerea modificărilor în Statut și Regulile generale de procedură în sensul permiterii statelor membri ai organizației să participe la lucrările organelor și activităților FAO și nu doar statelor membre FAO și ONU, dar și statelor membre ai oricărei instituții specializate sau AIEA⁶. Aceeași formă de asociere este pe larg practică și de OMI. De exemplu, statele nemembre ale OMI au dreptul de a participa la ședințele Comitetului privind securitate pe mare în cazul examinării modificărilor convențiilor internaționale pe probleme tehnice privind traficul maritim (de exemplu așa convenție ca SOLAS-74⁷, MARPOL -73/78⁸)

În dreptul internațional⁹ se mai face distincție între două categorii de membri ai organizației internaționale: *membri activi* și *membri observatori*¹⁰.

Calitatea de membru activ presupune plata unei taxe anuale de participare și oferă acces direct la activitățile specifice și la evenimentele internaționale organizate de către organizație.

Elveția a fost reprezentată de observatori la multe sesiuni ale adunării generale ale ONU. De asemenea, statutul de observator a fost acordat de către ONU mai multor Mișcări pentru eliberare națională. Deseori, organizațiile regionale și instituțiile specializate ale ONU trimit observatorii săi în organele ONU. Ei au dreptul să participe la reuniunile principale și să primească documentele necesare.

⁶ Юридический ежегодник ООН 1973. Нью-Йорк, 1975, с. 66.

⁷ Convenția internațională privind ocrotirea vieții umane pe mare, 1974. [On-line]: http://www.romanian-ports.ro/legi_isps/Cod_isps.pdf. (Vizitat la: 29.03.2012).

⁸ Convenția internațională privind preîntâmpinarea poluării mărilor de către nave din 1973, 1978.

⁹ Statutul organizației internaționale Panta Rhei constituită din Agențiile de plăți din statele membre ale Uniunii Europene care activează în domeniul agriculturii.

¹⁰ Лукашук И.И. Международное право: особенная часть: учебник для студентов юридических факультетов и вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2005. [On-line]: <http://radnuk.info/ros-pidrychnuk/mejdunarodnoe/534-lukashuk/13824-5----.html>. (Vizitat la: 30.03.2012).

2. Condițiile aderării la organizație.

Actele constitutive ale majorității organizațiilor stabilesc că primirea în rândurile membrilor organizației este deschisă pentru toate statele care împărtășesc principiile acestei organizații. De regulă, membrii organizației se împart în două categorii: membri originare (fondatori) și alți membri.

Membrii fondatori – sunt statele care au participat la elaborarea și adoptarea actului constitutiv al organizației. Pentru ei se stabilesc unele condiții mai facilitare de aderare. În special, orice membru fondator poate deveni membru al organizației anunțând despre aceasta funcționarului suprem despre acceptarea formală a obligațiilor care derivă din actul constitutiv al acestei organizații. Alte organizații pot fi primite cu votul a două treimi din voturi.

Membri ai organizațiilor pot fi statele, alte organizații internaționale, teritoriile autonome, teritoriile dependente.

În conformitate cu principiul fundamental al dreptului internațional – principiul egalității suverane – orice stat are dreptul de a se asocia sau nu la o organizație internațională. În acest sens, limitarea în acceptarea statului de a intra într-o organizație internațională reprezintă o încălcare a dreptului internațional.

Membri ai organizațiilor internaționale pot fi și alte organizații internaționale. De exemplu, UE este membră a *Organizației pentru Cooperarea și Dezvoltare Economică (OCDE)*, *Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură (FAO)* etc.

Membri ai organizației pot fi și teritoriile autonome sau dependente (coloniale). Astfel, insulele Faroe, Groenlanda și insulele Aaland trimit în Consiliul nordic deputați proprii. Deputații insulelor Faroe și Groenlandei intră în componența delegației daneze, deputații insulelor Aaland în componența delegației finlandeze.

Membri asociați sunt, de regulă, teritorii dependente. De exemplu, Insulele Virgine Britanice, insulele Turks și Caicos intră, în calitate de membri asociați, în comunitatea Caraibiană și a pieții comune caraibiene.

O serie de organizații alături de cerințele generale precum stricta respectare a dispozițiilor statutului, înaintază cerințe suplimentare față de pretendenți. Astfel, membri ai Organizației statelor exportatoare de petrol (OPEC) pot deveni doar statele care exportă în cantități considerabile țiței. Statutul de membru asociat poate fi acordat statului care nu poate întruni majoritatea voturilor necesare

pentru dobândirea statutului de membru cu drepturi depline (art. 7 din Statut. În Organizația Cooperării Economice la Mărea Neagră (OCEMN¹¹) (statele neriverane) nu pot adera decât cu acordul statelor membre riverane la Marea Neagră.

Membri ai Corporației Financiare Internaționale (CFI), Fondului Monetar internațional (FMI), Asociației Internaționale pentru Dezvoltare (AID) pot fi doar statele-membre ai Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BIRD).

3. Drepturile și obligațiile membrilor organizației. Analiza actelor constitutive li activității organizațiilor internaționale arată că toate drepturile statelor-membre pot fi împărțite în două categorii: drepturi individuale și drepturi colective.

Orice membru al organizației poate deține drepturi și obligații individuale în calitatea sa de partener al organizației (de exemplu, în calitate de parte a acordului privind sediul, acordul de cooperare) sau în calitate de membru al organizației. În opinia savanților Shermers G. și Blokker H. „calitatea de membru în organizația internațională poartă un caracter dublu: pe de o parte, statele funcționează ca părți individuale ale mecanismului organizației, iar pe de altă parte, reprezintă partenerii ei de bază. Astfel, organizația lucrează pentru membrii săi și cu membrii săi”¹².

De regulă, **drepturile și obligațiile individuale** se fixează în actele constitutive sau în hotărârile organizațiilor internaționale. De exemplu, adeseori organizațiile sunt depozitarele tratatelor. De asemenea la aceste obligații se atribuie și acelea de plată regulată a cotizațiilor de membru, de a prezenta într-un termen determinat rapoarte privind îndeplinirea convențiilor și actului constitutiv.

Drepturile și obligațiile colective a statelor-membre se fixează în actele constitutive sau în hotărârile organizațiilor internaționale. Asemenea gen de drepturi și obligații își au destinatarii săi comuni, adică sunt adresate tuturor membrilor sau la doi sau mai mulți membri ai organizației, prescriu de a întreprinde acțiuni comune, care ating interesele tuturor participanților organizației.

Drepturile și obligațiile colective a statelor-membre pot fi clasificate în **trei categorii**:

a) drepturi și obligații care derivă din *principiile generale și normele dreptului internațional*;

b) drepturi și obligații care se referă la *participarea nemijlocită a statelor la activitatea internă curentă a organizației*;

c) drepturi și obligații legate de *respectarea dispozițiilor fundamentale ale actului constitutiv al organizației*.

4. Încetarea calității de membru al organizației internaționale. Problema ieșirii din organizația internațională este legată nemijlocit de o chestiune mai generală – ordinea denunțării tratatului internațional, care reprezintă documentul instituțional (adică în baza căruia se constituie organizația).

În actele constitutive ale organizațiilor sunt fixate, în principal, **cinci moduri de încetare a calității de membru**:

- a) retragerea voluntară;
- b) ieșirea automată;
- c) excluderea;
- d) încetarea existenței statului;
- e) lichidarea organizației.

a) Statutele majorității organizațiilor prevăd posibilitatea **retragerii voluntare** a calității de membru. Însă, din punct de vedere juridic, nu are importanță dacă se conține în statutele organizațiilor internaționale dispoziții concrete privind retragerea voluntară. Lipsa acestor prevederi privind retragere voluntară nu poate servi drept obstacol privind încetarea benevolă a calității de membru. Fundamentul retragerii unilaterale benevole din organizație îl reprezintă principiul egalității suverane a statelor în conformitate cu care, fiecare stat are dreptul să-și determine în mod liber oportunitatea de a fi membru într-o organizație sau alta.

Ieșirea din organizație este condiționată de îndeplinirea unui șir de **condiții obligatorii**:

➤ necesitatea existenței unei cereri scrise privind denunțarea actului constitutiv (statutului, cartei, constituției);

➤ stabilirea unui termen determinat la expirarea căruia, cererea de ieșire intră în vigoare;

➤ expirarea termenului, care începe odată cu intrarea în vigoare a actului constitutiv al organizației, după care statul-membru poate depune demersul privind părăsirea organizației;

➤ îndeplinirea înainte de părăsire a unui șir de obligații;

➤ coordonarea condițiilor părăsirii cu organizațiile cu o competență mai generală.

¹¹

[On-line]:

http://ro.wikipedia.org/wiki/Organizația_de_Cooperare_Eco_nomică_la_Marea_Neagră. (Vizitat la: 30.03.2012).

¹² Shermers Henry G. & Blokker Niels M. *International Institutional Law: Unity with Diversity* (4-th Ed.). Leiden: Martinus Nijhoff. 2004, p. 65.

b) **Ieșirea automată**¹³ este o formă a părăsirii benevole a organizației. Esența sa rezidă în faptul că statul, *ipso facto*, în virtutea circumstanțelor create este obligată să renunțe la calitatea de membru al organizației. De exemplu, orice stat care a încetat a mai fi membru al Fondului Monetar Internațional, peste trei luni de zile iese automat din numărul membrilor Băncii Internaționale de reconstrucție și Dezvoltare.

c) **Excluderea** ca mod de încetare a calității de membru se aplică în calitate de sancțiune precum și în scopul apărării intereselor organizației înseși. Statul care încalcă sistematic dispozițiile statutare ale organizației poate fi exclusă din organizație, chiar dacă statutul ei nu prevede expres acest lucru. De exemplu, art. 8 din Statutul Consiliului Europei „*oricărui membru, care a încălcat grav normele privind ocrotirea drepturilor omului, i se poate propune de a părăsi Consiliul*”. Alt exemplu poate servi următoarea normă „*Un membru al Națiunilor Unite care încalcă în mod persistent principiile cuprinse în prezenta Carta poate fi exclus din Organizație de Adunarea Generală, la recomandarea Consiliului de Securitate*” (art. 6 din Carta ONU).

d) Prin **încetarea existenței statului-membru** se are în vedere succesiunea statelor, adică înlocuirea unui stat cu altul. Problema succesiunii statelor la organizații poate apărea în cazul apariției unui nou stat independent, fuzionarea sau dezmembrarea statelor, secesiunea unei părți din teritoriul statului și constituirea în baza lui a unui stat independent. Potrivit dreptului internațional statul independent nou nu este obligat să devină automat membru organizației în virtutea exclusivă a aceluși fapt că la momentul succesiunii statelor actul constitutiv al organizației cuprindea și teritoriul care reprezintă obiectul succesiunii. Statul nou independent este în drept să-și stabilească statutul său pe calea înștiințării despre succesiune referitor la orice organizație (adică de a fi membru cu drepturi depline sau observator). În cazul fuziunii a două sau mai multe state, de regulă, statul-succesor hotărăște care stat va părăsi organizația și

cine va reprezenta această nouă comunitate în organizație.

e) **Lichidarea organizației** înseamnă *ipso facto* încetarea calității de membru. Organizațiile care funcționează la ora actuală pot fi lichidate prin diferite mijloace. Cel mai real dintre ele îl reprezintă părăsirea organizației a unui număr determinat de state-membre. De exemplu, statutul Comisiei generale de pescuit în Marea Mediterană dispune că această organizație își încetează activitatea dacă numărul de membri care au rămas va fi mai mic de cinci.

În sfârșit, trebuie să facem și o **delimitare** între noțiunile de *încetarea* și *suspendarea* calității de membru ai organizației, deși ele au un șir de caractere comune.

În primul rând, trebuie să subliniem, că ambele categorii reprezintă rezultatul acțiunilor volitive ale statelor. În al doilea rând, prin îndeplinirea acestor acțiuni, statele-membre practic nu iau parte la lucrările organizației. În al treilea rând, încetarea sau suspendarea calității de membru pot fi apreciate ca sancțiuni pentru o conduită ilicită. Totodată, ele au și unele trăsături caracteristice. Încetarea calității de membru este un proces încheiat, iar suspendarea este unul în continuare. După încetarea calității de membru statul poate să reînnoiască participarea sa la organizație doar pe calea îndeplinirii tuturor cerințelor legate de aderarea la organizație. Suspendarea nu necesită îndeplinirea unor activități procedurale de esență. Încetarea calității de membru intră în vigoare doar în momentul în care statul-membru își va onora obligațiile sale față de organizație (de exemplu, financiare, de proprietate etc.) în cazul suspendării calității de membru aceste obligațiuni ca și cum se îngheață pe o perioadă determinată.

Suspendarea calității de membru este posibilă prin două mijloace: *benevol* și prin *constrângere*. Orice stat este în drept să-și suspende calitatea de membru într-o organizație pe o perioadă de timp. Acest pas poate fi dictat de mai multe circumstanțe:

✓ adoptarea de către organizație a unei hotărâri care încalcă drepturile membrului respectiv.

✓ situația creată în interiorul țării care împiedică de a participa pe deplin la lucrările organizației etc.

Mijlocul examinat de suspendare a calității de membru este posibil de realizat pe calea anunțării de către statul în cauză a secretarului executiv (în unele organizații președintele) al

¹³ Regatele Commonwealth-ului, care aleg să devină republici, încetează în mod automat să mai fie membri ai organizației, cu excepția obținerii permisiunii din partea celorlalți membri, (ca în cazul Indiei în 1950). Statul Liber Irlandez a părăsit Commonwealthul când s-a autoproclamat republică – 18 aprilie 1949. [On-line]: http://ro.wikipedia.org/wiki/Comunitatea_Națiunilor. (Vizitat la: 30.03.2012).

organizației despre aceasta. Totodată, nu se cere acordul altor state privind suspendarea calității de membru.

Calitatea de membru poate fi suspendată și pe cale de constrângere ca sancțiune pentru neîndeplinirea de către stat a obligațiilor sale sau încălcării principiilor fundamentale conținute în actul constitutiv¹⁴. Astfel, dacă un membru al Națiunilor Unite împotriva căruia Consiliul de Securitate a întreprins o acțiune preventivă sau de constrângere poate fi suspendat de către Adunarea Generală, la recomandarea Consiliului de Securitate, din exercițiul drepturilor și privilegiilor decurgând din calitatea de membru (art. 5 Carta ONU).

Suspendarea calității de membru poate fi **deplină** sau **parțială**. În cazul suspendării depline a calității de membru statul este privat de dreptul de a participa la lucrările organelor principale și auxiliare, de a primi documente oficiale sau altele

din partea organizației etc. Suspendarea parțială a calității de membru poartă un caracter mai lejer. De exemplu, statului, deși îi este permis să participe la sesiunile organelor principale, dar se privează de dreptul de vot.

În concluzie, considerăm că, de regulă în actele constitutive a organizațiilor internaționale se conțin următoarele cinci dispoziții privind categoriile de membri și criteriile de aderare și ieșire din aceste organizații menționate mai sus în lucrare. Referitor la distincția operată între membri organizațiilor internaționale ca *membri fondatori* și *membri asociați* raliem la opinia exprimată în literatura de specialitate pentru lichidarea acestei din urmă instituției (membru asociat) ca fiind contrară Declarației ONU privind acordarea independenței statelor și popoarelor din colonii din 14 decembrie 1969. Împărțirea participanților la organizațiile internaționale în membri cu drepturi depline și membri asociați justifică într-un fel legalizarea superiorității statelor-metropole asupra coloniilor. Organizațiile internaționale interguvernamentale asociază membri de o singură categorie, ei sunt egali unul față de altul. De aceea se consideră că „clasificarea membrilor organizațiile internaționale interguvernamentale în membri cu drepturi depline și membri asociați contravine dreptului internațional contemporan și servește drept fundament juridic pentru arbitrarul.

Bibliografie:

1. Shermers Henry G. & Blokker Niels M. *International Institutional Law: Unity with Diversity* (4-th Ed.). Leiden: Martinus Nijhoff. 2004, p. 466 - 476.
2. Международное публичное право: Учебник. Под ред. Бекашев К.А. Москва: Изд. ПРОСПЕКТ, 1999. 607 с.
3. Юридический ежегодник ООН, 1973. Нью-Йорк, 1975. 142 с.
4. [On-line]: www.romanian-ports.ro/legi_isps/Cod_isps.pdf (Vizitat la: 29.03.2012).
5. [On-line]: http://www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/instrumente_internationale/. (Vizitat la: 29.03.2012).
6. [On-line]: <http://radnuk.info/ros-pidrychnuk/mejdunarodnoe/534-lukashuk/13824-5----.html>. (Vizitat la: 29.03.2012).
7. [On-line]: <http://www.mae.ro/node/1481>. (Vizitat la: 29.03.2012).

¹⁴ În ultimii ani, Commonwealth-ul a suspendat mai mulți membri din „Consiliile Commonwealth-ului” pentru eșecul lor în politica de susținere a democrației. Membrii suspendați nu pot fi reprezentați la întâlnirile liderilor și miniștrilor Commonwealthului, deși ei rămân membri ai organizației. Fiji, care nu a fost membru al Commonwealthului între 1987 și 1997 ca urmare a unei lovituri de stat republicane, a fost suspendată în perioada 2000–2001 după o nouă lovitură de stat, de această dată militară. Fiji a fost suspendată din nou în decembrie 2006, după o altă lovitură militară de stat. [On-line]: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6161587.stm>. (Vizitat la: 30.03.2012). Nigeria a fost suspendată între 1995 – 1999. Zimbabwe a fost suspendată în 2002 ca urmare a îngrijorării cu privire la politicile electorale și ale reformei agrare ale guvernului lui Robert Mugabe. Zimbabwe s-a retras din organizație în 2003. Federația Rhodesiei și Nyasalandului, care era pe punctul de a fi admisă cu drepturi depline în organizație, nu a mai ajuns să capete acest statut datorită declarației unilaterale de independență a Rhodesiei de Sud din 1965. Pakistanul a fost suspendat între 1999 - 2004. Pe 12 noiembrie 2007, ca răspuns la proclamarea stării de urgență, Commonwealthul a dat Pakistanului un termen de 10 zile pentru restaurarea constituției și pentru ridicare stării de urgență, statul asiatic fiind amenințat cu o nouă suspendare. [On-line]: <http://www.cbc.ca/news/world/story/2007/11/12/pakistan-elections.html?ref=rss>. (Vizitat la: 30.03.2012). Pe 22 noiembrie 2007, după expirarea termenului de 10 zile, Pakistanul a fost suspendat din Commonwealth pentru violarea principiilor organizației. [On-line]: http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7108543.stm. (Vizitat la: 09.08.2012). Grupul ministerial de acțiune al Commonwealth-ului, care urmărește violările serioase sau de durată ale valorilor și principiilor organizației, a declarat pe 12 mai 2008 că suspendarea Pakistanului a încetat.

8. [On-line]:
http://www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/instrumente_internationale/. (Vizitat la: 29.03.2012).
9. [On-line]:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Organizația_de_Cooperare_Economică_la_Marea_Neagră (Vizitat la: 29.03.2012)
10. [On-line]: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6161587.stm>. (Vizitat la: 30.03.2012).

11. [On-line]:
www.cbc.ca/news/world/story/2007/11/12/pakistan-elections.html?ref=rss. (Vizitat la: 30.03.2012).
12. [On-line]:
http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7108543.stm. (Vizitat la: 29.03.2012).

Copyright©BONTEA Oleg, 2012.

RELAȚIILE RUSO-CHINEZE: PERSPECTIVE ȘI EVALUĂRI ISTORICO-DEMOGRAFICE

Adrian BOTEZATU*

ABSTRACT: THE RUSSIAN-CHINESE RELATIONS: PROSPECTS AND HISTORICAL-DEMOGRAPHIC EVALUATION

The article, based on a representative specialty bibliography and statistical data highlights geo-historical and geopolitical dimensions of the Russian-Chinese relations. The scientific approach of the author aims the following aspects: evaluation of Chinese-Russian relations in the medieval period; historical dimensions of Chinese-Russian relations in the modern period; the development and evaluation of Chinese-Russian relations in the contemporary period; demographic features of the Russian-Chinese contact area, at the Amur river; evaluation of nowadays Chinese-Russian relations, according to a demographic perspective.

Russian-Chinese relations were influenced in the medieval period by the emergence and evolution of the Mongol Empire, which conquered large parts of the territory of the present-day Russia and China. In modern times (17th – 19th centuries), Russian-Chinese relations have been influenced by the rising power of Russia. In the twentieth century, the Russian-Chinese state relations have been shaped by communist ideology and regime from both countries. Nowadays, Russia and China cooperate on the one hand in the frame of the so-called “Shanghai Cooperation Organization” against U.S. hegemony. On the other hand between Russia and China there is actually a sharp geo-economic competition. The author analyzes the advantages and disadvantages of both countries in this competition.

The proposed approach is both neutral – i.e. sine ira et studio and holistic.

Key words: *Russia, China, The Russian-Chinese relations, The Mongol Empire, The Organization of Shanghai cooperation, geoeconomic competition, demographic features.*

РЕЗЮМЕ: РОССИЙСКО-КИТАЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ИСТОРИКО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА

Статья, основанная на специализированной библиографии и статистических данных, подчеркивает геоисторический и геополитический аспект российско-китайских отношений. Научный подход автора сконцентрирован на изучении следующих аспектов: оценка китайско-российских отношений в средневековые времена; исторические координаты китайско-российских отношений в современный период, эволюция и оценка китайско-российских отношений в современный период; демографические характеристики российско-китайских контактов в области реки Амур; оценка китайско-российских отношений с демографической точки зрения.

Российско-китайские отношения в средневековый период находились под влиянием возникновения и эволюции Монгольской империи, которая практически завоевала обширные территории обеих государств. В более поздний период (XVII-XIX вв.) российско-китайские отношения находились под влиянием роста могущества России. В XX веке двусторонние российско-китайские отношения определялись путем введения коммунизма в обеих странах. В настоящее время Россия и Китай сотрудничают, с одной стороны, в Шанхайской организации сотрудничества в борьбе с

***BOTEZATU Adrian** - Sociolog și politolog, doctorand la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (Iași, România); **BOTEZATU Adrian** - Sociologist and political scientist, PhD student at the University „Al.I. Cuza” of Iassy (Iassy, Romania); **БОТЕЗАТУ Адриан** - Социолог и политолог, аспирант Ясского университета им. Александру Ион Куза (Яссы, Румыния).

американской гегемонией, с другой стороны, между двумя государствами на самом деле существует острая геоэкономическая конкуренция. Автор рассматривает свои плюсы и минусы обоих государств в этом конкурсе.

Предлагаемый подход является нейтральным – *SINE ira ET studio* (лат.- буквально: без гнева и пристрастия) и целостным.

Ключевые слова: Россия, Китай, российско-китайские отношения, Монгольская Империя, Шанхайская Организация Сотрудничества, геоэкономическая конкуренция, демографические особенности.

Cuvinte-cheie: Rusia, China, relațiile ruso-chineze, Imperiul Mongol, Organizației de Cooperare de la Shanghai, particularități demografice, competiție geoeconomică.

1. Evaluarea relațiilor sino-ruse în perioada medievală

Destin istoric comun în cadrul imperiului mongol. Am putea spune că relațiile sino-ruse au debutat într-un moment tragic pentru aceste popoare, când le era pusă în primejdie nu numai ființa statală, ci și cea etnică. Această forță cu o deosebită putere distructivă a fost reprezentată de imperiul efemer (secolele XII-XIII), fondat de Genghis Han. Astfel, cel mai vast imperiu care a existat vreodată în istorie, căruia nu i-au rezistat doar rușii și chinezii, ci și foarte multe popoare din întreaga Eurasie, a fost înființat și condus de mongoli, nomazi războinici provenind din ramura altaică¹, având, cel mai probabil, ca arie de formare zona nord-estică a Orientului Apropiat, de unde au migrat spre Siberia². Mongolii erau organizați într-o

confederație de triburi³. Dezvoltarea structurii imperiale a luat forma inițială a unor frecvente războaie sângeroase avute de mongoli cu numeroase triburi și federații turcice pe care le-au înglobat, facilitând astfel un proces de metisaj între popoare turcofone și mongoloide, care avea să lege, într-o anumită manieră, aceste populații într-un destin istoric comun. Temudjin din clanul Bordjigin, i-a unit pe mongoli cu merchiții și tătarii, iar în 1206 și-a luat titlul de stăpân universal, adică Genghis-Han. Federația mongolă-turcă domina spațiul cuprins între partea de sus a fluviului Amur și Irtiș, de la Altai și până în Manciuria. Doctrina imperială se sprijinea pe un naționalism pan-mongol impregnat de misticism șamanic, care le inducea mongolilor o misiune sacră de popor ales. Spiritul războinic alimentat în plan ideologic a făcut ca Genghis-Han să-și extindă imperiul foarte repede și cu o relativă ușurință pe suprafața masei continentale euroasiatice. Astfel, începând cu 1207, Genghis-Han a supus popoarele vecine ongut, tangut, kîrkîz și uigur. Din 1211 a declanșat invazia Chinei, mongolii reușind să traverseze Marele Zid, Pekinul fiind cucerit în 1215, iar populația orașului exterminată. Între 1217-1218, a fost rândul Imperiului Karakitai, în 1220 a Imperiului Persan – Horezm, Buhara și Samarkandul fiind, de asemenea, cucerite. În 1223, mongolii conduși de Djebe și

¹ Alături de turci și tunguși, mongolii formează una din ramurile popoarelor altaice, predecesorii lor fiind popoare precum Qidan care în secolul al XII-lea a creat Imperiul Karakitai în Turkestan sau dinastia Liao în China de Nord. Față de turci, mongolii aveau o limbă diferită și în Evul Mediu erau triburi nomade din partea de nord a bazinului fluviului Amur din Manciuria, ce migrează progresiv către teritoriul Mongoliei actuale, între pădurea boreală și nisipurile deșertului Gobi, pe fluviile Onon și Kerulen; pentru detalii, a se vedea: Thierry Camous. Orienturi Occidenturi. 25 de secole de războaie. Chișinău: Editura Cartier istoric, 2007, p. 153.

² În cadrul acestui proces s-a produs depigmentarea pielii și accentuarea unor caractere rasiale precum talia medie, craniul preponderent brahicefal, nasul de lățime medie, predominanța irisului negru, bridă oculară - ca efect al climatului arid cu vânturi puternice încărcate cu praf și nisip, platitudinea feței, slaba dezvoltare a sistemului pilos al feței și corpului, predominanța părului capilar negru, lung și drept, cu firul gros, precum și raritatea calviției; pentru detalii a se vedea: Alexandru Ungureanu, Ionel Muntele. Geografia populației. Iași: Editura Sedcom Libris, 2006, p. 127.

³ Fiind o confederație de triburi din care făceau parte bordjigini, kongirații, djudjirații, djalaii, barlașii, sadjuiții, mongolii se învecinau cu grupuri etnopolitice mult mai puternice, printre care: turcii sau turcizații, tătarii din Kerulen, un popor mongolofon - kereiții în zona fluviilor Tola și Orhon, creștinii nestorieni naimani, merkiții care duceau o viață nomadă între Selenga și lacul Baikal și onguții care erau creștinați și ale căror tabere se aflau la est de Marele Zid; pentru detalii, a se vedea: Jean-Paul Roux. Asia Centrală. Istorie și civilizație. București: Editura Artemis, 2007, p. 293.

Subotai, i-au învins pe georgieni și apoi pe ruși și cumani, organizați într-o coaliție de moment⁴.

Constatăm că în urma încorporării atât a chinezilor cât și a rușilor la imperiul mongol, relațiile dintre aceste popoare s-au manifestat doar într-un plan comercial și, poate, într-o oarecare măsură, cultural. Nu contestăm că astfel de legături nu ar fi existat și anterior, însă acestea aveau să se intensifice ca urmare a apartenenței celor două popoare la aceeași structură imperială. Nu putem lua în calcul și existența unor legături politice dat fiind că rușii și chinezii fuseseră învinși și aveau statutul de supuși într-un imperiu condus de mongoli. În opinia noastră, un rol important în dezvoltarea relațiilor economice și culturale dintre Rusia și China avea să-l joace însăși pacea instaurată de mongoli în interiorul propriului imperiu. *Pax Mongolica*, în pofida distanței, a continuat să lege extremitățile Eurasiei (China și Europa) prin intensificarea schimburilor de mărfuri, idei, cunoștințe și persoane.

Efecte ale apartenenței la imperiul mongol. Apreciem că apartenența rușilor și a chinezilor la imperiul mongol avea să producă efecte diferite în plan politic și cultural. Influența mongolă s-a exercitat în grade variate ca intensitate, factorul acestei diferențe fiind cauzat de nivelul de consolidare etnică și statală. Am putea pretinde că experiența istorică acumulată de cele două popoare până la momentul respectiv a jucat un rol decisiv în sensul menționat. Astfel, observăm că mongolii au fost asimilați foarte ușor de către chinezi, invadatorul sinizându-se în numai un secol, proces care cu o rapiditate similară se înregistraseră și în cazul altor cuceritori (kitaii, jurcheenii). China nu a făcut decât să-și demonstreze încă o dată capacitatea de asimilare culturală și etnică a tuturor populațiilor care i-au atacat și cucerit temporar teritoriul. Asimilarea chineză a mongolilor poate fi argumentată prin superioritatea deținută de această civilizație sedentară în raport cu invadatorul nomad. Ca particularitate, celeritatea acestui proces devine explicabilă, în opinia noastră, prin proximitatea culturală și chiar rasială existentă între chinezi și mongoli.

Comparativ cu chinezii, rușii nu aveau o experiență istorică statală la momentul respectiv, fiind nevoiți să îndure secole de influență mongolă și, ulterior, tătară. Situația este explicabilă și prin analiza procesului de formare statală a Rusiei care se prezintă ca o sinteză mult mai complexă decât

China, în care atât spiritul Bizanțului, cât și cel al Nordului Europei s-au alțuit pe spiritul unei civilizații forestiere, deja rezultată dintr-o simbioză slavo-fino-ugrică. Pentru a-l învinge pe invadatorul mongol, rușii nu au ezitat să împrumute chiar practici politico-militare de esență mongolă (sau mai precis tătară) pe baza cărora și-au susținut ulterior inclusiv procesul de expansiune teritorială. De fapt, am putea spune că Rusia a învățat de la mongoli eficiența duplicității în relațiile politice între state și importanța unei armate puternice în ofensivă, în păstrarea și dezvoltarea ființei statului rus, recreând peste secole imperiul mongol, dar pornind din sens invers.

2.Coordonate istorice ale raporturilor sino-ruse în perioada modernă

Contacte incipiente și zone de derulare. Între Rusia și China au existat trei puncte de contact: în prima fază – în regiunea lacului Baikal (în zona centrelor Irkutsk și Nercinsk); ulterior în zona bazinului inferior al Amurului, iar mai apoi în zona actuală a regiunii Primorie (în zona centrelor Habarovsk și Vladivostok).

Expansiunea Rusiei în Siberia, care se baza inițial pe incursiunile cazacilor, a fost direcționată în special către zona împădurită, date fiind următoarele motive: orientarea mai facilă în acest areal, abundența vânatului din regiune pe seama căruia se viza dezvoltarea negoțului cu blănuri și organizarea politico-militară modestă a triburilor care populau ținuturile. Odată ajunși în zona lacului Baikal, rușii au dezvoltat trei rute comerciale: prima rută era de la râul Irțiș spre est prin Țungaria și Mongolia, a doua rută mai scurtă de la lacul Baikal până la râul Selenga și apoi urmând direcția sud-est, iar a treia rută de la lacul Baikal spre est prin Nercinsk și de acolo spre sud (această ultimă rută fiind mai lungă, dar mai sigură).

Primele contacte ruso-chineze stabilite în acest context al expansiunii ruse în Siberia au fost dificile. Cele două imperii se ignorau reciproc, neexistând o limbă comună de înțelegere iar perceperea reciprocă era foarte diferită: chinezii considerau că rușii sunt niște barbari ce trebuie să le plătească tribut, iar rușii erau șocați de această abordare a chinezilor. Problema lingvistică a fost rezolvată în momentul în care rușii au trimis reprezentanți vorbitori de limbă latină care puteau comunica cu misionarii iezuiți din Beijing, ce lucrau pe lângă curtea imperială chineză. Tentativele rușilor de a iniția contacte cu chinezii au fost multiple: în 1654 Fiodor Baykov a fost trimis ca reprezentant al rușilor, misiunea sa eșuând,

⁴ Ibidem., p. 296 - 302.

deoarece nu a fost dispus să respecte normele protocolului chinez. Un alt reprezentant rus, un turcofon aflat în serviciul Rusiei - Setkul Ablin, a efectuat misiuni diplomatice la Beijing în 1655, 1658 și 1668. De asemenea, în 1670, Ignatie Milovanov a fost trimis într-o misiune similară de reprezentant guvernului rus la Nercinsk (a fost primul rus care a străbătut Manciuria)⁵. Următorul delegat rus a cărui vizită a eșuat (fiind tratat ca reprezentantul unor barbari ce trebuie să plătească tribut) a fost Nicolae Milescu, trimis într-o misiune diplomatică la Beijing în perioada 1675-1678⁶.

Zonă de contact tensionată: bazinul fluviului Amur. Eliberate de dominația mongolă, ambele imperii, aflate în plină expansiune, nu puteau decât să devină rivale în competiția de extindere a sferei de influență pe masa continentală eurasiatică. Astfel, pe parcursul secolului al XVII-lea, instalată pe teritoriile vaste ale stepei, de la ținuturile kazahe la cele mongole, Rusia a stabilit o frontieră comună cu China extrem de dinamică în perioada respectivă. Inevitabil, relațiile sino-ruse, care afirmă pretenții și ambiții imperiale de fiecare parte, nu puteau fi decât marcate de incidente grave, așa cum s-a întâmplat în anii 1652-1658, 1675 și între 1684-1686⁷.

Punctul culminant al tensiunilor ruso-chineze avea să fie reprezentat de frontiera Amurului, o zonă cu o valoare strategică extrem de importantă, având în vedere că acest fluviu reprezintă singurul culoar dinspre Oceanul Pacific care străpunge Siberia. Începând cu 1640, rușii au pătruns în zona bazinului Amur, în partea de nord, în zone revendicate de manciureni, situație ce a degenerat într-un conflict. După victoria de la Albazin, fort apărat de cazaci (1685), manciurienii, care între timp preluaseră conducerea asupra Chinei, unde fondaseră propria dinastie, au trimis scrisori țarului

(în limba latină) în care propuneau pacea și cereau ca zona Amurului să fie părăsită de coloniștii ruși. Conștientă că zona Amur nu putea fi apărată și fiind preocupat de afacerile europene, Moscova l-a trimis pe Fiodor Golovin ca reprezentant al statului. Ajuns la Seleginsk (1688), acesta a trimis curieri către curtea imperială chineză. Din cauza unor atacuri ale mongolilor țungari, tratativele au fost amânate, iar zona de negocieri s-a mutat la Nercinsk⁸. Chinezii își doreau ca rușii să părăsească zona Amurului, mai ales că erau îngrijați de un posibil sprijin pe care Rusia îl putea acorda mongolilor țungari împotriva Beijingului. Chinezii erau interesați de o frontieră precis delimitată care să stopeze migrația nomazilor și a transfugilor peste graniță. Din punct de vedere strict strategic, pentru chinezi, zona Amurului constituia frontiera naturală de nord a Manciuriei. Aceștia manifestau un interes mai scăzut pentru zona de vest a râului Argun, populată la momentul respectiv de triburile mongolilor țungari. În schimb, pentru ruși, Amurul nu reprezenta un obiectiv prioritar, motiv pentru care au acceptat cedarea regiunii, preferând să-și consolideze pozițiile în zona lacului Baikal. Astfel, granița a fost stabilită pe râul Argun până la confluența cu râul Shilka, apoi până la râul Gorbitsa, urmând ulterior munții Stanovoi pe direcția vest-est, și pe râul Uda până la Marea Okhotsk pe direcția sud-vest. Regiunea de vest a frontierei de la râul Argun nu a fost definită, fiind în acel moment controlată de triburile mongolilor țungari. De asemenea, cele două părți nu cunoșteau foarte exact cursul râului Uda⁹. Observăm că tratatul de Nercinsk (1689) a reprezentat, totodată, debutul relațiilor politice sino-ruse, acestea fiind marcate de conflicte pentru stabilirea frontierei în zona Amurului – punct tensionat și în prezent al relațiilor bilaterale.

Efecte ale legăturilor politice inițiale. Deși fusese înfrântă, bătălia de la Albazin (1685) avea să producă o serie de efecte culturale și comerciale în beneficiul Rusiei. Astfel, un grup de prizonieri ruși, capturați în timpul bătăliei, s-a stabilit la Beijing, unde au fondat o biserică ortodoxă, fapt ce a însemnat pătrunderea ortodoxiei în imperiul chinez. De asemenea, tratatul semnat în urma acestei bătălii

⁵ Ernst George Ravenstein. *The Russians on the Amur: Its Discovery, Conquest and Colonization*. Adamant Media Corporation, 2005, p. 39 - 42.

⁶ Nicolae Milescu a relatat călătoria, consemnând-o într-un jurnal scris în rusă, *Călătoria de-a lungul Siberiei de la Tobolsk până la fortul Nercinsk*, în 5 părți. Acțiunile diplomatice și rezultatele vor fi redactate într-un document oficial intitulat Documentul de stat al soliei lui Nicolae Spătarul în China. De asemenea, diplomatul român a mai redactat și *Descrierea Asiei în care se află marea împărăție a Chinei și Descrierea marelui fluviu Amur*, lucrări ce s-au bucurat de o intensă circulație atât în Rusia cât și în spațiul European; pentru detalii, a se vedea: Radu Ștefan Vergatti. Nicolae Milescu Spătarul: Viața, călătoriile, opera. București: Editura Paideea, 1998, p. 304.

⁷ Jean-Paul Roux. *Op. cit.*, p. 402.

⁸ Negocierile au avut loc în latină, traducătorii fiind pentru ruși, un polonez Andrei Bielobocki, și pentru chinezi, iezuiții Jean Francois Gerbillon și Thomas Pereira; pentru detalii, a se vedea Jean-Paul Roux. *Op. cit.*, p. 402.

⁹ Helene Carrere d'Encausse. *Imperiul Eurasiei. O istorie a Imperiului Rus de la 1552 până astăzi*. București: Editura Orizonturi, 2005, p. 64.

(Nercinsk, 1689) a favorizat intensificarea schimburilor comerciale bilaterale, deși beneficiarii acestui comerț, intermediat de regulă de negustori din Asia Centrală, au fost mai mult rușii, și mai puțin chinezii. Siguranța acestui comerț, derulat așa cum am văzut în favoarea rușilor, avea să fie asigurată tot în urma unei intervenții chineze. Astfel, în 1690 și 1696, împăratul Kangxi i-a învins pe mongolii țungari, izgonindu-i în zona Munților Altai, fapt ce a permis intensificarea schimburilor comerciale la sud de lacul Baikal¹⁰.

Între timp, și China a fost interesată să stabilească relații politico-diplomatice, primul reprezentant la curtea imperială rusă, Tulishen, fiind trimis în 1712. Pe timpul misiunii, acesta a vizitat zona Volga, fiind preocupat de populațiile kalmuce înrudite cu mongolii țungari. La întoarcere în Beijing, în 1715, a redactat un raport de călătorie, rămas foarte mult timp principala sursă a chinezilor de informații despre Rusia. China a continuat să fie interesată de aspectele de ordin politic în relația cu Rusia, exercitând presiuni pentru delimitarea graniței la vest de râul Argun. Pentru atingerea scopului și pentru a forța Sankt-Petersburgul în acest sens, Beijingul nu a ezitat, ca mijloc de presiune, să afecteze interesele comerciale ruse, blocând mai multe caravane rusești spre China. În cele din urmă, prin tratatul de la Kyakhta (1727), care a definitivat granița de nord (pentru ceea ce reprezintă în prezent Mongolia) s-a redeschis comerțul caravelor ruse spre China. Tratatul de la Nercinsk și Kyakhta au stat la baza relațiilor ruso-chineze până la tratatul de la Aigun din 1858. În plan politic, fixarea granițelor i-a ajutat pe chinezi să obțină controlul asupra Mongoliei exterioare și să anexeze ulterior Xinjiang (1755) iar în plan economic centrul comerțului ruso-chinez s-a mutat de la Nercinsk la Kyakhta¹¹.

După ce, în secolul al XVIII-lea, imperiul chinez și-a stabilit controlul asupra Xinjiangului iar imperiul rus a încorporat Kazakhstanul, zona de întâlnire a celor două imperii a fost estul Kazakhstanului și vestul provinciei Xingjiang. De altfel, situația avea să dureze și să cunoască o formă de manifestare economică, dat fiind că Tratatul de la Kulja din 1851 avea să reglementeze relațiile comerciale între cele două imperii în acest areal¹².

Dezechilibrarea raportului de putere: rușii preiau inițiativa. În 1858, în timpul celui de-

al doilea război al opiumului, raportul dintre cele două state a devenit inegal, Beijingul slăbind din autoritate iar Sankt-Petersburgul devenind din ce în ce mai influent și puternic în Orient. Prin tratatele inegale, precum cel de la Aigun din 1858 și Convenția de la Beijing din 1860, Rusia a anexat zona de nord a râului Amur și zona de coastă cu Vladivostokul, până la granița coreeană. De asemenea, la sfârșitul secolului al XIX-lea, Rusia nu a ezitat să se implice în situația internă a Chinei, trupele sale participând alături de armatele britanice, franceze și germane la înfrângerea *răscoalei boxerilor*. Tratatul ruso-chinez de la Aigun a inversat tratatul de la Nercinsk prin transferul zonei dintre Munții Stanovoi și râul Amur de la China la Imperiul Rus, care s-a extins teritorial peste 600000 km². Această zonă din Siberia putea fi realmente locuibilă, evidențiindu-se mai ales prin resursele naturale. În paralel, Sankt-Petersburgul nu putea face abstracție de avantajele strategice pe care i le conferea accesul la Oceanul Pacific. Astfel, încă din secolul al XVIII-lea, Rusia și-a propus să devină o putere navală în Pacific, stabilindu-și avanposturi navale, încurajând stabilirea coloniștilor în zona de coastă și întărind gradual prezența militară în zonă. În schimb, China a avut o prezență administrativă slabă în zonă și nu a observat creșterea graduală a prezenței militare ruse. Profitând de tensiunile interne marcate de războaie țărănești și răscoale, Nikolai Muraviov, guvernator general al Orientului Îndepărtat, a implantat mii de militari la granițele Mongoliei și ale Manciuriei și a stabilit *de facto* controlul asupra Amurului. De asemenea, Nikolai Muraviov a efectuat constant presiuni asupra Chinei, profitând de slaba poziție a guvernului chinez. Aceste negocieri desfășurate sub presiunea tunurilor rusești au dus la încheierea tratatului de la Aigun din 1858, ce a stabilit granița pe fluviul Amur¹³. Acest tratat a fost considerat de chinezi drept o etapă temporară, până când vor putea negocia cu rușii mult mai ferm. Acest fapt nu avea însă să se mai întâmple. Mai mult, în 1860, rușii au ocupat teritoriile guvernate în comun, creând ținutul *Primorskii krai*, care a blocat Chinei accesul la Marea Japoniei. Această anexare (reglementată printr-un tratat inegal), a fost recunoscută de abia în anul 1969 de premierul chinez Zhou Enlai, care a făcut acest lucru pentru a ameliora relațiile sovieto-chineze¹⁴.

¹⁰ Jean-Paul Roux. *Op. cit.*, p. 398.

¹¹ Helene Carrere d'Encausse. *Op. cit.*, p. 63.

¹² Jean-Paul Roux. *Op. cit.*, p. 402.

¹³ Helene Carrere d'Encausse. *Op. cit.*, p. 63 - 64.

¹⁴ Jean Sellier. Atlasul popoarelor din Asia Meridională și Răsăriteană. București: Editura Niculescu, 2008, p. 163.

3. Evoluția relațiilor sino-ruse în perioada contemporană

Beijingul a încercat să profite de războiul civil din Rusia, vizând să-și restabilească autoritatea asupra Mongoliei, sens în care au organizat în 1919 o dietă panmongolă la Tchita (Cita) și a făcut presiuni asupra guvernului mongol pentru a-l determina să ceară încorporarea țării la China. În 1921, Armata Albă din Siberia, învinsă de Armata Roșie, s-a retras în Mongolia unde a format un guvern. Acesta a fost răsturnat însă în 1921 de comuniști, care au ocupat Mongolia, extinzându-și influența asupra țării. În aceste condiții, s-a semnat un tratat între ruși și mongoli (1921), prin care s-a adoptat sistemul politic comunist, fiind, totodată, admisă prezența trupelor sovietice. În consecință, Mongolia avea să devină Republica Populară Mongolă, fiind prima țară după Rusia, care a adoptat marxism-leninismul. Mongolia a rămas strâns legată de U.R.S.S., regimul său politic imitându-l pe cel sovietic. Astfel, Moscova și-a consolidat, în detrimentul Beijingului, influența asupra acestui teritoriu important prin poziționare în raport cu interesele ruse, respectiv chineze, chiar dacă principala problemă a Mongoliei a rămas slaba dezvoltare demografică¹⁵.

În 1945 a fost rândul Moscovei să profite de tensiunile interne din China, pentru a-și extinde influența în Orientul Îndepărtat. Astfel, imediat după înfrângerea Germaniei naziste și consecutiv cu bombardamentele atomice americane de la Hiroshima și Nagasaki, Uniunea Sovietică a lansat invazia sovietică din Manciuria, învingând Japonia care controla acest teritoriu ce se aflase, pe parcursul istoriei, în zona de interese a Chinei. Totuși, această victorie avea să producă anumite consecințe și în planul politicii interne, prin influențarea raporturilor de forțe angajate în războiul civil. Sovieticii au trimis o parte din armele capturate de la japonezi către comuniștii chinezi, aflați în plină ofensivă împotriva Gomindang-ului (Kuomintang-ului)¹⁶.

Odată cu proclamarea Republicii Populare Chineze și preluarea puterii de către Partidul Comunist, atât Beijingul cât și Moscova au fost conduse de aceeași ideologie marxist-leninistă, fond pe care relațiile bilaterale au înregistrat o ameliorare semnificativă. În anii imediat ulterioari proclamării Republicii Populare, Moscova a devenit principalul

aliat al Chinei, asigurându-i transfer de echipamente și expertiză pentru industrializarea și modernizarea țării. Totuși, ajutorul sovietic nu s-a ridicat la nivelul de așteptărilor chineze, Mao și Stalin ajungând chiar să se antipatizeze reciproc¹⁷. În 1949, a avut loc o întâlnire între Stalin și Mao soldată cu un eșec, având ca rezultat delimitarea Beijingului față de Moscova, Partidul Comunist Chinez refuzând să fie subordonat celui sovietic. Deși U.R.S.S. a sprijinit R. P. Chineză și i-a asigurat sprijin tehnic și bunuri materiale, relațiile dintre cele două puteri socialiste nu erau armonioase din considerente ideologice, un puternic motiv de dezacord constituindu-l inițiativa Beijingului (1955) de asumare a rolului conducător al lumii a treia. Diferențele de atitudine între sovietici și chinezi au putut fi sesizate în privința crizelor din Orientul Mijlociu și din cel Îndepărtat. Întâlnirea din 1958 între Hrușciiov și Mao nu a reușit să elimine divergențele dintre cele două părți, iar politica de destindere promovată de Moscova în raport cu S.U.A. a accentuat tensiunile pe relația cu Beijingul. Retragerea experților sovietici din China și schimburile dure de replici dintre liderii comuniști, sovietici și chinezi, au făcut ca ruptura între cele două state comuniste să devină completă¹⁸.

În anii '60 ai secolului trecut, relațiile sovieto-chineze au degenerat în conflict de frontieră, fond pe care Beijingul a început să considere Moscova ca fiind cea mai mare amenințare la adresa sa, mai mare chiar decât puterea capitalistă reprezentată de S.U.A.¹⁹. Astfel, Republica Populară Chineză a deschis în contrapondere negocieri cu Statele Unite (în așa numita diplomatie „ping-pong”), iar vizita lui Nixon în China din 1972 a stabilit orientarea relațiilor americano-chineze²⁰. În 1979 Republica Populară Chineză a lansat o invazie în Vietnam, aliat al URSS, ca răspuns la invazia vietnameză în Cambodgia. Pe acest fond, relațiile sovieto-chineze nu puteau decât să se mențină tensionate, Moscova considerând că Partidul Comunist Chinez s-a abătut de la *calea socialistă*²¹. În 1986, Mihail Gorbaciiov a încercat fără succes o reconciliere sovieto-chineză, proclamând la Vladivostok necesitatea ca

¹⁷ Mychael Lynch. Republica Populară Chineză după 1949. București: Editura Bic All, 2004, p. 148 - 149.

¹⁸ Paul Dukes. Istoria Rusiei 882 - 1996. București: Editura All, 2009, p. 295 - 296.

¹⁹ Ibidem., p. 152.

²⁰ Ion Buzatu. Istoria Hong Kong, Macao, Taiwan. O Țară, Două Sisteme. București: Editura Capitel, 2007, p. 99.

²¹ Ibidem, p. 163 - 164.

¹⁵ Jean-Paul Roux. *Op. cit.*, p. 422.

¹⁶ Faligot Roger, Remi Kauffer. Serviciul secret chinez. București: Editura Nemira, 1998, p. 185.

cele două mari state socialiste să stabilească relații armonioase, cele de natură economică fiind mijlocul cel mai sigur de atingere a acestui scop²².

Interesul Moscovei pentru realizarea unei apropieri față de Beijing a continuat după momentul prăbușirii Uniunii Sovietice. Astfel, Evgheni Primakov (premier al Rusiei între anii 1998-1999), considera că orientarea exclusiv occidentală nu reprezenta o soluție pentru Rusia, propunând renunțarea la politica univectorială și diversificarea orientărilor – una dintre acestea fiind China. Atât Rusia, cât și China au fost în acea perioadă la fel de iritate de hegemonismul S.U.A., fiind principalele contestatari ale sistemului unipolar impus de Washington²³. În cele din urmă, Moscova a reușit să se apropie de Beijing, împreună cu care a fondat Organizația de Cooperare de la Shanghai în 2001 care, deși oficial și-a propus să combată terorismul, în mod neoficial are drept scop contracararea influenței americane în Asia Centrală²⁴. Totuși, interesele comune de a preveni și combate terorismul pe teritoriile lor naționale sau chiar în zonele proprii de influență au un corespondent în realitățile specifice ale acestor puteri. În anul 2000, Vladimir Putin a relansat războiul din Cecenia, ce va marca începutul atentatelor antirussești din Moscova și Beslan, mai apoi și din Daghestan. Intervenția din Cecenia, în pofida criticilor occidentale, a fost sprijinită de China pentru că lovitura dată separatismului cecen era în conformitate cu propriul refuz de a ceda în fața cerințelor exprimate de minorități.²⁵

4. Evaluarea relațiilor sino-ruse în perioada contemporană

Analiza parcursului istoric din perioada contemporană a celor două puteri ne relevă existența, într-o oarecare măsură, a unui destin similar și, chiar pe anumite intervale, comun. Un destin similar a constat și în faptul că ambele țări au abolit monarhiile absolutiste / autoritariste și au fost afectate de războaie civile în urma cărora, în fiecare stat, s-a instaurat un regim totalitarist de sorginte comunistă. În mod paradoxal, destinul comun nu a cunoscut decât o perioadă scurtă de manifestare, pe fondul sprijinului acordat Chinei de către Uniunea

Sovietică odată cu proclamarea republicii populare la Beijing. Refuzul Chinei, o civilizație milenară, de a accepta tutela sovietică, pe care a considerat-o chiar la un moment dat, principala amenințare la adresa țării, a reprezentat cauza esențială a acestei disensiuni.

Deși au fost state comuniste, observăm că a existat o diferență între China și Rusia din perspectiva modului în care societățile și economia lor s-a pliat pe ideologia marx-leninistă din motive de ordin civilizațional. În China exista – în mod tradițional un puternic spirit comunitar, mai ales în mediul rural, bazat pe importanța familiei patriarhale extinse și, la fel de puternic, un respect pentru autoritate, indiferent de natura acesteia. În Rusia, comunitatea rurală tradițională s-a dezvoltat nu atât pe baza relațiilor de natură patriarhală / familială, cât prin raportarea la o autoritate (un boier, de regulă). E vorba de o realitate menită să ne explice spiritul paternalist specific rușilor care se raportează repede la ideea de stat paternalist de la care individul așteaptă izbăvirea / salvarea. Ne aflăm în prezența unui stat în care individul își autocenzurează inițiativa, dar în care individul se poate răzvrăti mai ușor față de stat dacă nu îi asigură izbăvirea / salvarea.

În schimb, în China, observăm că individul înțelege comunitatea ca un întreg, interesele acesteia contează mai mult în fața necesităților strict personale / individuale. O realitate care ne explică tenacitatea și capacitatea extraordinară a chinezilor de a se mobiliza în opere de anvergură, fie chiar aparent absurde (de la Marele Zid la miile de furnale cu care împânzise țara Mao) fie cu un scop foarte bine determinat dacă ne referim la marile amenajări agricole începute din antichitate (mari canale, drenaje, sisteme de irigații etc.).

China a avut totdeauna un sistem economic diferit de cel din Europa, astfel încât credem că regimul comunist a fost mai degrabă o opțiune pur politică, dar nu și economică, fapt ce a făcut posibil sintagma un stat – două sisteme. Rusia, dimpotrivă, a traversat mai multe reforme politico-economice în secolele XIX-XX, incapabile să rezolve problemele recurente subdezvoltării, pe fondul cărora s-a prăbușit și comunismul care nu a reprezentat decât aparent o soluție viabilă. De altfel, apreciem că situația tinde să stagneze sau chiar să regreseze în Rusia, dat fiind că după 1989, Moscova nu a încercat decât să revină la un sistem anterior celui din 1917, sub unele aspecte la fel de retrograd ca și cel comunist, bazat pe o oligarhie incapabilă să

²² Helene Carrere d'Encausse. URSS a murit, trăiască Rusia. București: Editura Artemis, 2010, p. 20.

²³ Ibidem, p. 20 - 22.

²⁴ Cozmin Gușă. Imperialism în postcomunism: Geopolitica dezordinii în fostul lagăr socialist. București: Editura Adevărul Holding, 2011, p. 108.

²⁵ Helene Carrere d'Encausse. URSS a murit, trăiască Rusia, p. 22.

rezolve fondul problemei ce ține de subdezvoltarea cronică a țării.

Aceste diferențe de viziune economică ne-ar putea explica, într-o măsură importantă, faptul că disoluția regimului comunist la Moscova nu a angrenat prăbușirea acestui sistem ideologic și la Beijing. Diferențele între cele două puteri s-au accentuat în plan economic pe parcursul ultimei perioade în pofida opțiunii Moscovei pentru sistemul capitalist. Astfel, după terminarea Războiului Rece, economia Republicii Populare Chineze s-a aflat într-o poziție financiară stabilă și cu un curs net favorabil, cu o rată de creștere economică mare și bazată în special pe producția industrială și exporturi. Economia Rusiei, în schimb, se bazează în principal pe exportul de materii prime și hidrocarburi.

Deși relațiile bilaterale rămân extrem de complicate, marcate de puncte de tensiune cu potențial conflictual, totuși, apropierea sino-rusă avea să se producă pe fondul identificării unui inamic comun: hegemonia S.U.A.

5. Particularitățile demografice ale zonei de contact ruso-chineze din zona fluviului Amur

Coordonate generale. În partea rusă a fluviului Amur din regiunea Orientul Îndepărtat trăiesc doar 7,4 milioane de locuitori, în timp ce pe partea chineză - peste 70 de milioane de persoane. Pentru Moscova, situația a continuat să se agraveze odată cu disoluția Uniunii Sovietice având în vedere că, începând cu 1989 și până în prezent, populația rusă a scăzut cu 8% pe când cea chineză a crescut cu 13%. În paralel, se înregistrează un ritm susținut de emigrare a chinezilor în zona rusă a Orientului Îndepărtat, fenomen pe care autoritățile de la Moscova, îngrijorate de potențialele implicații geostrategice, încearcă să-l blocheze. China, în schimb, este avantajată de acest fenomen, factorii demografici dezvoltându-se în interesul său, fapt ce în viitor va crea avantaje importante Beijingului²⁶.

Zona chineză. În partea chineză a bazinului fluviului Amur, la recensământul efectuat în 2010, provincia Heilongjiang număra 38. 312. 224 de locuitori (reprezentând 2,86% din populația totală a Chinei), în timp ce populația regiunii autonome Mongolia interioară era de 24. 706. 321 de locuitori²⁷. Principala provincie chineză din zona

Amurului este Heilongjiang, situată în nord-estul Chinei la granița cu Federația Rusă, numele provinciei reprezentând denumirea chineză a fluviului Amur („râul Dragonului Negru”)²⁸. Între 1950-1957 creșterea anuală a populației a fost de 4,44%, însă a fost urmată de o scădere, în intervalul 1958-1962, când s-a înregistrat un declin. Populația rurală este de 45,8%, iar cea urbană de 54,2%. Densitatea de locuire a provinciei este de 81,7 persoane pe km², iar rata de creștere demografică anuală este de 6,36%. Speranța de viață este de 66,97 ani, la bărbați de 66, 5 ani, iar la femei de 68, 73 ani. Din cele 55 de grupuri etnice din China, 48 locuiesc în provincia Heilongjiang. Principalele minorități sunt reprezentate de manciurieni, populația Hui, mongoli, coreeni, populațiile Daur, Sibio, Hezhe, Oroqen, Ewenki și kirghizi. În cadrul provinciei există o zonă autonomă a mongolilor Dorbod, unica zonă etnică de administrare autonomă²⁹.

Zona rusă. În partea rusă a bazinului fluviului Amur se află câteva entități administrative, caracterizate prin mari suprafețe geografice, dar slab dezvoltate demografic, remarcându-se astfel existența unui decalaj imens cu zona chineză.

- *Regiunea Amur* se întinde pe o suprafață de 363 700 km², fiind inclusă în Districtul Orientului Îndepărtat. La recensământul din anul 2010, populația regiunii era estimată la 829. 200 de persoane din care: 553. 400 de locuitori în mediul urban, 275. 800 de locuitori în mediu rural. Conform datelor din 2010, structura etnică a populației avea în componență următoarele ponderi: ruși - 92%, ucraineni - 3,5%, Evenki - 0,2%, alte naționalități - 4,3%. Având în vedere slaba populație, autoritățile locale încearcă să dezvolte programe de atragere a persoanelor rusofone/rusofile din regiunile aparținând fostei Uniuni Sovietice, istoric apropiate de de mentalitatea și percepțiile culturale care se potrivesc cu economia și tradițiile regiunii. De altfel, administrația regiunii Amur a elaborat un proiect de

²⁶ Paul Dobrescu. Geopolitica. București: Editura Comunicare.ro, 2003, p. 201.

²⁷ [On-line]: www.stats.gov.cn/english/newsandcomingevents/t20110428_402722244.htm (engl. National Bureau of Statistics of

China – Biroul Național de Statistică a Chinei). (Vizitat la: 30.03.2012).

²⁸ Heilongjiang a fost o entitate administrativă creată în 1683 în timpul dinastiei Qing și era condusă de un guvernator militar. În 1932 regiunea făcea parte din statul marionetă Manchukuo, creat sub tutelă japoneză.

²⁹ [On-line]: www.stats.gov.cn/english/newsandcomingevents/t20110428_402722244.htm (engl. National Bureau of Statistics of China – Biroul Național de Statistică a Chinei). (Vizitat la: 30.03.2012).

program regional ținută pentru a asista imigrarea voluntară în zonă a populației ruse care trăiește în străinătate. În special, oficialitățile locale sunt preocupate prin această inițiativă să contrabalanseze migrația chineză în regiune, care în prezent constituie o realitate, iar în viitor, ar putea deveni un factor important pentru economia regiunii³⁰.

- Potrivit datelor din 2010, *Regiunea Autonomă Evreiască*, cu o suprafață de aproximativ 36 000 km², număra 176 600 de persoane, aceasta fiind una dintre zonele cele mai slab populate din Rusia (densitatea populației este de numai 3 persoane pe km²). Din acest total, centrul administrativ al Regiunii Autonome Evreiești – Birobidjan, are o populație de 77. 250 locuitori. Odată cu emigrarea în masă în Israel, Statele Unite ale Americii, Canada, Germania și alte țări la sfârșitul anilor 1990 - începutul anului 2000, populația evreiască din Birobidjan a fost drastic redusă, aceasta cifrându-se în prezent la aproximativ două mii de persoane (majoritatea populației fiind de origine rusă – 90 %). Regiunea are 21 de localități, majoritatea populației trăind în mediul rural³¹.

- Potrivit recensământului din 2010, *Ținutul Habarovsk* acoperă o suprafață de 788. 600 km², numărând o populație de 1. 344. 200 de persoane. Comparativ cu cele mai multe regiuni din Rusia, Ținutul Habarovsk este mai urbanizat, ponderea populației care locuiește la orașe fiind de 80,4%, iar cea rurală - 19,6%. Orașul Habarovsk deține o populație de 577. 700 de persoane, fiind succedat de Komsomolsk-pe-Amur cu 281. 035 de persoane (din restul celor 5 orașe ale ținutului, 4 orașe sunt mici, iar unul – mijlociu). Densitatea medie a populației în regiune este de aproximativ 1,8 persoane pe km², în părțile de nord și centrale ale regiunii nu depășește 0,1-0,2 pe km², în timp ce în sud - 1,6 persoane pe km². Compoziția etnică a regiunii este următoarea: ruși – 1. 290. 264 persoane (89,82%), ucrainenii – 48. 622 persoane (3,38%), nanaiți – 10. 993 persoane (0,77%), tătari – 10. 972 persoane (0,76%), coreeni - 9. 519

³⁰ [On-line]: [://amurstat.gks.ru/digital/region5/default.aspx](http://amurstat.gks.ru/digital/region5/default.aspx) (Территориальный орган Федеральной Службы Государственной Статистики по Амурской области. Oficiul Teritorial al Serviciului Federal de Stat de Statistică în regiunea Amur). (Vizitat la: 06.04.2012).

³¹ [On-line]: <http://www.eao.ru/?p=782> (Официальный портал органов государственной власти Еврейской автономной области. Portalul oficial al autoritatilor publice a Regiunii Autonome Evreiești). (Vizitat la: 06.04.2012).

persoane (0,66%), belaruși – 8. 840 persoane (0,62%), evenki – 4. 533 persoane (0,32%) azeri - 4. 463 persoane (0,31%), chinezi – 3. 815 persoane, mordvini – 3. 399 persoane, germani - 3.166 persoane, ulchi – 2. 718 persoane, armeni- 2.669 persoane, nivkiți - 2. 452 persoane, evrei – 2. 370 persoane, ciuvași – 2. 225 persoane, bașkiri – 2. 225 persoane, iacuți – 1. 454 persoane³².

Probleme sociale din această regiune includ: concentrarea economiei doar în două orașe mai importante, polarizare socio-economică între centru și periferie, depopularea zonelor de nord, îmbătrânirea populației și o stare de sănătate precară, speranța de viață scăzută, în special la bărbați³³.

Conform datelor din 2010, *Ținutul Primorie (Primorsk)* acoperă o suprafață de 164. 700 km² (0,96% din teritoriul Federației Ruse), numărând 1. 956. 400 de persoane (1,37% din populația Rusiei), cu o densitate de 12,2 persoane pe km². Primorie numără 22 localități cu o populație de peste 10 mii de persoane, însă centrele urbane cele mai importante sunt Vladivostok (592. 100 de persoane), Nakhodka (168. 489 de persoane), Ussurisk (153. 421 persoane), Artem (102. 445 persoane). Acest ținut este puternic urbanizat, populația care locuiește la orașe reprezentând 75,4%, iar cea în mediul rural - 24,6%. Speranța de viață în Ținutul Primorsk este de 65,1 ani, din care 59,3 ani la bărbați și 71,4 ani la femei (comparativ cu datele recensământului din anul 2002, numărul de persoane din Primorie a scăzut în 2010 cu 83.200 persoane - 4%)³⁴.

Ținutul Primorie este o regiune multinațională, cu o predominanță a populației ruse 89,9%, urmați de ucrainenii - 4,5%. Relațiile interetnice și interreligioase în Primorie nu sunt foarte tensionate, existând, totuși, unele probleme minore în relațiile cu etnicii chinezi. De asemenea, a crescut percepția negativă față de imigranții din

³²[On-line]:

http://www.demographia.ru/articles_N/index.html?idR=64 (Институт демографических исследований-Institutul de Cercetări Demografice - Rusia). (Vizitat la: 05.04.2012).

³³ [On-line]: <http://www.zdrav.khv.ru/node/281> (Министерство здравоохранения Хабаровского края - Ministerul Sănătății Habarovsk). (Vizitat la: 06.04.2012).

³⁴ [On-line]: <http://demoscope.ru/weekly/2004/0177/analit06.php>. (Центр демографии и экологии человека Института народнохозяйственного прогнозирования Centrul de Demografie și Ecologie a omului, Institutul de Prognoză Economică). (Vizitat la: 06.04.2012).

Asia Centrală, care sunt atrași de locuințe, în special în Vladivostok. De altfel, majoritatea lucrătorilor imigranți provin din Tadjikistan, Uzbekistan, Azerbaidjan și sunt angajați în construcție, lucrări de drumuri, utilitare de sistem, vehicule (aceștia nu vorbesc fluent limba rusă, nu cunosc normele locale și legile ruse). Un factor de instabilitate l-ar putea reprezenta creșterea concurenței pe piața forței de muncă generată de muncitorii sezonieri din statele din sud - China, Vietnam și Coreea de Nord, profilându-se riscul escaladării unor conflicte etnice.

6. Evaluarea prezentului relațiilor sino-ruse din perspectivă demografică

Demografia Rusiei. Deși pe fondul disoluției Uniunii Sovietice, Rusia a înregistrat o depopulare semnificativă, începând cu anul 2003 cursul acestui proces a cunoscut o dinamică pozitivă, putând astfel să vorbim chiar de o revigorare demografică. Evidențiem faptul că un rol esențial în această redresare a indicatorilor de fertilitate l-a jucat politica extrem de incisivă inițiată de autorități în materie de sprijinire a familiei și copiilor. De exemplu, potrivit statisticilor, avem în vedere rezultatele comparării perioadei 1998-2001, când numărul născuților vii scăzuse sub 1,25 milioane, cu anul 2011, când acest indicator s-a situat peste 1,8 milioane. Putem spune chiar că suntem în prezența unui fenomen aflat în plină ascensiune, dat fiind că, în comparație cu anul 2011, în 2012, în primele cinci luni s-a înregistrat o creștere cu 10%. Credem că succesul s-a datorat faptului că politica a vizat să stimuleze natalitatea la segmentul de populație încă numeros reprezentat de generațiile de femei din perioada comunistă (cele născute în anii 1975-1990). Nu putem omite faptul că sporul demografic poate fi explicat și prin revenirea multor familii din fostele republici sovietice, multe promovând un model familial diferit specific țării de origine (adică familii cu mai mulți copii, mai ales în cazul celor repatriați din Asia Centrală). La toate acestea se adaugă și imigrația din aceste republici care au obținut independența, dar ale căror cetățeni, într-o anumită măsură, din motive de regulă socio-profesionale, s-au stabilit temporar sau definitiv în Rusia.

Aspectele pe care le-am enumerat au făcut ca Rusia, în pofida unui declin demografic semnificativ în anii 1990-2003, să nu fi înregistrat o scădere foarte mare a populației: de la 149 milioane

de locuitori în 1989, la 142 milioane în 2002 și 142.517.670 – estimare din iulie 2012)³⁵.

Subliniem faptul că pentru Rusia a fost important faptul că redresarea demografică a produs efecte și în partea asiatică, unde Moscova ar putea resimți presiunea exercitată de China. Astfel, revigorarea demografică a fost vizibilă și în Siberia și în Extremul Orient, unde multe centre urbane și-au reluat creșterea ulterior declinului survenit pe fondul dezmembrării Uniunii Sovietice (inclusiv orașe importante ca Vladivostok sau Habarovsk). Este adevărat că un proces similar de dezvoltare demografică se înregistrează și la populațiile musulmane, însă credem că Moscova, utilizând diverse mijloace (rusificare, divizare artificială pe criterii etnice sau profesionale în cadrul aceleași naționalități), mai ales că se aplică pe seama unor comunități mici sau relativ mici continuă să-și mențină controlul (de exemplu, Tatarstan, Iakuția). Totuși, singura regiune unde decalajul demografic accentuat de ostilitatea populațiilor autohtone ar putea constitui o amenințare evidentă pentru Rusia îl reprezintă Caucazul. În această regiune, diferențialul demografic față de populațiile musulmane (ceceni, daghestanezi și circazieni în special) este, la momentul actual, destul de consistent pentru ca Moscova să își poată recupera repede sau relativ repede poziția dominantă.

Observăm însă că menținerea actualui curs demografic depinde de capacitatea autorităților să stimuleze și să determine conservarea acestui comportament în condițiile intrării în categoria de vârstă fertilă a segmentului de femei puțin numeroase născute după 1990. Dacă vor reuși, Rusia ar putea fi un exemplu de succes în evitarea imploziei demografice, așa cum a fost Franța. De asemenea, nu putem face abstracție că procesul de revigorare continuă să fie vulnerabilizat într-o manieră consistentă de speranța de viață relativ redusă pentru o țară dezvoltată, fapt ce implică o rată ridicată a mortalității.

Demografia Chinei. În prezent, credem că, din punct de vedere demografic, China se află într-o situație mult mai neplăcută decât a Rusiei, mai ales că există anumiți factori a căror manifestare se află la debut, dar cu efecte negative pe termen lung. Apreciem că fără o strategie de durată, efectele politicii copilului unic vor avea un impact negativ major, mai ales că, în paralel, speranța de viață a

crescut foarte mult și antrenează, pe lângă o îmbătrânire la bază și una foarte activă la vârf, în condițiile precarității unui sistem public de pensii. În plus, observăm că selecția îndelungată a sexului copiilor (de aproximativ doua decenii) a condus la o situație anormală, anume dezechilibrul între sexe. La generația de 20 de ani deja acesta se situează la un raport de 110 bărbați la 100 femei, iar la 1-5 ani, de 120 băieți la 100 fete. Astfel, constatăm că, în mod natural, sunt, în perspectivă, erodate bazele oricărei relaxări a politicii denataliste (nu vor exista suficiente femei care să fie stimulate de o politică natalistă). Nu trebuie să omitem că o societate viitoare cu ușoară dominantă masculină presupune riscuri sociale majore (în prezent, China reușește în acest plan să beneficieze de un echilibru relativ, dat fiind că o parte importantă a forței sale de muncă optează și este cooptată să lucreze în străinătate).

Comparație Rusia – China. Nu trebuie să privim Rusia ca subpopulată și China suprapopulată, ambele țări ocupând teritorii cu un potențial umanizabil extrem de diferit. Astfel, este necesar să ne raportăm și la alți parametri și nu la teritoriul efectiv ocupat.

China are o suprafață agricolă mult mai întinsă decât Rusia, condiții climatice mult mai favorabile (mai ales în est unde se concentrează populația), soluri mult mai fertile, posibilități mult mai vaste de valorificare a potențialului pedoclimatic (posibilitatea de a practica agricultura tot timpul anului în bazinul Yangtze spre deosebire de regiunea Siberiei). Dacă am calcula densitatea subzistențială a populației (raportând populația doar la suprafața agricolă, 550 milioane ha în China și doar 220 milioane ha în Rusia) diferențele s-ar reduce semnificativ din punctul de vedere analizat. De asemenea ar trebui să ținem seama și de indicatori de ponderare, pentru că un teren irigat (ca majoritatea celor 150 milioane ha teren arabil din China) valorează mult mai mult decât unul aflat la discreția naturii (situația cea mai frecventă în Rusia), plus că practicarea a 3-4 culturi mărește cu mult randamentul, alături de calitatea mai bună a solurilor (dominat cernoziomice și aluviale în China, dominant podzolice în Rusia). În acest fel, ajungem practic la o egalitate, în sensul că fiecare stat are populația pe care o poate susține.

Totuși remarcăm faptul că problema Rusiei este aceea că resursele subsolice, factor major în densificarea populației în perioada modernă, nu au condus la o creștere masivă în plan demografic. Pe de o parte, aceste resurse sunt destinate masiv exportului (susțin populația altor țări), iar pe de altă

parte sunt cantonate în regiuni dificile, puțin atractive pentru populație. Altfel spus, din punctul nostru de vedere, Rusia este condamnată la aceasta aparență subpopulare dacă nu valorifică superior resursele subsolice, sprijinind dezvoltarea unor industrii de prelucrare sau mai ales, a celor creative, extrem de concentraționiste. O Rusie producătoare și exportatoare de capital ar putea susține, cu siguranță, mai multă populație (poate chiar dublă față de cea actuală).

Extremul Orient rus este într-adevar slab populat, dacă îl comparăm cu nord-estul Chinei. Dar, așa cum spuneam, comparația trebuie completată cu observații asupra potențialului umanizabil efectiv. Mai trebuie adăugate și particularitățile sistemului de populare existent în această regiune: cel tradițional, al populațiilor autohtone nu a depășit stadiul practicării unor activități legate de vânătoare, pescuit și, secundar, cules; cel impus de ruși, a avut în primul rând un rol strategico-militar, de supraveghere a granițelor Imperiului Rus, mai târziu ale Uniunii Sovietice. Numele orașului Vladivostok este sugestiv în acest sens. Potențialul agricol al bazinului Amurului, mai ales în aria aferentă afluentului său Ussuri nu este chiar atât de redus, condițiile climatice fiind mai clemente, însă colonizarea agricolă a avut un rol cu totul secundar în popularea Extremului Orient al Federației Ruse. Distanța enormă față de partea europeană a țării a constituit un handicap. Dacă am compara regiunea Primorie cu, să zicem, Podișul Columbiei Britanice din Canada și Statele Unite, vom observa atât similarități (din perspectiva potențialului natural) dar și diferențe, date tocmai de utilizarea agricolă mai intensă a teritoriului. Diferențele sunt și mai clar marcate dacă ne raportăm la partea chineză a bazinului Amur, aflată în condiții naturale practic identice.

Bibliografie:

1. Alexandru Ungureanu, Ionel Muntele. Geografia populației. Iași: Editura Sedcom Libris, 2006. 313 p.
2. Cozmin Gușă. Imperialism în postcomunism: Geopolitica dezordinii în fostul lagăr socialist. București: Editura Adevăru Holding, 2011. 365 p.
3. Ernst George Ravenstein. The Russians on the Amur: Its Discovery, Conquest and Colonization, Adamant Media Corporation, 2005. 467 p.
4. Falgot Roger, Remi Kauffer. Serviciul secret chinez. București: Editura Nemira, 1998. 410 p.

5. Helene Carrere d'Encausse. URSS a murit, trăiască Rusia. București: Editura Artemis, 2010. 239 p.

6. Helene Carrere d'Encausse. Imperiul Eurasiei. O istorie a Imperiului Rus de la 1552 până astăzi. București: Editura Orizonturi, 2005. 264 p.

7. Ion Buzatu. Istoria Hong Kong, Macao, Taiwan. O Țară, Două Sisteme. București: Editura Capitel, 2007. 404 p.

8. Jean Sellier. Atlasul popoarelor din Asia Meridională și Răsăriteană. București: Editura Niculescu, 2008. 208 p.

9. Jean-Paul Roux. Asia Centrală. Istorie și civilizație. București: Editura Artemis, 2007. 491 p.

10. Mychael Lynch. Republica Populară Chineză după 1949. București: Editura Bic All, 2004. 198 p.

11. Paul Dobrescu. Geopolitica. București: Editura Comunicare.ro, 2003. 417 p.

12. Paul Dukes. Istoria Rusiei 882 – 1996. București: Editura All, 2009. 451 p.

13. Radu Ștefan Vergatti. Nicolae Milescu Spătarul: Viața, călătoriile, opera. București: Editura Paideea, 1998. 298 p.

14. Thierry Camous. Orienturi Occidenturi. 25 de secole de războaie. Chișinău: Editura Cartier istoric, 2007. 512 p.

15. [On-line]: [://asp.aspx](http://asp.aspx) (Территориальный орган Федеральной Службы Государственной Статистики по Амурской области - Oficiul Teritorial al Serviciului Federal de Stat de Statistică în regiunea Amur). (Vizitat la: 06.04.2012).

16. [On-line]: <http://demoscope.ru/weekly/2004/0177/analit06.php> - (Центр демографии и экологии человека

Института народнохозяйственного прогнозирования Центул de Demografie și Ecologie a omului, Institutul de Prognoză Economică). (Vizitat la: 06.04.2012).

17. [On-line]: http://www.demographia.ru/articles_N/index.html?id_R=64 - (Институт демографических исследований- Institutul de Cercetări Demografice - Rusia). (Vizitat la: 05.04.2012).

18. [On-line]: <http://www.eao.ru/?p=782> (Официальный портал органов государственной власти Еврейской автономной области - Portalul oficial al autoritatilor publice a Regiunii Autonome Evreiești). (Vizitat la: 06.04.2012).

19. [On-line]: <http://www.zdrav.khv.ru/node/281>. (Министерство здравоохранения Хабаровского края - Ministerul Sănătății Habarovsk). (Vizitat la: 06.04.2012).

20. [On-line]: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>. (Vizitat la: 20.10.2012).

21. [On-line]: www.stats.gov.cn/english/newsandcomingevents/t20110428_402722244.htm (engl. National Bureau of Statistics of China – Biroul Național de Statistică a Chinei). (Vizitat la: 30.03.2012).

22. [On-line]: www.stats.gov.cn/english/newsandcomingevents/t20110428_402722244.htm (engl. National Bureau of Statistics of China – Biroul Național de Statistică a Chinei). (Vizitat la: 30.03.2012).

Copyright© BOTEZATU Adrian, 2012.

AFIRMAREA ORGANIZAȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE CA FORME DE ASOCIERE UMANĂ

*Carolina BUDURINA-GOREACII**

ABSTRACT:

AFFIRMATION OF CIVIL SOCIETY ORGANIZATIONS AS FORM OF HUMAN ASSOCIATION

Civil society as a phenomenon appears a result of spontaneous and creative movements of citizens, that create different forms of association (independent from permanent associations and created by law, such as villages, towns etc.), realized at local, national, regional or global level, with the existence of limited or not in time, with political, economic, professional, civic, cultural, religious, goals, etc.

Democratic society requires the existence of active and responsible citizens, a multiparty political system, a competitive market economy and a strong nonprofit sector. The third sector (the first two belong to the government and business) are most effective in strengthening the moral codes and individual responsibility behavior.

This article aims to analyze the history and stages of consolidation of NGOs in the development of the local community. NGOs have emerged as distinct institutions as a mandatory process in democratic states, which manifests itself through a state of positive change intensive community development, and the role they have on state policy in relation to society.

Keywords: *civil society, organization, public sector, private sector, community, democracy, strategy.*

РЕЗЮМЕ:

УТВЕРЖДЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИЙ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА КАК ФОРМА ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ОБЩНОСТИ

Гражданское общество как явление возникает в результате спонтанных и творческих движений граждан, которые создают различные формы объединения (независимо от постоянной ассоциации и созданных законом, такие как деревни, поселки и т.д.). Они создаются на местном, национальном, региональном или глобальном уровне; по действию во времени они могут быть на постоянные и временные; преследующие политические, экономические, профессиональные, гражданские, культурные и религиозные цели и т.д.

Демократическое общество предполагает наличие активных и ответственных граждан, многопартийной политической системы, конкурентоспособной рыночной экономики и сильного некоммерческого сектора. Третий сектор (первые две относятся к власти и бизнесу) наиболее эффективны в укреплении моральных кодексов, а также индивидуальной ответственности.

* **BUDURINA-GOREACII Carolina** - Magistru în Științe Politice, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, lector, Catedra Limbi Străine Aplicate (**Chișinău**, Republica Moldova); **BUDURINA-GOREACII Carolina** - Master of Political Science, PhD Student, State University of Moldova, Department of International Relations, Political and Administrative Sciences, Lecturer, Department of Foreign Languages (Kishinev, The Republic of Moldova); **БУДУРИНА-ГОРЯЧИЙ Каролина** – Магистр политических наук, аспирант, Государственный университет Молдовы, факультет международных отношений, политических и административных наук, преподаватель, факультет иностранных языков (Кишинев, Республика Молдова).

Настоящая статья ставит своей целью проанализировать историю и этапы консолидации НПО в развитии местного сообщества. НПО появились как отдельные учреждения в качестве обязательного процесса в демократических государствах. Они проявляют себя через позитивные изменения интенсивного развития сообщества, и той ролью, которую они оказывают на государственную политику в отношении общества.

Ключевые слова: гражданское общество, организация, публичный сектор, частный сектор, общность, демократия, стратегия.

Cuvinte cheie: societate civilă, organizație, sector public, sector privat, comunitate, democrație, strategii.

Introducere

Organizațiile societății civile (OSC) sunt caracterizate printr-o mare mobilitate în ceea ce privește modul și direcțiile lor de acțiune. Această mobilitate reprezintă condiția lor de supraviețuire, atâta vreme cât funcționarea lor este dependentă de o corectă identificare a nevoilor în comunitate și de atragerea resurselor necesare pentru abordarea acestor nevoi.

Din ce în ce mai mult, organizațiile societății civile sunt recunoscute ca factor care contribuie la susținerea sistemului democratic de guvernare. În particular, multe organizații au abilitatea de a ajunge la cei mai săraci și cei mai dezavantajați și oferă celor care nu se fac suficient auziți pe alte canale, posibilitatea de a se exprima, iar implicarea lor în elaborarea și implementarea politicilor ajută la câștigarea acceptării publice.

În contextul prezentei lucrări, prin organizație a societății civile se înțelege orice asociație, fundație sau federație legal constituită, care desfășoară activități în interes general sau în interesul unor colectivități locale ori în interesul lor personal nepatrimonial.

În general, organizațiile societății civile se disting de grupurile informale sau constituite ad-hoc printr-un anumit grad de existență formală (instituțională). Ele sunt structuri oficiale, instituționalizate, cu o definiție strictă a misiunilor, obiectivelor și câmpurilor de acțiune. Este vorba de grupuri auto-organizate, mișcări și indivizi relativ autonomi, care constituie un număr mare de organizații „specializate” încât mai multe domenii, ce privesc organizarea și administrarea societății umane.

Ca forme asociative, organizațiile civice nu sunt părți ale unei instituții fundamentale a statului sau ale sectorului de afaceri. Astfel, asociațiile și organizațiile societății civile sunt de o mare diversitate (organizații neguvernamentale,

organizații comunitare, asociații profesionale, sindicate, organizații politice, cluburi civice, cluburi sociale și sportive, fundații, ligi, federații, instituții culturale, mișcări ecologiste, organizații filantropice, organizații religioase, media etc.), constituind temelia unei democrații funcționale.

Criteriile care stau la baza diversității lor sunt: mărimea grupurilor de oameni pe care îi reprezintă; forma lor de organizare; funcțiile pe care le îndeplinesc; întinderea geografică a acțiunilor lor; nivelul resurselor de care dispun; experiența lor istorică; contextul lor cultural; programele, ideologiile și tacticile lor.

Prin intermediul formelor de manifestare diverse, oamenii se exprimă public și încearcă să promoveze o gamă largă de interese (economice, culturale, educative, profesionale, civice, politice etc.). Aceste forme de organizare alcătuiesc o pluralitate de centre de interese și de putere în cadrul societății și acționează, în funcție de natura scopurilor propuse, în alianță sau în opoziție unele cu altele sau cu puterea de stat instituită.

Definirea termenului de organizație non-guvernamentală (instituție a societății civile)

Termenul de ONG nu a fost utilizat în mod curent înainte de a fi înființată Organizația Națiunilor Unite. În 1910, 132 ONGI au decis să coopereze sub sigla Uniunii Asociațiilor Internaționale. Prima dintre organizațiile internaționale care a recunoscut relațiile pe care le avea cu ONG-urile a fost Liga Națiunilor. Astfel, aceasta în mod oficial se referea la „legăturile sale cu organizațiile private” în timp ce un număr important dintre aceste organizații se defineau pe ele însele ca fiind uniuni internaționale, institute internaționale sau pur și simplu organizații internaționale.

Deoarece primul proiect al Cartei ONU nu făcea nici o referire la cooperarea cu organisme de acest tip, numeroase ONG-uri au făcut lobby în

direcția rectificării acestei omisiuni în cadrul Conferinței de la San Francisco care a pus bazele ONU în anul 1945. În cadrul acestei conferințe s-a reușit introducerea în Carta ONU a unor prevederi privind formalizarea și întărirea relațiilor cu organizațiile private care cooperaseră cu Liga Națiunilor. În acest context, un rol deosebit i-a fost atribuit Consiliului Economic și Social (ECOSOC), în problematica de ordin economic și social și în colaborarea cu aceste organizații prin conferirea titlului de „principal organism al ONU”.¹ În acest sens de o deosebită importanță sunt articolele 70 și 71 ale Cartei ONU care stipulează ca „agenții specializate, înființate prin acorduri interguvernamentale” pot „participa fără drept de vot la deliberările acesteia”, respectiv „organizațiile non-guvernamentale” pot avea „înțelegerile necesare în ceea ce privește consultarea lor”. Ca urmare a acestor evoluții, termenii „agenții specializate” și „ONG- uri” au intrat în limbajul obișnuit al ONU și, ulterior începând cu anii `70, ca urmare a dezvoltării a activității ONU în întreaga lume acești termeni au devenit din ce în ce mai populari.

Aceste formațiuni se disting de organizațiile interguvernamentale create de guvernele diferitelor state. ONG- urile sunt independente financiar de stat și de guvern, dar cel mai important fapt este ca acestea nu le datorează existența, iar pentru a putea fi recunoscute, ele trebuie doar să întrunească condițiile precizate anterior și să nu se implice în procesul politic.

Totuși, există câteva criterii, pentru ca organizațiile nonguvernamentale să activeze, și anume:

- Să funcționeze ca entitate structurată - pot face dovada unei anumite structuri organizaționale instituționalizate (există mecanisme interne de decizie, elaborează și respectă propriile reguli de funcționare, proceduri, în activitatea pe care o desfășoară, etc.). Reuniuni ad-hoc, temporare și informale ale unui grup de persoane, nu sunt considerate ca fiind organizații. Cel mai adesea, aceste instituții funcționează ca persoane juridice, dar funcționarea lor este posibilă și fără să aibă personalitate juridică;

- Să fie de natură privată - sunt instituțional separate de autoritățile publice (fapt care nu exclude

finanțarea din bugetul public), fiind constituite pe baza liberei inițiative;

- Să respecte criteriul nondistribuției profitului - pot genera venituri, respectiv obține „profit” din activitățile lor, dar acestea nu pot fi distribuite membrilor sau organelor de conducere, ci sunt folosite doar pentru atingerea obiectivelor declarate;

- Sa se auto-guverneze - au capacitatea de a-și asuma decizii privind funcționarea internă sau relațiile cu alte instituții în mod independent, iar structurile de conducere nu sunt dominate de reprezentanții autorităților publice;

- Sa fie voluntare - se bazează, în general, pe activități voluntare în acțiunile pe care le desfășoară (fapt care nu exclude posibilitatea angajării de personal) sau în procesul de conducere;

- Să fi de interes public - servesc unor scopuri de interes public sau contribuie la binele public.²

- Sa fie nemisionare din punct de vedere religios – organizațiile nu au scop promovarea unei anumite religii (cazul bisericilor), dar pot avea ca scop educația religioasă;

- Sa fie nepartizane politic - nu se implică direct în promovarea sau susținerea candidaților sau formațiunilor politice, dar pot desfășura activități specifice cu scopul influențării politicilor publice (prin activități de lobby, advocacy).

Definiția ONG- urilor internaționale (ONGI) apare în data de 27 februarie 1950 ca fiind: „orice organizație ce nu este înființată ca urmare a unui tratat internațional”. Importanța capitală a ONG-urilor în dezvoltarea socială și economică a fost recunoscută în Capitolul 27 al Agendei 21, fapt ce a condus la detalierea relațiilor consulare între Națiunile Unite și organizațiile non-guvernamentale.³

Altfel spus, organizațiile neguvernamentale sunt structuri instituționalizate de natură privată ce pot activa fie ca grupuri informale, fie ca persoane juridice, și care sunt independente în raport cu orice autoritate publică.⁴ Ele nu urmăresc nici accesul la

¹ Cohen J. *Civil Society and Political Theory*. (Studies in contemporary German Social Thought). II Title, III Series, Massachusetts Institute of Technology, 1992, p. 32.

² Conform definiției structural-funcționale, vezi Lester Salomon. *America's Nonprofit Sector*. In: The Johns Hopkins University, publicatie realizata de catre The Foundation Center, 1992.

³ Бордей Л. Свобода выражения и право на информацию - составные части политического плюрализма. В: Журнал Закон и Жизнь. 2010, № 4, с. 27 – 29.

⁴ Cenușa D. *Consolidarea societății civile din Republica Moldova*. Chișinău: „Bons Offices”, 2007, p. 23.

puterea politică și nici obținerea de profit. Organizațiile neguvernamentale sunt active în orice domeniu în care se manifestă nevoia societății: educație, știință, cercetare, cultură, protecție socială, minorități, drepturile omului, protecția mediului, protecția copilului, etc.⁵

Dimensiunea numerică a organizațiilor societății civile

Puterea societății civile stă în numărul organizațiilor care o compun. Se estimează că, în prezent, sunt trei milioane de organizații ale societății civile (numai în S.U.A. sunt circa un milion de astfel de organizații), unele având un număr mare de membri (ex. National Wildlife Federation are între trei și șase milioane de membri; Friend of the Earth, organizație ecologistă militantă - peste un milion de membri, localizați în 60 de țări).

În Republica Moldova sunt înregistrate peste 8000 de organizații ale societății civile. Totuși termenul de organizație nonguvernamentală este cel mai des folosit în sectorul nonguvernamental, acesta implicându-se mai activ în viața socială a comunității.

Aproximativ 100 de organizații nonguvernamentale din Republica Moldova sunt active, implementează proiecte și contribuie la dezvoltarea comunității locale. Necesitatea existenței lor este însă una imperativă, datorită activităților pe care le desfășoară, a implicării active în reformele politicilor de stat, a dezvoltării durabile a țării, dar și consolidării valorilor democratice pe care le promovează.

Tipologia organizațiilor societății civile

În funcție de scopurile urmărite, de împrejurările și formele în care își desfășoară activitatea, OSC pot fi: politice, profesionale, culturale, sportive, teroriste. OSC promovează inovația și reforma socială și educațională, prin programe și proiecte în domenii diferite, cum ar fi cel al educației formale, nonformale și informale, al formării continue, e-learning, life for long learning, educație civică și cercetare, etc.⁶

În lume există o multitudine de organizații private, fără un scop lucrativ, asociații de voluntari, grupuri fără o formă precisă, cu mai mulți sau mai puțini membri care lucrează pentru ajutorarea grupurilor defavorizate, în special a celor din țările

sărace. Aceste instituții aparțin domeniului societății civile. Societatea civilă este o noțiune care descrie forme asociative de tip apolitic și care nu sunt părți ale unei instituții fundamentale ale statului sau ale sectorului de afaceri. Astfel, organizațiile neguvernamentale, asociațiile sau fundațiile, sindicatele, uniunile patronale sunt actori ai societății civile, care intervin pe lângă factorii de decizie, pe lângă instituțiile statului de drept pentru a le influența, în sensul apărării drepturilor și intereselor grupurilor de cetățeni pe care le reprezintă.⁷

Funcții și strategii folosite de organizațiile societății civile pentru atingerea obiectivelor urmărite

O societate democratică reală se construiește în timp îndelungat. Un prim pas, însă, pentru o democrație funcțională îl reprezintă instituțiile și mecanismele democratice, iar organizațiile societății civile, în acest context, acționează ca un mecanism reglator pentru societățile democratice. Acest rol se materializează prin: controlul activității instituțiilor statului; colaborarea cu instituțiile statului.⁸

Controlul activității instituțiilor statului.

Organizațiile societății civile sunt, pe bună dreptate, interesate în eliminarea puterii absolute a statului și în controlul instituțiilor sale, în primul rând pentru că, pe măsură ce puterea sa crește, statul poate deveni o sursă de amenințare pentru securitatea individuală. Această dimensiune a rolului menționat al societății civile urmărește să supravegheze exercitarea puterii în statele democratice, să contribuie la democratizarea statelor autoritariste. În acest sens, organizațiile societății civile își creează structuri proprii prin care controlează/monitorizează eventualele abuzuri și încălcări de legi comise de către guvernanți, pe de o parte, și prin oferte de alternative, altele decât ale partidelor, pe de altă parte.

Colaborarea cu instituțiile statului.

Organizațiile societății civile trebuie să colaboreze cu structurile implicate în administrarea societății (statul), mai ales pe plan local, pentru a găsi, împreună cu acestea, soluțiile potrivite pentru ameliorarea continuă a calității vieții. În acest context, ele servesc drept structura de mediere între indivizi și stat și conferă oamenilor mai multă

⁵ Renata Verejan. În lumea Renatei Verejanu - Societatea Civilă. Chișinău: Ed. OMCT, 2011, p. 38.

⁶ Anheier H. International Encyclopedia of Civil Society. Berlin: Springer, 2010, p. 89 - 92.

⁷ Keane J. Global Civil Society? Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 15.

⁸ Hakan S. Exploring Civil Society: Political and Cultural Contexts. New York: Routledge, 2004, p. 53.

putere de acțiune în eforturile lor de îmbunătățire a vieții în comunitatea în care trăiesc.

Un rol deosebit în consolidarea valorilor democratice și a dezvoltării durabile a comunității locale a țării contribuie și strategiile folosite pentru atingerea scopurilor lor. În general, se utilizează patru strategii și anume:

- strategia „respingerii”, care refuză acele măsuri și acțiuni statale considerate ca defavorabile oamenilor și comunităților cărora ei aparțin (ex. Organizațiile antiglobalizare);

- strategia „conformistă”, respectiv atitudinea de a menține sau întări, mai mult sau mai puțin, regulile existente ale unor politici naționale, regionale sau globale, în conformitate cu nivelul de realizare a intereselor membrilor lor. Mulți dintre cei care fac lobby pentru antreprenori și asociații profesionale adoptă o conduită conformistă;

- strategia „reformistă”, adică aceea prin care se dorește corectarea disfuncționalităților din regimurile existente, păstrându-se intacte structurile sociale care le susțin. Grupurile social-democrate, instituțiile de cercetare, consumatorii, apărătorii drepturilor omului, organizațiile umanitare, sindicatele au o agendă reformistă;

- strategia „transformistă” (radicală), care vizează realizarea obiectivelor lor cele mai generale prin transformarea ordinii sociale. De regulă, radicalii sunt desemnați ca „mișcări sociale” și includ în rândurile lor o gamă variată de organizații, cu ideologii diverse (anarhiștii, fasciștii, organizațiile feministe radicale, pacifiștii etc.), aflate în opoziție cu statul, cu valorile liberale.⁹

Concluzie

În cele din urmă, apariția și dezvoltarea organizațiilor societății civile reprezintă mediul favorabil pentru promovarea valorilor democratice, consolidarea vieții sociale a cetățenilor. Acest fenomen a dus întâmplător sau nu la reorientarea societății civile pe segmentul îmbunătățirii sectorului nonguvernamental în raport cu statul; iar odată cu întărirea colaborării lor atestăm implementarea unor strategii, reforme și acțiuni comune axate pe dezvoltarea comunității locale.

Considerăm că funcțiile și rolul pe care îl au astăzi organizațiile societății civile vor contribui la consolidarea parteneriatului public-privat, soluționarea nevoilor civile, unde anume prin implementarea anumitor măsuri și desfășurarea

diverselor activități ale instituțiilor vor fi atestate progrese ale statelor atât la nivel național, cât și internațional.

Bibliografie:

1. Anheier H. International Encyclopedia of Civil Society. Berlin: Springer, 2010. 211 p.
2. Cenușa D. Consolidarea societății civile din Republica Moldova. Chișinău: „Bons Offices”, 2007. 57 p.
3. Cohen J. Civil Society and Political Theory. (Studies in contemporary German Social Thought). II Title, III Series, Massachusetts Institute of Technology, 1992. 749 p.
4. Eliaeson S. Building Democracy and Civil Society East of the Elbe: Essays in Honour of Edmund Mokrzycki, New York: Routledge, 2006. 231 p.
5. Hakan S. Exploring Civil Society: Political and Cultural Contexts. New York: Routledge, 2004. 125 p.
6. Keane J. Global Civil Society? Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 76 p.
7. Renata Verejanu. În lumea Renatei Verejanu - Societatea Civilă. Chișinău: Ed. OMCT, 2011. 235 p.
8. Бордей Л. Свобода выражения и право на информацию - составные части политического плюрализма. В: Журнал Закон и Жизнь. 2010, № 4, с. 27 – 29.

©Copyright BUDURINA-GOREACII
Carolina, 2012.

⁹ Eliaeson S. Building Democracy and Civil Society East of the Elbe: Essays in Honour of Edmund Mokrzycki. New York: Routledge, 2006, p. 21.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ДЕФИНИЦИИ «СЕМЕЙНАЯ ПОЛИТИКА»: АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО И УКРАИНСКОГО ОПЫТА

Ирина ЧЕХОВСКАЯ*

ABSTRACT:

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF „FAMILY POLICY”: ANALYSIS OF FOREIGN AND UKRANIAN EXPERIENCE

The paper studies the theoretical and methodological approaches to the definition of „family policy”. The family is unique social institution that mediates between the individual, state and society, serving as an integrator of public relations between them, the translator of the fundamental values from generation to generation. It includes a strong potential impact on the processes of social development and reproduction of the labor force, the establishment of civil relations. The family has a consolidating role, opposes social strife and tension.

The experience of international community shows that institutional problems of the family are effectively settled through specially organized system of state family policy. Its social significance is determined by the specific problems of the family, society's need for a more comprehensive and effective implementation of its social functions, optimization of other social institutions, especially state, in the interests of the family.

Institutional nature of the subject of family policy is considered in the article. Author's definition of the definition of „state family policy” has been proposed.

Keywords: family, state, policy, institutional, content.

REZUMAT:

ABORDĂRI TEORETICE ȘI METODOLOGICE ALE DEFINIȚIEI „POLITICĂ DE FAMILIE”: ANALIZA EXPERIENȚEI STRĂINE ȘI UCRAINENE

Articolul este dedicat studierii abordărilor teoretice și metodologice a definiției „politică de familie”. Familia este o instituție socială, un mijlocitor între individ, stat și societate, servind ca integrator de relații publice între ele, asamblare de valori fundamentale din generație în generație. Familia are un puternic impact asupra proceselor de evoluție socială, reproducerea forței de muncă, tendințelor de a deveni parte în relațiile civile. Familia are o valoare de consolidare, care se opune tensiunilor și certurilor sociale.

Experiența mondială arată că problemele instituționale sunt rezolvate eficient folosind un sistem special organizat de stat privind politica de familie. Valoarea familiei pentru societate este cauzată de anumite probleme specifice familiei, de necesitățile societății privind punerea în aplicare a caracteristicilor sale sociale, pentru a optimiza activitatea altor instituții sociale, în special statul, în interesele familiei.

Se examinează natura instituțională a obiectului „politică de familie”. Este propusă varianta autorului a definiției „politica de stat privind familia”.

Cuvinte cheie: familie, stat, instituțional, politică, conținut.

* **ЧЕХОВСКАЯ Ирина** – Doctor în drept, cercetător științific superior, post-doctorand, Universitatea Națională a Serviciului Fiscal de Stat al Ucrainei (Kiev, Ucraina); **ЧЕХОВСКАЯ Ирина** – Candidate of legal sciences, post-doctoral student, Senior researcher, National University of the State Tax Service of Ukraine (Kiev, Ukraine); **ЧЕХОВСКАЯ Ирина Васильевна** - Кандидат юридических наук, старший научный сотрудник, слушатель докторантуры, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (Киев, Украина).

Ключевые слова: семья, государство, политика, институциональный, содержание.

Семья является уникальным социальным институтом, посредником между индивидуумом, государством и обществом, выступающим в качестве интегратора общественных связей между ними, транслятором фундаментальных ценностей от поколения к поколению. В ней заключен мощный потенциал воздействия на процессы общественного развития, воспроизводства рабочей силы, становления гражданских отношений. Семья имеет консолидирующее значение, противостоит социальному противоборству и напряженности. Опыт мирового сообщества показывает, что институциональные проблемы семьи эффективно решаются с помощью специально организованной системы государственной семейной политики. Ее общественная значимость обусловлена специфическими проблемами семьи, потребностями общества в более полной и эффективной реализации ею своих социальных функций, в оптимизации деятельности других социальных институтов, прежде всего государства, в интересах семьи.

Вместе с тем, в Украине государственная семейная политика до сих пор четко не сформулирована, не охватывает необходимого комплекса практических мер. Семейная политика во многих своих аспектах отождествляется с социальной защитой и регулированием брачно-семейных отношений. Другие ее направления должного развития не получили.

В связи с этим целесообразным является изучение зарубежных теоретико-методологических подходов к определению дефиниции «семейная политика», исследование институционального характера содержания предмета семейной политики с целью разработки дефиниции, которую можно было бы взять за основу формирования государственной семейной политики Украины.

Следует отметить, что термин «семейная политика» имеет сравнительно недавнюю историю, он сформировался на протяжении II пол. XX столетия. Первыми исследователями термина «семейная политика» были Камерман і Кон. В 1978 году они издали свой научный труд «Семейная политика: Государство и Семья в 14

странах»¹, в котором исследовали страны с явной и скрытой семейной политикой (далее – СП). «Явная семейная политика» проявлялась в существовании законной и институционно закрепленной концепции СП. Семья являлась объектом политических дискуссий, а политическая цель в отношении семьи была официально сформирована. При «скрытой» СП отсутствовали вышеперечисленные характеристики, хотя другие направления государственной семейной политики были связаны с ней. Однако цель этих направлений различна и, как правило, не сосредоточена на семье.

Начало активной разработке содержания СП, ее целей, форм и методов положил региональный демографический семинар по проблемам СП, который проходил в г. Юрмала (Латвия) в 1988 году. В научной литературе и общественно-политической лексике этот термин активно начал использоваться примерно с середины 80-х годов прошлого столетия.

В бывшем СССР понятие «семейная политика» начало активно внедряться в научную и общественно-политическую лексику только в конце 1980-х годов и использовался наряду с наиболее обычными терминами, такими как «политика населения», «демографическая политика» и «планирование семьи». В этот период ученые и политики делают попытки определить содержание СП, сформулировать цели, принципы и направления, определить ее место в системе мер социальной политики, обосновать соотношение с социально-демографической политикой, связать с проблемой планирования семьи и т. д.

В 1989 году под руководством известного советского демографа А. Вишневого была подготовлена государственная программа «Семейная политика в СССР в 90-е года». В преамбуле этой программы было записано, что: 1) «...активная семейная политика, направленная на улучшение социальных, экономических и моральных условий выполнения семьей ее функций, должна стать важнейшей составной частью всей социальной политики государства в СССР», 2) «... семейная

¹ Kamerman Sheila B., Kahn Alfred J. (Eds.) Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries. New York: Columbia University Press, 1978.

политика будет разрабатываться и проводиться как целостная система взаимосвязанных мер и максимальным учетом новых реальностей: рыночной экономики, социального партнерства, политической демократии»².

По мнению специалистов, СП 1990-х годов должна была основываться на таких принципах как суверенитет семьи, суверенитет личности, свобода выбора, опоры на собственные силы, социальной защиты семьи, социального партнерства и дифференцированности политики.

Сегодня важность разработки стратегических направлений СП понимают как ученые, так и политики. Увеличилось количество специальных исследований по этой проблематике, а законопроекты в разных странах разрабатываются, в том числе, и с целью контроля за изменениями в СП, как на национальном, так и общеевропейском уровне.

В 1991 году в г. Москва была проведена конференция Международного союза семейных организаций «Глобальная семейная политика и права семьи». Это была первая конференция в России национального уровня, в названии которой использовалась исследуемая дефиниция.

Несмотря на это, до сих пор исследуемая дефиниция не имеет единого толкования и отображает достаточно разные подходы, как ученых, так и практиков она является достаточно используемой, прежде всего в литературе, средствах массовой информации, в документах ООН и других международных организаций, государственных актах многих стран мира. Однако дефиниция не представлена ни в «Демографическом энциклопедическом словаре», ни в энциклопедическом словаре «Народонаселение». Определение ее отсутствует и в украинских энциклопедиях и словарях.

Сегодня дефиниция «семейная политика» все чаще используется в научных публикациях как самостоятельный термин для обозначения деятельности государственных и других служб по социальной защите семьи, по предоставлению адресной помощи отдельным категориям семей. Однако правомерность такого термина мало у кого из специалистов вызывает сомнения.

Следует также отметить, что некоторые ученые отождествляют СП с социальной защитой, сводят ее фактически к государственной помощи, компенсациям, льготам. Другие ученые рассматривают СП как отрасль одновременно и социальной, и демографической политики, сосредотачивая большее внимание, в зависимости от профессиональной специализации, на демографических, социальных культурных, медицинских и других аспектах. Исходя из предложенных учеными определений дефиниции, попытаемся выделить несколько концептуальных подходов, которые обусловлены пониманием цели СП.

Так, российские ученые А.Н. Аверин, А.Ф. Храмцов, И.П. Труфанов, М.Ю. Хмелева отождествляют СП с социальной защитой и сводят ее к государственной помощи, компенсациям, льготам, рассматривают как систему государственных мероприятий помощи семьям с детьми.

Обращаем внимание, что мероприятия, которые проводятся в рамках социальной политики, конечно, влияют на семью, однако они не достаточно учитывают ее интересы как социального института. СП прямо связана с укреплением социального института семьи, она защищает его интересы и права в процессе общественного развития, а также помогает выявлять и решать специфические проблемы семьи. Поэтому отождествление социальной политики с семейной неправомерно и может привести фактически к отрицанию последней.

Другие исследователи рассматривают СП как часть социальной политики, как целенаправленную деятельность государства и других субъектов политики, ориентированную на обеспечение социальной безопасности семьи, ее благополучие, укрепление и развитие семьи как важного института общества, создание необходимых условий для ее функционирования и успешного выполнения социально значащих функций³. Этой же мысли придерживается и А.Б. Вишневецкий. Ученый считает, что СП – это совокупность целенаправленного влияния на существующие в обществе семейные отношения и социальные

² Эволюция семьи и семейная политика в СССР / отв. ред. А.Г. Вишневецкий. М.: Наука, 1992, с. 27.

институты, которые влияют на ее функционирование⁴.

С точки зрения А.И. Антонова, есть «два типа СП: долгосрочная политика укрепления семейного способа жизни» и «кратковременная политика, направленная на социальную поддержку семей, которые нуждаются в помощи»⁵. По мнению Г.В. Рахмановой, СП должна рассматриваться как составная часть социальной политики, как целенаправленная деятельность государства и других институтов, направленная на обеспечение социальной безопасности семьи, ее благополучия, создание необходимых условий для ее функционирования и успешного выполнения социально значащих функций, главными из которых является репродуктивная и социализующая⁶.

Другие исследователи считают, что СП не может быть однозначно определена ни как социальная, ни как экономическая: «СП не может быть идентифицирована ни как социальная, ни как экономическая. Мы не должны принимать неверное, по сути, отождествление производственной и социальной сфер, социальной и семейной политики, семейного и женских вопросов. Поскольку отождествление целей социальной (в том числе семейной) и экономической политики приводит к серьезным последствиям в ее социальной практике. СП не заменяет другие направления государственной политики, а обеспечивает в процессе их разработки и реализации учет интересов семьи»⁷.

Некоторые украинские ученые предлагают собственные определения дефиниции. Так, С.М. Вакуленко в работе «Оптимизация семейной политики в условиях современного украинского общества» предлагает следующее толкование: «СП ... определяется как целостная система мер социального, экономического, правового, организационного характера, направленная на

усовершенствование функционирования социального институту семьи вообще, а также на улучшение жизнедеятельности отдельных семей»⁸.

О.И. Благодарный, С.В. Рак та А.О. Фоменко ДСП трактуют СП как «целостную систему мер экономического, правового, социального, информационного, идеологического и административного характера, которые адресованы непосредственно семье»⁹.

Во многих европейских странах определен и используется термин «семейная политика», однако определения существенно отличаются в зависимости от страны и уровня ее развития. Например, в Польше СП это: «комплексная политика, которая основывается на афирмации семьи с целью полного уважения к каждому человеку, который ее творит и гармонического развития общества, которое является суммой семей»¹⁰.

В странах ЕС общепринятой считается дефиниция СП «это комплекс юридических норм, действий и способов, осуществляемых государством с целью создания благоприятных условий для семьи, ее появления, правильного функционирования и осуществления ней всех важных общественных ролей»¹¹.

В основе такого определения политики лежит несколько постулатов: 1) семья является основной и важнейшей социальной институцией; 2) государство должно помогать семье (на основе принципа субсидиарности); 3) СП предусматривает систему мер, а не одноразовые, отдельные действия.

Понимание СП в каждой отдельно взятой стране зависит, прежде всего, от того, как трактуют социальную сущность семьи.

⁸ Вакуленко С.М. Оптимізація сімейної політики в умовах сучасного українського суспільства: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. Наук: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / С.М. Вакуленко. Харків, 2007. 20 с.

⁹ Благодарный О.И., Рак С.В., Фоменко А.О. Необходимость семейной политики как відповідь на виклики демографічної ситуації в державі. Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 33-2, с. 188 - 189.

¹⁰ Margueritte B. Pozycja ojca w polityce społecznej Unii Europejskiej. In: Międzynarodowy Kongress „O godność ojcostwa”. Warszawa 5-7 listopada 1999. Gdańsk 2000, p. 353 - 354.

¹¹ Kamerman S. B. Rodzina: problem teorii i polityk. In: O polityce rodzinnej: definicje, zasady, praktyka. Warszawa, 1994.

⁴ Эволюция семьи и семейная политика в СССР / отв. ред. А.Г. Вишневецкий. М.: Наука, 1992, с. 26.

⁵ [On-line]: http://www.nezachetovnet.ru/free/obuchenie_vospitanie/?id=f4292. (Дата посещения: 07.11.2012).

⁶ Эволюция семьи и семейная политика в СССР / отв. ред. А.Г. Вишневецкий. М.: Наука, 1992, с. 28.

⁷ [On-line]: http://www.nezachetovnet.ru/free/obuchenie_vospitanie/?id=f4292. (Дата посещения: 07.11.2012).

Российский ученый В.И. Антонов считает, что не все семьи могут быть объектом СП государства. Например, если считать, что семья – это просто группа людей, «которые любят и заботятся друг о друге», то под такое широкое определение попадают и однополые пары, которые не способны родить ребенка. Учитывая, что улучшение демографической ситуации выступает одной из главных задач СП многих стран, по мнению ученого, СП не может быть направлена на поддержку и развитие таких «семей». Государство, которое формирует СП, должно учитывать «признаки семьи как формы организации воспроизводства населения в обществе и как социально-психологической целостности».¹²

Исследуя зарубежный опыт, И. И. Осипова предложила следующую классификацию основных подходов к СП в развитых странах:¹³

- просемейный подход. Политика направлена на поощрение рождаемости; помощь матерям при совмещении материнства и работы (Франция);

- протрадиционный подход, направленный на сохранение семьи как таковой. Осуществляется частичная государственная поддержка семьи, главный источник поддержки – сама семья, общественные, религиозные, благотворительные организации. Политика направлена на то, чтобы женщина не работала, а воспитывала детей (Германия);

- проэгалитарный подход, направленный на обеспечение гендерного равенства. Политика государства направлена на поддержку двойной роли работника и отца, свободу выбора семьей формы, структуры, собственной траектории (Швеция, Дания);

- просемейный не – интервенционалистский подход. Обусловленный не вмешательством в жизнь семьи, поскольку семья сама в состоянии обеспечить собственные потребности без значительной помощи со стороны государства (США, Великобритания).

Учитывая вышеизложенное можно утверждать, что каждая страна имеет разные цели, концепции и определения СП. В основном внимание уделяется семьям с детьми. Но в отдельных случаях СП охватывает более широкие цели и задачи, объектом которых не всегда является семья с детьми. Возможно, этим и объясняется отсутствие единого подхода к изложению исследуемого термина.

Следует также обратить внимание на то, что некоторые ученые, в основном демографы, включают СП в состав демографической (или социально-демографической), что существенно ограничивает значение политики по отношению к семье, сводит ее практически к репродуктивной функции, ограничивает возможности влияния на другие направления социальной политики. Разные направления социальной политики сводятся к семье, однако в силу того, что последняя не рассматривается как целостный объект, они, как правило, не стыкуются между собой, плохо учитывают специфику функционирования и развития семьи, этапы ее жизненного цикла и поэтому часто оказываются бесперспективными.

Более действенным является новый подход, который предлагают ученые других стран¹⁴. Этому подходу свойственна общая тенденция большей интеграции демографической и социальной политики. Развивая представления о демографической политике как о важной макросоциальной категории, при переходе на микроуровень (где она получает реальное применение и где формируются конкретные практические задачи) в центр внимания ставят СП. «Необходимо выработать новый взгляд на современную систему заботы о семье и детях...., осмыслить это направление социальной политики как относительно самостоятельную область *семейной политики*, что означало бы и принципиальное обновление современной демографической политики. На демографическое развитие можно влиять, прежде всего, через семейную политику»¹⁵.

¹² Антонов А.И. Семейная политика как объект исследования. In: Вестник РАН. 1992, № 3, с. 31 - 44.

¹³ Осипова И.И. Основы семейной политики – социально здоровая семья. В: Государственная семейная политика (научная школа профессора Г.И. Климантовой). М., 2004, с. 73.

¹⁴ Albrecht S.D. e.a. Divorce and remarriage: Problems, adaptations and adjustment. Connecticut, 1983. Hulkko J. Family policy in Western Europe. In: Yearbook of population research in Finland. Helsinki, 1990. Vol. 28.; Van de Kaa D.J. Europe's second demographic transition. In: Population Bulletin. 1987. Vol. 42, № 1.

¹⁵ Эволюция семьи и семейная политика в СССР / отв. ред. А.Г.Вишневецкий. М.: Наука, 1992, с. 30.

При соотношении семейной и демографической политик следует учитывать, что репродуктивная функция – только одна из немногих функций семьи. Поэтому, демографическая политика или формируется и реализуется государством в качестве самостоятельного направления социальной политики или же является одной из составных частей СП, а не наоборот. По своему содержанию СП является комплексной и отображает отношения государства и семьи в основных сферах жизнедеятельности общества. В то же время она сосредоточена на специфических проблемах семьи, связанных с реализацией ее основных социальных функций. Следовательно, социальная и семейная политика соотносятся как общее и конкретное, что подтверждает наш тезис о целесообразности выделения СП в качестве самостоятельного направления государственной социальной политики. Считаем, что не обходимо дифференцировать СП и политику по отношению к женщинам и детям. Несмотря на тесную объективную взаимосвязь, они являются самостоятельными направлениями социальной политики, хотя их часто отождествляют (С.В. Ничипоренко, Л.М. Мельничук, О. Кочемировская, А. Авчухова и другие).

Следует также исследовать также содержание такого термина как «политика государства в отношении семьи» и изучить его в соотношении с дефиницией СП. Отсутствие их официального толкования на практике приводит к проблемам с определением задач, субъектов СП, их функций, структуры; механизмов реализации законодательных норм, нормативно-правовых актов. Все это негативно влияет на уровень проведения мероприятий, осуществляемых в рамках государственных или региональных программ. Политика государства в отношении семьи – это составная часть государственной социальной политики. Она имеет узкоотраслевую направленность. Это, прежде всего, урегулирование брачно-семейных вопросов, стимулирование рождаемости, материальную поддержку семей с детьми. То есть она направлена на ликвидацию последствий негативного влияния на семью и на решение социально-демографических вопросов.

Государственная семейная политика, по нашему мнению, - это самостоятельное

направление государственной социальной политики, система комплексной деятельности государства, которая направлена на институт семьи с целью сохранения, укрепления и развития, защиты институциональных прав и интересов, активизации субъектной роли, обеспечения суверенитета и благополучия семьи на основе правового регулирования ее отношений с государством.

Такое понимание СП выводит семью и государство на качественно новый уровень отношений и отличается от традиционных подходов. Во-первых, семье, не только индивидууму, предоставляется качественно новый статус. Во-вторых, СП осуществляется при помощи специально организованной системы деятельности на основе правового регулирования отношений семьи и государства. В-третьих, в компетенцию СП включаются не все общесоциальные, а только специфические, институциональные проблемы семьи. В-четвертых, СП направлена на семью как социальный институт и целостный объект. В-пятых, СП приобретает системный, комплексный характер, охватывая основные сферы функционирования семьи в обществе. В-шестых, государство придерживается суверенитета семьи и ее членов, создает условия для наиболее полной реализации ее прав и интересов, роли субъекта социальных отношений.

Сегодня в Украине отсутствует последовательная СП, согласованная с политикой в сфере занятости, налогов, демографического развития, социальной защиты и т.д. Отсутствует и единая правовая база СП. Правовой статус семьи, характеризующий ее положение по отношению к государству и его институтам, не определен. Законодательством регулируются в основном семейные права граждан. Политика по отношению к семье, которая применяется в социальной практике, является пассивной, ее функции системно не включены в деятельность органов государственной власти, а, следовательно, дает им основание утверждать, что проведение СП нецелесообразно, поскольку вся социальная политика ориентирована на семью. Сам термин «семейная политика» в государственных документах практически не используется. Министерства и ведомства под СП, как правило, понимают совокупность общесоциальных мероприятий, которые влияют на жизнедеятельность семьи, женщин и детей.

В результате предмет СП увеличивается настолько, что теряет собственные границы и специфику самостоятельного направления деятельности, отождествляется с предметом социальной политики. Следует отметить и то, что семья не выступает самостоятельным объектом государственной политики и в различных программах, которые утверждаются на разных уровнях власти. Она почти не принимает участия в разработке и реализации государственной политики, не является полноправным субъектом реформ, которые осуществляются в нашей стране. Этот вопрос не отработан концептуально, не сформированы государственные механизмы, которые обеспечивали бы участие семьи в общественно-политической деятельности. Наибольший потенциал негосударственных организаций к реализации цели СП системно не привлекается, отсутствует концепция их взаимоотношений с государственными институтами. К тому же, устаревшая законодательная техника и слабые традиции парламентского и гражданского контроля за исполнительной властью, приводят к тому, что законы Украины, регулирующие взаимоотношения государства и института семьи, как правило, являются декларациями намерений

Действующая СП, по мнению бывшего заместителя министра Украины по делам семьи, молодежи и спорта Сизенка Ю.П., приводит к формированию пассивного, потребительского поведения семей и направлена, в большей мере, на решение проблем отдельных семей¹⁶.

Исходя из этого, можно утверждать, что процесс формирования СП в Украине продолжается.

Библиография:

1. Kamerman Sheila B., Kahn Alfred J. (Eds.) Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries. New York: Columbia University Press, 1978. ix + 522 p.

10. Осипова И.И. Основы семейной политики – социально здоровая семья. В: Государственная семейная политика (научная школа профессора Г.И. Климантовой). М., 2004, с. 72 - 78.

11. Albrecht S. e.a. Divorce and remarriage: Problems, adaptations and adjustment. Connecticut, 1983.

12. Hulkko J. Family policy in Western Europe. In: Yearbook of population research in Finland. Helsinki, 1990. Vol. 28.

13. Van de Kaa D.J. Europe's second demographic transition. In: Population Bulletin. 1987. Vol. 42, № 1.

14. Парламентські слухання Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення. К.: Верховна Рада України, 2011. 48 с.

2. Эволюция семьи и семейная политика в СССР / отв. ред. А.Г.Вишневицкий. М.: Наука, 1992. 140 с.

3. [On-line]: http://www.nezachetovnet.ru/free/obuchenie_vospitaniya/?id=f4292. (Дата посещения: 09.11.2012).

4. Вакуленко С.М. Оптимізація сімейної політики в умовах сучасного українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / С.М. Вакуленко. Харків, 2007. 20 с.

5. Молодіжна сімейна політика в Україні. / Ничипоренко С.В. Умань: Видавець «Сочинський», 2011. 217 с.

6. Благодарний О.І., Рак С.В., Фоменко А.О. Необхідність сімейної політики як відповідь на виклики демографічної ситуації в державі. Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 33-2, с. 186 - 190.

7. Marguerite B. Pozycja ojca w polityce społecznej Unii Europejskiej. In: Międzynarodowy Kongress „O godność ojcostwa”. Warszawa 5-7 listopada 1999. Gdańsk 2000, s. 353 - 354.

8. Kamerman S. B. Rodzina: problem teorii i polityki. In: O polityce rodzinnej: definicje, zasady, praktyka. Warszawa, 1994.

9. Антонов А.И. Семейная политика как объект исследования. В: Вестник РАН. 1992, № 3, с. 31 - 44.

Copyright© СЕHOVSCAYA Irina, 2012.

¹⁶ Парламентські слухання Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення. К.: Верховна Рада України, 2011, с. 10.

**UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND ROLUL, FUNCȚIILE
ȘI ORGANIZAREA PARTIDELOR POLITICE
ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ**

*Ion CIOBANU**

**ABSTRACT:
SOME CONSIDERATIONS ON THE ROLE, FUNCTIONS AND POLITICAL PARTIES'
ORGANIZATION IN CONTEMPORARY SOCIETY**

The fundamental rights and freedoms, including the right of expression and association in political parties and other political movements, set the stage for scientific debate about the role of political parties, as well as their organization and functioning in the legal state.

The formation and evolution of political parties is closely related to the modernization of society and the consolidation of the democratic system.

As a result of studying of objective and subjective factors, any political party appears before the court of the history and public opinion irrespective of how it has proved itself in positive or negative quality of the agent in the field of natural social life, on the way of formation of mankind. Each political party is the carrier of separate moral, political and values, and historical events from the social point of view.

At present, any political party is a voluntary and relatively stable group of people united by the common political and ideological convictions, created at the local level, based on the general principles of organization and discipline. All this is stated in detail in the program or status of a social movement for the implementation of electoral and parliamentary process, as well as competition with other parties on the principle of promotion of certain doctrines or political views on the development and management of the society.

Key words: *political party, electoral process, political regime, symbolic, the Parliament, the Republic of Moldova, state.*

**РЕЗЮМЕ:
НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ О РОЛИ, ФУНКЦИЯХ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ**

Основные права и свободы граждан, включая право выражения и объединения в политические партии и другие общественно-политические движения, создали предпосылки для научных обсуждений о роли политических партий, а также их организации и функционировании в правовом государстве.

Становление и эволюция политических партий тесно связано с процессом модернизации общества и консолидацией демократической системы.

В результате изучения объективных и субъективных факторов, любая политическая партия предстает перед судом истории и общественного мнения независимо от того как она проявляла себя в положительном или отрицательном качестве агента в области естественного социального бытия, на пути становления человечества. Каждая политическая партия является носителем отдельных моральных, политических и ценностей, а также социально - исторических событий.

В настоящее время, политическая партия является добровольной и относительно устойчивой группой граждан объединенных между собой общими политическими и идеологическими убеждениями, созданными на местном уровне на основе общих принципов организации и дисциплины. Все это

* **CIOBANU Ion** - Doctor în drept, lector superior, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (Bălți, Republica Moldova); **CIOBANU Ion** - Candidate of legal science, university lecturer at Baltys State University „Alec Russo” (Baltys, The Republic of Moldova); **ЧОБАНУ Ион** - Кандидат юридических наук, старший преподаватель Бельцкого государственного университета им. Алеку Руссо (Бельцы, Республика Молдова).

детально оговорено в программе или статусе общественного движения с целью осуществления избирательного и парламентского процесса, а также конкуренции с другими партиями, по принципу продвижения определенных доктрин или политических взглядов на развитие и управление данного общества.

Ключевые слова: политическая партия, электоральный процесс, политический режим, символика, Парламент, Республика Молдова, государство.

Cuvinte cheie: partid politic, proces electoral, regim politic, simbolica, Parlament, Republica Moldova, stat.

Exercitarea puterii în statele democratice este mijlocită de partide și de elitele lor, de cadrele selectate și propuse pentru diverse funcții din instituțiile publice și administrative, ele fiind implicate în toate verigile procesului politic: competiții electorale, selectarea candidaților, elaborarea programelor, dezbateri parlamentare, numirea guvernelor și a demnitarilor, formularea politicilor publice și luarea deciziilor guvernamentale, controversele referitoare la problemele majore și exprimarea pozițiilor în spațiul mediatic.

Deci, analiza organizării și funcționării partidelor politice în contextul actual reprezintă un subiect controversat al dezbaterilor științifice și necesită studii sintetice care ar integra influența factorilor istorici, politici, juridici etc.

Studiul acestor forme de asociere a cetățenilor a trezit un interes deosebit al savanților autohtoni și străini datorită unor abordări multidisciplinare ale acestei teme de cercetare și dezbaterilor contradictorii pe marginea acestui subiect.

Primele cercetări în domeniul organizării și funcționării partidelor politice se datorează cercetătorilor europeni precum Edmund Burke, Moisei Ostrogorskii, Robert Michels, Max Weber, Georges Burdeau, Maurice Duverger, Giovanni Sartori, Benjamin Constant, Joseph La Palombara, Myron Weiner, Roger Gérard Swartzenberg etc.

La momentul actual, majoritatea autorilor occidentali, precum Erol Kulahci, Christofer Lord, David S. Bell, Heinrich Oberreuter, Uwe Kranenpohl, Gunter Olzog, Hans-J Liese, Karl-Heinz Nassmacher, Kersten Buchholz acordă atenție sporită particularităților organizării și funcționării partidelor politice; în special este cercetată reglementarea juridică a înregistrării, finanțării, asocierii, suspendării și dizolvării/lichidării partidelor politice.

În doctrina juridică românească, rolul, funcțiile și organizarea partidelor politice au

constituit obiect de studiu pentru mai mulți cercetători precum Petre P. Negulescu, Ioan Muraru, Elena Simina Tănăsescu, Ion Deleanu, Victor Duculescu, Cristian Ionescu, Ioan Rusu, Genoveva Vrabie, Mihai Bădescu, Bogdan Țonea, Ștefan Diaconu etc.

În literatura juridică a Republicii Moldova, printre autorii autohtoni care au abordat probleme privind organizarea și funcționarea partidelor politice menționăm asemenea cercetători precum: Victor Popa, Ion Guceac, Sergiu Cobăneanu, Alexandru Arseni, Teodor Cârnaț, Marcel Cușmir etc.

În ceea ce privește rolul și funcțiile partidelor politice, este necesar de menționat că, inițial, au existat două viziuni opuse privind rolul și importanța partidelor în sistemul politic. Conform primei opinii, se susține că doar datorită partidelor politice în parlamente se asigură reprezentarea intereselor diferitor grupuri sociale, iar lupta pentru putere se realizează în baza principiului concurențial. Activitatea partidelor politice structurează atât procesul de cucerire a puterii, cât și de realizare a ei. În lipsa partidelor politice ar fi imposibilă reprezentarea la putere a categoriilor sărace. Astfel, cele mai timpurii referințe asupra partidelor politice aparțin gânditorului englez, reprezentant al sec. XVII-lea, Edmund Burke, care afirmă că partidul politic este „un corp de oameni animați de un principiu particular, asupra căruia sunt de acord, pentru a promova, prin eforturile lor, interesul național”¹.

Spre deosebire de predecesorii săi M. Ostrogorskii și R. Michels, autorul Ed. Burke

¹ Ionescu Cr. Drept Constituțional și instituții politice. Teoria generală a instituțiilor politice. Vol. I. București: Lumina Lex, 2001, p. 392 - 393; Ionescu Cr. Drept constituțional și instituții politice. Vol. 1. București: Lumina Lex, 1997, p. 313; Bădescu M. Drept Constituțional și Instituții Politice. București: Lumina Lex, 2001, p. 237; Bădescu M., Țonea B. Drept Constituțional și instituții politice. București: Universul Juridic, 2006, p. 13.

prezintă partidul politic ca o organizație care urmărește realizarea unor interese naționale generale, însă trebuie să recunoaștem că definiția lui Ed. Burke este insuficientă în abordarea domeniului de cercetare.

Cea de-a doua viziune consideră activitatea partidelor politice ca fiind negativă.

În opinia unor personalități istorice, precum Lord Halifax, Francis Bacon, Thomas Hobbes ș.a., partidele aveau un rol distructiv în societate. Astfel, Lord Halifax afirmă că partidele sunt „asemenea unor organizații secrete ce complotază contra națiunii”², iar Otto von Bismarck spunea că partidele politice sunt instituții distrugătoare atât pentru constituție cât și pentru viitorul Germaniei.³ Astfel de atitudini sunt prezente și în lucrările clasicele stasiologiei, Moisei Ostrogorskii, Robert Michels și Max Weber.

În prima sa lucrare despre partide politice, apărută în 1901 cu denumirea „Partidele politice și democrația”, Moisei Ostrogorskii, analizând partidele americane, acuză deriva antidemocratică a partidelor politice pentru a rămâne în contact cu cetățenii și transformările acestora odată cu creșterea corpului politic, ca pe o manipulare ce viciază voința generală. Este incontestabil faptul că primul studiu sociologic modern asupra partidelor politice, în special, asupra structurilor interne de putere, aparține lui Robert Michels, care în 1911 a publicat celebra sa lucrare *Zur Soziologie der Parteiwesens in der modern Demokratie* – studiu relevant al social-democrației germane și s-a afirmat ca „un teoretician major al elitismului”⁴.

De asemenea, sociologul italian arăta cum în interiorul unui partid politic, a cărui vocație democratică este tradițională, prin forța lucrurilor se constituie treptat o pătură dominantă de politicieni profesioniști, preocupată de menținerea propriilor poziții și rezistență la schimbare.

În aceasta constă, pe scurt, cunoscuta „lege de fier a oligarhiei” formulată de Michels.

Un rol aparte în studierea partidelor politice a revenit gânditorului liberal Max Weber, care a înaintat ideea că „coerciția sub forma puterii politice (macht) ar putea proveni din surse multiple, cum ar

fi inegalitățile materiale în privința deținerii capitalului sau a calificării vandabile (clasă), din conflictele pentru onoare sau prestigiu asociate cu caracteristicile atribuite grupurilor, ori din exercitarea puterii (partid), evidentă în conducerea oligarhică a partidelor politice”⁵. Potrivit lui M. Weber, funcția principală a partidelor politice este de a menține puterea în cadrul unui grup de tip corporatist, astfel încât conducătorii acestuia să poată distribui avantaje materiale sau simbolice membrilor activi ai grupului. Referindu-se la partidele politice, M. Weber le definește ca fiind asociații fondate pe recrutare liberă, cu scopul de a asigura conducătorilor puterea înăuntrul unui grup instituțional, și, în sfârșit, de a realiza un ideal sau de a obține avantaje materiale pentru membrii săi. În aceeași ordine de idei, savantul afirmă că partidele politice sunt copiii democrației, ai votului universal, ai necesităților de a recruta și de a organiza masele.⁶

Sub aspect istoric, Max Weber evidențiază trei perioade ale apariției și evoluției partidelor politice⁷:

- 1) sec. XVI-XVII – în Europa grupele aristocratice încep să se asocieze în grupuri elitiste;
- 2) sec. XVIII-XIX – există deja cluburi politice ale cetățenilor influenți din diverse păături sociale;
- 3) sec. XIX-XX – apar partide contemporane de masă.

Fondatorii statalității americane se raliază viziunii expuse mai sus.

Astfel, George Washington tratează partidele ca fiind „cel mai rău dușman al guvernului”, Thomas Jefferson le considera forme ale „degradării libertății și moralei”, iar James Madison vedea în partide „organizații groaznice care trebuie permanent controlate”⁸.

Deci, după cum observăm, partidele politice au devenit, inițial, un subiect controversat al dezbatelor științifice, aceasta datorându-se impactului care îl produc partidele politice asupra societății umane și funcției lor de dirijare în stat.

⁵ Ibidem., p. 320.

⁶ Poede G. *Dominație și putere în gândirea lui M. Weber*. Iași: Tipografia Moldova, 2002. 290 p.

⁷ Матузова Н.И., Малько А.В. *Теория государства и права: курс лекций*. 2-е. изд. Москва: Юристъ, 2000, с. 124.

⁸ Orren J. *The Changing Styles of American Party Politics*. In: *The Future of American Political Parties. The Challenge of Governance*. New Jersey: Englewood Cliffs, 1982, p.4.

² Байкова Т. К. Конституционно-правовой статус политических партий в Российской Федерации. Дисс...канд. юрид. наук. Москва: МГЮА, 2002, с. 34.

³ Oberreuter H., Mintzel A. *Parteien in der Bundesrepublik, Deutschland*. Muenchen: Olzog, Verlag, 1990, p. 15 - 20.

⁴ Benewick R., Green Ph. *Dicționarul marilor gânditori politici ai secolului XX*. București: Artemis, 2002, p. 217.

Tocqueville este printre primii la care întâlnim o abordare mai diferențiată și chiar schița unei tipologii a partidelor politice. El distinge între marile partide dedicate unor nobile idei revoluționare, care „răscolesc” societatea în epocile de profunde schimbări sociale și micile partide care nu fac decât să „agite” societatea prin intrigi și mașinațiuni egoiste în perioadele de relativă stagnare.⁹

Ulterior, firul forței umane îl prindem și la cercetătorul francez George Burdeau în opera *Traite de science politique*, care vede în partide politice *un grup de indivizi, profesând aceeași viață politică care încearcă să cucerească puterea sau, cel puțin, să influențeze deciziile ei.*¹⁰

O tipologie clasică a partidelor politice a fost pusă în circulație de juristul și autorul mai multor monografii politologice și sociologice, prof. Maurice Duverger de la Sorbona, care în lucrarea *Les partis politiques*, propune o altă tipologie¹¹:

1) „clasică” - „partide de creație interioară” și „partide de creație exterioară”;

2) „partide de cadre” și „partide de masă.”

Diferența dintre formațiuni partidele de cadre și de masă, afirma prof. Maurice Duverger, nu are legătură cu dimensiunile lor sau cu criteriul numeric al acestora, dar constă în diferență de structură a formațiunilor politice. Astfel, cercetătorul francez a adus ca exemplu cazul Partidului Socialist Francez (partid de masă clasic) și Partidul Democrat din Turcia (partid de cadre).

Nu împărtășim viziunea prof. Maurice Duverger și considerăm că, în cazul partidelor politice de masă, se pune accentul pe structura numerică a partidelor politice, iar în cazul partidelor de cadre - pe criteriul selectiv.

În esență, distincția pe care o face juristul francez între „partidele de masă” și „partidele de cadre” tinde să acopere partidele cu deschidere spre largi categorii sociale pe de o parte, și partidele burgheze, pe de altă parte, din punctul de vedere al recrutării, structurilor organizatorice interne, ideologiei, strategiei de cucerire a puterii, disciplinei și gradului de participare a aderenților la viața de partid. Partidele de cadre au apărut odată cu

afirmarea democrațiilor moderne și exercitarea sufragiului restrâns și au grupat în rândurile sale reprezentanții burghezimii, bazându-se pe calitatea membrilor săi și nu pe cantitatea lor.

De asemenea, dr. Cristian Ionescu are meritul de a aborda partidele politice de o manieră complexă, făcând trimiteri la mai multe componente ale acestora, referindu-se¹²:

1) la definiția partidului politic:

a) în general, autorii care au încercat să definească partidul politic s-au limitat la marcarea fundamentului său ideologic chiar dacă succesiv, centrul de interes s-a mutat spre alte aspecte de ordin organizațional, ale structurii și raporturilor de putere în sânul partidelor sau ale relațiilor dintre partide și mediul social-economic în care au apărut și asupra căruia acționează;

b) „un partid politic reprezintă o grupare sau o asociație permanentă de indivizi uniți în mod liber între ei prin afinități ideologice și convingeri politice comune, creată la nivel teritorial pe baza unor principii stricte de organizare și disciplină, al cărui scop, înscris într-un program sau statut, constă în promovarea și înfăptuirea în competiție electorală și parlamentară cu alte partide, a unei anumite doctrine sau concepții politice privind dezvoltarea și conducerea unei societăți date”;

2) la structura internă: „Întrucât organizarea internă a partidelor este un element constitutiv al acestora, se consideră, convențional, că structura lor internă arată gradul de coeziune existentă între diferitele structuri de partid – de la celulele sau organizațiile de bază înființate în conformitate cu principiul teritorialității, până la organismele conducătoare – la rigorile de disciplină impuse membrilor de partid. Structura internă a unui partid cuprinde organizațiile sau celulele de bază, comitetele locale și organismele de conducere la nivel central: Congrese, Comitete naționale, Prezidiu, Comitetul Director etc. Între eșaloane există o legătură ierarhică”.

În funcție de aceste două elemente – coeziunea între structurile interne și disciplina de partid – partidele sunt împărțite în două categorii: partide organizate și partide neorganizate – conchide prof. Cristian Ionescu.¹³

În lucrarea *Regimul politic românesc* autorul

⁹ Tocqueville de Alexis. *Democracy in America*. Ed. by Harvey C. Mansfield. Chicago: The University of Chicago Press, 2002, p. 6 - 7.

¹⁰ Burdeau G. *Traite de science politique*. T. 3. Paris: L.G.D.J., 1968, p. 268; Rusu I. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina Lex, 2001, p. 143.

¹¹ Дюверже М. *Политические партии*. 3-е. изд. Москва: Парадигма, 2005, с. 114 - 116.

¹² Ionescu Cr. *Drept Constituțional și instituții politice*. Teoria generală a instituțiilor politice. Vol. I. București: Lumina Lex, 2001, p. 392 - 410.

¹³ *Ibidem.*, p. 405 - 406.

Ion Rusu definește partidele politice ca *organizații relativ durabile, constituite din cetățeni, care au aceeași concepție ideologică și luptă pentru cucerirea puterii în vederea aplicării propriului program*.¹⁴

Analizând definițiile care i s-au părut reprezentative, prof. I. Rusu a reliefat următoarele trăsături specifice partidului politic¹⁵:

1) organizarea politică relativ durabilă;

2) structura ierarhizată care cuprinde nu numai conducători, ci și militanți, aderenți sau simpatizanți, în campanie toți aceștia acționând să influențeze electoratul;

3) program ideologic fundamentat pe o doctrină proprie prin care se urmărește să penetreze tot mai mult și să influențeze electoratul;

4) obiectivul oricărui partid politic este cucerirea puterii, consolidarea ei după ajungerea la guvernare sau, în cel mai rău caz, cel puțin influențarea puterii.

Prof. Ion Deleanu, în *Drept Constituțional și Instituții Politice*, constată că competiția pentru putere, de o manieră poate puțin consolatoare, a existat pretutindeni și totdeauna, în toate țările și în toate epocile. Partidele sunt cei dintâi agenți, înscriși acerb în această competiție, începând din epoca Romei Antice și până în pragul acestui al treilea mileniu.¹⁶

Actualmente, putem concluziona că organizarea și funcționarea partidelor politice în diverse state s-a constituit și a evoluat în mod diferit și contradictoriu, fiind condiționat de factori social-politici, economici, culturali ai fiecărui stat în parte. În acest sens, menționăm gradul înalt al organizării și funcționării partidelor politice și a organizațiilor social-politice în statele occidentale precum SUA, Marea Britanie, Germania, Franța, Danemarca, Suedia, care se bazează pe principiul asocierii libere, structura internă democratică, transparența activității financiare și a gestionării patrimoniului.

Pe de altă parte, atestăm că în statele postsocialiste (inclusiv în Republica Moldova) procesul organizării și funcționării partidelor politice este în tranziție, deoarece lipsesc tradițiile seculare specifice statelor sus-menționate. Din aceste motive, actele legislative care reglementează

organizarea și funcționarea partidelor politice au caracter restrictiv, impun un control riguros al activității acestora și obligă cetățenii să se asocieze în partide politice pe criteriul numeric și teritorial.

În opinia noastră, **în dependență de durata activității, stabilitatea structurii, funcționalitatea și nivelul activismului politico-juridic, deosebim trei grupuri de partide politice care evoluează în Republica Moldova:**

1. Partide politice stabile și funcționale, numite partide politice și organizații social-politice instituționalizate, care, din momentul înregistrării și până în prezent, s-au implicat activ în viața publică și nu au modificat statutul și programul prin reorganizare sau nu s-au autodizolvat.

Astfel, Frontul Popular Creștin Democrat este „Prima formațiune social-politică care a apărut pe scena politică a Republicii Moldova în a doua jumătate a anilor 80 în confruntare directă cu Partidul Comunist din Moldova”.¹⁷ Constituit în 1988, Frontul Popular reprezenta pe atunci cea mai coezivă și mai bine articulată formațiune social-politică, bucurându-se de o popularitate deosebită și absorbind în rândurile sale numeroase grupuri de elite culturale, studentești, asociații profesionale, dar și anumite grupuri aflate pe atunci în structurile de partid sau administrative ale RSSM. La primele alegeri libere pentru Sovietul Suprem din 25 februarie 1990, FPCD colectează 30% din numărul total al mandatelor din Sovietul Suprem al RSSM, reușind să se mobilizeze cu sprijin local și liste de candidați alternative (față de cei propuși oficial de către PCM, încă „hegemon și conducător”.¹⁸ Formațiunea dată era cea mai numeroasă având peste 18000 membri, iar printre liderii acesteia putem enumera pe Mircea Roșca, Iurie Roșca, Ion Hadîrcă, Ilie Ilașcu ș.a. Ulterior, FPCD s-a reorganizat în Partidul Popular Creștin Democrat.

În opoziție FPCD, a fost instituită Mișcarea Pentru Egalitate în Drepturi „Unitate-Edinstvo” s-a înființat în perioada destrămării Uniunii Sovietice și a urmărit ca scop menținerea regimului existent și protecția drepturilor minorităților pe teritoriul Republicii Moldova. Inițial, formațiunea număra doar 340 de membri, dar la alegerile parlamentare din 1994 ei au obținut 22%, fapt ce denotă popularitatea acestui partid în Republica Moldova.

În acest context, nu poate fi ignorat Partidul

¹⁴ Rusu I. Regimul politic românesc. București: Bren, 2000, p. 104.

¹⁵ Rusu I. Drept constituțional și instituții politice. București: Lumina Lex, 2001, p. 145.

¹⁶ Deleanu I. Drept constituțional și instituții politice. Tratat I. București: Europa Nova, 1996, p. 207.

¹⁷ Volnițchi I. Istoria partidelor politice (1991-2009). Chișinău: [S.n.], 2010. 312 p.

¹⁸ Munteanu I. Partide politice din Republica Moldova: legi, practici și reforme. Chișinău: Cartier, 2010, p. 14 - 15.

Comunist din Republica Moldova (PCRM) - continuatorul ideologiei comuniste și moștenitorul PCUS. Deși activitatea sa a fost interzisă inițial, la mijlocul anului 1993, partidul a fost legalizat prin hotărârea Parlamentului și reintrodus în registrul partidelor politice de către Ministerul Justiției la 8 aprilie 1994. Inițial, aceasta a fost înregistrată cu 329 membri, formațiunea dată a dominat viața politică din Republica Moldova, iar sub aspect juridic, nu a modificat statutul, programul sau denumirea sa. Este de remarcat faptul că de la înregistrare și până la momentul actual, PCRM nu a schimbat, de asemenea, nici liderul său (Vladimir Voronin), fapt care pune la îndoială stabilitatea formațiunii în cazul retragerii lui. La momentul actual, PCRM este partid parlamentar ce deține cele mai multe mandate în legislativ. În opoziție ideologică, dar și numerică față de PCRM putem menționa Partidul Liberal. În opinia prof. V. Popa, Partidul Liberal este „unul din puținele formațiuni politice care are rădăcini istorice în acest teritoriu”.¹⁹ La momentul actual, Partidul Liberal este partid parlamentar în cadrul Alianței pentru Integrare Europeană.

2. Partide politice instabile și funcționale care, după reînregistrarea din 1998, au fuzionat cu alte partide și au pierdut statutul juridic și patrimoniul său (Partidul Social-liberal, Partidul politic „Alianța Moldova Noastră”, Partidul „Acțiunea Europeană” ș.a.).

Prima formațiune politică înregistrată în Registrul de stat al partidelor a fost mișcarea social-politică Liga Națională a Tineretului din Moldova.²⁰ Este necesar de menționat că asociația dată număra 700 de membri, deși legislația permitea de a le înregistra cu doar 300 membri.

Unul din exemple elocvente este cel al Partidului Democrat Agrar din Moldova - partid de „tranziție” care a guvernat țara în primii ani de independență. Acest partid politic s-a înființat ca urmare a reorganizării în aprilie 1990 a clubului parlamentar „Viața satului”, numărând 60 de deputați. La 19 octombrie 1991, are loc congresul de constituire a PDAM. În contrast cu existența partidelor acuzate de exces de radicalism, după cum menționează autorul Igor Munteanu, s-a conturat necesitatea unui pol moderat care „a apărut ca o

prioritate stringentă mai ales după pierderea puterii politice la sfârșitul anului 1993 și accederea masivă la putere a grupului conservator, reprezentat de PDAM, în februarie 1994”.²¹ Ulterior, din cadrul acestei formațiuni, s-au desprins un grup de parlamentari și au aderat la Mișcarea „Inițiativa pentru constituirea Partidului Renașterii și Concilierii din Moldova”, iar la 15 iulie 1995 are loc adunarea de constituire a P.R.C.M. La 19 iunie 1997, P.R.C.M cu F.P.C.D. au constituit Blocul Convenția Democrată din Moldova la care ulterior au aderat și alte formațiuni.²²

3. Partide politice stabile sau instabile, dar nefuncționale, care din momentul înregistrării și până la dizolvare au fost inactive și nu au participat la nici un scrutin electoral sau nu au întrunit cerințele legislației în vigoare. Considerăm că acest gen de partide au fost cele mai numeroase în Republica Moldova. Printre acestea evidențiem formațiuni politice precum: Partidul Centrist Democrat al Renașterii din Republica Moldova, Partidul Popular Vatan, Partidul Progresului Social, Mișcarea social-politică „Femeia Moldovei”, Partidul asistenței sociale a pensionarilor și șomerilor, Alianța Tineretului Democrat din Moldova, Partidul Forțelor Progresiste, Mișcarea Pacifiștilor din Moldova, Liga Pedagogilor din Moldova ș.a.m.d.

În concluzie, dorim să menționăm că, actualmente, lipsește o viziune integră și sintetică a organizării și funcționării partidelor politice. De asemenea, constatăm că situația în cercetarea științifică a rolului, funcțiilor și organizării partidelor politice se regăsește în mod fragmentar în reflecțiile autorilor din Republica Moldova și altor state, iar o serie de aspecte au rămas neelucidate sau mai puțin reflectate.

Bibliografie:

1. Bădescu M. Drept Constituțional și Instituții Politice. București: Lumina Lex, 2001. 335 p.
2. Bădescu M., Țonea B. Drept Constituțional și instituții politice. București: Universul Juridic, 2006. 242 p.
3. Benewick R., Green Ph. Dicționarul marilor gânditori politici ai secolului XX. București: Artemis, 2002. 344 p.

¹⁹ Popa V. Drept public. Chișinău: Ed. Acad. de Administrare Publică pe lângă Guvernul Rep. Moldova, 1998, p. 131.

²⁰ Volnițchi I. Istoria partidelor politice (1991-2009). Chișinău: [S.n.], 2010, p. 10.

²¹ Munteanu I. Partide politice din Republica Moldova: legi, practici și reforme. Chișinău: Cartier, 2010, p. 19.

²² Popa V. Drept public. Chișinău: Ed. Acad. de Administrare Publică pe lângă Guvernul Rep. Moldova, 1998, p. 132-133.

4. Burdeau G. *Traité de science politique*. T. 3. Paris: L.G.D.J., 1968. 910 p.
5. Deleanu I. *Drept constituțional și instituții politice*. *Tratat I*. București: Europa Nova, 1996. 333 p.
6. Ionescu Cr. *Drept Constituțional și instituții politice*. *Teoria generală a instituțiilor politice*. Vol. I. București: Lumina Lex, 2001. 592 p.
7. Ionescu Cr. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1. București: Lumina Lex, 1997. 488 p.
8. Munteanu I. *Partide politice din Republica Moldova: legi, practici și reforme*. Chișinău: Cartier, 2010. 170 p.
9. Oberreuter H., Mintzel A. *Parteien in der Bundesrepublik, Deutschland*. Muenchen: Olzog, Verlag, 1990. 340 p.
10. Orren J. *The Changing Styles of American Party Politics*. In: *The Future of American Political Parties. The Challenge of Governance*. New Jersey: Englewood Cliffs, 1982. 223 p.
11. Poede G. *Dominație și putere în gândirea lui M.Weber*. Iași: Tipografia Moldova, 2002. 290 p.
12. Popa V. *Drept public*. Chișinău: Ed. Acad. de Administrare Publică pe lângă Guvernul Rep. Moldova, 1998. 460 p.
13. Rusu I. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Lumina Lex, 2001. 528 p.
14. Rusu I. *Regimul politic românesc*. București: Bren. 2000. 360 p.
15. Tocqueville de Alexis. *Democracy in America*. Ed. by Harvey C. Mansfield. Chicago: The University of Chicago Press, 2002. 167 p.
16. Volnițchi I. *Istoria partidelor politice (1991-2009)*. Chișinău: [S.n.], 2010. 312 p.
17. Байкова Т. К. *Конституционно-правовой статус политических партий в Российской федерации*. Дисс....канд. юрид. наук. Москва: МГЮА, 2002. 242 с.
18. Дюверже М. *Политические партии*. 3-е изд. Москва: Парадигма, 2005. 544 с.
19. Матузова Н.И., Малько А.В. *Теория государства и права: курс лекций*. 2-е изд. Москва: Юристъ, 2000. 300 с.

Copyright© CIOBANU Ion, 2012.

A CANON LAW STUDY: THE ORTHODOX CHURCH AND THE ROMAN PRIMACY

Eduard SERBENCO*

РЕЗУМАТ:

STUDIU DE DREPT CANONIC: BISERICA ORTODOXĂ ȘI PRIMATUL PAPAL

În studiul de față este examinat modul în care doctrina primatului papal a fost concepută în perioada primului mileniu de existență a Bisericii creștine, adică de până la divizarea acesteia în Biserica Ortodoxă și în cea Catolică. Autorul face acest lucru referindu-ne la soluțiile normative comune stabilite în deciziile sinoadelor ecumenice desfășurate în perioada amintită. În ciuda acestor soluții, actul guvernării în viața instituțională a Bisericii cunoaște abordări diferite în cele două tradiții ecleziiale. Tradiția răsăriteană, pornind de la canoanele adoptate de sinoadele ecumenice, indică asupra naturii colegiale a autorității ecleziiale, care urma să fie exercitată prin cooperarea scaunelor patriarhale ale Romei, Constantinopolului, Antiohiei, Alexandriei și Ierusalimului și a sinoadelor respective. Într-o atare configurație a autorității colegiale ecleziiale, întâietatea (primatul) recunoscută patriarhului (papei) Romei are un caracter onorific și nu unul disciplinar sau jurisdicțional. Poziția preeminentă a papei se datorează nu originii apostolice a scaunului episcopal din Roma, ci importanței politice a acestui oraș de primă capitală a Imperiului Roman. Tradiția apuseană a papalității, desprinzându-se de modalitatea stabilită de exercitare a actului de guvernare în cadrul Bisericii prin intermediul sinoadelor episcopale, a fundamentat ideea statutului monarhic al titularului scaunului episcopal din Roma guvernând peste toate Bisericile locale. Anume dezacordul privitor la natura guvernării ecleziiale avea să constituie ulterior una din cauzele majore a rupturii și separării în Biserica Ortodoxă din răsărit și cea Catolică din apus. Cum poate fi atunci restabilită unitatea Bisericii creștine universale? În opinia autorului, una din soluții rezidă în redescoperirea și revenirea la practica comună recunoscută de ambele tradiții și codificată în dreptul sinoadelor ecumenice.

Cuvinte cheie: canon - sinod ecumenic - primat - autocefalie - patriarh - pentarhie - succesiune apostolică.

РЕЗЮМЕ:

ИССЛЕДОВАНИЕ КАНОНИЧЕСКОГО ПРАВА: ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ И ПАПСКИЙ ПРИМАТ

В настоящей статье рассматривается вопрос о том как учение о главенстве папы Римского понималось в I тысячелетии существования Христианской Церкви, т. е. до её разделения на Православную Церковь и Католическую Церковь. Автор делает это ссылаясь на общие нормативные предписания установленные в постановлениях вселенских соборов проведенные в этот период. Несмотря на эти постановления, вопрос о высшей власти в жизни Вселенской Церкви трактуется по-разному в двух экклезиологических традициях. Восточная традиция, исходя из содержания канонов принятые вселенскими соборами, указывает на коллегиальную природу высшей власти в Церкви, которая должна была осуществляться путем сотрудничества патриарших престолов Рима, Константинополя, Антиохии, Александрии и Иерусалима и соответствующими соборами епископов. В таком понимании церковной коллегиальной власти, главенство (первенство) признанное за патриархом (папой) Рима носило

* **SERBENCO Eduard** - Doctor în drept, Universitatea de Stat din Moldova. (Chișinău, Republica Moldova); **SERBENCO Eduard** - Candidate of legal sciences, The Moldova State University. (Kishinev, Republic of Moldova); **СЕРБЕНКО Эдуард** - Кандидат юридических наук, Молдавский государственный университет. (Кишинев, Республика Молдова).

почётный, а не дисциплинарный или юрисдикционный характер. Главенствующая позиция папы Римского объясняется политической значимостью этого города в качестве первой столицы Римской Империи, а не из-за апостольских основ епископского престола Рима. Западная традиция папства, отвергая установленную модель осуществления высшей власти в Церкви путем соборов епископов, обосновало идею монархического статуса Римского епископа властвуя над всеми поместными церквями. Именно расхождение относительно природы осуществления высшей власти в Церкви и послужат в дальнейшем одной из главных причин разделения между восточной Православной Церковью и западной Католической Церковью. Как может быть тогда восстановлено единство Вселенской Христианской Церкви? По мнению автора, одно из возможных решений данной проблемы состоит в возврате к общей практике признанной обоими традициями и кодифицированной в правилах вселенских соборов.

Ключевые слова: канонический, Вселенский Совет, первенство, автокефалия, Патриарх, Пентархия, апостольское преемство.

Keywords: canon - ecumenical council - primacy - autocephaly - patriarch - pentarchy - apostolic succession

Introduction

One millennium ago, at the beginning of the 11th century, there existed one Christian Catholic¹ Church ruled by the five bishops called *patriarchs*: those of Rome, Constantinople, Alexandria, Antioch and Jerusalem. Each of them exercised ecclesiastical jurisdiction in a specified geographical region, although the “first place in honour” among them belonged to the patriarch, or the *pope*,² of Rome. Did that mean that he had supreme authority in the Church, surpassing that of other patriarchs, or was his primacy merely honorary? Disagreement about the nature of the bishop of Rome’s position as first bishop in the Church was one of the causes of the schism in 1054,³ which split the Church into the Western

Roman Catholic Church, headed by the pope of Rome, and the Eastern Orthodox Church,⁴ led by the four eastern patriarchs.

In 1976, Pope Benedict XVI, then cardinal Joseph Ratzinger, said that:

Rome need not require from the East more of a doctrine of the primacy than was formulated and lived in the first millennium. When, on July 25, 1967, Patriarch Athenagoras addressed the Pope, visiting the Phanar as Peter’s successor, the first in honour among us, who presides in charity, this great church leader was expressing the essential content of the of the declarations of the first millennium on the primacy; and Rome need not require more.⁵

Just what was this “doctrine of primacy formulated and lived during the first millennium” at the time of union between East and West? Was this primacy of a divine origin or, alternatively, something which is of merely ecclesiastical creation? The purpose of this paper is to examine

¹ It is St. Ignatius of Antioch (d. c. 110) who first used the term *catholic* to describe the Church. It is a qualitative that describes the Church, namely, full, perfect, complete, whole, with nothing lacking in it of the fullness of the grace, truth and holiness of God. See The Orthodox Church in America (“OCA”), “The Orthodox Faith” (2005), online: OCA < <http://oca.org/orthodoxy/the-orthodox-faith/bible-history/church-history/second-century> >. (Viewed on: 25. 10.2012).

² The word “pope” comes from the Greek *pappas* and the Latin *papa*, which means father. James A. Coriden, *An Introduction to Canon Law*, rev. ed. (New York/Mahwah: Paulist Press, 2004) at 72.

³ The schism developed over a long period, and is often described in older books as culminating in 1054 with the mutual excommunications between the Patriarch Michael Cerularius of Constantinople and Cardinal Humbert, the papal legate. But for the common people in the Byzantine Empire, the rift took on real meaning only after the 1204

sacking of Constantinople by the Latins during the fourth crusade. See generally Ronald G. Robertson, *The Eastern Christian Churches: A Brief Survey* (Roma: Edizioni “Orientalia Christiana,” 1993) at 30.

⁴ This term encompasses the community of Churches who are in full communion with one another and with the Ecumenical Patriarchate of Constantinople. This paper will not be concerned with other “Oriental Orthodox,” such as the Church of the East or the Non-Chalcedonian Churches, who make the more broad reality of the Eastern Christianity, the phenomenon that developed and settled in Near East, Greece, and Eastern Europe over the centuries.

⁵ Quoted by John P. Galvin, “Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology” (1986) 47 *Theological Studies* 653 at 664.

how the Roman primacy was understood and took shape during the Byzantine period of the Church. Since our aim is to bring a predominantly Orthodox perspective to this topic, we will start by providing a short overview of what Orthodoxy¹ represents today as well as referring to the seven ecumenical councils, which dominated the life of the Church in that early period.

The ecumenical councils fulfilled a double task in the life of the Orthodox Church. First and foremost, they defined once and for all the Orthodox Church's teaching upon the fundamental doctrines of the Christian faith – the Trinity and the Incarnation.² Secondly, in their canons³ they codified and articulated the visible organization of the church.⁴ However, given our purpose, we will focus only on this latter aspect of the councils' works.

There are two reasons for relying on the ecumenical councils' rulings on the organization of the Church. First of all, the seven general councils – from Nicaea I (325) to Nicaea II (787) – were, and are still, accepted as authoritative by both Roman and Orthodox Churches, and therefore represent the common normative basis for understanding the concept of primacy as stated at a time when the two churches were in full communion with each other. Secondly, the continuing influence of the ancient canons can still

be felt in the modern Roman Catholic Church and among Western Christians. For the Orthodox East, the importance of the canons is even greater as they constitute the core of the *corpus canonum* common to all Orthodox Churches. The canons issued by the ecumenical councils remain the primary point of reference for the institutional life of these Churches.⁵

We shall then address the understandings that both the Orthodox and Roman Catholics have derived from the canons drawn up by the ecumenical councils on the authority in the Church. This will be the subject of section II of this paper. Section III will be concerned with the Orthodox criticism of the Roman primacy concept.

I. The Orthodox Church and the Seven Ecumenical Councils

Orthodox Christians, even though grouped in many "Churches," consider themselves to be one Church in the sense that they share the same faith and sacraments, as well as Byzantine liturgical, canonical, and spiritual tradition.⁶ The Orthodox Church is at present a decentralized organization, based partly on centuries-old traditions going back to the ancient Oriental patriarchates and partly on more modern conditions.⁷ It consists of a communion of local churches, all enjoying an "autocephalous" status, that is to say, possessing the right to choose their own bishops, including their own primate,⁸ who heads the church.

While each self-governing or autocephalous Church acts independently, they all remain in full sacramental and canonical communion. The Orthodox Churches include the four ancient

¹ The word *Orthodoxy* has the double meaning of "right belief" and "right glory" (or "right worship"). See Timothy Ware, *The Orthodox Church*, new ed. (London: Penguin Books, 1997) at 8.

² At Nicaea I (325) the first part of the Creed was formulated, defining the divinity of the Son of God. The second part of the Creed was formulated and the divinity of the Holy Spirit defined at Constantinople I (381). At Ephesus, in 431, Christ was defined as the Incarnate Word of God and Mary as Theotokos. Almost one century later, at Chalcedon (451), Christ was defined as Perfect God and Perfect Man in One Person. At Constantinople II (553) the Doctrines of the Trinity and of Christ were reconfirmed. In 680, at Constantinople III, the True Humanity of Jesus was affirmed by insisting upon the reality of His human will and action. Finally at Nicaea II (787) the propriety of icons was affirmed as genuine expressions of the Christian faith. *Supra* note 1, online: OCA < <http://oca.org/orthodoxy/the-orthodox-faith/doctrine/sources-of-christian-doctrine/the-councils> >. (Viewed on: 25.10.2012)

³ The term "canon" comes from the Greek word *kanon*, which means reed, rod or ruler. It came to mean a rule of conduct. See James A. Coriden, *supra* note 2 at 3.

⁴ See Timothy Ware, *supra* note 6 at 20.

⁵ See John H. Erikson's Foreword to Peter L'Huillier's book, *The Church of the Ancient Councils: The Disciplinary Work of the First Four Ecumenical Councils* (Crestwood/New York: St. Vladimir's Seminary Press, 1996) at IX.

⁶ See Ronald G. Roberson, *supra* note 3 at 27.

⁷ See John Meyendorff, *The Orthodox Church: Its Past and Its Role in the World Today*, 3d ed. (Crestwood/New York: St. Vladimir's Seminary Press, 1981) at 143.

⁸ In the Orthodox Church, the term *primate* is often used in the general sense of the head of an autocephalous or autonomous church, but not as a specific title. See Primate (religion) – Wikipedia, the free encyclopedia, online: Wikipedia < http://en.wikipedia.org/wiki/Primate_%28religion%29 >. (Viewed on: July 2010)

Patriarchates (Constantinople, Alexandria, Antioch and Jerusalem), and nine other Orthodox Churches which have emerged over the centuries: those of Russia, Serbia, Romania, Bulgaria, Georgia, Cyprus, Greece, Poland, and Albania. The heads of these Churches, except for the latter four bear the title of *Patriarch*. The heads of the latter four churches bear the title of *Archbishop* or *Metropolitan*. In addition there are several churches which, while self-governing in many respects, do not possess full independence. These churches are called “autonomous,”¹ and have a mother church that is “autocephalous.”

The relationships between autocephalous churches are determined by a kind of hierarchy of honour, headed by the “ecumenical”² patriarch of Constantinople as *primus inter pares*,³ or “first among equals.” It is important to note that the patriarch of Constantinople is not an equivalent position to the Pope in the Roman Catholic Church. Although the patriarch of Constantinople enjoys a certain “priority in honour” or is “first in honour” in the Orthodox community, he does not have the right to interfere in the internal life of other Orthodox Churches.⁴

Holding itself out to be the One Holy Catholic and Apostolic Church,⁵ the Orthodox Church claims to carry on an uninterrupted and continuous tradition going back to the origins of the apostolic Christian faith, institutionalized afterwards by the ecumenical councils, which met in the first eight centuries of the first millennium.

As the church progressed through history it was faced with many difficulties. To settle them, the leaders of the local churches of an area used to come together, either regularly or as the need arose, to deliberate and seek consensus on matters in dispute.⁶ The decision making process that took

shape had a consensual and consultative character, especially on major doctrine issues.

The first church council was held in the apostolic church to decide the conditions under which the gentiles, that is, the non-Jews, could enter the Christian Church (the “Gentile question” and the “Council of Jerusalem” in Acts and Gal 2). From that time on, councils were held on every level of church life to make important decisions.⁷

At times in church history, councils of all bishop representatives of the entire Christian communion were called. In the Orthodox Church only seven such councils – from Nicaea I (325) to Nicaea II (787)⁸ – have received the universal approval by the entire Church. These councils have been termed the seven ecumenical councils.⁹

The Orthodox Church regards the period of the ecumenical councils as a normative period for doctrine and church order. It was during this period, that the majority of the dogmatic and the canonical norms of the Orthodox faith were laid down.¹⁰ While the canonical creativity was not extinguished after the end of the eighth century, it was limited principally to matrimonial and monastic law. However, by the end of the ancient period the church’s constitutional and administrative structure was established and no further council issued canons changing it.¹¹

The Roman Catholic Church recognizes the seven ecumenical councils held during the Byzantine period as well as fourteen councils

¹ These are the Churches of the Czech Republic and Slovakia, Sinai, Finland, Japan, and China. See Timothy Ware, *supra* note 6 at 6.

² The term “ecumenical,” as James A. Coriden, *supra* note 2 at 12, points out, comes from the Greek *oikumene*, which means the inhabited world, the universe.

³ See John Meyendorff, *supra* note 12 at 144.

⁴ See Timothy Ware, *supra* note 6 at 7.

⁵ Obviously, this quality is disputed by the Roman Catholic Church.

⁶ See James A. Coriden, *supra* note 2 at 12.

⁷ *Supra* note 1, online: OCA < <http://oca.org/orthodoxy/the-orthodox-faith/doctrine/sources-of-christian-doctrine/the-councils> >. (Viewed on: 25.10.2012)

⁸ It is worth mentioning that all these councils have been called by the Byzantine emperor. It speaks of the importance the emperor had in the Church.

⁹ It is proper to note also that the fathers of Nicaea I did not call their assembly “ecumenical”, rather, they often used the expression “great and holy council.” Apparently it was a bit later, at the Council of Chacedon (451), that the term “ecumenical council” received a specific acceptance whereby such type of church assembly would mean “a synod going beyond the boarder of a civil diocese.” See Peter L’Huillier, *supra* note 10 at 18-19.

¹⁰ See John Meyendorff, *supra* note 12 at 32.

¹¹ See Peter L’Huillier, *supra* note 10 at 2.

called in later years by the Pope.¹ Despite the shared heritage of the seven ecumenical councils, the way of conceiving authority in the Church is different in the two traditions.

II. Authority in the Church: Two Opposing Views on Church Government

The Roman Emperor Constantine stands at a watershed in the history of the Christian faith. He initiated the process that led to the adoption of Christianity as the imperial state religion by Emperor Theodosius in the late 4th century. Constantine also moved the empire's capital from Rome to the small Greek city of Byzantium in 330 and renamed it after himself, "Constantinopolis".² The church in Rome was still considered the first among the local churches, followed by Alexandria and Antioch, but because of its new status as capital of the empire, the city of Constantinople grew in importance. The rivalry that ensued between the "Old" Rome and Constantinople, "the New Rome", would lead to the emergence of two opposing ecclesiologies. Both views accepted that primacy belonged to Rome, but they disagreed about the nature and source of this primacy. According to those who would become known as Roman Catholics, this primacy was of direct apostolic and hence "divine" origin,³ while the Orthodox position was that the primacy derived from a "principle of territorial accommodation," that is, the canonical arrangement of the church must correspond to the political and administrative realities⁴ of the Empire.

A. Principle of Territorial Accommodation and Constantinople's Growing Power

Before the ecumenical councils there were no precise juridical norms governing the relations of local churches with each other. The awareness all Christians had of belonging to one Lord and to one catholic Church was manifested in a practical way: for example, when the bishops from neighbouring districts convened in a city for the consecration of a new bishop. Synods soon came to be held at

occasions of this kind,⁵ which became a regular feature in the life of the early Church. In this way local churches came to be grouped into provinces, which generally coincided with the administrative divisions of the Empire.⁶ Moreover, it was inevitable that the bishops of the capitals of the provinces, called "metropolitans," should preside over these synods, or councils, and although they exercised no jurisdictional power over their colleagues, the latter were nevertheless prepared to acknowledge their *de facto* authority.⁷ No wonder that this state of affairs found its way into the canons adopted by the ecumenical councils.

Canons 4, 5, 6 and 7 of the Council of Nicaea (325) are all concerned with the visible organization of the Church. Canon 4, for example, recognizes the authority possessed collectively or collegially by the bishops and prescribes the way in which they are elected:

It is preferable that a bishop be established by all the bishops of a province; but if this appears difficult because of a pressing necessity or because of the distance to be traveled, at least three bishops should come together; and, having the written consent of the absent bishops, they may then proceed with the consecration. The confirmation of what takes place falls to the metropolitan bishop of each province.⁸

Regular episcopal synods were prescribed for every region. These were to be convoked by the metropolitan and were considered the ordinary means for the dioceses to live and act in harmony with each other. The duty to hold synods twice a year is laid down in canon 5 of Nicaea I (325): "[S]o that a proper inquiry may take place [on those who have been excommunicated], it seems good and proper that in each province there be a synod two times a year so that all the bishops of the province sitting together may examine such

¹ *Supra* note 13, online: Wikipedia < http://en.wikipedia.org/wiki/Ecumenical_council >. (Viewed on: 25.10.2012)

² See Timothy Ware, *supra* note 6 at 19.

³ See John Meyendorff, *supra* note 12 at 36.

⁴ See Peter L'Huillier, *supra* note 10 at 270.

⁵ The Greek word "synod" derives from *syn* (together) and *odos* (road, way), being thus understood as coming together of several people sharing a common element, in this case the Christian bishops. *Supra* note 26.

⁶ See John Meyendorff, *supra* note 12 at 34. See also James A. Coriden, *supra* note 2 at 12, who says: "[t]he church's world was organized by the law of the Roman Empire and, naturally enough, when the church needed new structures, it often borrowed from that source (e.g., "diocese" and "province" were terms directly taken over from the subdivisions of the empire)."

⁷ See John Meyendorff, *supra* note 12 at 34.

⁸ See Peter L'Huillier, *supra* note 10 at 36.

questions...¹ There was nothing innovative in this ruling because, since the second century, bishops in each province were accustomed to meeting whenever it was necessary.²

The Nicaea I canons also recognise a hierarchy among the episcopal sees and acknowledge that this is based on an ancient custom.³ The most famous of these, in which people, in the West as well as in the East, saw the legal charter which sanctioned the existence of higher ecclesiastical jurisdictions in the Church,⁴ was canon 6:

Let the ancient customs be maintained in Egypt, in Libya, and in the Pentapolis so that the bishop of Alexandria has authority over all these territories, since for the bishop of Rome there is a similar practice and the same concerning Antioch; and in other provinces, let the prerogatives of the churches (of the capitals) be safeguarded (para. 1).⁵

As mentioned above, according to the custom which prevailed in the pre-Constantinian period, each local church was patterned upon a certain civil diocese and was normally autonomous. However canon 6 does allow for an exception to this rule in case of the three greater sees identified, whose jurisdiction in any case by that time extended far beyond the limits of a single province. This canon officially granted Rome, Alexandria and Antioch the right to approve the episcopal elections in several civil provinces.⁶ The overwhelming importance of these major sees of the Church – by far the largest in the Empire – was certainly, as John Meyendorff underlines, the determining factor in this decision.⁷ By the middle of the 5th century, canon 6 was being interpreted in Rome as an affirmation of the Roman supremacy.⁸

Constantinople is not mentioned at Nicaea I, as it was not officially inaugurated as the new capital until five years later, on May 11, 330. Once Constantinople became the new capital of the Empire, its position could no longer be ignored. The fathers summoned at the second ecumenical council, held in Constantinople in 381, did nothing more than sanction its weighty position among the major sees in the Church. In order of ecclesiastical precedence, the bishop of Constantinople came “after” the bishop of Rome: “As for the bishop of Constantinople, let him have the prerogatives of honour after the bishop of Rome, seeing that this city is the new Rome” (canon 3).⁹ Once more, the decision of the fathers of the Council of 381 was a transposition onto the ecclesiastical plane of the political realities of the Empire. In other words, as Theodore Balsamon, the famous canonist of the 12th century Constantinople, puts it, they based themselves on the principle according to which the bishop’s rank depends upon the political importance of the city where a see is located.¹⁰

Privileges granted to the see of Constantinople would be confirmed and extended later on by canon 28 of the Council of Chalcedon (451). It reads as follows:

The fathers in fact have correctly attributed the prerogatives [which belong] to the see of the most ancient Rome because it was the imperial city. And thus moved by the same reasoning, the 150 bishops beloved of God have accorded equal prerogatives to the very holy see of New Rome, justly considering that *the city that is honoured by the imperial power and the senate* and enjoying [within the civil order] the prerogatives equal to those of Rome, the most ancient imperial city, ought to be as Old Rome in the affairs of the Church, being in the second place after it.¹¹

It is clear from this text that the reason Constantinople was to enjoy “prerogatives equal to those of Rome” was the imperial dignity of the city and the presence there of the emperor and the senate. The privileges of the see of Constantinople were to be held in the same high regard as the secular imperial power. And while canon 3 of Constantinople spoke of “prerogatives of honour,” the Council of Chalcedon had made it clear that the prerogatives were “equal” to those of Rome. Constantinople “was also to be just as elevated as

¹ This canon is also referred to in canon 2 of the Council of Constantinople I (381). *Ibid.* at 42, 44. The question of regular synods will be taken up again at the second Council of Nicaea in 787, at which it was decided that, because of different situations and lack of resources, it would be sufficient to hold provincial synods once a year (canon 6). See Clarence Gallagher, *Church Law and Church Order in Rome and Byzantium: A Comparative Study* (Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2002) at 228.

² See Peter L’Huillier, *supra* note 10 at 44.

³ See Clarence Gallagher, *supra* note 33 at 27.

⁴ See Peter L’Huillier, *supra* note 10 at 46.

⁵ *Ibid.* at 45.

⁶ This right is envisaged in paragraph 2 of canon 6. *Ibid.*

⁷ John Meyendorff, *supra* note 12 at 35.

⁸ See Peter L’Huillier, *supra* note 10 at 52.

⁹ *Ibid.* at 119.

¹⁰ See Clarence Gallagher, *supra* note 33 at 171

¹¹ See Peter L’Huillier, *supra* note 10 at 267 [emphasis added].

old Rome in church affairs.” However, there seems to have been no question of denying the superiority of Rome, and Archbishop L’Huillier argues that no one at Chalcedon had any intention of casting doubt on the primacy of Rome.¹

The Council of Chalcedon also freed Jerusalem from the jurisdiction of Caesarea and gave it the fifth place among the great five sees.²

That being said, a system of ecclesiastical government called *pentarchy*³ was put in place. Under this system, all five patriarchates (Rome, Constantinople, Alexandria, Antioch and Jerusalem) were regarded as equal. Like the five senses of the human body,⁴ the Byzantines maintained, none of which has ascendancy over the rest, the five patriarchs were entirely independent of each other.⁵ Together, they constituted the Church (designated as “Christ’s body”), and were subject only to him as their head. Each was responsible for the administration of its own affairs⁶ and no single patriarch could intervene in the affairs of another patriarchate.⁷ All questions of common interest were to be settled by the joint action of the five patriarchs as determined by themselves or their representatives.⁸

Within the pentarchy itself there was an honorary order of precedence which accorded the first place to the bishop of Rome, who was followed by the bishop of Constantinople, Alexandria, Antioch and Jerusalem. After the schism between East and West, which resulted in the breaking off of the communion with the bishop

of Rome, the Orthodox Church regarded the Ecumenical Patriarchate of Constantinople⁹ as having inherited the Roman honorary primacy.¹⁰

The theory of pentarchy underwent considerable revision in later centuries, when major geopolitical changes took place in the Eastern part of the Christendom and new autocephalic churches came into existence. This, however, did not prevent the principles of church government as laid down by the first ecumenical councils and embedded in the idea of pentarchy to survive in the modern system of church organization of the Orthodox Church.

B. Principle of Apostolic Authority: Roman Claims to Primacy

The feeling both Rome and Constantinople had of belonging to one Church and being in full communion with each other could not prevent the seeds of future conflict from arising between them as to the exact role the bishop of Rome was to play in the Church.¹¹ In the Easterners’ view, the privileges Rome had were based on the fact that the Roman see was located in the capital of the Empire. In Rome itself there was an awareness that this interpretation could lead to the complete disappearance of the Roman primacy, for was

¹ *Ibid.* at 271.

² See Timothy Ware, *supra* note 6 at 26.

³ This is the situation where “major issues, both dogmatic, and, more generally, religious, should be handled by the five patriarchal sees whose bishops would then represent the *sacerdodium* to the *imperium*.” Aidan Nichols, *Rome and the Eastern Churches: A Study of Schism* (Edinburgh: T & T, 1992) at 174.

⁴ The idea of five senses is present also in one of Justinian’s I (527-565) *Novella*, where he refers to the five patriarchs as five senses of the empire. See John Meyendorff, *supra* note 12 at 36.

⁵ See Milton V. Anastos, *Aspects of the Mind of Byzantium: Political Theory, Theology, and Ecclesiastical Relations with the See of Rome* (Ashgate Publications: Variorum Collected Studies Series, 2001), c. VIII at 55.

⁶ *Ibid.*

⁷ See Clarence Gallagher, *supra* note 33 at 165.

⁸ See Milton V. Anastos, *supra* note 48.

⁹ In the sixth century the title “ecumenical” was given to all the chief offices in the imperial city. When John the Faster (528-595), the bishop of Constantinople, assumed the title of *ecumenical patriarchate*, the designation was forcefully opposed by Pope Saint Gregory the Great of Rome (590-604) as unbecoming of a Christian pastor. *Supra* note 1, online: OCA < <http://oca.org/orthodoxy/the-orthodox-faith/bible-history/church-history/sixth-century> >. (Viewed on: 25.10.2012)

¹⁰ See John Meyendorff, *supra* note 12 at 64.

¹¹ The Roman popes pushed for primacy no matter what the ecumenical councils have been deciding. The pope Innocent I, for example, in an interpretation of canon 5 of the Council of Nicea which enabled provincial councils to settle disputes arising among clerics, claims an exceptional position for the bishop of Rome: “But if significant cases [*causae maiores*] ... are brought before the assembly, they are to be communicated [*referre*] to the Apostolic see after the episcopal judgement, as the Synod determined and holy custom requires.” Going beyond the wording of Nicea, Innocent’s “interpretation” exempts the Roman see from the prohibition not to intervene in the affairs of another jurisdiction. See Hermann-Joseph Sieben, “Episcopal conference in light of particular Councils during the first millennium” (1988) 48 *The Jurist* 30 at 47, reprinted in David Farrell, *Canon Law*, CMPL-502 (Montreal: McGill Faculty of Law, 2005) at 49.

Constantinople not the new capital and thus capable of eclipsing the glory of the old capital?¹

What was the foundation, or basis, for the pre-eminence of an episcopal see? Was it the political status of the city where the see happened to be, or the *apostolic* origin of the see? The canons referred to thus far favour the principle that ecclesiastical administration units should be patterned upon those of the Empire.² In other words, each church held a rank in the ecclesiastical structure corresponding in general to the relative prominence of the city in which it was located. Therefore the most important cities would have the most powerful churches.³ While the East accepted this principle without question, the West, on the contrary, refused to give it any effect or consequence, claiming that Rome's pre-eminent position in Christendom depended fundamentally on her apostolic, and especially her Petrine foundation.⁴

Thus any step in the rise of the see of Constantinople was regarded on the Tiber as offending the status of the Roman popes as successors of St. Peter. Certainly, the popes tried to oppose it. The famous canon 28 of Chalcedon, which exalted the see of Constantinople in the Church's hierarchy was not accepted by the Roman legates and Pope Leo I (440-461) repudiated it.⁵ The latter contested the application of the principle of territorial accommodation so that there should not be a correlation between the rank of the city in the civil administration and its place in the ecclesiastical hierarchy. The only basis

for the honour and dignity of a Church, Pope Leo maintained, is the apostolicity of its foundation.⁶ According to his strictly non-political scheme of computation, based on canon 6 of Nicaea, the "petrine" sees rank in the following hierarchical order: Rome, Alexandria and Antioch, the second having been established by Peter through Mark.⁷

The subsequent popes went even further seeking to assert the Roman primacy of jurisdiction (i.e. the power of nourishing, ruling and governing)⁸ over the entire Church. Pretending that Christ had delegated to the see of Rome supreme authority (*principatus*) over the whole of the Church, with power to govern in all questions concerning doctrine and discipline, Pope Gelasius II (492-496) claimed for the pope the right to confirm or veto the results of all the councils of the Church.⁹ Similarly, he held that the pope on his own initiative could make decisions binding upon the entire Church, without recourse to a council, or even in conflict with one. In his judgement the see of Rome constituted the highest tribunal in the Christian Church, its decisions were irreversible, and it itself could be judged by no one.¹⁰

At the same time, in a letter to emperor Anastasius I (491-518) in 494, Gelasius enunciated the "doctrine of two powers," according to which this world is governed

by two sovereignties, the sacred authority of the priests ... and the royal power of kings and emperors ... Each of these he defined as independent and supreme, but subordinate to the other in that of the other. The *emperor*,

¹ See John Meyendorff, *supra* note 12 at 36.

² In particular, these are canons 3 and 28 of Constantinople and Chalcedon respectively.

³ See Milton V. Anastos, *supra* note 48 at 12.

⁴ The popes derive the chief Scriptural support for their claims from the words of Christ addressed to Peter: "That thou art Peter, and upon this rock I will build my church; and the gates of hell shall not prevail against it (Matthew xvi.18). And I will give unto thee the keys of the kingdom of heaven: and whatsoever thou shalt bind on earth shall be bound in heaven: and whatsoever thou shalt loose on earth shall be loosed in heaven (Matthew xvi.19)." *Ibid.* at 4.

⁵ The official recognition by the Roman Catholic Church of this canon took place in the 13th century. This was the work of the Fourth Lateran Council, 1215. But this recognition was placed in a completely different context: Constantinople was in the hands of the crusaders, who had created there a Latin patriarchate. See Peter L'Huilier, *supra* note 10 at 295.

⁶ See Milton V. Anastos, *supra* note 57.

⁷ This hierarchy carried with it a certain inconsistency on Pope Leo's part, which is brought out by F. Dvornik: "The pope did not realize that his argumentation contained a weak point. In fact, according to the theory of apostolic origin, Antioch ought to have the second place since Peter had founded an episcopal chair there. Moreover, Nicaea canon 6 most certainly had the principle of accommodation to the political situation of the empire as its basic point." See F. Dvornik, *Byzance et la primauté romaine* (Paris, 1964) at 48, cited in Peter L'Huilier, *supra* note 10 at 294.

⁸ For more details on what power of jurisdiction means in an ecclesiastical context, see Francis Oakley, *The Conciliarist Tradition: Constitutionalism in the Catholic Church 1300-1870* (Oxford: Oxford University Press, 2003) at 6, reprinted in David Farrell, *Canon Law*, CMPL-502 (Montreal: McGill Faculty of Law, 2005) at 32.

⁹ See Milton V. Anastos, *supra* note 48 at 17.

¹⁰ *Ibid.* at 18.

as the sovereign ordained by God, was entitled to obedience from the clergy in the temporal realm. But he had no priestly functions, and *was required to bow in submission* to the priests, and especially *to the bishop of Rome*, who was the highest among them, *in all ecclesiastical matters*.¹

Gelasius's view,² paved the way in the West, for the assertion of papal claims in later centuries to temporal power. In the latter half of the 8th century, at the time that the popes were breaking away from Byzantium and negotiating with the Frankish kings for a political realm of their own, the "proof" for the temporal power of the popes was found in the forged *Edictum Domini Constantini Imperatoris*, or the famous Donation of Constantine.³

Spurious portions from the Donation found their way into almost all subsequent canonical collections of the Latin Church. Suffice it to mention here⁴ the *Pseudo-Isidorian Decretals*, or,

¹ *Ibid.* [emphasis added].

² According to Milton V. Anastos, *ibid.* at 19, it was from Gelasius' view that Pope Gregory VII (1073-85) derived his famous expression that *prima sedes a nemine iudicatur* ("the first see [i.e. Rome], is judged by no one"). It seems it has found its way into the 1983 Code of Canon Law, where in canon 1404 it is stated that "[t]he pope is subject to no one's jurisdiction."

³ This document, fabricated by an unknown author, who passed himself off as the Emperor Constantine I, and whose forgery was proved by the 15th century, sets up the pope as emperor in the West, supreme over the secular and ecclesiastical realms. According to this forgery, Constantine is alleged to have decreed, out of reverence for blessed Peter, that Pope Silvester "should have primacy over the four principal sees of Antioch, Alexandria, Constantinople and Jerusalem, as well as over all the churches of God throughout the whole world; and the pontiff who occupies at any given moment the see of the same holy Roman Church shall rank as the highest and chief among all the priests of the whole world and by his decision all things are to be arranged concerning the worship of God or the security of faith of the Christians." The forgery continues: "[W]e give to the often-mentioned most holy pontiff, our father Sylvester, the universal pope, not only the above-mentioned most palace [the Lateran palace in Rome], but also the city of Rome and all the provinces, district and cities of Italy and the Western regions, relinquishing them to the authority of himself and his successors as pontiffs by this our imperial grant." For the English translation of this document, see C. J. Barry, ed., *Readings in Church History* (Collegeville, 1985) at 239, cited in Clarence Gallagher, *supra* note 33 at 61.

⁴ Another important canonical collection was the *Concordia Discordantium Canonum*, or, more commonly

more commonly, the *False Decretals* (fabricated ca. 847-853), whose authorship is attributed to the bishop Isidore of Seville (600-636).⁵ This contains fictitious papal decretals and conciliar canons from the time of Clement I, at the end of the 1st century, to that of Gregory II (716-731).⁶ In particular, a number of important innovations were introduced by *False Decretals* into the church administration. For example, in contrast to the tradition sanctioned by the canons of early general councils, permission from Rome was required in order for a synod of bishops to be held anywhere. In several forged letters to the Eastern bishops, attributed to Pope St. Julius (337-352), it was laid down that provincial councils could not be convoked without the authority of the Apostolic See.⁷ A definitive sentence against a bishop could only be passed by the Roman Pontiff and not by the metropolitan or the provincial synod.⁸

These were the ways in which the bishop of Rome conceived of exercising his primacy within the Church. The claim to have the last say on whether or not a particular synod should be convened, and to have the power to remove the right to discipline a bishop who defaulted from the local council or metropolitan, shows clearly that the bishop of Rome intended to advance his claims to leadership of the whole Church, even at the expense of the autonomy and self-government that the local churches had enjoyed through the ecumenical councils since apostolic times. The indissoluble bond the bishops had with their local churches was severely undercut, as they became

known as the *Gratian's Decretum*, published in the middle of the 12th century. It became later on the first volume of the official collection of canon law, the *Corpus Iuris Canonici*, first published in the year 1500 and which contained the canon law of the Latin Church right up to the promulgation of the Code of Canon Law in 1917. See Clarence Gallagher, *supra* note 33 at 151.

⁵ The falsity of this document was not discovered until the 15th century. See James A. Coriden, *supra* note 2 at 17.

⁶ See Clarence Gallagher, *supra* note 33 at 52.

⁷ In a forged letter to Eastern bishops at Antioch, Pope Julius is said to have written that, "without the authority of this Holy See, no one ought to celebrate councils, or call bishops to a synod or condemn them, all of which you have not been afraid to violate." *Ibid.* at 62.

⁸ This is the case of a letter Pope Damasus I (366-384) allegedly wrote to St. Jerome and Archbishop Stephen and three African Councils in which he states that "[i]t is manifest to everyone from the witness of innumerable decrees that a bishop should not be condemned without the decision of the Prince of the Apostles." *Ibid.*

almost mere papal functionaries with assigned and delegated roles in the Church.¹

This philosophy of government was incomprehensible in the East. By way of contrast with the canonical collections of the Latin Church cited earlier, in 9th-century Constantinople, the quasi-official law-book of the Church of Constantinople, the so-called *Nomokanon*² of Photius (in *XIV Titles*) emphasises a more synodical/collegial form of government by the patriarch and the bishops, while recognizing the important role of the emperor in the administration of the Church.³ There was obviously a different perception in the Eastern and Western parts of the Christendom of the nature of church government. In the East there was an emphasis on the traditional form of government in the Church, i.e. through the cooperation of the five patriarchs and general councils, whereas in the West the papacy was developing the position of the see of Peter as the monarchical⁴ head of all the Churches.⁵

III. The Orthodox Criticism of the Roman Primacy

The story of the Roman relations with the Eastern churches during the first millennium shows that the Byzantines never submitted to the papal claims of jurisdiction,⁶ but they almost always granted the see of Rome a *primacy of honour and respect*. Such a primacy was acknowledged by virtually all, including the emperor and the fathers gathered into the ecumenical councils.⁷ Emperor Justinian, for

example, in his *Novella* 131 (545) assents to the primacy of the Roman see and places Constantinople second after Rome:

Therefore we confirm that in accordance with the decisions of these councils the most holy pope of older Rome is the first of all priests, but the most venerable archbishop of Constantinople, the New Rome, should have second place after the holy apostolic throne of older Rome, having precedence, however, over all other thrones.⁸

The primacy which the see of Rome enjoyed had its origin “in a whole collection of factors of which the chief were that Rome was a church ‘very great, very ancient, and known to all,’ as St. Irenaeus put it, and because it had the tombs of the two leaders (*coryphaei*) of the Apostles, Peter and Paul, but above all, because it was the capital of the Empire.”⁹ In other words, the Byzantines maintain, the Roman primacy was not of “divine” origin, a power bestowed upon the bishop of Rome by an express commandment of God, but rather it was a matter of “ecclesiastical law,” left upon the councils to determine its exact meaning.

The Church of Rome, on the other hand, contends that its pre-eminence in the whole of Christendom derives from the fact that popes were St. Peter’s successors.¹⁰ The Byzantines find this be a very strained argument since the New Testament furnishes no information about the ministry of Peter in Rome.¹¹ Could not Antioch or other places Peter visited, but particularly Jerusalem where the “Prince of Apostles” played a key role in establishing the local church there according to the book of Acts, claim, more logically than Rome, to be the “see of Peter”? However, the sees of Antioch, Alexandria and Jerusalem took a high rank in the Eastern Church not because of their apostolic foundation, which they could claim with no less success than Rome,

Church of the Romans and its bishop neither now nor in the future.” See Clarence Gallagher, *supra* note 33 at 83.

⁸ *Ibid.* at 14.

⁹ See John Meyendorff, *supra* note 11 at 210.

¹⁰ See Milton V. Anastos, *supra* note 48 at 56.

¹¹ Pope Siricius (384-399) even went so far as to maintain that Peter was incarnate in the bishop of Rome. Siricius’ predecessor, Pope Damasus I, in a text now included in the so-called *Decretum Gelasianum*, a work of the 5th or 6th century, boldly affirmed that the primacy of the Roman Church was not the result of conciliar decisions but was established by Christ himself in the words recorded in Matthew’s Gospel (xvi, 18-19). *Ibid.* at 5.

¹ See Francis Oakley, *supra* note 62 at 33.

² From the Greek *nomos*, law, and *kanon*, rule. See James A. Coriden, *supra* note 2 at 17

³ For more details, see Clarence Gallagher, *supra* note 33 at 63.

⁴ From *monos archein*, to rule alone. See James A. Coriden, *supra* note 2 at 15.

⁵ See J.M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire* (Oxford: Clarendon Press, 1986) at 135-136.

⁶ See Milton V. Anastos, *supra* note 48 at 9.

⁷ Even in the late ninth century, at the council of Constantinople of 879/880, called “Council of Reunion” at which Patriarch Photius was reinstated with the help of his Latin counterpart, Pope John VIII, and acknowledged by some Byzantine writers to be the 8th ecumenical council in the Orthodox Church, the privileges of the bishop of Rome would be maintained: “There is certainly to be no innovation with regard to the privileges of the most holy

but owing to the strategic and political importance of the cities to which they were attached.¹

This is where the difference in approach between East and West with regard to the nature of authority in the Church lies: assigning primacy in the Church is not a matter of a *divine right*, but of *ecclesiastical organization* decided upon by all the bishops acting together in council.

It follows that the order of precedence of bishops in the Church is not something absolute and unchangeable. Suppose a primate claiming primacy, even acknowledged by other bishops, falls into heresy. What would happen? Obviously he would lose all his rights to primacy. That is why in the Orthodox Church unity of faith rather than administrative unity is regarded as the ultimate bond uniting the churches.² Symeon, a 15th century archbishop of Thessalonica, a theologian, speaks about that in the following terms: “There is no point in quarrelling with the Latins over the Roman primacy. Only let them show that he [the bishop of Rome] adheres to the faith of Peter, and he will then receive the privileges of Peter, he will be first, the coryphaeus and head of all: he will be the supreme pontiff.”³

On the other hand, if one looks at the Church from the viewpoint not of ecclesiastical order, but of *divine right*, then we must say, as Timothy Ware suggests, that all bishops are essentially equal, however humble or exalted the city over which each presides.⁴ Since all bishops share equality in the apostolic succession,⁵ no one of them is a successor of any particular bishop, but of all, and it matters little whether the Church has

been founded by John, Paul, or Peter, or whether it is of more recent and humbler origin.⁶ Therefore, there could be no question, in Byzantine opinion, of holding the words of Christ, addressed to Peter “Thou art Peter, and upon this rock I will build my Church” (Matthew xvi.18) or “Feed my sheep” (John xxi), etc., related exclusively to the bishops of Rome. All bishops are invested with the divine right to teach. They all are accordingly *ex officio* the successors of St. Peter.⁷ By way of consequence, the only kind of primacy that does not impair the essential equality of bishops is that of honour and respect, which the Orthodox are still willing to assign to the Pope, but he is to be only the first among equals.⁸

Conclusion

This modest study was designed to provide an answer to the question of how the Roman primacy was understood and exercised during the first thousand years of the Church’s history. In so doing, we looked at the common ecclesiastical tradition that unites both Orthodox and Catholics – the early ecumenical councils. We discovered that in spite of this common ground there were divergent approaches on the ways of exercising authority in the church, or, put in other terms, on the nature of church government.

The Eastern bishops, relying on the rulings made up at the ecumenical councils, stressed the collegial nature of church authority, which was to be exercised through the cooperation of the five patriarchal sees of Rome, Constantinople, Antioch, Alexandria and Jerusalem and their particular synods. In the Byzantine concept of collegial authority there was a special role assigned to the see of Rome, though the primacy the latter enjoyed was not disciplinary or jurisdictional but merely honorary. The principle supporting the pre-eminent position of the pope was not the apostolicity of the see of Rome, but its political importance as the first capital of the Empire. Canon 5 of the first Council of Constantinople and canon 28 of the Council of Chalcedon favour such

¹ *Ibid.* at 12.

² See John Meyendorff, *supra* note 12 at 64.

³ *Ibid.* at 65. He was probably echoing Patriarch Nicholas III of Constantinople (1084-1111), who is quoted to have said: “Let the pope confess the Orthodox faith and he will be the first,” *supra* note 1.

⁴ Timothy Ware, *supra* note 6 at 27. Although his discussion is in relation to *pentarchy*, it, as he himself admits, could be applied with equal success to the Roman primacy.

⁵ A doctrine according to which the genuine faith and life of Christianity is passed over from church to church, from generation to generation and from place to place, through the succession of the Holy Tradition of the Church in the consecration of bishops, whose teachings and practice is identical to each other and to that of the apostles of Jesus. *Supra* note 1.

⁶ See John Meyendorff, *supra* note 12 at 213.

⁷ *Ibid.* at 211. See also Timothy Ware, *supra* note 6 at 28.

⁸ *Ibid.* But see James A. Coriden, *supra* note 2 at 72, who, in his commentary on canon 333 of the 1983 Code of Canon Law, comes to the conclusion that the Pope is much more than a first among equals.

an approach. In the West, however, a number of innovations were made in church administration via papal decretals. The papacy, undercutting the traditional form of government in the Church, by means of episcopal synods, developed the position of the see of Rome as the monarchical head of all the Churches.

As mentioned, the root disagreement on the nature of church government would subsequently lead to the division between Eastern and Latin Churches. The question now to be answered is how to restore this union, how to make the Church breathe, as Pope John Paul II often put it, “with two lungs”¹? To our mind, the answer lies not by innovating but by endeavouring to re-discover the tradition which both the Orthodox and the Catholics have in common and which is embedded in the ancient law of the ecumenical councils. The close study of the principles of this law, as R. C. Mortimer maintains, “will greatly help us all to a better understanding of the nature of the Church, and even that the way to Reunion, ultimately, lies in a return to these principles where they have been abandoned, denied or forgotten.”² It seems that Pope Benedict too, recalling the doctrine of primacy as worked out during the first millennium, was referring, although impliedly, to these principles in his statement of 1976.

Bibliography:

1. Anastos, Milton V. *Aspects of the Mind of Byzantium: Political Theory, Theology, and Ecclesiastical Relations with the See of Rome* (Ashgate Publications: Variorum Collected Studies Series, 2001).
2. Barry, C. J., ed. *Readings in Church History* (Collegeville, 1985).
3. Dvornik, F. *Byzance et la primauté romaine* (Paris, 1964).
4. Coriden, James A. *An Introduction to Canon Law*, rev. ed. (New York/Mahwah: Paulist Press, 2004).
5. Farrell, David. *Canon Law*, CMPL-502 (Montreal: McGill Faculty of Law, 2005).
6. Gallagher, Clarence. *Church Law and Church Order in Rome and Byzantium: A Comparative Study* (Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2002).

¹ *Supra* note 25.

² R. C. Mortimer, *Western Canon Law* (London, 1953) at 18-19, cited in Clarence Gallagher, *supra* note 33 at 29.

7. Galvin, John P. “Papal Primacy in Contemporary Roman Catholic Theology” (1986) 47 *Theological Studies* 653.

8. Hussey, J. M. *The Orthodox Church in the Byzantine Empire* (Oxford: Clarendon Press, 1986).

9. L’Huillier, Peter. *The Church of the Ancient Councils: The Disciplinary Work of the First Four Ecumenical Councils* (Crestwood/New York: St. Vladimir’s Seminary Press, 1996).

10. Meyendorff, John. *The Orthodox Church: Its Past and Its Role in the World Today*, 3d ed. (Crestwood/New York: St. Vladimir’s Seminary Press, 1981).

11. Mortimer, R. C. *Western Canon Law* (London, 1953).

12. Nichols, Aidan. *Rome and the Eastern Churches: A Study of Schism* (Edinburgh: T & T, 1992).

13. Oakley, Francis. *The Conciliarist Tradition: Constitutionalism in the Catholic Church 1300-1870* (Oxford: Oxford University Press, 2003).

14. Robertson, Ronald G. *The Eastern Christian Churches: A Brief Survey* (Roma: Edizioni “Orientalia Christiana,” 1993).

15. Sieben, Hermann-Joseph. “Episcopal conference in light of particular Councils during the first millennium” (1988) 48 *The Jurist* 30.

16. Ware, Timothy. *The Orthodox Church*, new ed. (London: Penguin Books, 1997).

Copyright©SERBENCO Eduard, 2012.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РУМЫНСКОЙ ДУХОВНОЙ МИССИИ НА ЮГО-ЗАПАДЕ УКРАИНЫ И В ПРИДНЕСТРОВЬЕ В 1941-1944 ГГ.

Михаил ШКАРОВСКИЙ*

ABSTRACT: THE ACTIVITIES OF THE ROMANIAN SPIRITUAL MISSION IN SOUTH-WESTERN UKRAINE AND IN TRANSNISTRIA IN 1941-1944

In the early days of World War II and a half months (to August 13, 1941) Romanian troops occupied Transnistria and the South-western part of Ukraine, called Transnistria. According to the German-Romanian agreement in Bender on August 30, 1941 the area between the rivers Dniester and Bug of total area of 42 thousand square meters was passed to Romania as a reward for its participation in the war against the Soviet Union. Transnistria included Left Bank of Moldova (the area that existed before 1940, the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic composed of the USSR), the Odessa area and a part of the Nikolaev and Vinnitsa regions, among 2, 2 million inhabitants the overwhelming part (about 75 %) was made by Ukrainians and Russian. Church life in the Soviet period, here, as elsewhere in the Soviet Union, was almost completely destroyed. Among 891 churches existed in the territory between the Bug and Dniester in 1917 to July 1941 - 363 were closed, 269 - partially destroyed and 258 - were completely destroyed, and only was functioning.

For the revival of church life in the „Transnistria” were much more better opportunities than in the German Reich Commissariat „Ukraine”. The Romanian Church has assumed the organization of religious activities in the territory between the Dniester and the Bug, it extended its jurisdiction without the coordination with the Moscow Patriarchate, although its Holy Synod expressed some doubts about the canonicity of this action.

Keywords: Romanian Church, Moscow Patriarchate, Transdnistria (Transnistria), the Holy Synod, a spiritual mission.

REZUMAT: ACTIVITĂȚILE MISIUNII SPIRITUALE ROMÂNEȘTI ÎN SUD-VESTUL UCRAINEI ȘI TRANSNISTRIA ÎN 1941-1944

În perioada inițială a Marelui Război pentru Apărarea Patriei în o lună și jumătate (la 13 August 1941) Forțele Armate Române au ocupat regiunea transnistreană și partea de sud-vest a Ucrainei, numită Transnistria. Conform acordului Româno-German de la Bender din 30 August 1941, teritoriul dintre râurile Nistru și Bug, cu suprafața totală de 42 mii. Km.p. a fost transferată României ca o recompensă pentru participarea ei în războiul cu URSS. Transnistria consta din teritoriul Moldovei din stânga Nistrului (până la 1940 – teritoriul Republicii Socialiste Sovietice Autonome Moldovenești din cadrul URSS), zona Odessa și părți din regiunile Nikolaev și Vinnița. Majoritatea locuitorilor (aproximativ 75%) o constituiau ucrainenii și rușii. Biserica în timpul perioadei sovietice aici, ca și în alte părți ale Uniunii Sovietice, a fost aproape complet distrusă. Din 891 Bisericii care au existat pe teritoriul dintre Bug și Nistru în 1917, către iulie 1941 - 363 au fost închise, 269 parțial distruse, 258 complet distruse, și numai una funcționa.

Pentru renașterea Vieții Bisericii în Transnistria erau mai favorabile condițiile comparativ cu cele din Reichscommissariat „Ucraina”. Organizarea activităților religioase pe teritoriul dintre Nistru și Bug și-a

* **ȘCAROVSCII Mihail** - Doctor în științe istorice, profesor universitar, cercetător principal la Arhiva Centrală de Stat din Sankt Petersburg (Sankt-Petersburg, Federația Rusă); **SKAROVSKI Mikhail** - Doctor of historical sciences, professor, senior researcher of the Central State Archives of Saint Petersburg (St. Petersburg, The Russian Federation); **ШКАРОВСКИЙ Михаил Витальевич** - Доктор исторических наук, профессор, Ведущий научный сотрудник Центрального государственного архива Санкт-Петербурга (Санкт-Петербург, Российская Федерация).

asumat-o Biserica Romana, care și-a răspândit jurisdicția sa fără a negocia cu Patriarhia de la Moscova, deși Sfântul Sinod al Bisericii Române și -a exprimat unele îndoieli despre canonicitatea acestei acțiuni.

Cuvinte cheie: Biserica Română, Patriarhia de la Moscova, Transnistria, Sfântul Sinod, misiune spirituală.

Ключевые слова: Румынская церковь, Московский Патриархат, Приднестровье (Транснистрия), Священный Синод, духовная миссия.

В начальный период Великой Отечественной войны в течении полутора месяцев (к 13 августа 1941 г.) румынские войска оккупировали Приднестровье и юго-западную часть Украины, получившую название Транснистрия («Заднестровье»). Согласно германско-румынскому соглашению в Бендерах от 30 августа 1941 г. территория между реками Днестром и Бугом общей площадью 42 тыс. кв. км передавалась Румынии в качестве вознаграждения за ее участие в войне с СССР. В Транснистрию вошли левобережные районы Молдавии (территория существовавшей до 1940 г. Молдавской АССР в составе УССР), Одесская область и часть территории Николаевской и Винницкой областей; из 2, 2 млн. жителей подавляющую часть (около 75%) составляли украинцы и русские. Церковная жизнь в советский период здесь, как и везде в СССР, оказалась почти полностью уничтожена. Из 891 церкви, существовавшей на территории между Бугом и Днестром в 1917 г., к июлю 1941 г. 363 были закрыты, 269 – частично разрушены, 258 – разрушены полностью, и только одна действовала. Для возрождения церковной жизни в «Заднестровье» имелись гораздо лучшие возможности, чем в немецком рейхскомиссариате «Украина». Организацию религиозной деятельности на территории между Днестром и Бугом взяла на себя Румынская Церковь, распространившая на них без согласования с Московским Патриархатом свою юрисдикцию, хотя ее Священный Синод и выражал некоторые сомнения в каноничности этой акции.

Уже в первом указе от 19 августа 1941 г., которым правительство маршала И. Антонеску регулировало отношения в Транснистрии, была отмечена необходимость открытия закрытых при коммунистах церквей и «возвращении населения в христианство». А в законе от 15 июня 1943 г. исповедание религии объявлялось свободным для всякого человека. Антонеску начал активно поддерживать Православную Церковь, рассчитывая использовать ее в

качестве средства румынизации славянского населения, чтобы в будущем полностью включить новые области в румынское государство. С этой целью румынский язык вводился в качестве официального и обязательного для изучения в школах, вывешивались указатели с румынскими названиями улиц и городов, на занятые земли направлялись переселенцы, а Православная Церковь Румынии должна была, проповедуя Евангелие, действовать в румынском духе. При этом она рассматривалась как противовес Русскому Православию, считавшемуся «величайшей панславянской опасностью».¹

В бухарестских газетах в конце лета – начале осени 1941 г. писали, что Румынская Церковь должна чувствовать себя призванной снова пробудить православный христианский дух на Востоке и в этой связи имеет большие миссионерские обязанности и ответственность перед историей.² В окружении Румынского Патриарха Никодима (Мунтяну) также существовали честолюбивые замыслы. Как вспоминал 6 апреля 1945 г. сам Патриарх в беседе с епископом Кировоградским Сергием (Лариным), «некоторые лица говорили, надо крестить снова Русь, а я их спрашивал: а где апостолы? надо восстанавливать церковь на Руси, а где исповедники? а где мученики? да и средства надо найти. У нас есть лишь хорошие коммерсанты. Один епископ много писал по этим вопросам в период оккупации, а теперь ему стыдно и он старается реабилитировать себя, да только ему плохо удастся это». По словам Патриарха, он, якобы, категорически отказался поехать в Одессу и на месте принять участие в пропаганде «румынского» Православия: «Ведь, приехав в Одессу, надо что-нибудь сказать, а что я скажу, кроме того,

¹ Boeckh K. Rumänisierung und Repression. Zur Kirchenpolitik im Raum Odessa/Transnistrien 1941-1944. In: Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 45 (1997), Heft 1, s. 65 - 66.

² Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn (AA), R 105169, pol. XII 5.

что Одесса все равно будет русской». Однако, как минимум, в течение первого года оккупации Патриарх Никодим явно сочувствовал утопическим планам быстрой «румынизации» Православия в Транснистрии.³

Назначенный 19 августа в качестве румынского губернатора провинции профессор Г. Алексяну награбил немецкого капитана, который по своей инициативе открыл собор в Тирасполе (превращенный в 1930-е гг. в склад для хранения зерна), а позднее лично возглавил Пасхальный крестный ход 1942 г. в Одессе (оккупированной 16 октября 1941 г.).⁴ Военное духовенство и офицеры румынской армии также активно способствовали открытию храмов. Так, по свидетельству командира одного румынского горного полка их полковой священник освятил на Украине около 200 православных храмов (что, вероятно, было преувеличением) и окрестил свыше 4 тыс. детей.⁵

Впрочем, значительная часть церквей в Транснистрии, как и на других украинских землях, была открыта самостоятельно местным населением и уцелевшими от репрессий священниками. Об этом, как и о румынской помощи, в частности говорится в сообщении полиции безопасности и СД от 1 октября 1941 г. В нем идет речь об округе г. Ананьева, где с 1935 г. отсутствовали богослужения: «Непосредственно после вступления германских войск были снова открыты церкви и два имеющихся священника начали в трех сохранившихся храмах свою деятельность... Вскоре откроется четвертая церковь. До настоящего времени оба священника крестили в Ананьевском округе около 600 детей в возрасте до 8 лет... С румынской стороны уже проявлена забота, чтобы церкви в Транснистрии были снабжены необходимым церковным инвентарем из Румынии. Доставка этих предметов была ускоренно проведена по указанию префекта. Правда, общины должны

оплачивать предоставленные им вещи»⁶ (всего в Ананьевском округе в период оккупации действовали 44 православные церкви).

В другом подобном сообщении от 14 октября 1941 г. сообщалось, что румыны развернули особенно сильную пропаганду в церковном отношении, преследуя цель произвести впечатление на население, причем в первых богослужениях демонстративно участвовали высшие румынские офицеры. Во многих местах проходившие румынские войска силами военных священников сооружали временные церкви и совершали богослужения.⁷ Жителям областей западнее Буга (то есть уже за границами Транснистрии) было объявлено, что румынская сторона берет на себя заботу об организации Церкви, и в необходимых случаях требуемые священники будут командированы из Бессарабии.⁸

Еще в одном сообщении полиции безопасности и СД от 31 октября 1941 г. отмечалось: «Исходя из того, что большевистское господство с государственно проводимой безбожной политикой не смогло серьезно поколебать религиозное чувство населения, и его приверженность Греко-Православной Церкви все еще прочно укоренена, румынская сторона собирается вести антикоммунистическую пропаганду и мировоззренческое воспитание через Церковь. Румынская Православная Церковь хочет командировать в новые области необходимое число священников. Там временем также создано новое Тираспольское епископство. Его главой назначен бывший румынский военный епископ Антал».⁹

В первые недели оккупации церковные службы в Транснистрии пользовались огромной популярностью: прихожане удовлетворяли «отложенные» при советской власти религиозные потребности - женатые по гражданскому обряду супруги венчались в церкви, отцы и матери активно крестили детей. Однако румынские власти хотели не просто возродить Православие в Транснистрии, но и поставить его под свой контроль, ликвидировав религиозное (и, следовательно, политическое)

³ Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940-1991: Собрание документов в 4 т. / Отв. ред., сост. и авт. предисл. В. Пасат. Т. 1. М.: РОССПЭН, 2009, с. 70 - 71.

⁴ Heyer F., Weise Ch. Kirchengeschichte der Ukraine, Göttingen, 1997. Handschrift, s. 275; Dallin A. Odessa 1941-1944: A case study of soviet territory under foreign rule. Santa Monica/California, 1957, p. 227 - 238.

⁵ Синодальный архив Русской Православной Церкви за границей в Нью-Йорке (СА), д. 18/41, л. 22.

⁶ Bundesarchiv Berlin (BA), R 58/217, Bl. 467 - 468.

⁷ Ebd., R 58/218, Bl. 169.

⁸ AA, R 105169, pol. XII 5.

⁹ Institut für Zeitgeschichte München (IfZ), Fb 101/23, Bl. 99.

влияние «московского Православия». В середине августа 1941 г. немцы зафиксировали случаи насильственного перекрещивания украинских детей румынскими капелланами.¹⁰

В сентябре 1941 г. Румынская Патриархия по решению Священного Синода направила в Транснистрию Православную Миссию (*Misiunea Ortodoxa Romana*) с центром местопребывания сначала в Тирасполе, а потом в Одессе. Задача Миссии, на содержание которой Патриарх и румынское правительство выделили крупные субсидии, состояла в жестком контроле и руководстве религиозной деятельностью и назначении священников на вакантные места. Этим обеспечивались руководящие позиции румынского духовенства в церковной жизни края. И. Антонеску лично давал указания, как вести миссионерскую деятельность в Транснистрии и как подбирать кадры миссионеров. Не случайно они рассматривали себя как силу, которая постепенно должна была организовать церковную жизнь по всей России.¹¹

Первым начальником Миссии и администратором (управляющим) Одесской епархии был назначен декан богословского факультета Бухарестского университета архимандрит Юлий (Скрибан), еще со времен Первой мировой войны известный своими германофильскими настроениями. Уже в августе Священный Синод по согласованию с Министерством по делам религии поручил ему совместно с Генеральным штабом начать организацию Православия на Украине, в первую очередь для румынского населения (под которым имелись в виду молдаване). Деятельность Украинских автономной (связанной с Московским Патриархатом) и автокефальной Церквей в Транснистрии не допускалась, что нередко вызывало недовольство местных жителей.¹²

Большинство руководителей Миссии приехали из Бухареста. В частности, оттуда

¹⁰ См.: Dallin A. *Op. cit.*

¹¹ Якунин В.Н. Немецкие оккупационные власти и Русская Православная Церковь в Прибалтике, Белоруссии и на Украине. [On-line]: www.pusoir.ru. (Дата посещения: 09.10.2012).

¹² Сообщения и распоряжения Высокопреосвященнейшего Серафима митрополита Берлинского и Германского и Среднеевропейского митрополичьего округа (СР). Сентябрь 1942, с. 9; СА, д. 18/41, л. 21 - 22.

прибыли начальник Миссии, оба его заместителя – архимандриты Антим (Ника) и Антоний (Харгел), секретарь Миссии Василий Паша, секретарь по особым вопросам Григорий Ордеану и диакон Миссии Флореа Лавру. Функции инспекторов выполняли священники Феодор Рудиев, Грозу (оба из Кишинева) и Попович (из Балты). Шефом бюро Миссии являлся Флореску из Ясс, а вспомогательным миссионером – Максим Пугачев из Измаила (в марте 1942 г.).¹³ В Одессе также находилось дирекция культуры (*Serviciu Cultelor*) при губернаторе Транснистрии во главе с Траяном Херсени, в ведении которой были и религиозные дела.

Масштабы церковного возрождения в Транснистрии примерно соответствовали тем, которые происходили в соседнем рейхскомиссариате «Украина». Первоначально главной проблемой являлась острая нехватка духовенства. К уцелевшим местным священнослужителям Миссия подходила очень осторожно. Так, к весне 1942 г. из сохранившихся 150 русских и украинских клириков были утверждены лишь 19 священников, 3 диакона и 8 псаломщиков. Значительная часть не могла быть утверждена из-за недостатка образования, принадлежности к обновленцам, так называемому липковскому расколу (самосвятам) или отречения в прошлом от веры. Обновленцев, имевших рукоположение от законных епископов, принимали в общение через покаяние. Вопрос же о принятии «липковцев» и отрекавшихся ранее от веры еще находился на рассмотрении Свящ. Синода. Учитывая острую нехватку священнослужителей, Синод в середине 1942 г. распорядился рукополагать имеющих необходимое образование русских и украинских мирян. Но славянские священники, которым пришлось служить в Транснистрии, впоследствии свидетельствовали, что члены Миссии подозревали их в русофильстве, а получение должности требовало преодоления многочисленных искусственных препятствий.¹⁴

Прибывшие в «Заднестровье» из Румынии и Бессарабии священники, делились на две части: миссионеры, по определенному плану объезжавшие несколько десятков

¹³ Voeckh K., a.a.O., s. 67.

¹⁴ Heyer F., Weise Ch., a.a.O., S. 227; СР. Сентябрь 1942, с. 9, Декабрь 1943. С. 3; СА, д. 18/41, л. 20.

населенных пунктов, которых весной 1942 г. насчитывалось 89 и назначенные на более продолжительное время настоятели приходов, общим числом около 70. Первоначально в большинстве случаев это были священники, присланные на шестимесячный срок из Кишиневского митрополичьего округа, где значительная часть населения знала русский язык. Управлявший округом Владыка Ефрем рекомендовал своим священникам именно полугодовую службу в Транснистрии, лишь холостые и овдовевшие могли служить несколько дольше (о своей деятельности они должны были посылать отчетные доклады в Епархиальную канцелярию).¹⁵ Это соответствовало церковной политике румынских властей, препятствовавших установлению тесных контактов духовенства с населением юго-западной Украины. Если служивший в храме священник не знал русского, то богослужение нередко проводилось на двух языках – румынском и церковнославянском, а произносившаяся затем по-румынски проповедь переводилась на русский.

Несколько знавших русский язык бессарабских священнослужителей были назначены благочинными. Так, например, священник Чакир в сентябре 1942 г. был направлен в качестве благочинного церковью Краснянского района и после возвращения получил повышение по службе, став секретарем Кишиневской Духовной консистории. Упомянутый архимандрит Варлаам (в миру Владимир Мисаилович Кирица), бывший в 1940 г. благочинным церковью и монастырем Хотинской епархии, с февраля 1942 г. служил миссионером-благочинным Бершадского района Винницкой области, издавал там на румынском и русском языках газету «Воскресенье», учебник на румынском языке для украинского населения, а также создал в г. Бершад общество «Румыны с Буга». В апреле 1942 г. архим. Варлаам провел совещание священников своего благочиния, на котором заявил, «что румыны пришли на Украину не с целью завоевания, а с целью помочь украинскому народу освободиться от большевизма, он также говорил, что румыны являются родными братьями украинского

народа». С октября 1942 г. по июнь 1943 г. о. Варлаам служил настоятелем Свято-Пантелеимоновского монастыря в Одессе и благочинный одесских церковей и монастырей (в июне 1943 г. он выехал в Румынию, а в конце 1944 г. возвратился в Молдавскую ССР).

Отец архим. Варлаама – священник Мисаил Кирица в ноябре 1941 г. был назначен служить в Свято-Ильинский монастырь Одессы. Он также выполнял обязанности переводчика – переводил с румынского на русский проповеди, в том числе начальника Миссии архим. Юлия (Скрибана), и публиковал статьи в издававшихся в оккупированном городе газетах «Одесса» и «Одесская газета». В июле 1942 г. по случаю выхода сотого номера «Одесской газеты» о. Мисаил прислал в редакцию поздравительное письмо, в котором писал: «...привет этой поистине православной, по преимуществу газете, отстаивающей интересы здоровой жизненной политики, освобожденного от ига большевизма русского народа и проповедующей устои христианской жизни».¹⁶

Чтобы побудить румынских и молдавских священнослужителей к миссионерской деятельности на Востоке правительство предоставляло им разнообразные льготы. Согласившимся ехать на Украину выдавали тройное жалование, промтоварный и продовольственный пайки, кроме того за миссионерами сохранялись доходы по их прежним приходам. Служившие в Транснистрии румынские священники в среднем получали по 600 оккупационных марок в месяц, а местные: русские, украинские и молдавские – только 200.¹⁷

Однако только молдавским общинам было более или менее легко принять присланных в заднестровские области священников в своих приходах. Помимо языкового барьера и сохранения другой религиозной традиции население Транснистрии, в том числе и молдавское, не имело в отличие от бессарабских жителей двадцатилетнего опыта общения с румынским духовенством. Оно было шокировано даже внешним видом священников из Румынии. «Не

¹⁵ Raza. 31.10.1943. S. 4, 28.11.1943. Raza. 12.12.1943, s. 4.

¹⁶ Православие в Молдавии, с. 188 - 191, 203.

¹⁷ Якунин В.Н. Указ. соч.

те священники», - говорили крестьяне, глядя на лакированные штиблеты и мягкие шляпы.¹⁸

В отчете о деятельности Православной Миссии в Транснистрии с 1 апреля по 30 июня 1942 г., составленном заместителем начальника Миссии архим. Антимом (Никой), отмечались недостаток священников, количество которых следовало увеличить в четыре раза, массовое крещение жителями детей и большое количество венчаний. Архимандрит выражал сожаление, что при свободе всех вероисповеданий, в деревнях, где нет священников, развивается сектанство; в то же время Миссию осаждали делегации приходов, приезжавшие не только из Транснистрии, но и из-за Буга, с просьбой прислать священников. Отец Антим также указывал, что румынские власти в ряде мест начали выделять землю для Церкви, по 5-10 гектаров на храм.¹⁹

Признанным центром религиозной жизни «Заднестровья» стала Одесса. 6 декабря 1941 г. здесь была открыта не действовавшая 24 года церковь Свято-Ильинской обители на Пушкинской ул. Она стала временным кафедральным храмом, который освятил приехавший из Бухареста архиепископ. 1 марта 1942 г. была освящена вновь открытая церковь свт. Пантелеимона Одесского Пантелеимоновского монастыря, 8 марта – архим. Антимом освящен храм в районе Кривой Балки, а 14 марта передана верующим уже пятнадцатая церковь в городе – храм св. Михаила, перестроенный в 1930-е гг. под клуб. Еще несколько церквей ремонтировалось под руководством епархиального архитектора Мирошниченко и инженера Егорова, ставших членами Православной Миссии.²⁰

При этом порой оказывалась финансовая поддержка со стороны гражданских властей. Так, например, бургомистр Одессы весной 1943 г. выделил около 5 тыс. марок на восстановление нового кафедрального храма Рождества Христова, а затем снизил расходы на его реставрацию еще на 11 тыс. марок.²¹ Впрочем, большинство необходимых для

ремонта и строительства новых церквей значительных средств собиралось с населения, иногда насильственным образом. Кроме того, губернаторство Транснистрии предоставляло прихожанам специальные кредиты с обязательством вернуть их после открытия храмов. Всего в 1941-1943 гг. в «Заднестровье» были отремонтированы 474 церкви; кроме того, открылись 119 молельных домов. В ремонте 19 храмов участвовали румынские солдаты, одну из православных церквей отремонтировали немецкие солдаты.²²

В 1942 г. начались богослужения в нижнем храме Успенского собора на Преображенской улице (занятого в советской время под архив), а в 1943 г. был восстановлен сильно пострадавший от военных действий верхний храм. В мае 1943 г. возобновились службы в восстановленном соборе Вознесения Господня и т.д.²³ Весной 1942 г. в Одесском округе уже служили 45 православных священников, три диакона и 11 псаломщиков. В этом году специальная комиссия разделила районы Одессы на приходы. За весь период оккупации в городе было открыто 4 монастыря и более 30 православных церквей, а в Одесском округе – 45 храмов.²⁴ В их число входила одна греческая церковь, о которой известно лишь, что 23 марта 1942 г. в ней состоялся духовный концерт в пользу бедных жителей Одессы.²⁵

Горожане переполняли действующие храмы. Об этом хорошо свидетельствует письмо из Одессы за границу одного из вернувшихся в город старых русских эмигрантов от января 1942 г.: «Русский народ жив, жива и его душа. Одесса – чуть ли не интернациональный город по своему населению, славилась прежде «одесской специфичностью»... Казалось бы для «души» места уже нет, а получается что-то совсем обратное: в праздники все подступы к церквям и соборам запружены толпой с обнаженными головами (несмотря на страшный холод). Состав молящихся: и молодые и старые, и первых, пожалуй, еще больше... Тишина все время; служба поразительная; даже дети,

¹⁸ Православие в Молдавии, с. 71.

¹⁹ Алексеев В.И., Ставру Ф.Г. Русская Православная Церковь на оккупированной немцами территории. В: Русское Возрождение. 1982, № 18, с. 107 - 108.

²⁰ Церковная жизнь в Одессе. В: Православная Русь. 1942, № 21-22, с. 8; Одесская газета. 1941. 4 декабря, с. 4, 1942. 3 марта, с. 3, 17 марта, с. 4, 19 марта, с. 4.

²¹ Молва. Одесса. 1943. 13 апреля, с. 3.

²² Шорников П.М. Православная Церковь «Заднестровья» в годы румынской оккупации. 1941-1944 годы. В: Радонеж. 2007. 20 ноября, № 8 (184).

²³ СР. Февраль 1943, с. 3; Церковный вестник. 1943. 14 мая.

²⁴ Воеckh K., а.а.О., s. 66, 68.

²⁵ Одесская газета. 1942. 19 марта, с. 4.

десятками приносимые для крещения, - и те захвачены торжественной тишиной и молчат. Здесь, мой друг, можно молиться и будешь молиться, если даже и не хочешь. И все это в Одессе, чуть ли не в Содоме, по нашим прежним представлениям! Службы, конечно, на русском языке [т.е. на церковно-славянском, а не на румынском и не на украинском]».²⁶

С целью пополнить кадры духовенства 30 ноября 1942 г. в Дубоссарах была основана Духовная семинария с 80 учащимися под руководством ректора Д. Христеску. На нее возлагалась задача румынизации церковной жизни Юго-Запада Украины, поэтому занятия проводились на румынском языке. В Одессе в январе 1943 г. начала работу вторая после Дубоссарской Духовная семинария (ректор Феодосий Богач), которая уже в июле сделала первый выпуск из 26 человек. В число выпускников входил будущий игумен РПЦЗ Афанасий (в миру Владимир Георгиевич Могилев), еще в период учебы он был рукоположен в Свято-Ильинском кафедральном храме Одессы архиепископом Херсонским и Николаевским Антонием (из автономной Украинской Церкви) во диакона, а 10 сентября 1943 г. там же – епископом Трансильванским Василием во иерея (в дальнейшем о. Владимир был настоятелем церкви в с. Дальник Одесской области, в начале 1944 г. эвакуировался в Румынию и затем служил в Русском корпусе в Югославии).²⁷

Подобная же судьба была у другого выпускника Одесской семинарии 1943 г. священника Иоанна Маслова. 14 октября этого года он был в Одессе рукоположен во иерея архиепископом Ростовским-на-Дону и Северо-Кавказским Николаем (Амасийским) и назначен настоятелем церкви с. Суклея Тираспольского уезда, откуда 1 апреля 1944 г. эвакуировался в румынский г. Тимишару. В июне 1944 г. о. Иоанн подал ходатайство о принятии в юрисдикцию РПЦЗ и 5 июля был вызван в Белград для назначения военным священником Казачьей дивизии в Югославии.²⁸

В некоторых других местах возникали пастырские курсы, во многих селах священники

организовали религиозные кружки и общества «Ревнителей Православия». В некоторых округах были устроены курсы религиозного воспитания молодежи или миссионерские курсы, в Тирасполе их работой руководил опытный миссионер М. Пугачев, в Рыбницком округе – священник А. Подгурский; в г. Овидиополе настоятель совместно с городской администрацией организовал при церкви приходскую школу и т.д.²⁹

Во всех 2100 государственных и частных школах Транснистрии было введено изучение Закона Божия (обязательное с первого класса), причем многие миссионеры сопровождали эти уроки чтением румынской националистической литературы и заучиванием румынских гимнов и стихотворений. В тоже время проводилась чистка школьных учителей, занимавшихся ранее активной атеистической пропагандой, постепенно увольняли. Летом 1942 г. в нескольких городах были устроены религиозные курсы для педагогов, в Одессе их посещало 200 человек, в Тирасполе – 150. В связи с нехваткой преподавателей, некоторое количество учителей и профессоров-богословов приехало из Румынии. В 1942 г. Министерство по делам религии также стало посылать из Бухареста студентов, прежде всего богословского факультета, для добровольного проведения «румынской пропаганды» в Транснистрии. Они должны были вести летние курсы румынского языка в деревнях.³⁰

Помимо школы религиозное образование было введено в Одесском университете, получившем при возобновлении его деятельности 7 декабря 1941 г. новое название: «Университет Транснистрии». При этом удалось преодолеть сопротивление немцев, не желавших создания кафедры богословия (христианской морали). Заведующим этой, образованной на факультете биохимии, кафедры стал профессор – румынский архимандрит Антоний (Харгел), кроме него лекции читал начальник Миссии архим. Юлий. При кафедре имелась библиотека с религиозной и националистической литературой.³¹

²⁶ Православная Русь. 1942, № 9 - 10, с. 6.

²⁷ Преосвященный Феодор (Рафальский) архиепископ Сиднейский и Австралийско-Новозеландский, 1895 - 1955 и его эпоха. Сост. М. Протопопов. Мельбурн, 1999, с. 119.

²⁸ СА, д. 41/43.

²⁹ Церковное обозрение. 1942, № 11 – 12, с. 9.

³⁰ Православная Русь. 1942, № 17 – 18, с. 8, 1943. № 9-10, с. 16; Воеckh K., а.а.О., s. 71.

³¹ Одесская газета. 1941. 13 декабря, с. 3; Spuler B., Die orthodoxen Kirchen, in: Internationale kirchliche Zeitschrift 33 (1943), Heft 1/2, S. 167.

С 1 марта 1942 г. при университете начали функционировать богословские курсы для студентов всех факультетов, созданные совместно начальником Православной Миссии и ректором университета профессором Часовниковым, а в будущем планировалось образовать отдельный богословский факультет (он так и не был создан из-за негативной позиции германских ведомств).³² 20 мая 1943 г. при Одесском университете был открыт антикоммунистический институт, который лично возглавил ректор Часовников. На открытии присутствовали представители военных, гражданских властей и начальник Духовной Миссии.³³

Весной 1942 г. из 285 православных клириков Транснистрии 133 имели румынское или молдавское происхождение (115 священников, 5 диаконов и 13 псаломщиков), румынами были и 7 настоятелей монастырей; остальные 88 священников, 10 диаконов и 54 псаломщика являлись украинцами и русскими. Все молдавские приходы уже имели своих священников, славянские же, по-прежнему, испытывали острый недостаток духовенства, так, например, в районе Веселиново (Березовского уезда) имелся только один священник на 50 деревень. На 30 июня того же года в Транснистрии служили уже 287 священников, 18 диаконов и 106 псаломщиков. Осенью 1942 г. из 461 клириков, окормлявших население территории между Днестром и Бугом, 265 были направлены из Румынии. К началу 1944 г. число священнослужителей в «Заднестровье» достигло 617 (из них почти 400 имели румынское или молдавское происхождение).³⁴ Правда, в одном из сообщений прессы осенью 1943 г. говорилось о назначении 1100 священников, но в ней речь шла о всех отвоеванных румынскими войсками землях, то есть, вероятно, о Транснистии, Северной Буковине и Бессарабии.³⁵

В Транснистрии было официально введено несколько церковных праздников: Новый Год, Рождество, Крещение, Пасха,

Троица, Вознесение и Преображение в качестве «национальных праздников румынского государства», однако в случае срочной работы (например, во время уборки урожая) работникам могли запретить посещать богослужения в воскресные и праздничные дни.³⁶

В Одессе Миссия имела довольно крупное издательство, которым руководил главный редактор А. Балясный, и собственную типографию. Здесь Миссия издавала газету «Православная жизнь» на русском и журнал «Транснистрия Хриштина» («Христианская Транснистрия») на румынском языке. Кроме того, с лета 1943 г. для широких слоев населения еженедельно выпускался специальный журнал «Христианский вестник» тиражом в 40 тыс. экземпляров, а в мужском монастыре Беренад по инициативе его настоятеля иеромонаха Варлаама (Кирицы) дважды в месяц издавалась газета «Воскресенье» с параллельным тестом на русском и румынском языках, также выходили молитвенники и церковные календари.³⁷

В самом конце своей деятельности Миссия начала издавать и «религиозную библиотеку», в октябре 1943 г. вышел ее первый выпуск «Происхождение мира и человека в изложении Библии и положительных наук», тиражом 10 тыс. экземпляров. Можно упомянуть и выходивший в Кишиневе на румынском языке ежемесячный миссионерский журнал «Миссионарул». Издание подобной литературы нередко финансировали государственные органы.

Большое внимание уделялось и другим сферам культурно-просветительной деятельности: постоянно устраивались духовные концерты, религиозно-просветительные доклады и лекции, при храмах открывались приходские библиотеки, священники в селах стали создавать «кружки культуры» и т.д. В Одессе, Тирасполе, Рыбнице, Балте и ряде других городов были открыты дома христианской культуры – своеобразные церковные клубы, где миссионерами проводились собрания верующих, лекции и вечера с пением румынского гимна. Не осталась без внимания и религиозная пропаганда среди рабочих: на предприятиях устраивались

³² Церковная жизнь в Одессе, с. 8.

³³ Церковное обозрение. 1943, № 9, с. 5.

³⁴ Церковная жизнь под румынской оккупацией. В: Церковная жизнь. 1942, № 9, с. 138; СР. Сентябрь 1942, с. 9; Поспеловский Д.В. Русская Православная Церковь в XX веке. М.: Республика, 1995, с. 218; Heyer F., Weise Ch., a.a.O., s. 227.

³⁵ Deutsche Allgemeine Zeitung. 7.09.1943, s. 2.

³⁶ Voeckh K., a.a.O., s. 78.

³⁷ Новое слово. 1944. 12 января, с. 3.

специальные лекции, сопровождаемые чтением стихов, пением, музыкой. Миссионеры использовали в своих целях даже радио, кино и театр.

Так, например, 1 марта 1942 г. в Одессе состоялась апологетическая лекция священника-профессора Феодора Рудиева, на которой присутствовало более 2 тыс. слушателей, а через несколько дней лекцию об исторических доказательствах жизни Христа прочитал измайльский священник-профессор Михаил Мадан. В начале 1942 г. в Одессе возникло особое Братство для борьбы с атеизмом и для православной апологетической работы. 22 февраля оно организовало большой духовный концерт, прошедший под управлением бывшего регента Спасо-Преображенского собора профессора Пигрова. В 1943 г. часто устраивались духовные (в том числе детские) концерты в религиозно-просветительном зале при Успенском соборе с участием артистов знаменитой Одесской оперы и композиторов Ильницкого и Фоменко.³⁸ Такого на оккупированных территориях СССР не было больше нигде.

Проводила Миссия и благотворительную работу: при многих приходских храмах возникли бесплатные столовые для бедных, детские сады, амбулатории. В детские приюты были назначены священники. Преследуя политические цели, Миссия вместе с Красным Крестом посылала к Пасхе пакеты с продовольствием на фронт румынским солдатам. Объектами внимания и деятельности миссионеров являлись также тюрьмы, трудовые, концентрационные лагеря и лагеря для военнопленных. Специальные священники обслуживали Тираспольскую центральную тюрьму для политзаключенных и подобную тюрьму в Рыбнице.

Активно шло возрождение монастырей, к лету 1942 г. их было восстановлено уже 9 – 7 мужских: Свято-Пантелеимоновский в центре Одессы в здании подворья Афонского Пантелеимоновского монастыря (7 насельников), Свято-Успенский под Одессой на Большом Фонтане (2 монаха), св. Антония Осиповца вблизи Дубоссар (6 насельников), Пресв. Троицы в г. Балта (6 братьев),

Флоринский вблизи Балты (2 монаха), Шаргородский свт. Николая (4 насельника) в 45 км от г. Могилев-Подольского, скит Липецкое в округе Рыбница (2 монаха) и два женских: св. Марии Магдалины (30 сестер) и Архангела Михаила (3 монахини) в Одессе. В общей сложности в них проживало более 60 насельников. В дальнейшем (к январю 1944 г.) число обителей достигло 12, в частности был возрожден скит св. Михаила в с. Кошница вблизи г. Дубоссары. Особенно большой миссионерской деятельностью занимались монахи обители Пресв. Троицы г. Балта и Свято-Пантелеимоновского монастыря, которым управлял игумен Варлаам (Хирита), а затем - игумен Василий (Солтици). Кроме того, насельники Успенского, Флоринского и Шаргородского монастырей вели приходскую работу.³⁹

Сложнее подсчитать число открытых в Транснистрии храмов. К середине 1942 г. из 1150 дореволюционных приходов было возрождено около 30 в Одессе и 400 в сельской местности. В дальнейшем общее их количество по советским архивным документам составило примерно 600. Там где восстановление или строительство церквей было невозможно, открывали молитвенные дома (к началу 1944 г. – 135 таких домов). По данным дирекции культуры при губернаторе Транснистрии во всех 13 округах к июню 1943 г. было создано 607 приходов, в том числе 173 в левобережной Молдавии: 75 - в Рыбницком округе, 50 – в Тираспольском и 48 – в Дубоссарском.⁴⁰ Именно эта цифра кажется автору близкой к истине.

В церковной печати конца 1943 г. можно встретить утверждение, что «на территории Транснистрии уже освящено более 2000 приходских храмов»,⁴¹ но это представляется явной ошибкой. Всего за два с половиной года восстановительной работы в условиях войны не мог быть значительно превышен дореволюционный уровень. Вероятно, в указанной публикации речь фактически шла обо всех восточных территориях, отошедших к Румынии. Из архивных документов известно, что в Бессарабии имелось 1100 церквей, в

³⁸ СА, д. 18/41, л. 20; СР. Октябрь 1943, с. 3, Декабрь 1943, с. 3; Церковная жизнь в Одессе, с. 8; Православная Русь. 1942, № 11 -12, с. 5 - 6.

³⁹ Новое слово. 1944. 12 января, с. 3; Воеckh К., а.а.О., s. 68 - 69; СА, д. 18/41, л. 21.

⁴⁰ Воеckh К., а.а.О., s. 66.

⁴¹ СР. Декабрь 1943, с. 3.

Северной Буковине - 268, и таким образом, на «Заднестровье» остается чуть больше 600 православных храмов.

В другой журнальной публикации конца 1943 г. говорилось об открытии снова свыше 900 церквей,⁴² но в ней речь шла обо всех отвоеванных румынскими войсками землях, то есть, вероятно, о Транснистии, Северной Буковине и Бессарабии. Кроме православных в Транснистии действовали 56 католических и 14 лютеранских церквей.⁴³

Церковное возрождение осложнялось политическими обстоятельствами, прежде всего, попытками с помощью Православной Церкви румынизировать Одессу и все «Заднестровье». Радостное чувство от возобновления приходской жизни во многих общинах ослаблялось тем обстоятельством, что богослужения совершали румынские священники. Кроме попыток ввести богослужение на румынском языке, религиозные радиопередачи также начали проводить на румынском. Это вызывало недовольство местного населения, желавшего оставить все церковные обряды, сбереженные в период жестоких преследований, в неприкосновенности. В 1942 г. славянское население протестовало, когда для возобновлявших свою деятельность монастырей и храмов привозили утварь из Румынии.

Особенно много возмущения вызывали первоначальные гонения на старый календарный стиль. Уже вскоре после своего назначения начальником Миссии архим. Юлий, не затруднив себя даже пропагандистским обеспечением этого решения, перевел богослужение в «Заднестровье» на новый стиль. В упоминавшемся сообщении полиции безопасности и СД от 1 октября 1941 г. подчеркивалось: «По словам священников в Ананьеве население решительно отвергает какое-либо изменение богослужения, при котором придается повышенный вес слову. Богослужение хотят обязательно точно такое, как оно было раньше, с построенным на чисто внешних деталях церемониалом».⁴⁴

Отношения между румынскими церковными и военными представителями в

Транснистии были довольно тесными. Высшие офицеры часто присутствовали и произносили речи на церковных праздниках, военные оркестры играли во время церковных церемоний (в том числе национальный гимн), румынские части благословлялись духовенством Миссии и т.п. В июне 1942 г. маршал Антонеску во время инспекционной поездки в Транснистию встречался с руководством Миссии, которое проинформировало его о состоянии церковных зданий и предстоящих восстановительных работах. Священнослужители также участвовали в политических мероприятиях, например митрополит Виссарион (Пую) – в декабре 1942 г. на акции памяти жертв «большевистской» диверсии, проходившей в парке им. Т.Г. Шевченко в центре Одессы. 14 марта 1943 г. в день торжества Православия был совершен чин Православия с преданием анафеме безбожников и гонителей Церкви. В это день служили митр. Виссарион (Пую), архиеп. Ефрем (Тигиняну) и еп. Поликарп.⁴⁵ Церкви также использовались государственными органами как средство контроля над населением.

Духовенство Миссии нередко освящало различные общественные здания. Так, например, архим. Юлий (Скрибан) 16 марта 1942 г. освятил в Одессе консервную фабрику, которая по его предложению была названа «Фабрикой имени маршала Антонеску» (ранее имени Ворошилова). Самому Антонеску лишь позднее сообщили об этом событии. Заместители начальника Миссии архимандриты Антим (Ника) и Антоний (Харгел) 15 марта 1942 г. освятили гостиницу «Пассаж». На следующий день - 16 марта архим. Антоний совершил вместе с другими священниками молебен при открытии Одесской консерватории и т.д.⁴⁶

Добиваясь поддержки населением оккупационной политики, руководители Миссии и румынская гражданская администрация проводили специальные курсы и совещания, к участию в которых привлекали руководителей сельской администрации, священников и учителей. В храмах миссионеры

⁴² Spuler B., a.a.O., Heft 3/4, s. 166.

⁴³ Voeckh K., a.a.O., s. 66.

⁴⁴ BA, R 58/217, Bl. 468.

⁴⁵ Церковное обозрение. 1943, № 9, с. 5; Одесская газета. 1942. 12 января, с. 3, 12 декабря, с. 3, 15 декабря, с. 3; Voeckh K., a.a.O., s. 69 - 70.

⁴⁶ Одесская газета. 1942. 19 марта, с. 4.

продавали и раздавали портреты Гитлера, Муссолини и Антонеску. Как праздники отмечались годовщины нападения на СССР, даты захвата крупнейших городов, дни рождения Гитлера. В честь погибших на войне румынских солдат проводились торжественные заупокойные панихиды. Духовенству было предложено по воскресеньям устраивать «религиозно-нравственные чтения» с прославлением «освободителей». В Одессе и Тирасполе во всех церквах служили торжественные молебствия по случаю дня рождения и дня ангела губернатора Алексяну. Некоторые румынские священнослужители были вынуждены сотрудничать с сигуранцей, по их доносам полицией проводились аресты партизан, подпольщиков и патриотически настроенных прихожан. В Одессе местные власовцы во главе с Пустовойтовым получили флаг от руководства Миссии.⁴⁷

В своей написанной вскоре после окончания войны рукописи епископ Сергей (Ларин) приводит многочисленные свидетельства одесских священников о неблагочестивом поведении румынских миссионеров. Многие из них занимались спекуляцией, скупали всевозможные ценности, в том числе золотые вещи и драгоценные камни; нередкими были случаи бессовестного вымогательства денег у верующих за совершение треб. Миссионеры курили на улице, открыто посещали рестораны, кафе и театры.⁴⁸ В конце апреля 1943 г., при депортации 3000 украинцев из Рыбницкого уезда, румынский священник Калофетяну, служивший в церквах сел Вада-Турково и Белочи, собрал у жителей, подлежащих «переселению», ковры, одеяла, полотенца, подушки и другие вещи, а также 700 оккупационных марок, пообещав взамен ходатайствовать об отмене приказа об «эвакуации», однако депортация состоялась. В сообщении сигуранцы отмечалось, что «такое поведение Калофетяну произвело удручающее впечатление на местных жителей».⁴⁹

Даже Министерство по делам религии нередко оказывалось недовольно

⁴⁷ См.: Епископ Сергей (Ларин). Православие и гитлеризм. Одесса, 1947. Рукопись.

⁴⁸ Там же.

⁴⁹ Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. Т. 2. Кишинев, 1976, с. 150.

приезжавшими из Румынии за Днестр священниками. По его документам моральные качества многих миссионеров были сомнительны, и они меньше занимались церковной службой, чем своим обогащением, особенно активно такие миссионеры торговали фруктами и бензином. Кроме того часто священники приезжали в Транснистрию без официального разрешения Миссии или с большим опозданием. Чтобы устранить подобные недостатки и усилить контроль начальник дирекции культуры Т. Херсени в письме губернатору Г. Алексяну от 5 ноября 1942 г. предложил увеличить число инспекционных поездок инспекторов Миссии и разделить территорию Транснистрии на два викариатства: Одесское на юге и Балтское на севере, что в дальнейшем и было сделано.⁵⁰

В значительной степени под давлением Германии румынские власти осуществляли в Транснистрии массовые репрессии в отношении евреев (согласно переписи 1939 г. их проживало в Одесской области 233 тыс.). Уже в октябре 1941 г. началась депортация евреев «Заднепровья», Бессарабии и Буковины в рабочие и концентрационные лагеря, а в феврале 1942 г. Одесса была объявлена свободным от евреев городом. Некоторые христианские священники пытались облегчить участь евреев или даже спасти им жизнь путем их крещения. В целом на территории между Днестром и Бугом попытки перехода в христианство, а также фиктивные браки с христианами были довольно типичны. Так в донесении инспектора жандармерии Транснистрии в Бухарест сообщалось, что в январе 1942 г. многих еврейских детей брали к себе верующие, а русские священники проводили обряд крещения. Большинство священнослужителей Одесской области сочувствовало жертвам, и не одобряло антиеврейских действий оккупантов. Правда, руководство Православной Миссии через некоторое время запретило своему духовенству крестить евреев, но представители других христианских конфессий продолжали это делать. В 1942 г. инспектор Миссии о. Феодор Рудиев жаловался Т. Херсени на подобные действия католических священников.⁵¹

⁵⁰ Bockh K., a.a.O., s. 70.

⁵¹ Ebd., s 81.

Режим И. Антонеску пытался обосновать уничтожение евреев перед румынской общественностью. Так в июне 1942 г., к первой годовщине войны против СССР, пропагандистская служба румынских оккупационных властей выпустила книгу «Вызволненная Бессарабия», главный тезис которой гласил: «устранение» евреев было «справедливым возмездием» за их постоянную антирумынскую деятельность, особенно в Бессарабии и Северной Буковине в 1920-е – 1930-е гг., а также после присоединения этих территорий к СССР в 1940 г. К сожалению, некоторые измышления этой книги повторяются и в современных румынских изданиях: «Банды иудео-коммунистических террористов начали проникать в церкви, сжигать иконы, пачкать стены и осквернять утварь. Одежания священников были изъяты и использованы в качестве театральных костюмов» и т.п. Давно опровергнута исследователями, как фальшивка, и версия о евреях, которые, якобы, в 1940 г. отрезали язык священнику в Ниспоренах, а потом заперли его в церкви и сожгли. Сами румынские историки позднее писали: «Это неправда и фальсификация тех времен для нагнетания обстановки».⁵²

Официальная позиция Бухареста в отношении перехода в христианство евреев Транснистрии была сформулирована в указе Антонеску в августе 1942 г. В нем объявлялось, что в отношении конвертированных не будут применяться репрессии, но если перешедшие в протестанты или униаты евреи должны были переселяться за Буг (где существовала опасность для их жизни со стороны немецких войск), то еврей-католики могли пока оставаться в Транснистрии. Вероятно, на такое решение повлияло желание румынского правительства сохранить хорошие отношения с Ватиканом.⁵³

Следует отметить, что в Буковине в крещении евреев активно участвовали как католические, так и православные священники. Здесь оккупанты взяли на учет даже тех евреев, которые перешли в христианство еще при

советской власти. Тем ни менее, руководство католического прихода Буковины пыталось облегчить участь крестившихся и обращалось к властям с просьбой «об улучшении обращения с жителями еврейского происхождения, принявшими католическое вероисповедание», а православный священник прихода Зеленау Мардарь был даже арестован 27 января 1942 г. «за подделку и выдачу документов о крещении еврейского населения». В Молдавии в первые месяцы оккупации крещение и даже нахождение в браке с христианами могли отсрочить депортацию. Здесь некоторые православные священнослужители по своей инициативе, несмотря на угрозы и запреты властей, также предприняли значительные усилия, чтобы помочь евреям спастись, но, как правило, безуспешно. В 35 гетто и концлагерей на территории Молдавии были заключены почти 100 тыс. евреев, свыше 90 % которых погибли. Всего же на оккупированных румынскими войсками Бессарабии, Буковине и «Заднестровье» были уничтожены около 200 тыс. евреев.⁵⁴

Между румынским военным командованием, Православной Миссией с одной стороны и германскими органами власти в Одессе с другой существовали значительные противоречия, так как Миссия активно выполняла политические планы своего Министерства по делам религий. Такая имевшая сильный политический подтекст миссионерская деятельность Румынской Церкви (в том числе военного духовенства) вызывала беспокойство германских ведомств. Начальник религиозной группы Рейхсминистерства занятых восточных территорий Карл Розенфельдер в докладе «Церковное положение на Украине» от 1 декабря 1941 г. отмечал: «Православное духовенство румынских войск развивает на Украине активную деятельность. За этим кроется намерение как минимум в Транснистрии подчинить украинцев в церковно-правовом отношении Румынскому Патриарху и таким образом лишить их

⁵² Шорников П. Отрицание Холокоста в Молдове Историческая память: Противостояние отрицанию Холокоста: Материалы 5-й международной конференции «Уроки Холокоста и современная Россия». М., 2010, с. 33, 37, 41.

⁵³ Voeckh K., a.a.O., s. 81.

⁵⁴ История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней. Кишинев, 1997. С. 221; См.: Альтман И.А. Холокост и еврейское сопротивление на оккупированной территории СССР: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. А.Г. Асмолова. М., 2002.

украинского влияния со стороны Украинской Церкви».⁵⁵

Румынская Церковь стремилась распространить свое влияние не только на Транснистрию, но и на другие украинские территории. Так, в конце 1942 г. Патриарх Никодим послал специального делегата – протоиерея Димитрия Попеску с целью ознакомиться с положением Православной Церкви на Украине, который, в частности, четыре дня вел переговоры с местным духовенством в Днепропетровске.⁵⁶

Особенно оживленными были контакты Румынского Патриархата с обновленцами, которых другие Церкви отвергали. Очень ярко подобные контакты и миссионерская деятельность румын проявились в Крыму, частично занятом румынскими войсками. По сообщениям СД от 12 декабря 1941 и 2 января 1942 гг. их военное духовенство крестило в районе Симферополя (Карасубазаре) 200 тыс. человек, причем румынские солдаты были крестными отцами.⁵⁷ Вероятно, это рекордная цифра сильно завышена, хотя она могла включать и крещеных советских военнопленных. Всего в области было открыто 125 православных храмов. Немецкие власти первоначально организовали для духовно-административного руководства церковный подотдел во главе с А.Д. Семеновым.⁵⁸

Широкая миссионерская деятельность православного румынского духовенства, которая порой приводила и к конфликтам с местным населением (в Симферополе и Феодосии даже произошли столкновения из-за проведения церковных праздников по григорианскому календарю) вызывала сильную тревогу германских органов власти. В письме ведомства шефа полиции безопасности и СД в немецкий МИД от 4 января 1943 г. говорилось о сообщении командующего войсками в Крыму о том, что религиозное окормление православного населения будет проводиться только местными русскими священниками, а в обязанности румынского военного духовенства должно входить лишь обслуживание своих

войск. Это совпадало с направляющей линией, согласно которой въезд православных священников с целью окормления гражданского населения на занятые восточные территории категорически запрещался. Поэтому не был разрешен и запрашиваемый въезд в Крым священников Армяно-Католической Церкви из Румынии.⁵⁹

В 1942 г. в Крыму появились архиереи Украинских автономной и автокефальной Церквей, после чего церковный подотдел прекратил свое существование. Приехавший в Крым из Николаева автономный епископ Серафим (Кушнерюк) был резко негативно встречен автокефальными и румынскими священнослужителями, началась борьба, подобная существовавшей в это время на Украине. Вскоре бывший обновленческий, а теперь автокефальный епископ Мелитопольский Викентий (Никопорчук) по указанию румынского командования подчинился Патриарху Румынской Церкви. В докладе генерального комиссара Крыма от 28 декабря 1942 г. говорилось, что о стремлении к объединению представителей двух направлений ничего неизвестно: «Напротив, вследствие подчинения автокефалистов Бухарестскому Патриарху противостояние усилилось». Сам генеральный комиссар отнесся к этому шагу еп. Викентия негативно и договорился с командиром полиции безопасности в Симферополе, что епископу будут препятствовать в исполнении его службы.⁶⁰

Реакция вышестоящих германских ведомств также была резко отрицательной. Рейхсминистерство занятых восточных территорий 7 апреля 1943 г. написало в немецкий МИД, что еп. Викентий и его священники получают постоянную поддержку румынских комендатур, а для германской администрации его невозможно признать из-за политического прошлого и сомнительной личной репутации. В связи с этим Восточное министерство просило оказать воздействие на румынское правительство. Встревоженный МИД 21 апреля направило запрос в Главное управление имперской безопасности, отметив: «Необходимо предпринять все, чтобы воспрепятствовать этим устремлениям к объединению» и подчинению

⁵⁵ ВА, NS 43/22, Вл. 203.

⁵⁶ Жизнь Церкви. Ладомирова. Вып. 2. 1943, с. 39.

⁵⁷ Архив Свято-Троицкой Духовной семинарии РПЦЗ в Джорданвилле, ф. В.И. Алексеева, папка 3.

⁵⁸ ВА, R58/219, Вл. 291; Религиозные организации в СССР в годы Великой Отечественной войны (1943-1945 гг.) / Публ. М.И. Одинцова. М., 1995, с. 55.

⁵⁹ АА, Inland I-D, 4779.

⁶⁰ Ebd.

священнослужителей Крыма Румынскому Патриарху.⁶¹

Шеф полиции безопасности и СД 23 июня выразил свое полное согласие с такой позицией и предложил побудить службу Восточного министерства при командующем войсками в Крыму указать румынским частям, что с их стороны необходимо проявлять сдержанность в церковных делах гражданского населения. 2 июля 1943 г. референт МИД Колреп сообщил это мнение Восточному министерству, указав, что непосредственное воздействие на румынское правительство в настоящий момент предпринимать не следует. При этом Колреп отметил, что его министерству кажется нежелательным продолжающееся назначение (со ссылкой на недостаток епископов) румынских священников в храмы на юге Украины и в Крыму, так как там уже имеется большое количество архиереев и существует нормальное церковное управление.⁶²

Вскоре еп. Викентий был арестован и расстрелян, но не за свои контакты с Румынским Патриархом. В докладе протоиерея А. Архангельского Патриаршему Местоблюстителю Русской Церкви митрополиту Алексию (Симанскому) от 13 июля 1944 г. сообщалось, что протоиерей кладбищенской церкви Симферополя Николай Швец зачитал прихожанам воззвание Патриаршего Местоблюстителя Сергия, распространять его среди верующих помогал диакон А. Бондаренко. «Их патриотический подвиг поддерживал старец Викентий, бывший обновленческий епископ ... Все они... были расстреляны немецким гестапо... о. Н. Швеца обвиняли еще в том, что он крестил евреев».⁶³

Другой же епископ – Владыка Серафим (Кушнерюк) и раньше занимавший антирумынскую позицию, стал открыто ориентироваться на немцев, порвал с автономной Украинской Церковью и объявил себя самостоятельным епископом. В ноябре 1943 г. он и члены его благочиннического совета эвакуировались в Германию.⁶⁴

Сходная ситуация румынской церковной экспансии была на Востоке Украины. В сообщении полиции безопасности и СД от 7 декабря 1942 г. говорилось: «Так как старая Православная Церковь (тихоновцы) в Ворошиловске принципиально отвергают объединение с так называемой обновленческой Церковью..., обновленческая Церковь обратилась к Патриарху румынских православных в Бухарест с просьбой приступить к посылке епископа и других священнослужителей для сельских округов. Установление связи с Бухарестским Патриархом произошло через представителей румынского координационного штаба, которые посещали богослужения обновленческой Церкви и передавали большие денежные пожертвования. Упомянутый Патриарх также посылал церковные подарки. Обновленческая Церковь Ворошиловска стремится оказаться в подчиненном отношении к Бухаресту».⁶⁵

Подобные контакты существовали даже в районах Дона, Кубани и Северного Кавказа, в связи с чем К. Розенфельдер писал в меморандуме от 31 января 1943 г.: «Снова и снова случается, что Православная Церковь в районе боевых действий ищет возможности присоединиться к Румынскому Патриархату. Так как уже по чисто политическим причинам подобного рода усилия неприемлемы, я считаю необходимым срочно предоставить возможность представителям Православной Церкви района боевых действий установить связь с церковным управлением в области гражданской администрации».⁶⁶

В конце 1943 – 1944 гг. целый ряд православных священнослужителей из России и Украины эвакуировались в Румынию. Так, например, в ноябре 1943 г. в эту страну был эвакуирован из Ростова-на-Дону архиепископ Николай (Амасийский), в дальнейшем он проживал в монастыре под Бухарестом, где и скончался в 1945 г.⁶⁷ В целом же германским ведомством удалось пресечь попытки Румынского Патриархата расширить сферу своего влияния на Восток.

Различия целей немецкой и румынской религиозной политики на оккупированных

⁶¹ Ebd.

⁶² Ebd.

⁶³ Религиозные организации в СССР в годы Великой Отечественной войны / Публ. М.И. Одинцова. М., 1995, с. 55.

⁶⁴ Там же., с. 55 - 56.

⁶⁵ ВА, R 6/302, Bl. 78.

⁶⁶ Ebd., R 6/178, Bl. 56.

⁶⁷ Церковная жизнь. 1943, № 12, с. 171; Raza. 21.11.1943, s. 4; Westfälische Landeszeitung. 7.12.1943, s. 3.

территориях СССР ясно прослеживаются в материалах газет, издававшихся в годы войны в Одессе. Так, еженедельная газета «Немцы в Транснистрии» демонстрировала отсутствие всякого интереса к распространению религиозной пропаганды. В ней много писалось об основах национал-социалистического учения, но ни слова не говорилось о Церкви или религии. Даже Рождество объявлялось немецким обычаем источника силы, Пасха также лишалась ее религиозного значения.

Напротив, в официальных ежедневных газетах румынской администрации «Молва» и «Одесская газета» существовала постоянная рубрика «Церковная жизнь», где регулярно печатались сообщения о бурном религиозном возрождении, как правило, вместе с перечислением ужасов большевистских гонений на Церковь⁶⁸ (впрочем, подобную информацию содержал и журнал Миссии «Транснистрия Хриштина», так, например, осенью 1941 г. в нем была опубликована обширная статья одесского священника Гавриила Хреновского о репрессиях духовенства этого города органами НКВД).⁶⁹ Кроме того, в русской одесской газете «Голос Днестра» периодически помещались написанные священниками статьи религиозно-нравственного содержания.

В конце 1942 г. начальник Православной Миссии даже просил немецкие власти о рассылке газета «Молва» дипломатической почтой в различные европейские города. Германский консул в Одессе в письме от 7 января 1943 г. рекомендовал своему МИДу удовлетворить эту просьбу, так как Церковь в Транснистрии активно поддерживает борьбу против большевизма, и «Молва» пишет в пронемецком духе, но его начальство не согласилось.⁷⁰

С конца 1942 г. в церковной политике Транснистрии начали происходить значительные изменения. Недружественного ко всему русскому архимандрита Юлия (Скрибана), снятого за прирекаемый образ жизни (по некоторым сведениям за коррупцию), 16 ноября сменил бывший Черновицкий митрополит Виссарион (Пуя), закончивший Киевскую Духовную Академию и

бегло говоривший по-русски. Получивший широкую известность благодаря написанному в сентябре 1939 г. открытому письму И. Сталину (в котором протестовал против уничтожения духовенства в СССР) Владыка был назначен правящим епископом Одесским и всея Транснистрии и одновременно начальником Миссии. В Одессу он прибыл 6 декабря 1942 г. Митрополит Виссарион был знаком с И. Антонеску и нередко использовал право личного обращения к премьер-министру при решении вопросов церковной жизни, что обеспечивало ему определенную независимость как от Патриарха Никодима, так и от губернатора Транснистрии Г. Алексяну.

В одном из первых своих писем Антонеску из Одессы от 5 января 1943 г. митрополит отмечал: «Завоевание любого народа начинают оружием, продолжают данной ему администрацией, но оно не может быть завершено иным образом, нежели его духовным завоеванием». Далее Владыка Виссарион писал, что нехватка священнослужителей, которых, по его мнению, требовалось не менее 2 тыс., препятствует дальнейшему развертыванию церковной сети. В целях повышения эффективности управления церковными учреждениями и контроля над клиром митрополит разделил «Заднестровье» на три епархии: Северную – с центром в Тульчине, Центральную – с центром в Балте и Южную – с центром в Одессе. Во главе Северной епархии был поставлен архимандрит Антим (Ника), во главе Центральной – епископ Василий (Стан), в Одессе главой епархии остался сам Владыка Виссарион. Ближайшими помощниками начальника Миссии являлись 14 благочинных.⁷¹

Поддерживая в целом политику национальной ассимиляции населения «Заднестровья», Владыка Виссарион вместе с тем считал политически нецелесообразным применять языковое насилие. 20 мая 1943 г. он писал Антонеску, что в Транснистрии имеется 607 приходов, в том числе 62 с молдавским и 98 – со смешанным населением, и таким образом проводить церковную службу на румынском языке следует в 160 приходах. Для остальных же 447 приходов – с украинским, русским и

⁶⁸ Bоеckh K., a.a.O., s. 78 - 79.

⁶⁹ BA, R 4902/7081, Bl. 5.

⁷⁰ AA, Inland I-D, 4777.

⁷¹ Шорников П.М. Православная Церковь «Заднестровья» в годы румынской оккупации. 1941-1944 годы. В: Покровские чтения: Сб. науч. докл. Кн.8 / Тираспольско-Дубоссарская епархия. Тирасполь, 2006.

болгаро-украинским населением, по мнению митрополита, необходимо было изыскать священников, знающих славянский язык.⁷²

Митрополит настаивал на тесных контактах с местным населением и совместной работе румынского и местного духовенства. В отличие от большинства других членов Миссии он положительно относился к службе на церковно-славянском языке и осуждал навязывание румынских церемоний и обрядов. Владыка Виссарион сам часто проповедовал по-русски, а из местного духовенства поощрял тех, кто принадлежал в советский период к канонической Церкви, принимая в состав клира обновленцев и самосвятков только после их перерукоположения.

Этими мерами Владыке удалось завоевать определенное доверие русских и украинских верующих. Именно митр. Виссарион стал той личностью, при которой возрождение церковной жизни в «Заднепровье» некоторое время (до осени 1943 г.) шло наиболее успешно. Молдаванин по национальности, он еще до революции окончил Киевскую Духовную Академию, испытывал симпатию к Русской Православной Церкви и часто сам проповедовал по-русски. В сентябре 1943 г. освобожденный из румынского концлагеря известный апологет старообрядец Ф.Е. Мельников получил приглашение занять пост миссионера в Транснистрии. Он немедленно переехал в Одессу и начал читать лекции, Миссия приступила к изданию его апологетических сочинений.⁷³

Преследования богослужений по старому стилю прекратились, этот вопрос был предоставлен для решения мирянам и священникам в каждом отдельном приходе; начали проводиться религиозные радиопередачи на русском языке и т.п. А 5 февраля 1943 г. митрополит отправил письма настоятелям двух русских обителей на Афоне (Пантелеимоновской и Свято-Ильинской), предлагая им снова взять в свое ведение подворья этих монастырей в Одессе и отправить туда монахов для их восстановления (этому помешали немецкие власти).⁷⁴

Однако доверие верующих к Владыке Виссариону не распространялось на румынских

миссионеров. Большинство из них не знало ни церковнославянского, ни русского или украинского языков, и прихожане плохо понимали их. Принадлежность к оккупационной администрации и социальное неравенство привели к изоляции миссионеров от местного духовенства и паствы, они чувствовали себя чужаками, и после Сталинградской битвы под разными предлогами настойчиво добивались досрочного возвращения в Румынию. За март-апрель 1943 г. число миссионеров в крае, несмотря на прибытие пополнений, сократилась на треть – до 182 человек.

Возможностей заменить румынских священников местными было немного. Молдаване, плохо понимая румынский язык, учиться в Дубоссарской семинарии не хотели, к осени 1943 г. там по-прежнему обучались всего 82 слушателя. В Одессе руководство Миссии не могло найти желающих получить духовное образование на украинском языке, и священников для работы в украинских приходах и школах обучали на русском языке. Поэтому Владыке Виссариону приходилось в основном рассчитывать на использование священнослужителей, присылаемых из-за Днестра. 20 мая он предложил Антонеску мобилизовать в Бессарабии 165, а во внутренней Молдавии – еще 65 знающих славянские языки священников, и направить их в Транснистрию. Это предложение не возымело действие, и 3 июня митрополиту пришлось снова обратиться к маршалу с просьбой «объявить мобилизацию священников в Молдове и Бессарабии», чтобы пополнить кадры клириков.⁷⁵

Под давлением правительства Румынская Патриархия все же приняла требуемые меры. С 10 августа по 15 сентября в «Заднепровье» прибыли и немедленно были назначены на приходы 57 румынских священников. К октябрю 1943 г. число местных священников возросло до 213, а румынских – до 328. Всего же, за период оккупации в Транснистрию было направлено из Румынии (включая Бессарабию) 436 представителей белого духовенства и 31 монашествующий.⁷⁶ Таким образом, ставка на

⁷² Там же.

⁷³ Православная Русь. 1944, № 5 - 6, с. 16.

⁷⁴ ВА, Р 901/69684, Вл. 1-14; СР. Декабрь 1942, с. 6.

⁷⁵ Шорников П.М. Православная Церковь «Заднепровья» в годы румынской оккупации. 1941-1944 годы. *Op. cit.*, p. 62 - 67.

⁷⁶ Православие в Молдавии, с. 203.

румынизацию клира оставалась неизменной. Чтобы вдохновить пастырей, Владыка Виссарион 15 октября 1943 г. представил к награде директора Дубоссарской семинарии священника Думитру Кристеску и преподавателя Иоанна Григориу, только по году проработавших в Транснистрии.⁷⁷

Но начальник Миссии был не в силах сдерживать распад румынской церковной структуры. По мере приближения фронта отток миссионеров в Румынию стал неодолимым. Митрополит чинил им различные препятствия, продолжал настаивать перед духовными и светскими властями на направлении в Транснистрию все новых групп румынских клириков. Однако и сам Владыка уже хотел покинуть «Заднепровье». В ноябре 1943 г., когда советская армия освободила Киев, он обратился к Антонеску с просьбой разрешить ему выехать на лечение за границу, но маршал не отреагировал на это прошение.

1 декабря Владыка Виссарион направил Антонеску новое письмо, в котором фактически подвел неутешительный итог своей деятельности в Транснистрии. Он признал, что Дубоссарская семинария прекратила существование, поскольку «немногие семинаристы, набранные из старых дьяконов и певчих, из страха большевистского вторжения в Транснистрию разбежались по домам». Румынские священники дюжинами подавали прошения о предоставлении «отпусков», мотивируя их болезнями родственников. В конце послания Владыка писал: «Считаю мой годовой мандат завершенным, дабы не продолжать его в условиях, меня компрометирующих, и дабы не остаться командующим без офицеров, без войск и без оружия, прошу о возвращении меня в мою келью в монастыре Нямец (скит Введения), где я мог бы позаботиться о здоровье и об утешении хотя бы моей души».⁷⁸

Однако снят со своего поста начальник Миссии был не в результате своих просьб, а из-за действий его недоброжелателей в гражданской администрации Транснистрии и в церковных структурах. Меры Владыки Виссариона по налаживанию добрых отношений с верующими, особенно использование им русского языка за

богослужением и в общении с клириками и прихожанами, прежде терпимые церковными и светскими властями как тактические уловки, осенью 1943 г. были истолкованы как нежелание считать первоочередной задачей Миссии румынизацию «Заднепровья». 14 декабря 1943 г., когда стало очевидным недовольство И. Антонеску итогами деятельности митрополита, он был отозван по подозрению в русофильстве и удален на покой в Бухарест.⁷⁹

Сам Владыка в конце 1946 г. писал Московскому Патриарху Алексию, что он покинул свой пост, «будучи недоволен временно-административной румынской властью, потому что они не давали мне материальных средств, которые я требовал, чтобы закончить строительство Успенского собора и произвести ремонт монастыря святого Пантелеймона в Одессе и чтобы оказать помощь многочисленным местным филантропическим учреждениям».⁸⁰ Американский исследователь А. Даллин связывает отставку митрополита с интригами губернатора Транснистрии Г. Алексяну (впоследствии казненного за военные преступления), для которого митр. Виссариан олицетворял «прорусское направление», и группы молодого националистически настроенного румынского духовенства во главе с архимандритом Антимом (Ника).⁸¹

Наследником Владыки Виссариона в качестве начальника Миссии и был назначен давний противник митрополита – активный сторонник румынизации архимандрит Антим. Он являлся уроженцем Бессарабии, но окончил университет в Яссах и преподавал на богословском факультете Бухарестского университета. Отзыв митр. Виссариона неблагоприятно отразился на дальнейшем развитии церковной жизни. Теперь передача церковно-славянских богослужений по румынскому радио стала проводиться гораздо реже, появились и другие ограничения для русскоязычного духовенства. После трехмесячной деятельности на посту начальника Миссии архим. Антим в феврале 1944 г. был хиротонисан в Бухаресте во

⁷⁷ Шорников П.М. *Op. cit.*

⁷⁸ Там же.

⁷⁹ Новое слово. 1944. 12 января. С. 3; Raza. 25.12.1943. S. 4; Dallin A. *Op. cit.*, p. 230 - 232.

⁸⁰ ГАРФ, ф. 6991, оп. 1, д. 133, л. 14 - 18.

⁸¹ Dallin A. *Op. cit.*, p. 230 - 232.

епископа Измаильского и Транснистрийского (выбран на эту кафедру 14 января 1944 г.).⁸²

Вследствие того, что руководство Транснистрии прочно находилось в руках Миссии, с самого начала удалось избежать церковных расколов, подобных существовавшим в рейхскомиссариате «Украина». Митр. Виссарион внутренне ориентировался на «тихоновское» направление в Русской Церкви и литургию на церковно-славянском, обновленцев, самосвятств и автокефалистов принимал в клир только после их перерукоположения.

Упомянутый Владыка автономной Украинской Церкви архиепископ Херсонский и Николаевский Антоний (Марценко) при посредничестве митрополита Виссариона сообщил Патриарху Никодиму о самосвятстве и нарушении церковных канонов украинскими автокефалистами. В ответном письме Румынский Патриарх выразил пожелание «прийти на помощь Православной Церкви и иерархам возможно скорее, сожалея о состоянии Церкви в епархиях Украины». Во время пребывания Владыки Антония в Одессе летом 1943 г. ему предложили перерукоположить несколько прибывших в область самосвятских священников, чем по утверждению архиепископа «была положена ликвидация самосвятщины в Транснистрии». Через Патриарха Никодима архиеп. Антоний проинформировал о самосвятах Первоиерарха Православной Церкви в Польском Генерал-губернаторстве митр. Дионисия (Валединского), но ответа не получил.⁸³

На рубеже 1943/1944 гг. в Транснистрии появились представители автокефальной Украинской Церкви. Шесть автокефальных священников из занятых советской армией областей приехали в Одессу, установили связь с Миссией и намеревались проводить в греческой церкви богослужения на украинском языке. Но Румынская Духовная Миссия не приняла их в свои ряды. Автокефальным священникам пришлось уехать дальше в Болгарию. Тогда же в Одессу прибыл с женой и детьми епископ автокефальной Украинской Церкви Михаил Хороший, однако Миссия не признала его даже священником и переслала прошение «Владыки»

на имя Патриарха Никодима на отзыв архиеп. Антонию (Марценко), который, естественно, отреагировал негативно.⁸⁴

Когда в начале июля 1944 г. русский профессор-богослов из Варшавы М.В. Зызыкин написал Первоиерарху РПЦЗ митр. Анастасию (Грибановскому) о том, что Румынская Патриархия якобы разрешила сослужение с неопликовцами (украинскими автокефалистами), Владыка в ответном письме от 15 августа опроверг эти сведения, и сообщил, что ему «неизвестно о перемене взгляда Румынской Православной Церкви на неопликовщину».⁸⁵ 29 июня 1944 г. митрополит Анастасий также написал председателю Священного Синода Болгарской Православной Церкви митрополиту Неофиту о том, что Румынская Церковь не признает законность украинской автокефальной иерархии.⁸⁶

В конце февраля 1944 г. положение на фронте стало критическим, и Духовная Миссия переехала в Тирасполь, а затем в Измаил. При этом за неделю до эвакуации Миссии ее начальник епископ Антим (Ника) приказал настоятелю кафедрального Свято-Ильинского собора иеромонаху Антиму (Табаку) срочно вывезти из соборной ризницы в г. Аккерман семь архиерейских облачений и другие церковные ценности, привезенные из Херсона архиеп. Антонием (Марценко). 31 июля 1944 г. приехавший через Румынию в Белград Владыка Антоний в докладе Первоиерарху РПЦЗ отметил недопустимость подобного поступка и попросил написать Румынскому Патриарху о необходимости возвратить вещи Архиерейскому Синоду РПЦЗ, а в будущем – Херсонской епархии. 17 августа митр. Анастасий действительно написал об этом деле Патриарху Никодиму, указав, что передачу вещей Архиерейскому Синоду можно осуществить при помощи немецкого военного командования или через представителя Русского охранного корпуса в Бухаресте. Однако вскоре Румыния объявила войну Германии, и просьба Владыки не была выполнена.⁸⁷

⁸² Heyer F., Weise Ch., a.a.O., s. 276; Поспеловский Д.В. Указ. соч., с. 217 - 218.

⁸³ СА, д. 42/44.

⁸⁴ Там же.

⁸⁵ Там же.

⁸⁶ Централен държавен архив София (ЦДА), ф. 791к, оп. 2, е. х. 22, л. 22 - 23.

⁸⁷ СА, д. 42/44.

Когда с приближением фронта румынские клирики «Заднепровья» покидали приходы, их места занимали эвакуировавшиеся из Восточной Украины священники украинского и русского происхождения, пользовавшиеся несравненно большим доверием и любовью народа. Часто происходило, что приходы по-настоящему «расцветали», только с новым славянским пастырем в короткий промежуток времени, оставшийся до прихода советских войск. Управление церковной жизнью «Заднепровья» в это время, - после эвакуации Миссии (в начале марта) взял на себя настоятель Одесского Свято-Пантелеимоновского монастыря, выходец из Бессарабии игумен Василий (Солтици).⁸⁸ Но он оставался на этом посту недолго, 28 марта советская армия освободила Николаев, а 10 апреля 1944 г. – Одессу.

Следует отметить, что, несмотря на благоприятные внешние условия, развитие церковной жизни на Юго-Западе Украины в годы войны испытывало серьезные затруднения. Активно проводившаяся Миссией румынизация не могла вызвать резонанса в украинском и русском населении «Заднепровья». Без этого негативного фактора успехи церковного возрождения были бы еще больше, хотя в целом ситуация в Транснистрии оказалась значительно благоприятнее, чем в немецком рейхскомиссариате «Украина».

Библиография:

1. Boeckh K. Rumänisierung und Repression. Zur Kirchenpolitik im Raum Odessa/Transnistrien 1941-1944. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 45 (1997), Heft 1, s. 65 - 66.
2. Bundesarchiv Berlin (BA), R 58/217, Bl. 467-468.
3. *Deutsche Allgemeine Zeitung*. 7.09.1943.
4. Heyer F., Weise Ch. *Kirchengeschichte der Ukraine*, Göttingen, 1997. Handschrift, s. 275; Dallin A. *Odessa 1941-1944: A case study of soviet territory under foreign rule*. Santa Monica/California, 1957, p. 227 - 238.
5. Institut für Zeitgeschichte München (IfZ), Fb 101/23, Bl. 99.
6. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn (AA), R 105169, Pol. XII 5.
7. Raza. 31.10.1943. S. 4, 28.11.1943. Raza. 12.12.1943. S. 4.

8. Алексеев В.И., Ставру Ф.Г. Русская Православная Церковь на оккупированной немцами территории. В: *Русское Возрождение*. 1982, № 18, с. 107 - 108.

9. Архив Свято-Троицкой Духовной семинарии РПЦЗ в Джорданвилле, ф. В.И. Алексеева, папка 3.

10. ГАРФ, ф. 6991, оп. 1, д. 133, л. 14 - 18.

11. Епископ Сергей (Ларин). *Православие и гитлеризм*. Одесса, 1947. Рукопись.

12. *Жизнь Церкви*. Ладомирова. Вып. 2. 1943.

13. *История Республики Молдова с древнейших времен до наших дней*. Кишинев, 1997. С. 221; См.: Альтман И.А. *Холокост и еврейское сопротивление на оккупированной территории СССР: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. А.Г. Асмолова*. М., 2002.

14. Молва. Одесса. 1943. 13 апреля, с. 3.

15. *Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг.* Т. 2. Кишинев, 1976, с. 150.

16. *Новое слово*. 1944. 12 января.

17. *Одесская газета*. 1941. 13 декабря.

18. *Одесская газета*. 1941. 4 декабря.

19. *Одесская газета*. 1942. 19 марта.

20. Поспеловский Д.В. *Русская Православная Церковь в XX веке*. М.: Республика, 1995. 511 с.

21. *Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940-1991: Собрание документов в 4 т. / Отв. ред., сост. и авт. предисл. В. Пасат*. Т. 1. М.: РОССПЭН, 2009. 967 с.

22. *Православная Русь*. 1942, № 11 -12.

23. *Православная Русь*. 1942, № 17 – 18.

24. *Православная Русь*. 1942, № 9 - 10.

25. Преосвященный Феодор (Рафальский) архиепископ Сиднейский и Австралийско-Новозеландский, 1895-1955 и его эпоха. Сост. М. Протопопов. Мельбурн, 1999.

26. *Религиозные организации в СССР в годы Великой Отечественной войны (1943-1945 гг.) / Публ. М.И. Одинцова*. М., 1995.

27. Синодальный архив Русской Православной Церкви за границей в Нью-Йорке (СА), д. 18/41, л. 22.

28. Сообщения и распоряжения Высокопреосвященнейшего Серафима митрополита Берлинского и Германского и Среднеевропейского митрополичьего округа (СР). Сентябрь 1942, с. 9; СА, д. 18/41, л. 21 - 22.

29. СР. Февраль 1943. С. 3; *Церковный вестник*. 1943. 14 мая.

30. Централен държавен архив София (ЩА), ф. 791к, оп. 2, е. х. 22, л. 22 - 23.

⁸⁸ Heyer F., Weise Ch., a.a.O., s. 277 - 278.

31. Церковная жизнь в Одессе. В: Православная Русь. 1942, № 21-22.

32. Церковная жизнь под румынской оккупацией. В: Церковная жизнь. 1942, № 9.

33. Церковное обозрение. 1942, № 11 – 12.

34. Церковное обозрение. 1943, № 9.

35. Шорников П. Отрицание Холокоста в Молдове Историческая память: Противостояние отрицанию Холокоста: Материалы 5-й международной конференции «Уроки Холокоста и современная Россия». М., 2010, с. 33, 37, 41.

36. Шорников П.М. Православная Церковь «Заднепровья» в годы румынской оккупации. 1941-1944 годы. В: Радонеж. 2007. 20 ноября, № 8 (184).

37. Шорников П.М. Православная Церковь «Заднепровья» в годы румынской оккупации. 1941-1944 годы. Православная Церковь «Заднепровья» в годы румынской оккупации. 1941-1944 годы. В: Покровские чтения: Сб. науч. докл. Кн.8 / Тираспольско-Дубоссарская епархия. Тирасполь, 2006, с. 62 - 67.

38. Якунин В.Н. Немецкие оккупационные власти и Русская Православная Церковь в Прибалтике, Белоруссии и на Украине. [On-line]: www.pusoig.ru. (Дата посещения: 09.10.2012).

Copyright©ȘCAROVȘCHI Mihail, 2012.

О КОЛЛАБОРАЦИОНИЗМЕ ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ (УКРАИНСКИЙ АСПЕКТ)

Александр СЫЧ*

ABSTRACT: SOME SUGGESTIONS ON COLABORATIONALISM DURING THE PERIOD OF THE II WORLD WAR (THE UKRAINIAN ASPECT)

As it is known, the phenomenon of collaboration took place in most European countries occupied by Nazi Germany during the Second World War and has become a synonymous with treachery. The studies and assessments of this phenomenon in post-Soviet times clearly reveal two trends: on the one hand, the desire of more objective and unbiased study of this phenomenon, on the other hand, its quite radical „revaluation” up to excuse and even praise.

The book of Russian historian Mikhail Semiryag, in which, in contrast to the Soviet historiography, collaboration is positioned as a rather ambiguous phenomenon: „The forced cooperation in everyday life did not cause harm to the fundamental interests of the homeland, or even mitigated the hardships of occupation - is an example of the first tendency. But the collaboration could also be a conscious act on the part of individual citizens, government and community leaders and social groups that serve the interests of the enemy”. Thus, we can conclude that in fact the collaborators should be considered these who voluntarily and quite deliberately went to the cooperation with the Nazi occupiers.

A second trend in the past two decades has been widely disseminated on the initiative and efforts of certain political forces and is used to create and impose new ideological dogma population with its own values, myths, heroes pantheon, often with openly nationalistic overtones. Its heralds in Central and Eastern Europe, the Baltic states, Georgia and Ukraine openly extol and praise „their” collaborators, presenting them either as fighters who sought to block the path of „the spread of Bolshevism in Europe”, or as the patriots who fought for independence or recovery state of their countries.

Keywords: collaboration, ideological dogma World War II, the Nazis, nationalist connotation.

REZUMAT: UNELE SUGESTII PRIVIND COLABORAȚIONALISMUL ÎN PERIOADA CELUI DE-AL II-LEA RĂZBOI MONDIAL (ASPECTUL UCRAINEAN)

După cum este cunoscut, fenomenul de colaborare a avut loc în cele mai multe state din Europa ocupată de Germania nazistă în timpul celui de-al doilea război mondial și a devenit sinonim cu termenul „trădare”. În studiile și evaluările acestui fenomen în epoca post-sovietică se observă clar două tendințe: pe de o parte, dorința de a efectua o cercetare cât mai obiectivă și imparțială, și, pe de altă parte, dorința de a „reevalua” acest fenomen pentru a-l justifica și chiar glorifica.

Un exemplu al primei tendințe poate fi lucrarea istoricului rus Semireaga, în care, spre deosebire de istoriografia sovietică, colaboraționismul este poziționat ca un fenomen destul de ambiguu: „cooperarea forțată la un nivel casnic nu dăuna intereselor fundamentale ale patriei, și uneori chiar atenuează greutățile de ocupație. Dar colaboraționismul ar putea fi perceput și ca un act intenționat, efectuat de indivizi, stat și figuri publice, cât

* **SYCI Alexandr** - Doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar, Universitatea Națională „Iurie Fedikovici” din Cernăuți. (Cernăuți, Ucraina); **SYCH Alexander** - Doctor of Historical Sciences, Full Professor, Chernivtsi National University „Yuri Fedkovych”. (Chernivtsi, Ukraine); **СЫЧ Александр Иванович** - Доктор исторических наук, профессор, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича. (Черновцы, Украина).

și de diverse grupuri sociale care servesc interesele inamicului”. Astfel, putem concluziona că colaboraționiștii ar trebui să fie văzuți ca cineva, care benevol și în mod deliberat a mers la o cooperare cu ocupații nazisti.

A doua tendință, care s-a confirmat în ultimele două decenii – la inițiativa și eforturile anumitor forțe politice - este larg răspândită și este utilizată pentru a crea și a impune o nouă dogmă ideologică, cu propriile valori, mituri, Panteonul Eroilor, de multe ori cu conotații naționaliste ostentative. Promotorii acestei tendințe din țările Europei Centrale și Europei de Est, din Statele Baltice, din Georgia și Ucraina, în mod deschis preamăresc și laudă „colaboratori”, prezentându-i fie ca luptători, care a încercat „să blocheze răspândirea bolșevismul în Europa”, fie ca patrioți, care au luptat pentru independență sau restaurarea statalității în statele sale.

Cuvinte-cheie: colaboraționalism, dogmă ideologică, al II-lea război mondial, nazism, conotații naționaliste.

Ключевые слова: коллаборационизм, идеологическая догма, Вторая мировая война, нацизм, националистическая коннотация.

Как известно, явление коллаборационизма имело место в большинстве стран Европы, оккупированных нацистской Германией в период Второй мировой войны и стало синонимом предательства. В исследованиях и оценках данного феномена в постсоветское время отчётливо прослеживаются две тенденции: с одной стороны, стремление к более объективному и непредвзятому его изучению, а, с другой стороны, его довольно кардинальная «переоценка» вплоть до оправдания и даже восхваления.

Примером первой тенденции может быть книга российского историка М. Семиряги, в которой, в отличие от советской историографии, коллаборационизм позиционируется как достаточно неоднозначное явление: «Вынужденное сотрудничество на бытовом уровне не причиняло вреда коренным интересам родины, а иногда даже смягчало тяготы оккупации. Но коллаборационизм также мог быть осознанным актом со стороны отдельных граждан, государственных и общественных деятелей и социальных групп, которые служили интересам врага»¹. Таким образом, можно заключить, что собственно коллаборационистами следует считать тех, кто добровольно и совершенно сознательно пошёл на сотрудничество с фашистскими оккупантами.

Вторая тенденция в последние два десятилетия – по инициативе и стараниями

определённых политических сил – получила широкое распространение и используется для создания и навязывания населению новой идеологической догмы со своими ценностями, мифами, пантеоном героев, причем зачастую с откровенно националистической окраской. Её глашатаи в странах Центрально-Восточной Европы, Прибалтики, в Грузии и Украине открыто превозносят и восхваляют «своих» коллаборационистов, представляя их либо как борцов, которые стремились преградить путь «распространению большевизма в Европу», либо как патриотов, боровшихся за независимость или восстановление государственности своих стран. Так, в Латвии уже который год под патронатом президента действует специальная комиссия историков, которая собирает и обобщает различные «аргументы», чтобы оправдать и доказать невиновность латышских легионеров СС в военных преступлениях, всячески подчеркивая значимость их «доблестных действий» для патриотического воспитания молодого поколения. Более того, в процесс переписывания, а фактически откровенного искажения истории активно втягивают молодежь, предлагая школьникам писать сочинения, основным содержанием которых является героизация «подвигов» местных эсесовцев, восхваление их как «борцов за свободу латвийского народа». Однако при этом даже не упоминается, что еврейское население той же Латвии (как, впрочем, и Литвы) было почти полностью уничтожено руками именно местных националистов, в массе своей ставших коллаборационистами. В той же Латвии было

¹ Семиряга М. И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. М.: РОССПЭН, 2000, с. 6.

создано около 30 латышских полицейских батальонов, которые использовались немецко-фашистскими оккупантами для карательных акций, в том числе и за её пределами, например, в Белоруссии.

Подобные явления имеют место и на Украине, что, в общем-то, неудивительно, так как в последние годы официальная идеология строилась на едва завуалированной ненависти к «северному соседу», а значит и к русским, и возвеличивании «борцов с оккупационным режимом», к каковым автоматически причисляются не только бойцы Украинской Повстанческой Армии, Организации украинских националистов, но и эсэсовцы из сформированной здесь дивизии «Галичина» и каратели из батальонов «Роланд» и «Нахтигаль». Именами их командиров, в первую очередь Шухевича и Бандеры, называют улицы, им ставят памятники (одному Бандере в западных областях уже установлено 17 памятников!), мемориальные доски с их профилями украшают фасады многих домов, проводится фестиваль «Бандерафест» и т. п. Ветеранам указанных формирований в западных областях установлены специальные надбавки к пенсиям, для них построены санатории (например, под курортной здравницей Моршин).

Характерно, что гиперболизация масштабов вооружённой борьбы «за независимость Украины» и героизация сомнительных подвигов местных националистов наблюдаются на протяжении двух последних десятилетий при всех президентах и правительствах различной политической ориентации. Так, 28 апреля 2011 г. во Львове прошёл марш «автономных националистов» в честь 68-й годовщины создания 14-й гренадерской дивизии Ваффен СС «Галичина». По оценкам присутствующих на акции правоохранителей, марш собрал около 700 участников, в основном представителей молодёжи. Во главе марша шёл координатор акции, депутат Львовского городского совета от Всеукраинского Объединения «Свобода» Юрий Михальчишин, который, в частности, сказал: «Это - наши герои, которыми мы гордимся, которых мы будем защищать и чьё дело мы будем продолжать. ...В действительности мы не словом, а делом доказываем, что Львов – это Бандерштадт, это столица украинского национализма». Непосредственно во время

марша его участники выкрикивали лозунги «Галичина» - дивизия героев!», «Шухевич, Бандера - герои Украины!», «Одна раса, одна нация, одна Родина!», «Помни, чужестранец, здесь хозяин – украинец!», «Бандера придёт, порядок наведёт!» и т. п.

Особенно тревожит то обстоятельство, что фактическое оправдание явления коллаборационизма, прикрываемое рассуждениями о «патриотических побуждениях» его участников, проникло и на страницы учебников, активно внедряется в учебный процесс школ и вузов, пропагандируется в СМИ.

Такая трактовка коллаборационизма по сути антиисторична. Как известно, Вторая мировая война была гигантским противостоянием фашистско-милитаристских и антифашистско-демократических сил, то есть мир как бы раскололся на два лагеря, на два полюса, в поле притяжения которых попадали все остальные политические силы и страны. И при таких условиях какой-либо «третий путь» был весьма проблематичен, ибо сама логика мирового конфликта требовала занятия определённой – одной из двух – позиции: необходимо было становиться либо на ту, либо на другую сторону. Поэтому борьба под лозунгами противодействия «распространению большевизма», то есть против Советской Армии, служила лишь пропагандистским прикрытием, а *фактически* была борьбой и против государств и народов антигитлеровской коалиции – тех же США и Великобритании. Таким образом, участники Латышского или Эстонского легионов СС, Фронта литовских активистов (ЛИАФ), Российской Освободительной Армии генерала Власова, грузинского легиона «Тамара» и других подобных образований выступали на стороне нацистской Германии, и этот факт невозможно подвергнуть сомнению и тем более оправдать. Историческая вина участников этих и подобных им – по сути своей, коллаборационистских – формирований усиливается ещё больше ввиду того, что именно немецко-фашистские оккупанты лишили или стремились лишить их страны свободы и независимости, а также планировали вообще положить конец национальной истории всех завоёванных стран, прежде всего славянских. Победа Гитлера обрекала на исчезновение как субъектов мировой истории и культуры поляков, чехов,

словаков, украинцев, белорусов, русских, впрочем, как и литовцев, эстонцев и латышей (которых, кстати, немецкие бароны до середины XIX ст. даже не пускали в Ригу).

Если бы Советский Союз не разгромил фашистскую Германию, заплатив за это миллионами жизней, то история тех же прибалтийских народов просто закончилась бы, так как планами нацистского руководства не предусматривалось возможность их дальнейшего национально-государственного существования, а в пределах так называемой «Ингерманландии» им отводилась – в лучшем случае – роль свинопасов и горничных. То же самое можно сказать и о гитлеровских планах относительно будущего украинских земель, в которых не было места никаким формам собственно украинской государственности, о чём мечтали руководители ОУН. Кстати, в планах последних, вплоть до 1943 г., основной формой политического устройства «незалежной и самостийной» Украины должен был стать своего рода националистический тоталитаризм, а основным предназначением – борьба против СССР, против «москалей, ляхов и жидов». Поэтому один из оуновских руководителей Ярослав Стецько говорил об «украинской державе», возможной только в союзе с «Великой Германией», то есть фактически – о статусе военного протектората. Впрочем, как известно, многие из лидеров ОУН официально служили в абвере, СС и вермахте.

Несмотря на эти, давно известные факты и обстоятельства, во многих украинских учебниках истории и «научных» трудах местные коллаборационисты, участники ОУН или дивизии СС «Галичина», так сказать, безоговорочно причисляются к «настоящим патриотам» и представляются как «борцы за свободу и независимость Украины». Складывается впечатление, что авторы этих учебников и «научных» изысканий полагают, что в годы Второй мировой войны явления коллаборационизма в Украине вообще не было. Но возникает вопрос, кем же тогда были 168 тыс. полицаев, набранных из местного населения только в пределах «рейхскомиссариата Украина», который охватывал далеко не всю территорию оккупированной Украины? Понятно, что кто-то пошёл служить в полицию по принуждению, но всё же большинство – по доброй воле.

Немало этих «борцов» активно сотрудничали с немецко-фашистскими оккупантами и даже присягали им на верность. Вспомним хотя бы заявление Бандеры и Стецька, в котором говорилось следующее: «Украинский народ должен везде помогать немецкой армии разбивать Москву и большевизм» (кстати, о провозглашении государственной независимости Украины в этом заявлении ничего не упоминалось). Или слова того же Стецько из его письма Гитлеру: «...Мы посылаем вам, великому фюреру, от имени украинского народа и его правительства, которое создано в освобождённом Лемберге, сердечные приветствия и пожелания завершить борьбу полной победой... Мы преисполнены искренней благодарности и восхищения вашей героической армией...». Кстати, в известном «Акте провозглашения Украинского государства» от 30 июня 1941 г., в пункте 3-м декларируется безоговорочная поддержка гитлеровской Германии в деле «создания нового порядка» в Европе. Сколько горя принёс этот «новый порядок» народам Европы, хорошо известно. Митрополит Андрей Шептицкий, который провёл богослужение в честь победы «непобедимой германской армии» и её фюрера, также в своём письме Гитлеру от 23 сентября 1941 г. передал «свои сердечные поздравления по поводу овладения столицей Украины – златоглавым городом Киевом...».

Подобные заявления и практические действия логично вытекали из идеологии украинского интегрального национализма, который, по словам канадского историка украинского происхождения Ореста Субтельного, «совершенно очевидно содержал элементы фашизма и тоталитаризма». Поэтому сотрудничество руководства украинских националистических организаций с немецко-фашистским оккупационным режимом было сознательным выбором и имело под собой вполне определённую идеологическую основу. И оно продолжалось даже тогда, когда стало понятно (уже летом 1941 г.), что упования на получение – за оказанную и на словах, и на деле поддержку – от гитлеровского руководства разрешения на создание собственного государства являются напрасными. Приведём в этой связи слова руководителя Украинского Центрального Комитета, профессора Кубиёвича, который заявил по поводу разрешения Гимmlера на формирование

украинского подразделения войск СС – дивизии «Галичина»: «Самое высокое разрешение на создание стрелковой дивизии СС, которая будет состоять из галичан-украинцев, это для нас награда и одновременно особая честь. Мы осознаём, какое большое значение будет иметь это наивысшее постановление. Формирование галицко-украинской дивизии по образцу СС – это для нас не только награда, но и обязательство, чтобы активное сотрудничество с немецкими государственными органами продолжать вплоть до победного окончания войны». Правда, несмотря на все старания как его, так и других членов этого комитета, слово «украинская» в названии дивизии так и не появилось: в военный реестр вермахта это формирование вошло как 14-я гренадерская дивизия СС «Галичина», командный состав который был немецким, и ни про какую «Украинскую Национальную Армию» немцы и слышать не хотели. Кстати, на одном из агитационных плакатов, призывавших добровольцев записываться в дивизию, был помещён портрет Гитлера и характерная надпись «Галицкие СС-ы идут в бой!». Впрочем, воевать за независимость Украины «дивизионщикам» на украинской земле практически не пришлось. После пребывания в Южной Франции и сокрушительного разгрома дивизии Красной Армией под Бродами, её остатки перебросили в Словакию, где их доукомплектовали добровольцами из числа военнопленных и использовали для борьбы с местными партизанами и подавления Словацкого народного восстания², а потом направили в Югославию воевать против партизанского движения под предводительством Тито.

Конечно, у галичан были причины ожесточённо воевать против Советской Армии (вспомнить хотя бы об ужасных репрессиях НКВД в 1939 – 1941 гг., которые не подлежат оправданию, депортациях и др.), да и записывались они в дивизию сознательно и добровольно, надеясь с оружием в руках бороться за независимость и создать самостоятельное государство. Но спрашивается, чем же перед ними были виноваты словацкие или югославские партизаны, также боровшиеся

за свободу и независимость своей Родины, и, наверное, никак не мешавшие их «борьбе» за свободу Украины? Напрашивается довольно прозаическое объяснение: они преданно выполняли приказы руководства войск СС, поскольку в тексте так называемого «клятвенного обязательства», который они принимали, говорилось: «Я, украинский доброволец, этой присягой добровольно отдаю себя в распоряжение Немецкой Армии. Я присягаю Немецкому Вождю и Верховному главнокомандующему Немецкой Армии Адольфу Гитлеру в неизменной верности и послушании. Я торжественно обязуюсь все приказы и распоряжения моих начальников выполнять, а также все военные, государственные и служебные дела строго держать в секрете и этим самым верно и преданно служить Немецкой Армии и одновременно своей родине. Мне ясно, что я после своей присяги подлежу всем немецким военным дисциплинарным взысканиям. Конец моей службы, как украинского добровольца, определяет Немецкая Армия».

Конечно, Вторая мировая война – это сложное и трагическое время, когда люди оказывались в экстремальных обстоятельствах, но при этом каждый имел возможность сделать выбор: кто-то пошёл в ОУН либо в УПА или к советским партизанам; но солдаты дивизии присягнули на верность нацистскому рейху, а присяга – это разделение (вольное или невольное – другой вопрос) ответственности за все миллионы погибших от рук тех, кто носил нашивки «СС», – организации, признанной международным трибуналом в Нюрнберге преступной. Трибунал заклеил всех коллаборационистов и, между прочим, доказал очевидные факты сотрудничества политического руководства ОУН с немецкими спецслужбами как до, так и в период войны.

В наше время ветераны дивизии не стыдятся своего прошлого, ибо чувствуют себя в Западной Украине «национальными героями». Тогда они пошли добровольно служить в дивизию СС «Галичина», усматривая в этом возможность, так сказать, реализовать свои патриотические чувства, а именно: завоевать свободу Украине, освободив её от «московской оккупации». Проблема заключается только в том, что делали они это под чужими знамёнами, в чужих мундирах, под чужим командованием, а главное – в составе войск нацистского

² Šmigel' M. Okupanti z Haliče. Ukrajinská divízia SS proti SNP. In: História. Revue o dejínách spoločnosti. číslo 5. – september – október 2008, s. 23 – 26.

Третьего рейха, геополитические планы которого были направлены на порабощение, угнетение и даже физическое истребление целых народов и которые не предусматривали существования независимого государства Украина. К тому же, как уже указывалось выше, в 1939 – 1945 гг. война шла между двумя непримиримыми лагерями – фашистским и антифашистским, и водораздел этот был чётким и бескомпромиссным; таким образом, при таких обстоятельствах любая другая позиция (в данном случае – борьба за независимую Украину одновременно и против гитлеровской Германии, и против СССР) становилась практически невозможной, ибо всё равно приходилось становиться на ту или иную сторону. Поэтому следует признать, что, несмотря на *субъективные* побуждения галичан-«дивизионщиков» или других участников украинских националистических формирований, *объективно* они чаще действовали на стороне реакционных, империалистических, антидемократических сил, олицетворением которых тогда был фашизм. Видный украинский историк, академик НАНУ Пётр Толочко верно заметил, что западноукраинское националистическое движение нельзя признать не то что героическим, а даже просто полезным для страны³.

На основании опубликованных архивных документов и исследований последних лет⁴ можно с уверенностью утверждать, что немалая доля ответственности за чудовищные

преступления нацистов на оккупированных ими территориях ложится и на местных коллаборационистов.

Библиография:

1. Семиряга М. И. Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны. М.: РОССПЭН, 2000. 863 с.
2. Šmigel' M. Okupanti z Haliče. Ukrajinská divízia SS proti SNPю In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – číslo 5. – september – október 2008, s. 23 – 26.
3. Открещиваться от прошлого – недостойно нашего народа (интервью с П. Толочко). [On-line]: <http://www.news2000.com.ua/svobodaslova/otkreschivatsyaotproshlog.html...25>. (с. 3). (Дата посещения: 02.10.2012).
4. Трагедия Литвы, 1941 – 1944 годы: Сборник архивных документов о преступлениях литовских коллаборационистов в годы Второй мировой войны. М.: Европа, 2006.
5. Свидетельствуют палачи. Уничтожение евреев на оккупированной территории Беларуси в 1941 – 1944 гг.: Документы и материалы. Минск: НАРБ, 2009. 215 с.
6. Дин М. Пособники Холокоста: Преступления местной полиции Белоруссии и Украины, 1941 – 1944. СПб.: «Академический проект»; «ДНК», 2008. 268 с.
7. Дюков А. Р. Второстепенный враг: ОУН, УПА и решение «еврейского вопроса». М.: Фонд «Историческая память», 2009. 175 с.
8. Дюков А. Р. «Тактическая коллаборация». В: Свободная мысль. 2011, № 6, с. 127 – 136.

Copyright© SYCI Alexandr, 2012.

³ Открещиваться от прошлого – недостойно нашего народа (интервью с П. Толочко). [On-line]: <http://www.news2000.com.ua/svobodaslova/otkreschivatsyaotproshlog.html...25>. (с. 3). (Дата посещения: 02.10.2012).

⁴ Трагедия Литвы, 1941 – 1944 годы: Сборник архивных документов о преступлениях литовских коллаборационистов в годы Второй мировой войны. М.: Европа 2006; Свидетельствуют палачи. Уничтожение евреев на оккупированной территории Беларуси в 1941 – 1944 гг.: Документы и материалы. Минск: НАРБ, 2009. 215 с.; Дин М. Пособники Холокоста: Преступления местной полиции Белоруссии и Украины, 1941 – 1944. СПб.: «Академический проект»; «ДНК», 2008. 268 с.; Дюков А. Р. Второстепенный враг: ОУН, УПА и решение «еврейского вопроса». М.: Фонд «Историческая память», 2009. 175 с.; Дюков А. Р. «Тактическая коллаборация». В: Свободная мысль. 2011, № 6, с. 127 – 136.

RUBRICA REVISTEI

**CONSILIUL REDACȚIONAL AL REVISTEI
„REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE”**

**EDITORIAL BOARD OF THE
“MOLDAVIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW
AND INTERNATIONAL RELATIONS”**

**РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ
„МОЛДАВСКОГО ЖУРНАЛА МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ”**

BURIAN Alexandru. Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar (ret.), Președinte al Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova (Republica Moldova) – *Redactor-șef.*

BURIAN Alexander. Doctor Habilitat of Law, Full Professor, Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador (ret.), President of the Moldavian Association of International Law (The Republic of Moldova) – *Editor in chief.*

БУРИАН Александр Дмитриевич. Доктор юридических наук, профессор, Чрезвычайный и Полномочный посол (в отставке), Президент Молдавской Ассоциации международного права (Республика Молдова) – *Главный редактор.*

CHIRTOACĂ Natalia. Doctor în drept, conferențiar universitar, Secretar științific al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Republica Moldova) – *Secretar științific.*

CHIRTOACA Natalia. Doctor of Law, Associate Professor, Scientific secretary, The Institute of History, State and Law of The Academy of Science of Moldova (The Republic of Moldova) – *Scientific secretary.*

КИРТОАКЭ Наталия Михайловна. Кандидат юридических наук, доцент, Ученый секретарь Института истории, государства и права АН Молдовы (Республика Молдова) – *Ученый секретарь.*

CHINDÎBALIUC Oleana. Magistru în relații internaționale, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Secretar-coordonator al Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova (Republica Moldova) – *Redactor.*

KINDIBALYK Olyana. Master of international relations, Scientific Fellow, The Institute of History, State and Law of The Academy of Science of Moldova, Secretary-Coordinator of the Moldavian Association of International Law (The Republic of Moldova) – *Editor.*

КИНДЫБАЛЮК Оляна Игоревна. Магистр международных отношений, научный сотрудник Института истории, государства и права АН Молдовы, секретарь-координатор Молдавской ассоциации международного права (Республика Молдова) – *Редактор.*

ANGEL Jose Luis IRIARTE. Doctor în drept, profesor universitar, Vicerector al Universității Publice din Navarra (Spania) - *Membru al consiliului redacțional.*

ANGEL Jose Luis IRIARTE. Doctor of Law, Full Professor, Vicerector of The Navarra Public University (Spain) – *Member of editorial board.*

АНХЕЛ Хосе Луис ИРИАРТИ. Доктор права, профессор, проректор Наваррского публичного университета (Испания) - *Член редакционного совета.*

ARHILIUC Victoria. Doctor habilitat în drept, profesor cercetător, Universitatea din Parma (Italia) – *Membru al consiliului redacțional.*

ARHILIUC Victoria. Doctor Habilitat of Law, Full Professor, The University of Parma (Italy) – *Member of editorial board.*

АРХИЛЮК Виктория Нестеровна. Доктор юридических наук, профессор, Пармский университет (Италия) - *Член редакционного совета.*

ABASHIDZE Aslan. Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Șef catedră Drept Internațional, Universitatea Rusă de Prietenie a Popoarelor, Vice-Președinte al Comisiei ONU pentru drepturile economice, sociale și culturale (Federația Rusă) - *Membru al consiliului redacțional.*

ABASHIDZE Aslan. Doctor Habilitat of Law, Full Professor, Head of the Department of International Law, The Peoples' Friendship University of Russia, Deputy Chairman of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) (The Russian Federation) - *Member of editorial board.*

АБАШИДЗЕ Аслан Хусейнович. Доктор юридических наук, профессор, зав. кафедрой международного права РУДН, Заместитель председателя Комитета ООН по экономическим, социальным и культурным правам (Россия) - *Член редакционного совета.*

BALAN Oleg. Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Vicerector al Academiei de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova (Republica Moldova) – *Membru al consiliului redacțional.*

BALAN Oleg. Doctor Habilitat of Law, Full Professor, Vicerector of The Academy of Public Administration of the Office of The President of The Republic of Moldova (The Republic of Moldova) – *Member of editorial board.*

БАЛАН Олег Иванович. Доктор юридических наук, профессор, Проректор Академии публичного управления при Президенте Республики Молдова (Республика Молдова) – *Член редакционного совета.*

BENIUC Valentin. Doctor habilitat în științe politice, Rector al Institutului de Stat de Relații Internaționale din Moldova (Republica Moldova) – *Membru al consiliului redacțional.*

BENIUC Valentin. Doctor Habilitat of Political Science, Rector of The Moldavian State Institute of Foreign Relations (The Republic of Moldova) - *Member of editorial board.*

БЕНЮК Валентин Анастасьевич. Доктор политических наук, Ректор Молдавского государственного института международных отношений (Республика Молдова) – *Член редакционного совета.*

BOSHITSKY Iury. Doctor în drept, profesor universitar, Rector al Universității de Drept din Kiev a Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (Ucraina) – *Membru al consiliului redacțional.*

BOSHITSKY Iury. Doctor of Law, Full Professor, Rector of The Kiev University of Law of The National Academy of Science of Ucraina (Ukraine) - *Member of editorial board.*

БОШИЦКИЙ Юрий Ладиславович. Доктор права, профессор, Ректор Киевского университета права НАН Украины (Украина) – *Член редакционного совета.*

FUEREA Augustin. Doctor în drept, profesor universitar, Universitatea din București (România) – *Membru al consiliului redacțional.*

FUEREA Augustin. Doctor of Law, Full Professor, The University of Bucharest (Romania) – *Member of editorial board.*

ФУЕРЕА Августин. Доктор права, профессор, Бухарестский государственный университет (Румыния) – *Член редакционного совета.*

HEINRICH Hans-Georg. Doctor în drept, profesor universitar, Universitatea din Viena (Austria) – *Membru al consiliului redacțional.*

HEINRICH Hans-Georg. Doctor of Law, Full Professor, The University of Viena (Austria) – *Member of editorial board.*

ХЕЙНДРИЧ Ханс-Георг. Доктор права, профессор, Венский университет (Австрия) – *Член редакционного совета.*

KAPUSTIN Anatolii. Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea Rusă de Prietenie a Popoarelor, Președinte al Asociației de Drept Internațional din Federația Rusă (Federația Rusă) – *Membru al consiliului redacțional.*

KAPUSTIN Anatoly. Doctor Habilitat of Law, Full Professor, The Russian Frenship University, President of The Russian Association of International Law (The Russian Federation) - *Member of editorial board.*

КАПУСТИН Анатолий Яковлевич. Доктор юридических наук, профессор, Российский университет дружбы народов, Президент Российской ассоциации международного права (Российская Федерация) – *Член редакционного совета.*

MAZILU Dumitru. Doctor în drept, profesor universitar, Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar (ret.), Universitatea „Spiru Haret” din București (România) – *Membru al consiliului redacțional.*

MAZILU Dumitru. Doctor of Law, Full Professor, Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador (ret.), The „Spiru Haret” University of Bucharest (Romania) – *Member of editorial board.*

МАЗИЛУ Думитру. Доктор права, профессор, Чрезвычайный и Полномочный посол (в отставке), Университет им. Спиру Харета, Бухарест (Румыния) – *Член редакционного совета.*

NAZARIA Sergiu. Doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar, Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova (Republica Moldova) – *Membru al consiliului redacțional.*

NAZARIA Sergei. Doctor Habilitat of Political Science, Associate professor, The Moldavian State Institute of Foreign Relations (The Republic of Moldova) - *Member of editorial board.*

НАЗАРИЯ Сергей Михайлович. Доктор политических наук, доцент, Молдавский государственный институт международных отношений (Республика Молдова) – *Член редакционного совета.*

POPESCU Dumitra. Doctor în drept, profesor universitar, Universitatea „Titu Maiorescu” din București (România) - *Membru al consiliului redacțional.*

POPESCU Dumitra. Doctor of Law, Full Professor, The „Titu Maiorescu” University of Bucharest (Romania) – *Member of editorial board.*

ПОПЕСКУ Думитра. Доктор права, профессор, Бухарестский университет им. Титу Майореску (Румыния) – *Член редакционного совета.*

ROȘCA Alla. Doctor habilitat în științe politice; profesor universitar, Universitatea din Tulan, New Orleans, Louisiana (SUA) - *Membru al consiliului redacțional.*

ROSCA Alla. Doctor Habilitat of Political Science, Full Professor, The Tulane University of Louisiana, New Orleans, Louisiana (USA) – *Member of editorial board.*

РОШКА Алла. Доктор политических наук, профессор, Туланский университет, Луизиана, Нью Орлеан (США) – *Член редакционного совета.*

SEDLEȚCHI Iurie. Doctor în drept, profesor universitar, Rector al Universității de Studii Europene din Moldova (Republica Moldova) – *Membru al consiliului redacțional.*

SEDLETSCI Yuri. Doctor of Law, Full Professor, Rector of The European University of Moldova (The Republic of Moldova) – *Member of editorial board.*

СЕДЛЕЦКИЙ Юрий Николаевич. Кандидат юрид. наук, профессор, Ректор Европейского университета Молдовы (Республика Молдова) - *Член редакционного совета.*

TIMCENCO Leonid. Doctor habilitat în drept, profesor universitar, Universitatea Națională a Serviciului Fiscal de Stat al Ucrainei (Ucraina) – *Membru al consiliului redacțional.*

TIMCHENKO Leonid. Doctor Habilitat of Law, Full Professor, The National University of The State Tax Service of Ukraine (Ukraine) – *Member of editorial board.*

ТИМЧЕНКО Леонид Дмитриевич. Доктор юридических наук, профессор, Национальный университет Государственной налоговой службы Украины (Украина) – *Член редакционного совета.*

DATE DESPRE AUTORI DATES OF AUTHORS СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

ALISIEVICI Ecaterina. Doctor în drept, conferențiar universitar, Catedra Drept Internațional, Universitatea Rusă de Prietenie a Popoarelor (Moscova, Federația Rusă).

ALISIEVICH Ekaterina. Candidate of legal science, Associate Professor, The Department of International Law of PFUR, The Peoples' Friendship University of Russia (Moscow, The Russian Federation).

АЛИСИЕВИЧ Екатерина Сергеевна. Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права Российского университета дружбы народов (Москва, Российская Федерация).

BOTEZATU Adrian. Sociolog și politolog, doctorand la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași (Iași, România).

BOTEZATU Adrian. Sociologist and political scientist, PhD student at the University „Alexandru Ion Cuza” of Iassy (Iassy, Roumania).

БОТЕЗАТУ Адриан. Социолог и политолог, аспирант Ясского университета им. Александру Ион Куза (Яссы, Румыния).

BOCA SERGIU. Magistru în drept, doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți. (Bălți, Republica Moldova).

BOCA SERGIU. MA in Law, PhD, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova, university lecturer, Faculty of Law, „Alec Russo” State University from Balti. (Balti, The Republic of Moldova).

БОКА Сергей. Магистр права, аспирант, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы, преподаватель, Факультета права, Бельцкий государственный университет им. Алеку Руссо. (Бэлць, Республика Молдова).

BONTEA Oleg. Doctor în drept, conferențiar universitar, Șef Catedră Drept, Universitatea Agrară de Stat din Moldova (Chișinău, Republica Moldova).

BONTEA Oleg. Candidate of legal science, Associate Professor, Chief of the chair Law, State Agrarian University of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova).

БОНТЯ Олег. Кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедры права Государственного аграрного университета Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

BUDURINA-GOREACII Carolina. Magistru în Științe Politice, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative; lector, Catedra Limbi Străine Aplicate, Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău, Republica Moldova).

BUDURINA-GOREACII Carolina. Master of Political Science, PhD Student, State University of Moldova, Department of International Relations, Political and Administrative Sciences; Lecturer, Department of Foreign Languages, State University of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova).

БУДУРИНА-ГОРЯЧИЙ Каролина. Магистр политических наук, аспирант, Государственный университет Молдовы, факультет международных отношений, политических и административных наук; преподаватель, факультет иностранных языков, Государственный университет Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

BURIAN Alexandru. Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar (ret.), Doctor habilitat în drept, profesor universitar, consultant științific principal, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei; președinte al Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova. (Chișinău, Republica Moldova).

BURIAN Alexander. Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador (Ret.), Doctor Habilitat of law (International Law), full professor, Chief Scientific Adviser, Institute of History, State and Law, Academy of Sciences of Moldova, president of the Moldavian Association of International Law. (Kishinev, The Republic of Moldova).

БУРИАН Александр Дмитриевич. Чрезвычайный и Полномочный посол (в отставке), Доктор юридических наук, профессор, главный научный консультант Института истории, государства и права Академии наук Молдовы, президент Молдавской Ассоциации международного права. (Кишинев, Республика Молдова).

CIOBANU Ion. Doctor în drept, lector superior, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (Bălți, Republica Moldova).

CIOBANU Ion. Candidate of legal science, university lecturer at Baltys State University „Alec Russo” (Baltys, The Republic of Moldova).

ЧОБАНУ Ион. Кандидат юридических наук, старший преподаватель Бельцкого государственного университета им. Алеку Руссо (Бельцы, Республика Молдова).

СЕНОВСКАІА Irina. Doctor în drept, cercetător științific superior, post-doctorand, Universitatea Națională a Serviciului Vamal de Stat al Ucrainei (Kiev, Uvraina).

СНЕКHOVСКАЯ Irina. Candidate of legal sciences, post-doctoral student, Senior researcher, National University of the State Tax Service of Ukraine (Kiev, Ukraine).

ЧЕХОВСКАЯ Ирина Васильевна. Кандидат юридических наук, старший научный сотрудник, слушатель докторантуры, Национальный университет государственной налоговой службы Украины (Киев, Украина).

CUCERESCU Victoria. Doctorandă la Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova).

CUCERESCU Victoria. PhD student, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova).

КУЧЕРЕСКУ Виктория. Аспирант, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

CHINDÎBALIUC Oleana. Magistru în relații internaționale, doctorand, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Secretar-coordonator al Asociației de Drept Internațional din Republica Moldova (Chișinău, Republica Moldova).

KINDIBALYK Olyana. Master of international relations, PhD student, scientific fellow, Institute of History, State and Law, Academy of Sciences of Moldova, Secretary-Coordinator of the Moldavian Association of International Law (Kishinev, The Republic of Moldova).

КИНДЫБАЛЮК Оляна Игоревна. Магистр международных отношений, научный сотрудник, аспирант, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы, секретарь-координатор Молдавской ассоциации международного права (Кишинев, Республика Молдова).

CHIRTOACĂ Natalia. Doctor în drept, conferențiar universitar, Secretar științific al Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Republica Moldova).

CHIRTOACA Natalia. Candidate of legal sciences, Associate Professor, Scientific secretary, The Institute of History, State and Law of The Academy of Science of Moldova (The Republic of Moldova).

КИРТОАКЭ Наталия Михайловна. Кандидат юридических наук, доцент, Ученый секретарь Института истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова).

FRANGULEA Sandu. Competitor, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova)

FRANGULEA Sandu. PhD applicant, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova).

ФРАНГУЛЯ Санду. Соискатель, Институт истории, государства и права, Академия наук Молдовы (Кигинев, Республика Молдова).

MĂȚĂȘEL Alina. Doctorand, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova); Avocat (Iași, România).

MATASHEL Alina. PhD student at the Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova); Attorney (Iasi, Roumania).

МЭТЭШЕЛ Алина. Аспирант, Институт истории, государства и права Академии наук Молдовы (Кишинев, Республика Молдова); Адвокат (Яссы, Румыния).

PETRARU Roxana Alina. Doctorand, Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău, Republica Moldova); Lector universitar la Universitatea „Petru Andrei” din Iași (Iași, România).

PETRARU Roxana Alina. PhD student, The Moldova State University (Kishinev, The Republic of Moldova); Lecturer of „Petre Andrei” University of Iassy (Iassy, Roumania).

ПЕТРАРУ Роксана Алина. Аспирант, Молдавский государственный университет (Кишинев, Республика Молдова); преподаватель Ясского университета им. Петру Андрей (Яссы, Румыния).

SERBENCO Eduard. Doctor în drept, Universitatea de Stat din Moldova. (Chișinău, Republica Moldova).

SERBENCO Eduard. Candidate of legal sciences, The Moldova State University. (Kishinev, The Republic of Moldova).

СЕРБЕНКО Эдуард. Кандидат юридических наук, Молдавский государственный университет. (Кишинев, Республика Молдова).

SYCI Alexandr. Doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar, Universitatea Națională „Iurie Fedikovici” din Cernăuți. (Cernăuți, Ucraina).

SYCH Alexander. Doctor of Historical Sciences, Full Professor, Chernivtsi National University „Yuri Fedkovych”. (Chernivtsi, Ukraine).

СЫЧ Александр Иванович. Доктор исторических наук, профессор, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича. (Черновцы, Украина).

ȘEREMET Igor. Doctor în drept, Universitatea de Stat din Moldova. (Chișinău, Republica Moldova).

SEREMET Igory. Candidate of legal sciences, The Moldova State University. (Kishinev, The Republic of Moldova).

ШЕРЕМЕТ Игорь. Кандидат юридических наук, Молдавский государственный университет. (Кишинев, Республика Молдова).

ȘCAROVSCI Mihail. Doctor habilitat în științe istorice, cercetător științific coordonator la Arhiva Centrală de Stat din Sanct-Peterburg (Sanct-Peterburg, Federația Rusă).

SKAROVSKY Mikhail. Doctor of Historical Sciences, Senior researcher of the Central State Archives of Saint Petersburg (St. Petersburg, The Russian Federation).

ШКАРОВСКИЙ Михаил Витальевич. Доктор исторических наук, Ведущий научный сотрудник Центрального государственного архива Санкт-Петербурга (Санкт-Петербург, Российская Федерация).

ȚARĂLUNGĂ Victoria. Doctor în drept, cercetător științific, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei (Chișinău, Republica Moldova).

TARALUNGA Victoria. Doctor in law, scientific fellow, Institute of History, State and Law of the Academy of Sciences of Moldova (Kishinev, The Republic of Moldova).

ЦАРЭЛУНГЭ Виктория. Кандидат юридических наук, научный исследователь, Институт истории, государства и права, Академия наук Молдовы (Кигинев, Республика Молдова).

CERINȚELE

privind condițiile de prezentare a manuscriselor pentru publicare în „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”

Revista teoretico-științifică „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale” acceptă pentru publicare articole în limbile moldovenească (română), rusă, engleză, spaniolă, franceză, germană (la discreția autorului), care conțin rezultate inedite ale cercetărilor efectuate și care sunt ajustate la „Cerințele privind condițiile de prezentare a manuscriselor articolelor”.

Consiliul Redacțional acceptă manuscrisul articolului pentru publicare în corespundere cu profilurile ediției („drept” și „științe politice”), cu un volum nu mai mult de 20 de pagini, inclusiv figuri și tabele. Manuscrisul ar trebui să conțină doar materiale originale, efectuat la un înalt nivel științific, reflectând rezultatele cercetării efectuate de către autor, obținute cu cel mult un an înainte de publicare, și care conține un element clar privitor la inovația științifică a cercetării și propria contribuție a autorului. Sunt acceptate pentru publicare materialele care anterior nu au fost publicate în alte ediții și nu au fost destinate pentru publicarea simultană în diverse ediții. Articolele sunt expuse recenzării obligatorii. Pentru doctoranzi (competitori) este obligatorie recenzarea articolelor de către conducătorul științific. Pot fi publicate doar articolele care au primit recenzii pozitive. Pentru publicarea articolelor nu se plătește și nu se încasează taxe.

Cerințele menționate mai sus se aplică tuturor materialelor trimise pentru publicare în adresa revistei. Consiliul Redacțional are dreptul de a nu accepta publicarea materialelor în caz de: a) nerespectarea cerințelor privind condițiile de prezentare a manuscriselor articolelor; b) plagiat; c) conținutul articolului este neadecvat cu profilurile revistei.

În cazurile când nu sunt respectate cerințele redacția are dreptul să nu examineze manuscrisul. Consiliul Redacțional își rezervă dreptul de a reduce volumul articolului prezentat (dacă este necesar), expunându-l în versiunea redacției (introducând modificări redacționale, care nu schimbă sensul general al articolului prezentat de autor). Formulările și prezentarea materialelor în articolele publicate nu reprezintă întotdeauna poziția revistei și nu angajează în nici un fel redacția. Aceste materiale se publică în ordine de discuție, în scopul asigurării posibilității de a expune diverse opinii. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor, selecției și preciziei faptelor și informației citate revine în exclusivitate autorilor. În același număr al revistei poate fi publicat doar un singur articol al unui autor.

Numărul de autori al unui articol nu poate fi mai mare de două persoane. Autorul (ii) trimite redacției 2 exemplare originale a articolului (semnate de autor) în imprimare pe hârtie și trimite articolul în format electronic prin e-mail la adresa: alexandruburian@yahoo.com.

Volumul articolului nu trebuie să depășească 1,5 c.a. dactilografiate pe hârtie, format A4 (60 de mii de caractere, sau 16-20 de pagini de text), inclusiv figuri, tăblițe, referințe și scheme. Atunci când se plasează referințe bibliografice în limba engleză este necesar de indicat denumirea oficială a surselor (revistelor) în limba engleză.

Pentru a plasa un articol în Revistă este necesar de prezentat următoarele documente: cerere, informațiile despre autor (ia), articolul, fotografia autorului (autorilor) în format JPG, adnotare (abstract, rezumat) în trei limbi (română, rusă și engleză) într-un volum de 200 de cuvinte, cuvinte-cheie (5-7 cuvinte). Adnotarea nu trebuie să conțină referiri la literatura citată, tabele și figuri.

Informația despre autor (i) conține următoarele date: numele, prenumele, patronimicul autorului (autorilor), locul de muncă, funcția, titlul științific, gradul științific, adresa poștală, adresa electronică și numărul de telefon. Numele autorului (autorilor) ar trebui să fie listate sub titlul articolului, în dreapta.

Cerințele tehnice pentru perfectarea manuscrisul pentru publicare:

Titlul articolului nu trebuie să depășească trei linii. Titlul ar trebui să fi dat numai cu majuscule (Times New Roman 16) și centrat. Sursele literare utilizate în articol trebuie prezentate într-o singură listă la sfârșitul textului (bibliografie), în conformitate cu **Anexa 2**. Referirile la literatura de specialitate menționate în text sunt obligatorii, trebuie să fie plasate în partea de jos a fiecărei pagini a textului și necesită să fie perfectate în conformitate cu **Anexa 1**. Referirile la sursele externe sunt prezentate într-o limbă străină și

sunt urmate, în cazul traducerii în română și rusă, cu indicație privitor la traducere. Numerotarea referințelor la sursele literare este dată în ordinea menționată în text. Trimiteri la lucrări nepublicate nu sunt permise. Lista bibliografică (de la sfârșitul textului) este dată în ordine alfabetică în funcție de prima literă a prenumelui autorului (autorilor).

Acronimele și abrevierile trebuie să fie descifrate la prima mențiune în textul articolului. În textele în limba română, engleză, franceză, spaniolă și germană se utilizează ghilimele germane („ ”), în textele în limba rusă se utilizează ghilimele franceze (« »).

Parametrii paginii:

Documentul trebuie salvat în MS Word, formatul de pagină A 4, marginile paginii: sus și jos - 2 cm, dreapta - 1,5 cm, stânga - 3 cm, Font - Times New Roman; Dimensiune font - 12, spațiere - 1,5. Aliniere pe lățime, un spațiu la stânga - 1,5. Numerotarea paginilor este consecutivă, secvențială, în partea de jos a paginii, pe centru.

Redactarea textului:

Despărțirea manuală în silabe a cuvintelor (transferul din rând în rând) este inacceptabilă. Figurile și tabelele trebuie să fie numerotate, să aibă denumire, legendă și subiect. Titlurile lor și trebuie să fie prezentate în text după alineatul care conține un link de referință la ele.

Exemplarele autorului:

Fiecare autor al articolului obține doar un număr al revistei, indiferent de numărul de autori.

Colegiul Redacțional

Anexa I

Exemple de referințe bibliografice:

Referințele (citatele) de la sfârșitul fiecărei pagini trebuie să conțină semnele de punctuație și să urmeze aceleași reguli ca și plasarea lor în descrierea bibliografică.

Dacă textul nu este citat de o sursă originală, dar de un alt document, atunci se utilizează următoarele cuvinte la început de referință: citat de: (citând sursele împrumutate):

Exemplu:	Citat de: Dumitru Mazilu. Drept diplomatic. București: Editura Lumina Lex, 2003, p. 115. Citat de: Alexandru Burian. Drept diplomatic și consular. Chișinău: Editura ARC, 2003, p. 154.
----------	--

La amenajarea secvențială a referințelor (citatelor) primare și repetate se utilizează termenul "Ibid." sau ("Ibidem"):

Referință primară	Jeffrey Mankoff. Politicii externe Ruse: întoarcerea unei Mari Puteri în politică. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2009, p. 217.
Referință repetată	Ibid., p. 47 sau Ibidem., p. 47.

La amenajarea nesevențială a referințelor (citatelor) primare și repetate, când referințele urmează nu concomitent una după alta, se utilizează termenul *Op. cit.* (opus citato) și este prezentat folosind caractere cursive:

Referință primară	Jeffrey Mankoff. Politicii externe Ruse: întoarcerea unei Mari Puteri în politică. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2009, p. 217.
Referință repetată	Jeffrey Mankoff. <i>Op. cit.</i> , p. 65.

Exemple de „Listă bibliografică” (bibliografie):

Lista bibliografică este plasată după textul articolului cu titlatura „Bibliografie”. Toate link-urile din listă sunt numerotate secvențial și sunt aranjate în ordine alfabetică.

Descrierea unei cărți cu un singur autor:

Exemplu	Jeffrey Mankoff. Politicii externe Ruse: întoarcerea de mare putere politica. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2009. XII + 359 p.
---------	---

Descrierea unei cărți cu trei sau mai mulți autori:

Exemplu	David G. Victor... [et al.]. Gaze naturale și geopolitică: din 1970 pînă în 2040. New York: Cambridge University Press, 2006. xxv + 508 p.
---------	--

Descrierea unui articol publicat într-o revistă:

Este necesar de a indica numele autorului articolului, denumirea articolului, denumirea revistei, anul, numărul ediției sau volumul, numărul paginii de la începutul și sfârșitul articolului.

Exemplu	Serghei Lavrov. Rusia și lumea în secolul XXI. În: Rusia în afacerile globale. Iulie-septembrie 2008, Vol. 6, nr. 3, p. 8 - 18.
---------	---

Descrierea unei teze de doctorat:

Exemplu	Vladislav Boiko. Securitatea energetică în contextul globalizării. Teză de doctor în științe politice. Moscova, 2012. 250 p.
---------	--

Descrierea unui autoreferat a tezei de doctorat:

Exemplu	Yuri Jukov. Centrismul politic în Rusia. Autoreferatul tezei... candidat în științe politice. Sankt-Petersburg, 2012. 24 p.
---------	---

Descrierea publicațiilor științifice electronice:

Pentru surse de electronice, trebuie să specificați practic aceleași informații ca pentru reviste: autorul, titlul, numele site-ului (sau secțiune a site-ului) și URL-ul. Articolul ar trebui să conțină noțiunea [On-line]; informații la data de partajare pe rețeaua electronică (după fraza „Vizitat la:” indica data, luna și anul): (Vizitat la: 03.02.2012).

Exemplu	Burian Alexandru, Gurin Corina. Procesul decizional în politica externă și influența lui asupra negocierilor. În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. 2011, nr. 4, p. 39 - 55. [On-line]: http://www.rmdiri.md/pdf/RMDIRI20114.p.df/ . (Vizitat la: 07.09.2012).
---------	---

REQUIREMENTS to papers for publication in the „Moldavian Journal of International Law and International Relations”

„Moldavian Journal of International Law and International Relations” being a scientifico-theoretical journal admits for publication articles in Moldovan (Romanian), Russian, English, Spanish, French, German (optional author) languages, containing the results of original research, designed in accordance with the „Requirements for the articles”.

An Editorial Board of the „Moldavian Journal of International Law and International Relations”, accept manuscript for publication corresponding to the edition profiles, no more than 20 pages, including figures and tables. The manuscript should contain only original material, performed at a high academic level, reflecting the author's research results, completed no more than one year before publication, and containing a clear element of creation of a new knowledge. The materials which earlier were not published and have been not intended to the simultaneous publication in other editions for printing are accepted. Articles are exposed to obligatory reviewing. For post-graduate students (competitors) the review of the supervisor of studies is obligatory. We print only articles which have received only positive reviews. The fee for the publication is not paid.

The rules mentioned above apply to all the material sent to the journal for publication. The Editorial Board has the right not to accept materials to the publication in a case of: a) non-compliance of the paper with the requirements for its publication; b) plagiarism; c) inappropriate content of the presented paper to the journal profiles.

In cases when the requirements are not respected the editorial board has the right not to examine the manuscript. The editors reserve the right to reduce the volume of the article (if it is necessary), exposing it to editorial revision, make editorial (which do not change the general sense) changes in the author's original. Editors can publish materials without sharing author's opinion (in order of discussion). Authors are responsible for the selection and accuracy of the facts, quotes, and other information. Journal will only publish one article per author in each volume of the issue.

The number of authors should not be more than two people. Author (s) sent to the editor two copies of the article (signed by the author both in print and electronic form and send the article in electronic form by e-mail at: alexandrurburian@yahoo.com.

The paper shouldn't exceed 1,5 printer's sheet of the typewritten text of format A4 (60 thousand characters, or 16-20 pages of text), including tables, list of references and drawings (schemes). At drafting of bibliographic references in English it is necessary to specify official English-speaking names of journals.

In order to place an article in the journal you should present following documents: an application, information about the author (s), an article, one author (s) photograph in JPG form, annotation provided in three languages (Romanian, Russian and English) in a volume of 200 words, key words (5 - 7 words). Abstract should not contain references to the quoted literature, tables and figures.

Information about the author (s) contains: author's name, affiliation, post a scientific degree, an academic status, mailing address, e-mail address and telephone number Author's name should be listed under the article's title on the right.

Technical requirements to registration of the manuscript for the publication:

Title of the article should not exceed three lines. The title should be given only in capital letters (Times New Roman 16) and centred. Literary sources used in the paper should be submitted in one list at the end (bibliography). Bibliographical list is presented after the text item in accordance with the *Appendix 2*. Footnotes to the literature mentioned in the text are mandatory and must be prepared in the bottom of the page in accordance with the *Appendix 1*. References to the foreign sources are given in a foreign language and are followed in the case of translation into Romanian and Russian indication of the translation. The numbering of the sources is given in the order mentioned in the text. References to unpublished works are

not permitted. The bibliography is given in alphabetic order according to the first letter of authors surnames. Acronyms and abbreviations should be deciphered in a place of the first mention in the text. In text presented in Romanian, English, French, German or Spanish language, German inverted commas („pads”) should be used; in text presented in Russian language the French inverted commas («fur-trees») are used.

Page Setup:

The document must be saved in MS Word, A 4 page format, page margins: top and bottom - 2 cm, right - 1.5 cm, left - 3 cm Font - Times New Roman; font size - 12, line spacing - 1,5. Alignment on width, a space at the left - 1,5. Numbering of pages is through, in the bottom of the page, on the centre.

Text drafting:

Using of manual transfer (manual hyphenation) is unacceptable. Figures and tables should have a caption and subject headings and should be presented in the text after the paragraph containing a link to them.

Author's copies:

Each author obtains only one issue of the journal, regardless of the number of authors.

The Editorial Board

Appendix 1

Example of bibliographic footnotes:

Punctuation and prescribed punctuation in citations should follow the same rules as their placement in the bibliographic description.

If the text is not cited by the original source, but by another document, then following words are used: in the beginning of the reference: *Quoted by*, with a reference to the citing sources of borrowed text:

Example:	Quoted by: Ernst Gabriel Frankel. Oil and Security A World Beyond Petroleum. The Netherlands: Springer, 2007, p. 115.
----------	---

«Ibid.» or (Ibidem) are used in the sequential arrangement of primary and repeated references.

<i>Primary</i>	Jeffrey Mankoff. Russian foreign policy: the return of great power politics. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2009, p. 21.
<i>Repeated</i>	Ibid., p. 47.

Op. cit. (opus citato) is used in repeated footnotes containing item to the same document without following the primary reference and is presented using italics.

<i>Primary</i>	Jeffrey Mankoff. Russian foreign policy: the return of great power politics. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2009, p. 217.
<i>Repeated</i>	Jeffrey Mankoff. <i>Op. cit.</i> , p. 65.

Appendix 2

Examples of a bibliography:

Bibliographical list is placed after the text article and is supplied after the notion „Bibliography”. All links in the list are numbered sequentially and are arranged in alphabetical order.

Book with one author:

Example	Jeffrey Mankoff. Russian foreign policy: the return of great power politics. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2009. xii + 359 p.
---------	--

Book with three and more authors:

Example	David G. Victor ... [et al.]. Natural gas and geopolitics: from 1970 to 2040. Cambridge; New York: Cambridge University Press Cambridge University Press, 2006. xxv + 508 p.
---------	--

The paper from the journal:

Article from a journal should contain following description - author (s), article title, journal name, year, and page number of the beginning and of the end of the article.

Example	Sergei Lavrov. Russia and the World in the 21 st Century. In: Russia in global affairs. July-September 2008, Vol. 6, nr. 3, p. 8 – 18.
---------	--

Dissertation

Example	Vladislav Boiko. Energy security in the context of globalization. Political Science Dissertation. Moscow, 2012. 250 p.
---------	--

A dissertation synopsis:

Example	Yuri Jukov E.H. Political centrism in Russia. Dissertation synopsis ... candidate in political science. Saint Petersburg, 2012. 24 p.
---------	---

Description of the electronic scientific publications:

For electronic sources, you need to specify practically the same information as for journals: author, title, name of the site (or section of the website) and the URL. The item should contain the notion [On-line]; information on the date of the electronic network share (after „Visited on:” indicate the date, month and year): (Visited on: 03.02.2012) is used in referring to the e-resource e-mail address.

Example	Chietigi Bajpae. China’s Quest for Energy Security. In: Power and Interest News Report. February 25, 2005. [On-line]: http://www.pinr.com/ . (Visited on: 07.09.2011).
---------	---

ТРЕБОВАНИЯ

к оформлению статей для публикации в

«Молдавском журнале международного права и международных отношений»

Научно-теоретический журнал «Молдавский журнал Международного права и международных отношений» принимает к публикации статьи на молдавском (румынском), русском, английском, испанском, французском, немецком (по выбору автора) языках, содержащие результаты оригинальных исследований, оформленные в соответствии с «Требованиями к оформлению статей».

Редакция «Молдавского журнала международного права и международных отношений» принимает к публикации рукописи, соответствующие профилям издания, не более 20 страниц, включая рисунки и таблицы. Рукопись должна содержать только оригинальный материал, выполненный на высоком научном уровне, отражая результаты исследований автора, завершённых не более чем за год до публикации и содержать очевидный элемент создания нового знания. К печати принимаются материалы, ранее не издававшиеся и не предназначенные к одновременной публикации в других изданиях. Статьи подвергаются обязательному рецензированию. Для аспирантов (соискателей) обязательна рецензия научного руководителя. Печатаются только статьи, получившие положительные рецензии. Гонорар за публикации не выплачивается.

Настоящие правила распространяются на все материалы, направляемые в редакцию журнала для публикации. Редакция вправе не принять материал к публикации в случае: а) несоблюдения автором правил оформления рукописи; б) выявления элементов плагиата; в) несоответствия материала тематике журнала.

В случае несоблюдения настоящих требований редакционная коллегия вправе не рассматривать рукопись. Редакция оставляет за собой право при необходимости сокращать статьи, подвергая их редакционной правке, вносить редакционные (не меняющие общего смысла) изменения в авторский оригинал. Редакция может опубликовать материалы, не разделяя точку зрения автора (в порядке обсуждения). Авторы несут ответственность за подбор и достоверность приведенных фактов, цитат и прочих сведений. В одном номере журнала может быть опубликована только одна статья одного автора.

Число авторов статьи не должно быть более двух человек. Автор (ы) присылают в редакцию 2 экземпляра статьи (подписанные автором) в печатном виде и направляют статью в электронном виде по электронной почте по адресу: alexandrurburian@yahoo.com.

Объем статьи не должен превышать 1,5 п. л. машинописного текста формата А4 (60 тыс. знаков, или 16-20 страниц текста), включая таблицы, список литературы и рисунки (схемы). При оформлении библиографических ссылок на английском языке необходимо указывать официальные англоязычные названия журналов.

Для размещения статьи в журнале необходимо предоставить в редакцию заявку, информацию об авторе (ах), статью, фотографию автора (ов) в формате JPG, аннотацию, представленную на трех языках (румынском, русском, английском) объемом – 200 слов, ключевые слова (5-7 слов). Аннотация не должна содержать ссылок на цитируемую литературу, рисунки, таблицы.

Информация об авторе (ах) содержит: ФИО авторов, место работы, должность, ученую степень, ученое звание, почтовый адрес, электронный адрес и контактный телефон. ФИО автора должно быть указано под названием статьи справа.

Технические требования к оформлению рукописи для публикации:

Название статьи не должно превышать трех строк. Название должно даваться только заглавными буквами (Times New Roman 16) и располагаться по центру. Литературные источники, использованные в статье, должны быть представлены общим списком в ее конце (Библиография). Библиографический список приводится после текста статьи в соответствии с *Приложением 2*.

Сноски на упомянутую литературу в тексте обязательны и должны быть оформлены внизу страницы в соответствии с **Приложением 1**. Ссылки на иностранные источники даются на иностранном языке и сопровождаются в случае перевода на румынский и русский язык указанием на перевод. Нумерация источников идет в последовательности упоминания в тексте. Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Список литературы (библиография) дается в алфавитном порядке по фамилиям первых авторов. Сокращения и аббревиатуры должны расшифровываться по месту первого упоминания в тексте статьи. В тексте на румынском, английском, французском, испанском языке используется немецкие кавычки („лапки”), в тексте на русском языке используются французские кавычки («ёлочки»).

Параметры страницы:

Документ должен быть сохранён в формате MS Word. Формат страницы А 4; поля страницы: верхнее и нижнее – 2 см, правое - 1,5 см, левое - 3 см. Шрифт - Times New Roman; кегль - 12; межстрочный интервал - 1,5. Выравнивание по ширине, отступ слева - 1,5. Нумерация страниц – сквозная, внизу страницы, по центру.

Оформление текста:

Использование ручных переносов (manual hyphenation) неприемлемо. Рисунки и таблицы должны иметь нумерационный и тематический заголовки и должны быть представлены в тексте после абзацев, содержащих ссылку на них.

Авторские экземпляры:

Каждому автору полагается один авторский экземпляр номера журнала вне зависимости от количества авторов статьи.

Редакционный совет

Приложение 1

Пример оформления библиографических сносок:

В библиографических сносках расстановка знаков препинания и предписанной пунктуации должна подчиняться тем же правилам, что и расстановка их в библиографическом описании.

Если текст цитируется не по первоисточнику, а по другому документу, то в начале ссылки приводят слова: Цит. по: (цитируется по), Приводится по: , с указанием источника заимствования:

Пример оформления:	Цит. по: Крупянку М.И., Арешидзе Л.Г. США и Восточная Азия. Борьба за «новый порядок». М.: Международные отношения, 2010, с. 325.
--------------------	---

При последовательном расположении первичной и повторной ссылок используют слова «Там же» или «Ibid.» (ibidem) для документов на языках, применяющих латинскую графику:

<i>Первичная</i>	Гаджиев К.С. Геополитика. Учебник для бакалавров. М.: Издательство Юрайт, 2012, с. 27.
<i>Повторная</i>	Там же, с. 47. или Ibid., р. 47.

В повторных сносках, содержащих запись на один и тот же документ, не следующих за первичной ссылкой, приводят заголовок, а основное заглавие и следующие за ним повторяющиеся элементы заменяют словами «Указ. соч.» (указанное сочинение), «Цит. соч.» (цитируемое сочинение), «Op. cit.» (opus citato):

<i>Первичная</i>	Жинкина Ю.В. Стратегия безопасности России: проблемы формирования понятийного аппарата. М.: Российский научный фонд, 1995, с. 87.
<i>Повторная</i>	Жинкина Ю.В. Указ. соч., с. 67. или Жинкина Ю.В. <i>Op. cit.</i> , р. 65.

Приложение 2

Примеры оформления списка библиографии:

Библиографический список приводится после текста статьи и следует после слова «Библиография». Все ссылки в списке последовательно нумеруются и располагаются в алфавитном порядке.

Описание книги одного автора:

Пример оформления	Гаджиев К.С. Геополитика. Учебник для бакалавров. М.: Издательство Юрайт, 2012. 479 с.
-------------------	--

Описание книги четырех и более авторов:

Пример оформления	David G. Victor ... [et al.]. Natural gas and geopolitics: from 1970 to 2040. Cambridge; New York: Cambridge University Press Cambridge University Press, 2006. xxv + 508 p.
-------------------	--

Описание статьи из журнала:

Для статьи из журнала нужно указать автора (ов) статьи, название статьи, название журнала, год, номер выпуска и страницы начала и окончания статьи.

Пример оформления	Конобеев В.Н. Геостратегия США в Евразии. В: Проблемы управления. 2008, №1 (26), с. 87 – 97.
-------------------	--

Описание диссертаций

Пример оформления	Ганюхина Т.Г. Модификация свойств ПВХ в процессе синтеза: дис. ... канд. хим. наук: 02.00.06. Н. Новгород, 1999. 109 с.
-------------------	---

Описание авторефератов диссертаций:

Пример оформления	Жуков Е.Н. Политический центризм в России: автореф. дис. ... канд. филос. наук. М., 2000. 24 с.
-------------------	---

Описание электронных научных изданий:

Для электронных источников нужно указать практически те же данные, что и для журналов: автор, название статьи, название сайта (или раздела сайта) и адрес URL. В записи обязательно должен присутствовать текст [On-line]; при ссылке на электронный ресурс после электронного адреса в круглых скобках приводят сведения о дате обращения к электронному сетевому ресурсу (после слов «дата обращения» указывают число, месяц и год): (Дата посещения: 02.03.2012)

Пример оформления	Китай встает на «правильную сторону истории» в Персидском заливе. В: Мировая политика и ресурсы. [On-line]: http://www.wpr.ru/?p=2591 . (Дата посещения: 07.01.2012).
-------------------	---

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

„Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, a fost lansată în anul 2006 ca proiecție a unui forum ce promovează valorificarea diferitelor opinii, uneori diametral opuse, cu privire la starea actuală a dreptului internațional și a relațiilor internaționale. Într-o perioadă relativ scurtă, grație revistei, arta dezbaterilor axate pe diverse probleme științifico-practice, purtate pe paginile sale, a cunoscut o ascensiune substanțială. De asemenea, publicația a reușit să creeze și să dezvolte un profil propriu, să devină mai bogată și variată, abordând o arie tematică științifico-analitică complexă.

Aceste calificative reflectă un grad înalt de profesionalism și erudiție, diferite abordări inovatoare în elucidarea temelor dificile, prin care atrage atenția practicienilor cu experiență, precum și a tinerilor cercetători.

Actualmente, publicația este o revistă de concept despre diferite domenii ale dreptului internațional, ultimul devenind un centru de atracție pentru forțele de creație, care a obținut recunoașterea publicului și a creat un colectiv larg de autori. Unul din avantajele importante ale revistei îl constituie faptul că

сложных тем, чем привлекает к себе как опытных практиков, так и молодых исследователей. oferă tinerilor cercetători oportunitatea de a se manifesta. Doctoranzii și magiștrii, care abia acumulează experiență în domeniul cercetărilor științifice, dar care doresc să se afirme, își pot face publice opiniile cu privire la diferite probleme actuale din domeniul relațiilor internaționale contemporane și al dreptului internațional.

Publicația conține articole ale specialiștilor de vază din republică și de peste hotare, doctori habilitați și doctori – adepți ai diferitelor viziuni, care tratează și se expun activ pe marginea proceselor ce au loc în viața politică, economică și socială a țării. Spectrul problemelor examinate a devenit extrem de larg. O atenție sporită este acordată elucidării problemelor teoretico-practice din domeniul dreptului internațional și a relațiilor internaționale.

**MOLDAVIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW
AND INTERNATIONAL RELATIONS**

The „Moldavian Journal of International Law and International Relations” was launched in 2006 as an open forum for different, sometimes diametrically opposite points of view on the current state of international law and international relations. In a relatively short period of his life the journal raised an art of scientific and practical discussions to a higher altitude developed its profile, become richer and more varied, designed scientific-analytical subject. In this connection, it differs from high professionalism, erudition, new approaches to disclosing the difficult themes. Consequently, journal attracts both skilled experts, and young researchers.

Today it is a conceptual journal about various fields of international law, which became the centre of attraction of creative forces and managed to find its readers, forming around a wide group of authors. One of the important advantages of the publication is that it provides an opportunity for young authors as – post-graduate students and master’s students, yet not possessing a wide experience of researching, but willing to assert themselves, express their views on topical issues about contemporary international relations and international law.

The journal contains articles of known Moldavian and foreign experts, doctors and candidates of sciences – advocates of different views, who actively illuminate the processes occurring in the political, economic and social life. Spectrum of the issues was as broad as possible. Particular attention is given to coverage of theoretical and practical issues of international law and international relations.

**МОЛДАВСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

Издание «Молдавского журнала международного права и международных отношений» стартовало в 2006 г. как открытая трибуна для различных, подчас диаметрально противоположных точек зрения на современное состояние международного права и международных отношений. За относительно короткий срок своей жизни журнал поднял на большую высоту искусство научно-практических дискуссий, выработал свой профиль, стал более насыщенным и разнообразным, оформил научно-аналитическую тематику, в связи с чем и отличается высоким профессионализмом, эрудицией, инновационными подходами к раскрытию

Сегодня это концептуальный журнал о самых различных сферах международного права, который стал центром притяжения творческих сил и сумел найти своего читателя, сформировав вокруг себя широкий авторский коллектив. Одним из важных достоинств издания является то, что он предоставляет возможность молодым авторам – аспирантам и магистрантам, пока не обладающим большим опытом исследовательской работы, но желающих заявить о себе, высказать свою точку зрения по актуальным вопросам современных международных отношений и международного права.

На страницах нашего журнала публикуются статьи известных молдавских и иностранных специалистов, докторов и кандидатов наук – сторонников разных взглядов, которые активно освещают процессы, происходящие в политической, экономической и социальной жизни страны. Спектр рассматриваемых проблем стал максимально широким. Особое внимание уделяется освещению теоретических и практических вопросов международного права и международных отношений.

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**

**Publicație periodică științifico-teoretică și informațional-practică
fondată de Asociația de Drept Internațional din Republica Moldova**

Asociați:

**Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei,
Universitatea de Studii Europene din Moldova,
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moldova și
Asociația pentru Politică Externă și Cooperare Internațională din Republica Moldova**

**Acreditată prin Hotărârea CSSDT al AȘM și C.N.A.A.
în calitate de publicație științifică de profil la specialitățile:
12.00.10 – drept internațional public (*profilul drept*)
și 23.00.04 – teoria și istoria relațiilor internaționale
și dezvoltării globale (*profilul științe politice*)**

ISSN 1857-1999

Indexul: RM 32028

Apare de 4 ori pe an

Nr. 4 (26), 2012

© „Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale”, 2012.

**REVISTA MOLDOVENEASCĂ
DE DREPT INTERNAȚIONAL
ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE**
www.rmdiri.md

Bun de tipar 25.11.2012.

Format A4

Coli de tipar 19,08. Coli editoriale 19,10.

Tipar *Digital*. Hârtie ofset. Garnitura *Times New Roman*

Comanda _____. Tirajul 200 ex.

ELAN POLIGRAF S.R.L., S.C.

str. Mesager, 7 MD-2069 mun. Chisinau

(+373-22) fax: 746500; tel: 746503; 745800

info@elan.md

www.elan.md